

e-KİTAP

TÜRK SÖYLENCE SÖZLÜĞÜ

Deniz Karakurt

2011

Açıklamalı Ansiklopedik Mitoloji Sözlüğü

1. BASKI

ÖNEMLİ AÇIKLAMA

OKUYUCULARDAN MUTLAKA İSTENEN TEK ŞEY:

BU E-KİTABI EN AZ 5 -BEŞ- KİŞİYE (MÜMKÜNSE
TÜM TANIDIKLARINA) MAİL İLE GÖNDERMELERİ
VE ONLARIN DA AYNI ŞEYİ YAPMALARINI
ÖNERMELERİDİR.

AYRICA, FORUMLARDA VE SOSYAL SİTELERDE
PAYLAŞILABİLİR.

BU UYGULAMA TAMAMEN YASAL OLUP,
YAZARIN İZİNİYLE GERÇEKLEŞTİRİLMEKTEDİR.
BU SÖZLÜĞÜ OKUMAK, PAYLAŞMAK, ALINTI
YAPMAK TÜRK KÜLTÜRÜNÜ KORUMAK VE
YABANCILAŞMASINDAN KURTARMAK İÇİN
ATILAN ÖNEMLİ BİR ADIM OLACAKTIR.

İYİ OKUMALAR...

12+

ONİKİ YAŞ VE ÜZERİ OKUYUCULAR İÇİNDİR.

“Xasiorë” – Ölümsüz Öyküler Kulübü üyesidir.

Google Kitap Projesi’ne dâhildir.

Kaynak göstermek kaydıyla her tür alıntı yapılabilir.

**TÜRK
SÖYLENCE
SÖZLÜĞÜ**

Deniz Karakurt

ISBN
978-605-5618-03-2

Sözlük
AÇIKLAMALI, ANSİKLOPEDİK
İnceleme, Derleme,
Halkbilim, Etimoloji

Türkçe
Türk Lehçe ve Şiveleri,
Moğolca Lehçe ve Şiveleri.

BİRİNCİ BASKI
Ağustos, 2011 / TÜRKİYE

© DENİZ KARAKURT, 2011

Tüm Hakları Saklıdır.

GİRİŞ

*"Dünya bir deniz idi; ne gök vardı, ne bir yer,
Uçsuz bucaksız sonsuz sular içindeydi her yer."*

(Altay Yaradılış Destanı – Giriş Cümlesi.)

Türk söylencelerindeki temel unsurlar ve bileşenlerin tespit edilip bir sözlük halinde dizgeli bir biçimde ortaya konulması amaçlanan bu çalışma bu anlamda belki de bir ilk olacak kadar geniş kapsamlıdır. Bu amaçla var olan tüm çalışmalar tek tek taranmış ve gözden geçirilmiştir. Buna rağmen gözden kaçmış, eksik ve ayrıca derlemelere girmeyen başlıkların olması da kaçınılmazdır. Ayrıca belirtilmesi gereken diğer bir husus da bu sözlük oluşturulurken sadece derlemlerden veya başkalarına ait yapıtlardan yararlanılmadığı, ilave olarak Anadolu'nun değişik yerlerinde kırsal hayatın içinde bulunarak pek çok motifin, figürün bizzat işitilmiş olduğudur. Örneğin Radloff'un Asya'da derlediği bir cümle, Anadolu'nun küçük bir köyünde benzer bir üslupla hatta birebir aynı yapıyla işitilebilmektedir. Bu duruma defalarca, sayısız kereler tanık olunmuştur. Çünkü halk kültüründe, köy odalarında anlatılanlar ister Asya'da ister Anadolu'da olsun aynı kökenden kaynaklanmaktadır. Tüm Türk Dünyasının ortak olarak kabul edeceği bir biçimde listedeki kişi ve tanrı adları ayrıntılı olarak derlenip genişletilmeli ve her birinin nitelikleri açıklanmalıdır. Yapılan çalışmada Türk ve Moğol ayırımına çok fazla gidilmemiş, iki kültürün de ortak ve iç içe geçmiş unsurlara sahip olduğu gerçeğiyle hareket edilmiştir. Hatta ortak geçmişe sahip olduğumuz Macar söylenceleri de yer yer ele alınmıştır. Tam olarak ifade etmek gerekirse, izlenen yöntem şudur. Türk kültürüne dışarıdan giren etkiler mümkün mertebe dışarıda bırakılmaya çalışılarak, binlerce yıllık öze inilmeye çalışılmış, dışarıdan gelen unsurlara sınırlı olarak ve gerek görüldüğü için yer verilmiştir. Moğol kültüründe ise ister dil, isterse kültürel olarak tamamen Moğol olan ve Türklere bütünüyle yabancı olup, anlaşılması bile mümkün olmayan etkenlere de yer verilmemiş ancak bu iki kültürün kesişim bölgesi ve tamamen ortak paydası olan kavramlar ise hiç düşünmeden ele alınmıştır. Hatta biraz zorlama yapılarak, ama çok da aşırıya kaçmadan Moğolca tabirlere de yer verilmiştir. Bunun dışında Macar, Nart, Çeçen, Ugor kültürlerine ise katkı yaptığımız unsurlar oranında yer verilmiş, onlardan gelenlere yer vermemeye gayret edilmiştir. Sümerlere ise henüz ispatlanmamış olmakla birlikte Ön-Türk bir kavim oldukları çerçevesinde yaklaşılmış ve gerekli bağlantılar kurulmaya çalışılmıştır. Her ne kadar bu durum ispatlanmamış olsa da, tersine bir iddianın geçersizliği kesinleşmiştir. Yani Sümerlere kesin olarak Türk kökenli bir kavim olarak bakamasa da, en azından dilleri açısından Hint-Ari (ve İran-Avrupa) ve Hami-Sami (ve Arap-İbrani) kökenli olmadıkları yüzde yüz kanıtlanmıştır. Günümüzde kültürel etkileşim kapıları sonuna kadar açıktır ve Dünya toplumlarının düşünsel ve toplumsal birikimlerine dair bilgi edinmek ve yararlanmak son derece kolaydır. Fakat buradaki en sakıncalı durum, egemen kültürlerin küçükleri yok etmesi, tekdüzeliğin belirmesidir. Aynı durum doğrudan söylenceler için de geçerlidir. Yunan-Roma eksenli söylence anlayışı baskın ve başat olarak filmlerden, dizilerden, kitaplardan ve en tehlikelisi bilimsel terminoloji üzerinden tüm Dünyaya empoze edilmektedir. Astoronomi, kimya, psikoloj vs. hep bu kültürlerden oluşturduğu terimlerle genişletilmektedir. Etkileşim kaçınılmazdır ancak dengeli ve karşılıklı olduğu müddetçe olumlu sonuçlar doğurabilir. Türk kültürü tarih boyunca etkileşime açık olmuş, ve pek çok şey aldı kadar, pek çok kültürel katkıyı da komşu kültürlerle aktararak gerçekleştirmiştir. Macar, Fin, Kafkas (Çeçen, Adige, Kabartay) haklarıyla iç içe geçmiş, Fars ve Arap kültüründen etkilenmiştir. Asya'da ise Çin ve Hint medeniyetlerinin kaçınılmaz sonuçları olmuştur. Dinler açısından da Budizm, Maniheizm, Hristiyanlık ve İslam çok büyük rol oynamıştır. İslamiyete girişle birlikte Tek Tanrılı bir din anlayışı yavaş yavaş yerleşmiş ve

nihayetinde mutlak geçerlik kazanmıştır. Bunun sonucunda da yine yavaş yavaş eski Tanrı ve Ruhlar geniş coğrafyalarda etkilerini yitirerek unutulmaya başlanmışlardır. Yeri gelmişken belirtmek gerekir ki, İslam öncesi döneme ait çok Tanrılı sistemi inceleyip sınıflandırmak her şeyden önce bilimsel bir çalışmadır ve bu durumun dinsel olarak çekinilecek bir yönü yoktur. Örneğin Kuran-ı Kerim kimi ayetlerinde tarihten sildiği bazı Tanrıların adlarını saymaktadır (Necm Suresi 19, 20. ve Nuh Suresi 23. Ayetler). Kuran-ı Kerim'in dünya durdukça yokolmayacağı anlayışı da göz önüne alındığında; İslam dininin yasakladığı hususlarda dahi insan ve toplum hafızasını yok etmeye değil, korumaya açık bir yaklaşıma sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Orta Asya'da Şamanist geleneği İslam ve Hristiyanlıkla bir biçimde bağdaştırarak sürdüren topluluklar olduğu gibi, bir inanç sistemi olarak Kamlık (Türk Moğol Şamanizmi) dışında başka bir din kabul etmeyen topluluklar da az da olsa günümüzde dahi mevcuttur. Bunun dışında geçmiş dönem inançlarına ait pek çok uygulama ve anlayışın örtülü bir biçimde günümüzde varlığını sürdürdüğü de görülmektedir. Belirli düzeydeki belirli istisnalar (mesela Gagavuzlarda ve Ruslara yakın bazı Türk boylarında Hristiyanlık, Karaylarda Musevilik, Moğollarda Budizm, kimi Sibiry boylarında Kamlık gibi) dışında İslam tüm Türk Dünyasının ortak değerlerinden ve en önemlilerinden birisidir.

Türk – Moğol kültüründeki söylencesel unsurlar genel olarak dört sınıfta toplanabilir. Türk kültüründe bu unsurların arasında kesin çizgilerle belirlenmiş net farklar ve ayrımlar yoktur. Hemen hepsi de bir ruh ve koruyucu niteliğindedir. Burada ruh kavramından anlaşılması gereken şey de yine soyut bir varlıktır. Bilinen anlamda insan ruhunu düşünmek bu kavramları çok fazla daraltmaya ve yanlış algılamaya sebebiyet verecektir. Türk kültüründe bitkilerin, hayvanların hatta cansız varlıkların da ruhları vardır. Fakat bu ruhlar insandaki gibi onunla kaynaşmış olmayıp, ona bağlı ve onu koruyan bir olgu olarak ele alınmalıdır. Ancak yine de mümkün olabilecek temel farklılıklarla yapılabilecek bir sınıflandırma şu şekildedir.

A. TİNSEL (RUHANI) VARLIKLAR:

1. **TANRILAR:** Yaratıcı ve yönetici güçlerdir. Kişiliğe büründürülmüşlerdir. Eril Tanrılar Han, dişil Tanrılar Hanım sıfatıyla tanımlanırlar. Veya hepsine birden Toyun sıfatı eklenebilir. İnsan biçimine bürünmüş olsalar bile, bu şekli bir durumdur ve asıl Tanrı vasıfları hep ön plandadır. Tanrı adları özel ad oldukları için geldikleri şive veya lehçede olduğu korunmuş gibi fakat okunuş kolaylığı olması bakımından Anadolu ve Türkiye Türkçesi'ne uygun telaffuzlarla yazılmışlardır. Örneğin: Pura Han çeşitli kaynaklarda Puura Han diye yer almaktadır. Oysaki aslında tam karşılık olarak Buğra Han'dır. Burada ne Puura Han ne de Buğra Han tercih edilmemiştir. Çünkü ilki telaffuza dayalı ikincisi ise anlama dayalı bir yazımdır. Tanrı adları içerisinde önemli olanlar, bir sözlüğün elverdiği ölçüde ayrıntılı bir biçimde incelenmiş fakat ikinci ve üçüncü derecedeki tanrılara dair yeterince ayrıntı zaten halk kültüründe mevcut olmadığı ve buna ihtiyaç duyulmadığı için sadece kısa tanımlamalara yetinilmek zorunda kalınmıştır. Ayrıca fazla önemi bulunmayan bazı adların da kaynaklarda yer almadığı göz önüne alınırsa, listenin daha titiz derleme çalışmalarıyla çok daha fazla genişleyebileceği kesindir. Fakat şu an için mevcut liste yeterli görünmektedir. Tanrı adlarıyla bağlantılı olarak ele alınması gereken çok önemli bir hususa değinmek zorunludur. Türk inanç sisteminde Batı Çoktanrıcılığında olduğu gibi bir Tanrılar topluluğu mevcut değildir ve Tanrı olarak vasıflandırılan (biri hariç) tüm varlıklar aslında koruyucu ruhlardır ve bunların diğerlerine göre daha üst seviyelere çıkmış olmaları temel belirleyici özelliiktir. Bunun aslında Tek istisnası Kayra Han olup

soyut ve mutlak bir yaratıcı olarak düşünülür. Eski Türk kültüründe Melek kavramı yoktur ancak bu kavram yer almış olsaydı, Kayra Han haricindeki tüm Tanrıları/Ruhları melek olarak adlandırmak hiç de yanlış olmazdı. Çünkü Türk söylencelerindeki Tanrı kavramını Yunan veya Roma mitolojilerindeki biçimiyle anlamak çok yanlış sonuçlar doğuracaktır. Daha ötede ise aslında Kayra Han da Tanrı (Kuday, Oğan) olarak adlandırılan kapsayıcı ve yaratıcı varlığın yansımasıdır. Bu bağlamda İslam öncesi Türk inanç sisteminin en üstteki tek Yaratıcıya doğru ilerleyen fakat tanrılaşmış koruyucu ruhları da kapsayan karmaşık bir yapıda olduğunu söylemek doğru olacaktır. Budizm (Lamaizm mezhebi), Maniheizm, Hristiyanlık ve İslamiyetin etkileri, yöresel algı farklılıkları ve hatta Batılı bilim adamlarının bazen doğru bazen de yanlış yaklaşımları sonucu bu konu içinden çıkılmaz bir hal almıştır.

2. **ATA-ANA'LAR:** Genellikle soyundan gelindiğine inanılan bir varlığı veya yine soya dayalı yaratıcı doğa unsurlarını niteler. Bunlar da belirli bir kişiliğe sahiptirler veya bir canlının biçimindedirler. Tanrısal özelliklere sahip oldukları için Tanrı sınıflandırılması içerisinde de değerlendirilebilirler. Burada değinilmesi gereken en önemli husus, benzer isimlerdeki eş sözcüklerin tanımlayıcı veya niteleyici olup olmadığıdır. Bu ayrıma dikkat edilmediği için çoğu zaman çeşitli karışıklıklar ortaya çıkmaktadır. Örneğin Ak Ana, Ak Ata ve Ak Han farklı kişilerdir. Ancak Ak Ata isminde Ata yerine Han kullanıldığında kişiler ve özellikleri birbirine karışmakta ve aynı kişiye dönüşmekte ya da öyle sanılmaktadır. Bir başka örnek verilecek olursa Ay Ata bir tanrıdır. Ay Han ise Oğuz Han'ın oğlu olan bir kişidir. Diğer önemli bir husus da bu kitapta Tanrı sınıflandırmasında ele aldığımız isimlerin sonunda Han veya Hanım ünvanı yer almakla birlikte Ana veya Ata tanımlamasının aslında onlar içinde geçerli olduğudur. Mesela Umay Hanım için Umay Ana ifadesi çoğunlukla kullanılır.
3. **İYELE:** Koruyucu ruhlardır. Çoğu zaman kişilik özellikleri net olarak ortaya koyulmaz, çünkü sayıları çok fazladır. Pek çok doğa unsurunun koruyucu ruhu vardır.
4. **DİĞER SOYUT VARLIKLAR:** Bunların pek çoğu da aslında İye veya Ruh olarak değerlendirilebilir. Fakat çok daha fazla özelleşmiş anlamları ve nitelikleri olan varlıklardır. Örneğin Çor (Cin), Abası (Şeytan) gibi.

B. İNSANİ VARLIKLAR:

1. **KİŞİLER:** Söylencesel olmakla birlikte soyut nitelikte olmayıp, insan olarak tanımlanan bireylerdir. Çoğu zaman bir topluluğun önderi veya kahramanlık yapmış kişiler olarak görülürler. Erkekler Han, kadınlar Hanım olarak tanımlanır. Sıradışı güçleri ve insanüstü özellikleri olsa da, insani niteliklerini yitirmemişlerdir.
2. **HAYVANLAR / BİTKİLER:** Kutlu hayvanlardır. Özel bir öneme sahiptirler. Soyundan geline bir hayvanın kendisidir. Bozkurt, Alageyik gibi...

C. DÜŞSEL VARLIKLAR:

Çoğu zaman masal yaratıklarını ve hayali özellikleri olan canlıları içerir. Albis (Cadı), Yelbeğen (Dev), Tepegöz gibi...

D. CANSIZ / NESNE VARLIKLAR:

Özel bir öneme sahip olan veya kutsallık içerdiği düşünülen somut nesnelerdir. Kopuz, Ok, Otağ, Ak Dağ, Kan Irmağı gibi.

E. KAVRAMLAR:

Soyut kavramlardır. Örneğin kut, yom, arpağ gibi...

ÖNEMLİ AÇIKLAMALAR:

Uzun yıllara yayılan ve yoğun bir çalışmanın ürünü olan, yüzlerce kaynağın taranmasının yanında kişisel derlemelerin de katkısıyla oluşan bu yapıtta elbetteki eksiklikler ve yanlışlıklar bulunabilir. Mümkün olduğu takdirde **sonraki baskılarda** bu durumların giderilmesi tek çözümdür. Bu nedenle;

1. her tür bilgi ve madde ekleme talebi ile tespit edilen hataların giderilmesi için, kaynak göstererek ve gerekli açıklamayı yaparak aşağıdaki adrese başvurulabilir. Böylece çekirdeğinde bu çalışmanın yer alacağı daha geniş kapsamlı bir Türk kültürü ansiklopedisi oluşturma yönünde ilk adım atılmış olacaktır.
2. Ayrıca ortak çalışma yapmak istenmesi durumunda da, her türlü talep ve öneri için iletişim kurulabilir.
3. Kitabın fikir hakkı notere tespit ve tadik ettirilmiş ve aynı zamanda telif hakları alınmış olduğu için her tür alıntıda mutlaka kaynak belirtilmesi zorunludur.
4. Yazarın izniyle, kaynak belirtilmek koşuluyla istenilen uzunlukta alıntı yapılabilir. Kitabın dijital sürümünün serbestçe dağıtılmasında ve paylaşılmasında hiçbir yasal engel yoktur. Ayrıca eserin klasik baskısı da Türk kültürünün korunması amacıyla ücretsiz olarak dağıtılmıştır.
5. Sponsor olunduğu takdirde daha sonraki baskılar da ücretsiz olarak dağıtılacaktır.
6. Bu yapıttaki bilgilerin, kaynak göstermek kaydıyla, Vikipedi (Wikipedia) adlı İnternet Ansiklopedisine Türkçe veya başka bir dile çevrilerek yüklenmesinde hiçbir engel bulunmamaktadır ve bu cümle ilgili alıntıların yasal olduğuna dair bir gerekçe olarak sunulabilir.
7. Bu kitabın sonraki baskıları ve en son hali aşağıdaki iletişim adresinden her zaman istenebilir.
8. Kitabın içeriği ile ilgili konulardan yazardan her zaman için yardım istenebilir, bilgisine başvurulabilir. Elinden geldiği ölçüde herkese yardımcı olmaya çalışmaktadır.

İletişim:

karakurtdeniz@hotmail.com.tr

ABA HAN: *Ayı Kağan.*

Eşdeğer: 1. APA HAN 2. ABAKAN (ABAĞAN, ABIĞAN) HAN

Abakan boyunun ve Hakasların atası olarak kabul edilir. Altın Göl'de yaşadığına inanılır. Yağmur yağdırdığı ve Altayları koruduğu inancı yaygındır. Bir söylentiye göre Abakan ırmağının adı, kıyısında yaşayan Aba Han ("Ayı Han") adlı bir savaşçının atıyla birlikte bu nehrin sularında boğulması nedeniyle verilmiştir. Geçmişte Abakanların atalarının ve ongunlarının (totemlerinin) ayı olması ile bağlantılı bir yaklaşımdır. Ayı Hakaslarda kutsal ve soyundan geline bir hayvan olarak görülür. Hakaslar da Abakan Han'ın bu ırmağın kaynağında yaşadığını ve koruyuculuğunu yaptığını düşünürler. Abakan Han'ın atıyla ırmağın bir kıyısından diğer kıyısına atladığı anlatılır. Küçük Abakan ve Büyük Abakan ırmaklarının kavuştuğu yerde ayıya benzer biçimli kayalar bulunmaktadır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Abakan:** (*Ab/Ap/Ay/Av/Az*). Sözcük anlamı Ayı Han veya ayı kanı demektir. Ayrıca bağlantısı bulunan "abartmak" ve "azmak" fiillerinde olduğu gibi bu kökten gelen sözcüklerde büyüklük ve şiddet içeriği bulunur. Abi (büyük erkek kardeş) ve Aba/Apa (baba, dede) manaları da yine bu isimle alakalıdır. Eski Moğolca ile Mançuca'da Aba ve Eski Türkçede "ab" sözcükleri av, avlanmak manalarını da barındırır. Anadolu Türkçesinde Abakan sözcüğü cömert, şerefli, onurlu anlamlarına gelir.

(*Bakınız: AYI ATA*)

ABASI: *Kötü Ruh.*

Eşdeğer: ABAHI, ABAZI

Kötü Ruh. Ateşten yaratılmışlardır. Yeraltında yaşadıklarına inanılır. İnsanlara zarar verirler. Tek ayaklı (veya ayaksız), tek gözlü ve kel olarak betimlenirler. Leş yiyerek beslenirler. Zararlı ve iğrenç görünümlü hangi canlı varsa bunların eseridir. İnsanları yoldan çıkartırlar, bazı kimseleri delirtirler. İnsan ruhunu kaçırabilirler. Görünmezdirler, onları ancak şamanlar görebilirler. Yeryüzünden yeraltına gelenleri de kendileri göremezler (mesela şamanları). Arka arkaya sıra halinde yürürler ve yeryüzünde görünmez olurlar. İnsanoğlunu genelde yalnızken veya korumasız, çaresiz, sayrı (hasta) oldukları ve sıkıntılı dönemlerde yakalarlar. İki türleri vardır:

1. **Çak:** Şeytan. (*Bkz.*)
2. **Çor:** Cin. (*Bkz.*)

Ayrıca bu iki gruba dahil olan daha başka pek çok çeşit kötü ruhun insanoğluna zarar verdiğine inanılır. Bunların verebileceği zararlar da değişik seviyelerdedir. Abasaların verdiği rahatsızlık sonucu hastalanmaya **Tolaysı** denir (**Tolaysımak** fiili ile de ifade olunur). Türk Halk kültüründe bostanlara dikilen korkuluklara da **Abakı** adı verilir ve korkutucu olması itibarıyla bu sözcükle doğrudan bağlantılıdır ve aslında daha önceki dönemlerde kötü ruhlardan korunmak için evlere ve bahçelere dikilen heykellerin, ongunların (totemlerin) veya simgesel

direklerin dönüşmesiyle ortaya çıkmışlardır. Türk ve Moğol kültüründe yer alan başlıca bazı kötü ruhlar şunlardır ve bu isimlerin sonuna çoğul eki (-lar/-ler) getirilerek topluluk halinde anılırlar:

- **Yör:** Yeraltında yaşadıklarına inanılır. Zaman zaman yeryüzüne çıkarak insanlara çeşitli zararlar verirler.
- **Körtiges:** İnsanlara hastalık verirler. Türlü çeşitli hastalıklara neden olabilirler. Yaygın olarak insanların el ve ayaklarını tutmaz hale getirirler.
- **Saldı:** Akşam vaktinde ortaya çıkıp evlerde dolanırlar. Türk kültüründe Güneşin batışı esnasında şer (kötü) güçlerin ortaya çıktığına inanılır.
- **Sile (Sileğe):** İnsanlara kötülükler yaparlar. Çok hızlı hareket ederler, insanın aklını çeler ve yaptığı tüm iyilikleri yok etmesine neden olurlar.
- **Sımıl:** Akşam ve sabah vaktinde ortaya çıkıp, insanlara musallat olurlar. Şer karışan vakitte yani günbatımı ve doğumunda etkili olurlar. Imıl ve Sımıl şeklinde de anıldığı olur.
- **Arsı:** İnsanların içine girer ve özellikle kadınları kısırlaştırırlar. Kadınların çocuklarının olmaması bu varlıkların yüzündendir.
- **İncih (İnçih):** Ölümcül kötülükler yaparlar. Güçleri çok tehlikeli düzeydedir. Musallat oldukları insanın kurtulma şansı yok gibidir.
- **Alartpa (Alartpah):** Ölümcül güçlere sahiptirler. İnsanı alıp götürebilecek güçte olduklarına inanılır. Her tür aldatıcı niteliğe sahiptir.
- **Çekey (Çeğekey):** İnsanları kör ederler ve görme duyularını yok ederler. İşitme duyusuna da yok edebilirler ve insanın sağır kalmasına neden olurlar.
- **Suğor (Suvor):** İnsanların kafasını karıştırır, gönlünü bunaltırlar. İnsan yüreğinin derinliklerine nüfuz edebilirler.
- **Hahsat (Hahsağat):** İnsanların soluğunu keser ve ciğerlerini hasta ederler. Nefessiz kalma, nefes darlığı, astım gibi rahatsızlıkların nedenidirler.
- **Beki:** İnsanların kemiklerini eğerler. Kamburluk, kemik eğriliği, kemik ağrısı gibi rahatsızlıkları ortaya çıkarırlar.
- **Supturuku (Supturku):** İnsanların iç organlarını hasta ederler. Mide ve bağırsak ağrıları verirler, iç organlara asalaklar yerleştirirler.
- **Sınalık:** İnsanın güçsüzleşmesine neden olur, takatini keserler. Kas ağrıları, kramp gibi rahatsızlıkların sebebidirler.
- **Arbatı:** İnsanın gücünü tüketir ve bedenini yok ederler. Dermansızlık, fersizlik gibi rahatsızlıklar hep onların eseridir.
- **Monoy:** İnsanlara deri hastalıkları verirler. Cüzzam gibi insanın görünüşünü bozan hastalıklar bunların musallat olmasıyla ortaya çıkar.
- **Alban:** Çok kötü isimleri ve çok kötü yüzleri vardır. İntihar etmiş insanların ruhlarından meydana gelirler. Türk kültüründe intiharın hoş görülmediğinin en açık örneğidirler. Ters dönmüş gözleri, yukarıya kalkık olarak uzayan saçları vardır.
- **Callık (Çalık):** Bedenleri terstir. Yeryüzünü ve yaşamın dengesini bozup karıştırırlar. Sayıları oldukça fazladır. Kıcık Ölü, Carık Ölü, Tihik Ölü gibi adları vardır.
- **Harsa:** Kuduz köpekleri ve saldırgan inekleri vardır. Gözleri kurumuştur. İnsana baktıklarında soğuk su dökmüş gibi titretirler. Yeni doğmuş bebekleri yerler. Beşikleri bozarlar. Çok çirkindirler.
- **Cahık (Çahık):** Lanetlenmiş insanların ruhlarıdır. Şekil değiştirebilirler. Kanlı elleri, kupkuru gözleri, ölümcül sözleri vardır. Çok tehlikelidirler.

- **Mohol:** Beddualarla insanın içine girerler. İçine girdikleri kişi ölüye benzemeye başlar. Yüzü ve gözleri kuruyup çirkinleşir. Hareketleri yavaşlar. Yol Tanrısı Mohol Han ile de bağlantılı görünmektedirler. Çünkü yol aynı zamanda bahtı ve talihi de ifade eder. Bu varlıkların musallat olduğu kişilerin başına her tür talihsizlik gelir.

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Abası:** (Ab/Ap/Av). Aparmak (kaçırmak, alıp götürmek) anlamını içerir. Türkçe’de Apazlamak sözcüğü avuçlamak anlamına geldiği gibi rüzgarla gitmek de demektir. Abı sözcüğü de can, ruh gibi kavramları ifade eder. Yine köken olarak Av kelimesi ile de bağlantılıdır.

(**Karşıt:** AYIĞI)

(**Bakınız:** ÇAK, ÇOR)

ABRA: Yeraltı Yılanı.

Eşdeğer: ABURA, APRA

Yeraltındaki Büyük Deniz (Tengiz)’de yaşayan ve ejdere benzeyen devasa iki yilandan birisidir. Timsaha benzer bir görünümü vardır. Bu canavarların diğeri ise **Yutpa**’dır ve ikisinin adı birlikte anılır. Gözleri parlak bakır renklidir. Ayakları kızıldır. İnanılmaz büyüklüktedir, görenlerin yüreğine korku basar. Çok güçlü çeneleri vardır. **Ker Abra**, **Ker Yutpa** ve **Ker Doydu** olarak üç yer altı canlısından bazen birlikte bahsedilir. Bazen de bu üçünün aynı varlık olduğu düşünülür. Abra ve Yutpa, Erlik Han’ın sarayının bekçileri olarak da söylencelerde yer alırlar. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Abra:** (Ab/Ap/Av). Abramak fiili, deniz taşıtlarını yönetmek demektir. Sözcüğün denizle olan bağlantısı açıktır. Aparmak kelimesi kapmak, alıp götürmek anlamlarını içerir. Ayrıca ağırlık içeriği kelime kökünde mevcuttur.

(**Bakınız:** YUTPA, DOYDU, KER)

ABZAR İYESİ: Avlu Ruhu.

Eşdeğer: ABAZAR ISI

Eşanlam: 1. ÖĞEN (ÖVEN, ÜVENİK), 2. ÇULAN, 3. KURA 4. TİRGEN İyeleri.

Avlunun koruyucu ruhudur. Evin avlusunda veya bahçesinde yaşar. İnsanların gözüne ancak uzaktan ve değişik hayvan kılıklarına girerek görünür. Evcil hayvanları sever. Örneğin atların kuyruğunu örmekten çok hoşlanır. Her nesnenin bir koruyucu ruhu olduğu için, aslında avlu duvarının bile ayrı bir İyesi vardır. Avlu kavramı farklı şive ve lehçelerde farklı sözcüklerle karşılaştığı için adı değişmektedir, fakat içerik yaklaşık olarak aynıdır. Sözcük olarak en çok bilinen Abzar İyesidir. Öğen, Çulan, Kura ve Tirgen kelimeleri avlu anlamına gelir. Bunların tamamı bir evin önündeki çevrilmiş yer, çeşitli işlerin görüldüğü alan, bahçe demektir. Avlu İyesi de buralarda yaşar ve gezinir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Abzar:** (Ab/Ap). Kelime kökünde rüzgar anlamı vardır. Kökenbilimsel olarak bakıldığında rüzgarlı yer demek olabilir. Avlu anlamı taşır.

(**Bakınız:** İYE)

AD: İsim.

Eşdeğer: AT

Bir varlığı tanımaya, tanıtmaya veya tanımlamaya yarayan, ona özgülümlenmiş sözcük. Bazı felsefi yaklaşımlarda varlıklardan önce onların adlarının var olduğuna inanılmıştır. Elbetteki bu felsefi bir tartışma konusudur. Ancak ad kavramı Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Adı olmayan

varlıklar, ancak öte aleme ait görülürler. İslam ile birlikte Besmele “Adlama” kavramı çok yaygın bir hale gelmiştir. Buna göre her işe Allah(c.c)’ın adıyla başlamak gerekir. Üzerine Allah(c.c)’ın adının anılmadan kesildiği veya kendiliğinden ölen hayvanların yenilmesi yasaktır. Besmele cümlesinin içeriği Türkçe’ye anlam olarak; “**Acıyıcı ve Acıyan Allah’ın adıyla...**” ya da kısaltılmış biçimiyle (Bismillah) “**Allah’ın adıyla...**” olarak çevrilebilir. Besmele, doğal süreçlere Yaratıcıyı dahil etmeyi öngörür. Yani önce maddenin değil fikrin olduğu görüşü benimsenmiştir. Ad insanoğlunun var olduğu her yerde nesneleri ve olguları nitelemek için kullanılan soyut bir araçtır. Türklerde Yayguç Çağ (Yaratılış Zamanı) inancı varlığın birbirinden ayrılmadığı bir dönemi ifade eder. Başka hiçbirşeyin olmadığı her şeyin sonsuz bir su olduğu bu çağda, gök diye bir şey yokken her şey sağır ve dilsizdir. Yani anlamı ve adı yoktur hiçbirşeyin. Sayan söylencelerine göre bu sonsuzlukta önce ad verilerek yaratılış başlamıştır. Ad ise anlam demektir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Ad:** (Ad/At). Tanımlama, niteleme anlamı içerir. Türkçede ad aynı zamanda at demektir ve pek çok lehçede d/t farkı ortadan kalkar. At kutlu bir hayvan olarak o kişinin kimliğidir aynı zamanda. Tersine bir mantıkla, kişinin adının aslında onun soyut bir atı olduğu ve kendisini taşıdığı düşünülebilir. Bu nedenle eskiden Türkler öldüklerinde atlarıyla (yani adlarıyla) birlikte gömülmüşlerdir. Yeryüzündeki tüm Türk şive ve lehçelerinde Ad/At biçimiyle binlerce yıldır yer alan ortak bir kelimedir. Aynı zamanda bir kök olarak yüzlerce kelimenin türemesine olanak vermiştir.

(Bakınız: ADSIZ)

ADAGAN HAN: *Dağ Tanrısı.*

Eşdeğer: ATAGAN (ADAHA) HAN

Dağları ve üzerinde yaşayan varlıkları korur. Özellikle dağlardaki at ve sığır sürülerinin koruyuculuğunu yapar. Buralardaki canlılara zarar verenlere çok kızar. Eski biçiminin **Pataghan** olduğunu ileri süren görüşler vardır. Koruduğu varlıkları kışkırdığı söylenir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Adagan:** (Ad/At). Ad ve At sözcükleriyle ve Adamak fiili ile bağlantılıdır. Ata sözcüğüyle de ilgili olabilir. Ataghan kelimesi Moğolca da kıskançlık anlamı içerir. Yatağan adlı kılıç türünün başka bir söyleyiş biçimi de Atagan’dır, bu kavramla bağlantılı olma ihtimali de mevcuttur.

ADAK: *Nezir.*

Eşdeğer: ADAH, AZAH

Herhangi bir dilek yerine geldiğinde karşılığında yapılacağı veya verileceği söylenen şey ve bunun sonucunda insanın kendisini Tanrıya karşı yükümlü kıldığı durum. Kutsal varlıklardan yardım dilemek amacıyla kurban kesme, saç verme, mum yakma, para bağışlama gibi eylemlerde bulunma taahhüdü. Bu yüklenim yerine getirilmediği takdirde kişinin başına olumsuzluklar, hatta felaketler geleceğine inanılır. Çünkü bu söz Tanrıya karşı verilmiştir. Adak kavramına hemen her dinde rastlanmaktadır.

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Adak:** (Ad/At). Ad (isim) sözcüğünden türeyen Adamak fiilinin çekimli halidir. Adını ortaya koymak, adıyla sorumluluk alma demektir. Çünkü adını vermek, kendini vermek anlamına gelir.

(Bakınız: ADAMAK)

ADAMAK: *Nezretmek.*

Eşdeğer: ETEMEK, EDEMEK

Herhangi bir şeyi kendi kendine ve Tanrıya karşı yükümlü kılmak. Bir dileğin gerçekleşmesi için kutsal varlıklardan ve güçlerden yardım dilemek. Ayrıca kendisini bir işe bütünüyle vermek veya o uğurda feda etmek anlamında da kullanılır. Adak kavramı hemen hemen bütün dinlerde mevcuttur. Türk kültüründe en yaygın olan uygulama adak kurbanı ve adak sadakasıdır. Bir dilek yerine geldiğinde, önceden adandığı biçime uygun olarak ya kurban kesilir ya da yoksullara para verilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Adamak:** (Ad/At). Adını ortaya koymak anlamı vardır. Kendi adı üzerine ant içmek demektir. (*Bakınız: ADAK*)

ADAPA HAN: *İlk Kral.*

Sümer krallar listesinde Sümer ulusunun ilk hükümdarıdır ve bazı söylencelerde yaratılmış ilk insandır. Adapa/Adama dönüşümüne uğramış ve Adam/Adem şeklinde söylenir hale gelmiştir. Evrenin tüm bilgisinin üçte birine sahip olduğu ve bunun Tanrı tarafından kendisine öğretildiğine inanılır. Sümerlerdeki bu inanişaya benzer bir biçimde Hz. Adem'e eşyanın bilgisinin öğretildiği Kuran-ı Kerim'de de belirtilir. Kral olmanın yanı sıra aynı zamanda Kam (şaman)'dır. Bir gün Adapa Tanrı'nın huzuruna çağrılır ve önüne ölümsüzlük içeceği getirilir. Adapa bunları almak istemeyince Tanrı şaşırıp nedenini sorar. Adapa şöyle yanıtlar: "Bir başkası yemeyeceksin, içmeyeceksin, dedi". Bunun üzerine Tanrı kızarak onun yeryüzüne atılması emrini verir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Adapa:** (Ad/At). Ad (isim) sözcüğü ve Ata kavramı ile bağlantılıdır. İbranice Adamah şeklinde ifade edilen biçiminde çamur, balçık, kil gibi anlamlar vardır.

ADSIZ: *İsimsiz Çocuk.*

Henüz kahramanlık yapmadığı için adı koyulmamış çocuk. Türk geleneğinde çocuk büyüyüp de bir kahramanlık veya önemli bir iş yapana kadar kendisine isim verilmez, ya da o zamana kadar geçici bir ad verilir. Dikkate değer bir olay gerçekleştirdiğinde ise o bölgenin ulu kişisi (ozan, şaman, hoca vs.) gelir bu yaptığı kahramanlığı çağrıştıran bir ad koyar. Genelde küçük bir şölen yapılır veya yemek verilir. Örneğin; Dede Korkut öykülerinde anlatılan ve boğayı boynuzlarından tutup yere vurarak yenen çocuğa Korkut Ata'nın gelerek **Boğaç** adını vermesi gibi. Adsız olmak bir eksiklik sayılır ve bu nedenle olumsuz anlamlar içerir. Örneğin Sibirler'de **Adsız Hanım** adlı kötücül bir ruh bulunmaktadır. Ad nesnenin bir anlamda ruhudur, onun bir parçasıdır ve aralarında bir bağ vardır. Sümerlerin inanişına göre Su Tanrısı Enki, her şeye bir ad vermiş ve böylece yaratılış başlamıştır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Ad:** (Ad/At). Bir kişiyi niteleyen ve ona ait olan söz. Bir kimseyi, nesneyi, varlığı ya da olguyu anlatmaya, akla getirmeye yarayan kelime. Ün, şöhret. (*Bakınız: AD, ADSIZ HANIM*)

ADSIZ HANIM: *Kötülük Tanrıçası.*

Eşdeğer: ATSIZ HANIM

Kötülükler yapar, adı olmadığı için bu kötülükleri kimin yaptığı bilinmez. Adı olmayan kötülük, bu aleme değil farklı bir evrene, başka bir boyuta aittir. Adsız Hatun'un, henüz kahramanlık gösteremediği için ad alamayan çocuklara işeyeceğinden korkulur. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Adsız:** (Ad/At). Adı olmayan demektir. Aynı zamanda at sözcüğüyle de bağlantılır ve bu bağlamda atsız olmak adsız olmakla eşdeğer tutuluyor olabilir.

(Bakınız: AD)

AĞAÇ ANA: *Ağaç Tanrıça.*

Eşdeğer: AĞAŞ (AĞAS, YAĞAÇ, YİĞAÇ, CİĞAÇ, EVES) ENE

Eşanlam: MAS ANA

Moğolca: MOD (MODON, MODUN) ECE

Yerle göğü birbirine bağlayan yaşam ağacı Ulu Kayın'ı (Bay Terek'i) korur. Bazı Türk boyları ağaçtan türediklerine inanırlar. Örneğin bir boyun adı olan Kıpçak kelimesi, "Ağaç Kovuğu" demektir. Kıpçak'ı annesi, bir adanın ortasında bulunan ağacın kovuğunda doğurmuştur. Kıpçaklar da onun soyundan türemişlerdir. Aslında ağaç kovuğunun içerisinde yer alan kadın motifinin sonraki çağlarda, söylenceyi daha gerçekçi bir hale getirmek için oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Daha eski dönemlerde doğrudan ağaçtan doğma şeklinde bir anlayışın varolduğu rahatlıkla söylenebilir ve buradaki ağaç da aslında sıradan bir ağaç olmayıp, Ulu Kayın'dır. Çünkü o, tüm yaşamı ve doğurganlığı simgelemektedir. Bir benzetim yapıldığında Oğuz Han'ın ilk eşinin de Ağaç Ana kavramıyla bağlantılı olduğu görülebilir. Oğuz Han'ın bulduğu bu kız da bir ağacın ortasında oturmaktadır. Ve daha sonra doğurduğu üç oğlundan türeyen Üçoklar adı verilen Türk boylarının anası olarak kabul edilir. Ağaç, soyluluğu da ifade eder. Türk kültüründe büyük ve kovuğu olan ağaçlara saygı duyulur, hatta bu tür ağaçlardan korkulur, içinde Al Anasının (veya Ağaç Ananın) yaşadığına inanılır. Ağaç Ana'yı belirgin bir biçimde Ağaç Ata'dan ayıran en önemli özellik, içinde yaşayan dişi bir varlığın veya kadının bulunması ve onun da doğurgan olmasıdır. Türklerde dikkat çeken ve önem verilen bazı ağaçlar şunlardır:

- **Yangak/Cangak:** Ceviz Ağacı.
- **Kos/Goz/Hoz:** Ceviz Ağacı.
- **Palıt/Pelit:** Meşe Ağacı.
- **Emen/İmen:** Meşe Ağacı.
- **Siye/Şiye/Çiye:** Vişne Ağacı.
- **Alça/Elçe:** Vişne Ağacı.
- **Tal/Tel:** Söğüt Ağacı.
- **Kavlağan/Kavlagan:** Çınar Ağacı.
- **Çöke/Cüke/Yüke:** İhlamur Ağacı.
- **Arça/Arca:** Çam Ağacı.
- **Karagay/Karakay:** Çam Ağacı.
- **Terek/Tirek:** Kavak Ağacı.
- **Buk/Bük:** Kayın Ağacı.
- **Örük/Örik:** Kayısı Ağacı.
- **Çördük/Çörtük:** Armut Ağacı.
- **Koçaç/Koşaş:** Armut Ağacı.

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Ağaç:** (Ağ/Ak). Değişik türleri bulunan odunsu bitki. Ağmak (yukarı çıkmak) fiiliyle bağlantılıdır. Uzaklamak anlamı taşır. Bu bağlamda göğe doğru olmayı belirtir. Ağacın kutluluğu belik de göğe doğru yükseliyor olmasından kaynaklanır.

(Yansı: AĞAÇ ATA)

AĞAÇ ATA: *Ağaç Tanrı.*Eşdeğer: AĞAŞ (AĞAS, YAĞAÇ, YİĞAÇ, CİĞAÇ, EVES) EDEEşanlam: MAS ATAMoğolca: MOD (MODON, MODUN) EÇEGE

Bazı Türk boyları örneğin Uygurlar ağaçtan türediklerine inanırlar. İki nehrin kavşağında bulunan bir adacığın tam ortasında yanyana duran iki ağacın arasına düşen yıldırımlar sonrasında beş tane çadır belirir ve içlerinde birer tane çocuk oturmaktadır. Bu çocuklar o bölgedeki kavimlerce bulunurlar ve onların içinde yetişip büyürler ve Uygur'ların ataları olurlar. Gidip o iki ağaca saygı gösterirler ve bunun üzerine ağaçlar konuşup kendilerine alkımada (hayırdua) bulunurlar. Bu beş çocuğun adı ise şöyledir;

1. **Sonkur Tekin,**
2. **Kotur Tekin,**
3. **Oğur (Or) Tekin,**
4. **Tükel Tekin,**
5. **Bögü Tekin.**

Beş çocuk motifinin Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'in eski adı olan Pişbeg (Beş Bey) ile bağlantılı olma ihtimali de vardır. Bu isimlerden birisi olan Tükel sözcüğü Türk kültüründe zaten ağaçtan doğan kişiler için kullanılmaktadır. Bögü Tekin ise Mani dinini Türklerde yayan kişidir ve aslında tarihte yaşamış gerçek bir kişi olmasına rağmen ağaçtan doğma efsanesine dahil edilmiştir. Yerle göğü birleştiren Yaşam Ağacı bazen Demir Ağaç olarak da adlandırılır. Korkut Ata öykülerindeki Basat adlı kişi de (veya ataları da) ulu ve büyük bir ağaçtan türemiştir. Dolganların kendilerine verdikleri diğer isim olan **Tığa Kihî** (Orman Kişi), ormanda yaşayan anlamına gelmektedir. Ancak doğrudan ele alındığında "Ağaç Adam" diye dahi çevirilebilir. Orman Kişi tanımlaması **Terekeme** adlı Türk boyunu da akla getirmektedir ve bu sözcük de terekle yani ağaçla uğraşan çağırışımı yapmaktadır. Bazen Ağaç İyesi manasında da kullanılır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Ağaç:** (Ağ/Ak). Değişik türleri bulunan odunsu bitki. Ağmak (yukarı çıkmak) fiiliyle bağlantılıdır. Uzaklamak anlamı taşır. Bu bağlamda göge doğru olmayı belirtir.

*(Yansı: AĞAÇ ANA)***AĞAÇ İYESİ:** *Ağaç Ruhü.*Eşdeğer: AĞAŞ (AĞAS, YAĞAÇ, YİĞAÇ, CİĞAÇ, EVES) ISIEşanlam: MAS ANAMoğolca: MOD (MODON, MODUN) EZEN

Ağacın koruyucu ruhu. Her ağaç için farklı bir iye vardır. Özellikle büyük, yaşlı ve kutlu sayılan ağaçların mutlaka bir İyesi vardır. Bazen olumsuz nitelikler de taşıyan Ağaç İyesi'nin tüm vücudu ağaç gibi kabuklarla ve kıllarla kaplıdır. Çürümüş yaprak ve ağaç kabuğu gibi kokar. Ağaç İyesi bir yerden başka bir yere havada uçarak gidebilir. Bedeni sık tüylerle kaplıdır. Tüm bedenine yapraklar yapışmış, saç sakalı birbirine karışmıştır. Bazı söylencelerde sihirli güçleri olan kanatlı bir atı olduğu söylenir. Ayrıca ağaç türleriyle bağlantılı olarak değişik iyeler olabilir. Örneğin; **Meşe İyesi, Kavak/Gavak İyesi, Söğüt/Sövüt/Söget İyesi, Çam/Şam İyesi, Ceviz/Cevis İyesi, Kayın/Katın İyesi, Çınar/Şınar İyesi, Ardiç/Artuş İyesi, Gürgen/Kürken İyesi, Dut/Tut İyesi, Erik/İrig İyesi, Armut/Almurt İyesi, İğde/Niğde İyesi, Servi/Selvi İyesi, Vişne İyesi, İhlamur İyesi** gibi... Türk kültüründe ağaç önemli bir yere sahiptir. Özellikle sıra dışı görünümü olan ağaçlar Ulu Kayın'ı çağrıştırdığı için saygı gösterilir. Ağaç daima Uluğkayın kavramı ile birlikte değerlendirilmelidir. Türklerde Elma Ağacı büyük bir öneme sahipken İncir ve zeytin ağaçları ise İslamiyet'in etkisiyle kutsallık kazanmıştır. Çünkü Kuran-ı Kerim'de

bu ağaç (ve/veya meyveleri) üzerine yemin edilmektedir: “İncire ve Zeytine andolsun ki...” (Tin Suresi, 1. Ayet). Budizmin kurucusu olan Buda bir ağacın altında düşünerek gerçeğe erişmiştir. Zeytin Akdeniz ve Ege kültüründe çok önemli bir yere sahip olup, Batı mitolojilerinde vurgulanır. Türklerde ise ağacın türünden ziyade büyüklüğü ve görkemi ön plana çıkar. Korkut Ata Öykülerinde Uruz’un ağaca seslenişi ilgi çekicidir.

*Başın ala bakar olsam, başsız ağaç,
Dibin ala bakar olsam dipsiz ağaç.
Beni sana asarlar, götürmegil ağaç,
Götürürsen, yiğitliğim seni tutsun ağaç.*

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Ağaç:** (Ağ/Ak). Değişik türleri bulunan odunsu bitki. Ağmak (yukarı çıkmak) fiiliyle bağlantılıdır. Uzaklamak anlamı taşır. Bu bağlamda göğeye doğru olmayı belirtir.

(Bakınız: İYE, ULUĞKAYIN)

AĞAL: *Ruh Çağırma.*

Özellikle ataların ruhlarının yardım etmesi için bazı ritüellerle çağrılmasıdır. Yakut geleneğinde yaygın bir uygulama olarak görülür. Öteki alemle bağlantı kurma anlayışı, insanoğlunun daima ilgisini çekmiştir, çünkü bilinmezlik daima merak uyandırır. Bunun yanı sıra modern toplumlarda, hatta kendilerini elit olarak gören sınıflarda dahi ruh çağırma uygulamalarının zaman zaman moda olması dikkat çekicidir. Fakat ilkel topluluklarda dini bir ayin olarak görülen Ağal ile bu tip modalardan birbirinden farklı yönleri olduğu kesindir. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Ağal:** (Ağ/Ak). Ağmak, akmak, beyazlamak, ışımak, yükselmek, yukarı çıkmak veya aşağı inmek gibi anlamlar taşır. Ağalbay sözcüğü, saygıdeğer demektir.

AĞAN: *Dua.*

1. “Aan” biçimiyle Yakutça’da geçer. Ruhların ve Tanrıçaların adlarının önünde bir saygı ifadesi olarak yer alır. Ör: Ağan Kübey Hanım.

2. Ayrıca dua anlamına da gelir. Yakarma, Tanrıya yalvarma demektir. Dua kavramı yeryüzündeki neredeyse bütün dinlerin özünde yer alan temel unsurlardan biridir. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Ağan:** (Ağ/Ak). Ağmak, akmak, beyazlamak, ışımak, yükselmek, yukarı çıkmak veya aşağı inmek, yaratmak gibi anlamlar taşır. Örneğin, kız çocuklarına verilen bir ad olan **Ağanbüke** göğeye doğru yükselen hanım, göğeye doğru yükselen güzel demektir. Olasılıkla eski bir Tanrıça adı ile bağlantılıdır. Kuyruklu yıldız anlamı da bulunur. Ağduk ise kutsal manasına gelir. Ağ sözcüğünün kutsallık anlamı içerdiği açıktır.

(Eşanlam: ÖTÜĞ)

AĞAR HAN: *Canlılar Tanrısı.*

“Art Toyon” olarak da bahsedilir. Yeryüzündeki tüm sürecin işleyişinden, insanlardan ve diğer canlılardan sorumludur. **Ürüng Ağar Han** olarak bahsedilir. **Ürüng Ayığ Han** adındaki başka bir Tanrı ile aynı kişilik olduğu öne sürülmektedir. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Ağar:** (Ağ/Ak). Ağmak, akmak, beyazlamak, ışımak, yükselmek, yukarı çıkmak veya aşağı inmek, yaratmak gibi anlamlar taşır. Ağma kuyruklu yıldız, göktaşı anlamına gelir.

(Benzer: AYIĞ HAN)

AHA HAN: *Hayvan Tanrısı.*

Eşdeğer: AHAĞA HAN

Hayvanları Korur. Hayvanların ağası, onların efendisi olarak görülür. Ülgen tarafından yabancı hayvanların ve onların yavrularının sorumluluğu kendisine verilmiştir. Türk kültüründe insanların diğer canlılarla, hayvanlarla, bitkilerle ve hatta cansız varlıklarla kardeş olarak görülmesinin en güzel dışavurumlarından birisidir. Yakutlardaki Aha adlı ırmak tanrıçası ve Anadoludaki Aka adı verilen Ana Tanrıça ile de ilgilidir. **Kimi görüşlere göre Aka Hanım ile aynı kişiliktir, fakat aralarında cinsiyet farklılığı bulunduğu dikkate alınmalıdır. Aka Hanım ile karıştırılmamalıdır. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Aha:** (Ağ/Ah/Ak). Ağa/Aha abi demektir. Büyük erkek kardeş anlamı veya sahiplik ifade eder. Beyazlık içeriğini de barındırır. Moğolca ve Tunguz dillerinde de geçmişte ve günümüzde erkek yanlı akrabalıkları tanımlamakta kullanılır. Moğolca Ah, Mançuca Ahon erkek kardeş demektir.

(Bakınız, Benzer: AKA HANIM)

AKA HANIM: *Irmak Tanrıçası.*

Eşdeğer: AKA HANIM

Irmakların ve içinde yaşayan varlıkların koruyuculuğunu yapar. **Kimi görüşlere göre Aha Han ile aynı kişiliktir, fakat aralarında cinsiyet farklılığı bulunduğu dikkate alınmalıdır. Bir başka görüşe göre ise Ak Ana ile benzerliği nedeniyle aynı yaratıcı olduğu öne sürülür. Aha Han ile karıştırılmamalıdır. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Aha:** (Ağ/Ah/Ak). Ağa/Aha abi demektir. Büyük erkek kardeş anlamı veya sahiplik ifade eder. Beyazlık içeriğini de barındırır.

(Bakınız, Benzer: AHA HAN, AK ANA)

AK ANA: *Deniz Tanrıça.*

Eşdeğer: AĞ ANA

Eşanlam: 1. ÜRÜNG ENE 2. SOR (SURA, ŞURA) ENE

Moğolca: SAJ (SAGAN, SAGAĞAN) ECE

Deniz İlahesi. Henüz hiçbirşey yaratılmamışken ve yalnızca uçsuz bucaksız bir su varken, sonsuz sulardan çıkarak, Tanrı Ülgen'e yaratma ilhamını vererek sulara tekrar dalmıştır. Işıktan (cisimsel olmayan) bir bedeni vardır. Başında gücü simgeleyen ve taca benzeyen zarif boynuzları bulunur. Alt kısmında denizkızı gibi çok uzun bir balık kuyruğu bulunur. Kuyruğu hafif maviye çalan bir renktedir. Etrafında denizyıldızları dolaşır. Hayatın başlangıcına dair ne varsa hepsine ruh vererek yaşam döngüsünü başlatmıştır. Akdeniz'de yaşar. Bazı söylencelerde, geyik şekline giren Su Ana ile Göktürklerin Atası evlenmiştir. Çeşitli söylencelerde hep denizden çıkan varlık bir geyik olarak betimlenir. Beyaz renk suyu ve temizliği simgeler. Yakutçadaki Ürüng sözcüğü beyaz ve gümüş demektir. Ürüng bu dilde Ayıgsıt Hanım için bir sıfat olarak da kullanılır. Moğolcada Ehe Üreng olarak bilinir. Moğollara göre Ekhe Hatun, derinliklerden gelen çamuru bir kaplumbağanın sırtına koyarak yeryüzünü yaratmıştır. **Dolayısıyla Ürüng Ayıgsıt Han; Ak Ana ile Ayıgsıt Hanım'ın birleşmiş biçimi olarak düşünülebilir. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Ak:** (Ağ/Ak). Ağmak, akmak, beyazlamak, ışımak, yükselmek, yukarı çıkmak veya aşağı inmek, yaratmak gibi anlamlar taşır. Kirlenmemişlik, eldeğmemişlik ve günahsızlık mecazen anlamın içeriğinde yer alır.

(Yansı: AK ATA) (Benzer: SU ANA)

AK ATA: *Deniz Tanrı.*

Eşdeğer: AĞ ATA

Eşanlam: 1. ÜRÜNG EDE 2. SOR (SURA, ŞURA) EDE

Moğolca: SAJ (SAGAN, SAGAĞAN) ECEGE

Deniz ilahı. Dünya'nın diğer ucunda yer alan kutsal okyanusta yani Akdeniz'de yaşar. Demir Yaylı olarak betimlenir. Demir Yay gücü simgeler. Balık kılığına girebilir. Su ezeli başlangıcı ve yaratıcı karmaşıklığı simgeler. Dünyanın yaratılışı doğrudan su ile bağlantılıdır. Ayrıca insan vücudunun ve dünyanın dörtte üçü sudur. Denizler sonsuzluğu ve Tanrısal kapsayıcılığı sembolize eder. Kısır kadınlar mağaralarda duvarlardan damlayan suları içtiklerinde ve nisan yağmurlarını bir kapta biriktirip içtiklerinde çocuk sahibi olacaklarına inanırlar. Suyun şekilsiz ve yapısız oluşu onu bir madde olarak algılamaktan ziyade kut kavramı ile ilişkilendirilmesine sebep olmuştur. Aynı şekilsizlik ve enerji olarak algılama durumu ateş için de geçerlidir. Su bir sınırdır, burada uygarlık biter; ötesi farklı bir algıya açıktır. Yüzeyi ayna gibi ters görüntü verir. Ruh da su gibi akışkan ve biçimsizdir. Sulardaki varlıklar yaşlanmazlar, hastalanmaz ve çirkinleşmezler. Sümer Su Tanrısının adı Enki'dir ve Türkçe Engin sözcüğüyle bağlantılı görünmektedir. Ürüng sözcüğü değişik Türk lehçelerinde şaman, üfürükçü gibi anlamlara da gelir. Moğollarda pek çok Tanrıya sıfat olarak Sagan (Sagağan) yani beyaz sıfatı verilmesi bu Tanrı ile bağlantılıdır. Sura, Çuvaşçada beyaz demektir. Çeçen ve İnguş dillerinde ise Sura sözcüğü Süt anlamına gelir. Moğolcada Sara ise Ay demektir ve kavramlar dilbilimsel olarak da hep birbirleriyle bağlı veya bağlantılıdır. Yakutçadaki Ürüng sözcüğü beyaz ve gümüş demektir. Ürüng bu dilde Ayığ Han için bir sıfat olarak da kullanılır. **Dolayısıyla Ürüng Ayığ Han; Ak Ata ile Ayığ Han'ın birleşmiş biçimi olarak düşünülebilir. Akça Han ile karıştırılmamalıdır.** (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Ak:** (Ağ/Ak). Ağmak, akmak, beyazlamak, ışmak, yükselmek, yukarı çıkmak veya aşağı inmek, yaratmak gibi anlamlar taşır. Kirlenmemişlik, eldeğmemişlik ve günahsızlık mecazen anlamın içeriğinde yer alır.

(Yansı: AK ANA)

(Karıştırılan: AK HAN)

(Benzer: SU ATA)

AKÇA HAN: *Söylencesel Hakan.*

Eşdeğer: AK (AĞ) HAN

İyiliği temsil eder. İnsanlığı korumakla görevlidir. Ak Dağ'da yaşar. Ak bir atı vardır. Dokuz memleketi (kıtayı) idare eder. Soylu olan insanları ve hakanları simgeler. Aksoylu tabiri bu anlamda kullanılan bir sözcüktür. Anadolu'da kızı sularda boğulan Ağca Bey adlı kişinin söylenceleri anlatılır. Bu kişinin Ak Han ile aynı kişi olma ihtimali yüksektir çünkü motifler birebir örtüşmektedir. Ağca Bey yazlarını Akdağ (Ağ/Ak Kayalar) yaylalarında geçirir. Çok istediği halde bir erkek çocuğu olmamıştır. Çok güzel olan tek kızının isteyen çoktur fakat Ağca Bey kimseyi kızına layık görmez ve bakar ki kızını beylerden kurtarmanın yolu yoktur onu erkek kılığına sokar. Cirit, güreş, at koşturmada erkekleri geçer. Bahar gelince günün birinde sürülerini Akdağa çıkaran bir çoban herkesin uykuya daldığı dolunaylı bir gecede kavalını öyle bir üflerki, kız sese uyanır. Sese doğru gider ve görünce çobana sevdalanır ama atına atlayıp gider. Çoban il il gezer ama kızı bulamaz. Ertesi yıl yine Akdağ'a gelir. Kız Çobanın kavalını duyar duymaz atına atlayıp kaval sesine doğru gider ve çobanın yanına varır. Yıllarca bu böyle devam ederken fırtınalı bir günde kavalın sesini duyar atına atlayıp sese doğru gider ama ses her defasında değişik yerden gelmektedir. Rüzgarın oyunundan şaşırان kız atını bir sağa bir sola sürer. Kaval sesi gitgide uzaklaşmaktadır. Kız deliye döner ve Akdağın tepesine yönelir. Bir uçuruma geldiğinin farkına

varmadan aşağıya Ak Irmağa (veya Ak Göle) düşer. Çoban da yiter gider, bir daha kimse ondan haber alamaz. **Ak Ata ile karışmaması için Akça biçimi tercih edilebilir. Ak Ata ile karıştırılmamalıdır.** (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Ak:** (Ağ/Ak). Ağmak, akmak, beyazlamak, ışımak, yükselmek, yukarı çıkmak veya aşağı inmek, yaratmak gibi anlamlar taşır. Kirlenmemişlik, eldeğmemişlik ve günahsızlık mecazen anlamın içeriğinde yer alır.

(Karşıt: KARA HAN)

(Karıştırılan: AK ATA)

AKDENİZ: Sonsuz Okyanus.

Eşdeğer: AKTENGİZ, AĞDİNGİZ, AĞTİNES

Eşanlam: SURTENGİS, SURATİNES

Dünyanın sonunda yer alır. Bu denizde veya kıyılarında yaşayan Han'lara erişilmez. Dünyanın sonunda yer alan veya çevreleyen diğer deniz ise Gökdeniz'dir. Ak Deniz'in ve Gökdeniz'in de ötesinde Od Deniz (Ateş Denizi) vardır. **Akdeniz** ve **Gökdeniz** mantığına uygun olarak, gökte Demirkazık'ın etrafında dönen Akboz At ve Gökboz At vardır, yine aynı mantıkla Cengiz Han ölmeden önce ülkeyi oğulları arasında Ak Orda ve Gök Orda olarak ikiye bölmüştür. **Akgöl ile karıştırılmamalıdır.** (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Akdeniz:** Ak + Tengiz / Deniz

(Karıştırılan: AKGÖL)

(Yansı: GÖKDENİZ)

(Bakınız: ODDENİZ)

TSS

AKBUĞA HAN: Tıp Tanrısı.

Eşdeğer: AKBÖĞE (AKBÖKE, AKBÜKE, AĞBÜĞE) HAN

Hekimlerin koruyucusudur. Kolunda taşıdığı büyük beyaz bir yılan ile simgelenir. Hekimler kendisine dua ederler ve yardım dilerler. Elinde bilgiyi ve bilgeliği temsil eden bir asası vardır. Bu asa ile kime dokunursa hemen iyileşir. Ak Yılanı ise yeryüzündeki yılanlardan farklı olarak ağulu (zehirli) değildir. Onun ağusu ilaçtır, her tür hastalığı sağaltır. Moğollarda ve Türklerde hekim ve eczacılar değişik adlarla anılır. **Sagun/Sağun/Sıgun:** Hekim, **Otaman/Otaçı/Otoşi:** Eczacı anlamına gelir. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Akböğ:** Ak + Büke (Beyaz Ejder, Beyaz Yılan) demektir. Beyaz Yılan tıbbın sembolüdür. Büğü, Böge ve Büge sözcükleri aynı zamanda sihirbaz ve/veya şaman anlamlarını da içerir.

(Bakınız: BÜKE)

AKGÖL: Yaşam Havuzu.

Eşdeğer: AKKÖL, AĞKÜL

Eşanlam: SÜTGÖLÜ, SÜTKÖL, SÖTKÖL, SETKÜLE, ÜTKÜGÖL

Moğolca: HÜNNÜR, SÜNNEVÜR

Gökyüzündedir. Yaşam Ağacının üzerindedir. Sütten bir göl şeklindedir. Yaşamsal unsurları taşır. Yeryüzüne gelecek ruhlar bu havuzun içindedir. Kübey Hanım bu gölden meşin kırbalarla getirdiği sütü doğacak çocukların ağzına damlatır. Bu damla çocuğun ruhunu simgeler. Sütgölü göğün üçüncü katında bulunur. **Süt-Ak Göl** olarak da adlandırılır. Bütün hayatın kaynağı olarak kabul edilir. Nasreddin Hoca'nın gölü süt olarak düşünüp maya çalması arasında alegori kurması bu konuyla toplumsal bilinçaltı düzeyinde de olsa alakalıdır. Süt beyazlığı, saflığı, temizliği simgeler. Sura,

Çuvaşçada beyaz demektir. Çeçen ve İnguş dillerinde ise Sura sözcüğü Süt anlamına gelir. Moğolcada Sara ise Ay demektir ve kavramlar dilbilimsel olarak da hep birbirleriyle bağlı veya bağlantılıdır.

Akdeniz ile karıştırılmamalıdır. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Akgöl:** Ak + Göl / Köl
- * **Sütgölü:** Süt + Göl / Köl

(Karıştırılan: AKDENİZ)

AKKIZLAR: *İyilik Tanrıçaları.*

Eşdeğer: AĞGIZLAR

Ülgen Han'ın kızlarıdır. **Kıyanlar** adı da verilir. Sanat ve estetik anlayışı konusunda insanlara ilham verirler. Hiçbirisinin ismi bilinmez. İsimsiz olmaları bu dünyadan onları tamamen uzak kılar. Kıyan sözcüğü aynı adlı bir Moğol boyunu çağrıştırmaktadır. Türk-Moğol tarihinde Kıyat ve Kıyan adlı iki akraba boy vardır ve Akoğlanlara da Kıyat adı verilmesi bu boylarla alakalıdır. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Akkız:** Ak + Kız

(Yansı: AKOĞLANLAR)

(Karşı: KARAKIZLAR)

AKKULA: *Söylencesel At.*

Manas Han'ın atıdır. Sıra dışı özellikleri vardır, çok görkemli ve zekidir. Sahibine sadıktır, savaşlarda onunla birlikte düşmana anlayarak ve isteyerek saldırır. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Akkula:** Ak + Kula. Kula gövdesi koyu sarı, kuyruğu, bacak kılları ve yelesi kara olan at demektir. Bu sözcük köken olarak anlamak ve yukarı sıçramak anlamlarını da taşır.

(Bakınız: AT, MANAS HAN)

AKOĞLANLAR: *İyilik Tanrıları.*

Eşdeğer: AKULLAR

Eşanlam: AKERLER

Ülgen Han'ın oğullarıdır. **Kıyatlar** adı da verilir. Yedi kardeşirler. Yedi Altay boyunun koruyucusudurlar. Yedi Kat yeraltını sembolize ederler. Kıyat sözcüğü aynı adlı bir Moğol boyunu çağrıştırmaktadır. Moğollarda Kıyat ve Kıyan adlı iki akraba boy vardır.

1. **Karşı Han** (Bkz.)
2. **Pura Han** (Bkz.)
3. **Burça Han** (Bkz.)
4. **Yaşıl Han** (Bkz.)
5. **Karaguş Han** (Bkz.)
6. **Kanım Han** (Bkz.)
7. **Baktı Han** (Bkz.)

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Akoğlan:** Ak + Ul / Oğlan
- * **Aker:** Ak + Er

(Yansı: AKKIZLAR)

(Karşı: KARAOĞLANLAR)

AKSAÇLI: İhtiyar Kadın.

Eşdeğer: AKSAŞLI, AĞŞAŞLI, AKÇAÇTI

“**Göksaçlı**” tabiri de kullanılır. Yaşlı kadın, nine. Bir bölgenin tanınmış en yaşlı kadını. İyi niteliklere sahiptir. Çoğunlukla bu dünyada kimsesiz ve yalnızdır. Yolda kalmış, evinden uzak, yabancı kahramanlar daima, tesadüfen böyle bir ninenin evine sığınır ve orada konaklarlar, dinlenirler. Bazen de Aksaçlı, otalar (ilaçlar) hazırlayarak yiğidin yaralarını iyileştirir. Ettiği dualar hep kabul olur. Asvir edilirken “gümüş saçlı” mecazı da tercih edilir. Örneğin Sogotoh destanında **Sabiya Bay Toyun** ve **Sabiya Bay Hotun** adlı bir ihtiyar karıkocanın adı geçer. Dünyadaki hemen her medeniyette yaşlılık ve onun simgesi olan ak saçlar deneyimi ve bilgeliği simgeler. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Aksakaçlı:** Ak + Saç

(Yansı: AKSAKALLI)

AKSAKALLI: İhtiyar Adam.

Eşdeğer: AKHAGALLI, AĞSAGALLI, AKSAHALTI

“**Göksakallı**” tabiri de kullanılır. Yaşlı adam, dede. Bir yörenin tanınmış en yaşlı erkeği. İyi niteliklere sahiptir. Ayrıca anlatılarda iyicil özellikler taşıyan yaşlılar ve dedeler için kullanılır. İnsanların zor anlarında yardımlarına koşar. Bu nedenle İslamiyet sonrası bazı söylencelerde Hızır Peygamber ile özdeşleşmiştir. Ulu Kayın ağacından inip çocuklara yardım eder ve ad verir. Ak veya gökçe giysilidir. Ak-boz atlıdır. Çevgen denilen hayvan başlı bir asa taşır. Çevgen aynı zamanda kutlu oyun olan ciritin diğer adıdır. Yaşından beklenmeyecek kadar güçlüdür. Tasvir edilirken “altın sakallı” mecazı kullanılır. Verdiği elmayı kendileri yiyen kısır karı kocanın çocukları, elmanın kabuğunu yedirdikleri atlarının da yavruları olur. Bazen Aksakallı tabiri Eren ile eş anlamlı kullanılır. Sogotoh destanında **Sabiya Bay Toyun** ve **Sabiya Bay Hotun** adlı bir ihtiyar karıkocanın adı geçer. Bunların ömürlerinin sonunda duaları kabul edilerek bir erkek çocukları olur. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Aksakallı:** Ak + Sakal

(Yansı: AKSAÇLI)

AKTU HAN: İyilik Tanrısı.

Kötülüğe dair içinde hiçbir duygu yoktur. Kendisine bağlı olan diğer iyilik ilahları **Aktular** olarak çoğul biçimde kullanılır. İyilik tanrıları. Fin (Suomi) mitolojisindeki Su tanrısı **Ahti (Ahto)**’yu akla getirmektedir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Aktu:** (Ağ/Ak). Ak olan demektir. Ak renk yaratıcılığın, tanrısallığın ve soyutluğun simgesidir.

ALAHÇIN HANIM: Yaşam Tanrıçası.

Yeryüzünü korur. Doğaya can verir. Yeşillik alanlarda rüzgar olup gezer. Bataklık bölgelerde dolaşır. Doğada ne varsa hepsinin iyilik içerisinde olmasını ister. İnsanlar başka canlılara zarar verdiklerinde mesela bir hayvanı zevk için öldürdüklerinde derin üzüntü duyar ve hatta ağlar. Işıklı bir yüze ve ak saçlara sahiptir. Bir oğlu ve bir kızı vardır. Çocuklarının adları şöyledir:

1. **Ereke**

2. **Cereke**

Oğulları ve kızları da bitki Tanrısı ve Tanrıçası olarak yeryüzünü korur, soluklarıyla bitkilere, otlara, ağaçlara can verirler. Ağaçlar onların nefesleriyle çiçek açarlar. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Alahçın:** (Al). Almak fiiliyle bağlantılıdır. Alak sözü bataklık, balçık demektir. Toprak yaşamı simgeler. Moğolcada Alah öldürmek demektir ve aslında ölüm yeni bir başlangıç olduğundan yaşam da demektir aynı zamanda.

AL ANA: *Kötülük Tanrıçası.*

Eşdeğer: HAL ENE

Kızıl renkli giysileri olan, kızıl saçlı bir kadındır. Kötücül ruhlar olan Albislar kendisine bağlıdır. Çirkin, saçları dağınık, gözleri kanlı, uzun tırnaklı, uzun boylu, çok kuvvetli olarak tanımlanır. Deveye güreşebilecek kadar uzun olduğu söylenir. Bazen Albis ile özdeş olarak düşünülür fakat aslında tüm Albisların başı ve yöneticisidir. Türk halk anlayışında da Al Ana karşılığında Al Ata şeklinde eril bir varlık bulunmaz. Fakat Moğollaradaki Gal Han (Gal Eseg "Ateş Ata") kökensel benzerlik itibarıyla Ala Ana'nın yansıması olarak düşünülebilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Al:** (Al). Aldatmak, kandırmak ve kızıl renk anlamlarını içerir. Moğolca kökünde ise Al-Hal benzeşmesine ilave olarak "Gal" (Ateş) anlamı da vardır. Yine Moğolcada Halah fiili yakmak demektir.

(Bakınız: ALBIS, GAL HAN)

ALANKOVA HANIM: *Söylencesel Hanım.*

Eşdeğer: ALANGUVA HANIM

Moğolların soyundan geldiği ana. Ayışığından hamile kalmıştır. Gece çadırının penceresinden içeriye parlak bir ay girmiş gebe bırakmıştır. Buyan Han'ın kızıdır. Babasının 41. kızıdır. Annesini eğer kız doğurursa öldürmekle tehdit eden babasından korunmak için erkek kılığına sokulmuş ve öyle yetiştirilmiştir. Çok güçlüdür. Oğlunun adı Buzancar'dır. Babasından korktukları için hamile kızı annesi bir sala koyup ırmağa bırakır. Çocuğu ırmağa bırakma motifi, Sümer ve Ortadoğu efsanelerinde de mevcuttur. Ancak burada ırmağa bırakılan çocuk değil, hamile kadının kendisidir. Tek gözü olan Duva adlı biri tarafından bulunan kız bu adamla evlenir. Bu adamdan da 12 oğlu olur. Kardeşlerinin ilk oğlunu öldürmesinden korkan annesi Buzancar'ı ırmağın kenarına götürüp suyu izlemesini ve dedesinin yurduna dönmelerini öğütler. O da böyle yaparak yurduna geri döner ve daha sonra ilerleyen yıllarda Kağan olur. Babası Buyan Han'dır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Alankova:** Al kökünden gelir. Moğolca kökenlidir. Guva geyik demektir. Alan sözcüğü ışık, nur manalarına geldiği gibi ormanlık araziye belirtir. Işığın Geyiği gibi bir çeviri yaklaşık olarak anlamını ifade edebilir. Ala sözcüğüyle de bağlantılıdır.

(Bakınız: BUYAN HAN, BUZANCAR HAN)

ALASIĞIN: *Kutsal Geyik.*

Eşdeğer: ALASUĞUN, ALASIGUN

Eşanlam: 1. ALAGEYİK (ALAKİYİK, ALAKİYİK), 2. ALABOLAN, 3. ALABUĞI (ALABUĞA), 4. ALATABA

Moğolca: KUBAMARAL (GOVAMARAL, GÖVEMEREL)

"Gökgeyik / Kökgeyik" tabiri de kullanılır. Kutsal bir hayvandır. Bazen erenler alageyiğe dönüşür. Yalnızca "Sığın" olarak da ifade edilir. Kimi zaman Göksığın olarak da adlandırılır. Bazı Türk ve Moğol boyları, soylarının bu kutlu varlıktan türediğine inanırlar. Çoğu zaman soyun bir kolu Gökurt'tan, diğer kolu ise Gökgeyik'den gelmektedir. Geyik sürülerinin başında bulunup idare eden kurtlara da Gökgeyik denilir. Geyiklerin boynuzları kamların en önemli simgelerindendir. Kubamaral dokuz boynuzlu, boynuzları dokuz budaklı olarak betimlenir. Bozkurt gökyüzünü temsil eder. Alageyik ise yeryüzünün simgesidir. Macarların (Hungarların) ataları da bir geyiği izleyerek denizi geçmişler ve bu

denizin ortasındaki yarı bataklık bir adada türemişlerdir. Anadolu ve Asya halılarında ve kili desenlerinde Geyik motifine resim veya sembol olarak sıklıkla rastlanır. Anadolu’da alageyiği kovalayan ve kaybolan avcı motifi masallarda ve türkülerde sıklıkla görülür. “*Geyik de çekti beni kendi dağına.*” (Anadolu Halk Türküsü). Yine bir Macar efsanesinde Hunların ve Macarların ataları olan Hunor ve Magor adlı iki avcı bir geyiği kovalarken bataklıkta kayboluyorlar ve orada kayıp soylu kızları bularak onlarla evleniyorlar. Bir başka efsanede Türklerin ataları hayatlarını bir mağaranın içinde sürdürmekteydiler. Her gün güneş batınca Deniz/Göl ruhu, ak geyik (buğı) şekline giren kocasını deniz altına götürüp, sabah olunca denizden çıkarır. Öküz başlı, at kuruklu olarak tasvir edilir. Kutlu bir hayvan olarak erenlerin veya ozanların yanında yer alırlar: “Yaramı sarsınlar şehitler ile / Kırk yıl dağda gezdim geyikler ile” (Pir Sultan Abdal). (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Alasığın:** Ala + Sığın “Geyik”

* **Kubamaral:** Kuba “Ala, Boz” + Maral “Geyik”. Kuba/Kuva/Huba/Huva sözcüğü Türkçe ve Moğolcada soluk renk anlamı ifade eder.

(Bakınız: BOZKURT)

ALAŞ HAN: *Söylencesel Hakan.*

Eşdeğer: ALAŞA HAN

Alaş boyunun kurucusu ve Kazakların atası. Diğer Türk boylarınca da büyük saygı gösterilir. İslamiyet öncesi Türklerin savaşırken Alaş! Alaş! diye bağırdıkları bilinmektedir. Alaş Han’ın oğlunun adı Kazak Han’dır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Alaş:** (Al). Alan (ülkeler ele geçiren) demektir. Kazakçada ulus (millet, kavim) demektir ve Kazaklarda Altı Alaş bulunur.

ALAY HAN: *Vatan Tanrısı.*

Eşdeğer: ALİY HAN

Vatanı korur. Işıklı bir görüntüsü vardır. Karısının adı da aynıdır. Yurduna ihanet edenlere hastalık ve bela getirir. İlk Ata olan Elley ile adında bir bağlantı vardır. Fakat aynı kişi olduklarını öne sürmek pek mümkün görünmemektedir. Halay sözcüğü de toplumsal birlikteliğin simgesel bir dışavurumudur ve aynı kelime kökünden gelir. **Alay Han ile karıştırılmamalıdır.** (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Alay:** (Al). Dayanışma ve birliktelik anlamı taşır.

(Yansı, Karıştırılan: ALAY HANIM)

ALAY HANIM: *Vatan Tanrıçası.*

Eşdeğer: ALİY (ALLAY) HANIM

Vatanı korur. Işıklı bir görüntüsü vardır. Kocasının adı da aynıdır. Hala (babanın kızkardeşi) ile ilgilidir. Halay ile de bağlantılı görünmektedir. Toprak Tanrıçası olarak da görülür. **Ağan Alay Hatun** olarak da bilinir. **Alay Han ile karıştırılmamalıdır.** (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Alay:** (Al). Dayanışma ve birliktelik anlamı taşır.

(Yansı, Karıştırılan: ALAY HAN)

ALAZ HAN: *Ocak Tanrısı.*

Eşdeğer: ALAS HAN

Evlerdeki ateşi korur. Evcil hayvanların da koruyuculuğunu yapar. Ocak ve içindeki ateşi kutsaldır ve ona saygılı davranılmalıdır. Aksi takdirde Alas Han kızarak yangın çıkartır. Türklerde gökyüzü büyük bir

çadır olarak düşünüldüğü için, ev tanrısı olan bu ruh, yeryüzünün sıcaklığına da müdahale eder. Ülker burcunun altı yıldızı göğün altı deliğidir ve oradan sıcak hava üfler. Böylece yaz gelir. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

* **Alaz:** (Al). Ateş, alev demektir. Yalaz, yalazlanmak sözcükleriyle bağlantılıdır. *(Karşıt: AYAZ HAN)*

ALAZLAMA: Ateş Tedavisi.

Eşdeğer: YALAZLAMA, YALASLAMA, ALASLAMA

Hastalıkları ateşle tedavi etmek demektir. Albastı (**Hal/Gal** “Ateş” anlamı da dikkate alınarak) ve Alaz Han ile bağlantılı olduğu açıktır. Belki de Alaz Han’ın yardımı istenmektedir. Tören başlarken Alaz! diye bağırılması bunun açık bir göstergesidir. Alaz kelimesinin Amin! ile eşdeğer olduğu da öne sürülen başka bir görüştür. Kırmızı bir bez parçası yakılıp hastanın etrafında dolaştırılır. Ateşin temizleyici ve sağaltıcı bir varlık olduğu inancının bir sonucudur bu durum. Alazlama işlemi akşam karanlığında yanan ilk ışıkla birlikte başlatılır. Bir şeyin üzerinden alev geçirmek demektir. Cansız nesneler aleve tutulur. Canlı varlıkların ise simgesel olarak, değmeyecek bir mesafeden üzerinden geçirilerek dolaştırılır. Ateş, kötü ruhları korkutur ve onları kaçıtır. Yıldırım çarpmış ağacın yanan parçalarıyla evin tütsülenerek kötü ruhların kovulmasına Arçı adı verilir. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

* **Alazlama:** (Al). Alaz sözcüğü ateş, alev demektir. Kırmızılık ve kandırma anlamları vardır, belki de kötü ruhların kandırılmasını ifade ediyor olabilir mecazen.

ALBASMAK: Ruh Çarpmak.

Eşdeğer: ALPAS-, ALVAS-

Albıs’ın (Alkarısı’nın) neden olduğu ruh hastalığına yakalanmak. Albastı olmak. Albastı olan kişiye **Albistar** adı verilir. Albastıya yakalanan kişi Al Ocağına götürülerek tedavi edilir. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

* **Albasmak:** Al “Kızıl” + Basmak *(Bakınız: ALBIS, ALBASTI)*

ALBASTI: Ruh Çarpması.

Eşdeğer: ALVASTI, ALPASTI

Albıs’ın (Alkarısı’nın) neden olduğu ruh hastalığı. Boğucu sıkıntı. Sara hastalığı. Lohusahumması denilen ve yüksek ateşle ortaya çıkan, temizliğe dikkat edilmediği için meydana gelen hastalık. Bunlara bağlı baygınlık. Bir çeşit korku halidir. Gebe kadın kan kaybetmeye başladığında değişik varlıklar görmeye başlar. En çok korktuğu şey gözünün önüne gelir. Bunun sonucunda bazen bayılır. Al karısı o esnada göğsüne dizleriyle çökerek soluğunu keser. Gebe kadın yiyemez, içemez, nefesi daralır. Bu durumdan kurtulması için “**Al Ocağı**”na götürülür. Bu yer genelde kutlu bir mekandır ve bir evliya mezarıdır. “**Kulbastı**” biçimiyle de Adıge diline geçmiştir. Albastı ve Kulbastı ayrıca isimleri farsça kökenli olan **Aleybanı (Alyabani)** ve **Kuleybanı (Gulyabani)** adlı varlıkları da akla getirmektedir. Ayrıca Udmurt ve Mari dillerinde de Alvasta ve Alvastı olarak yer almaktadır. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

* **Albastı:** Al “Kızıl” + Basmak *(Bakınız: ALBIS, ALBASMAK, KULBASTI)*

ALBIS: *Cadı.*

Eşdeğer: ALBIZ, ALBAS, ALPAS

Moğolca: ALMAS

“Alkarısı” olarak da bilinir. Albastı’ya neden olan kızıl renkli kötü varlık. Çirkin, saçları dağınık, gözleri kanlı, uzun tırnaklı, uzun boylu, çok kuvvetli olarak tanımlanır. Deveye güreşebilecek kadar uzun olduğu söylenir. Kızıl elbiseler giyer. Kimi anlatılarda bir küpün içine girerek orada yaşar. Bazen de ırmak kenarlarındaki ıssız bölgelerde veya içi boş ağaç kovuklarında yaşadığı söylenir. İri gözlüdür. Çok fazla sayıda ağır, demir takıları vardır. En sevdiği şey atların yelesini örmektir. Yakalamak için elbisesine veya kendisine iri bir iğne saplamak gerekir. Demirden ve demircilerden korkar. Lohusalara musallat olur ve ölümlerine sebebiyet verir. Korunmak için Lohusaların odalarında demir eşya bulundurulur. Kötülük yapmaktan zevk alır. Yaptığı kötülükler Albasmak tabiri ile anlatılır. Ayakları ters olarak betimlenir. Kendisiyle konuşan kam ne derse tersini yapar. Kuyuya girerek kaybolur. Bazen de iğne batırılınca su olup bir kuyuya doğru akar. uzun boylu, uzun parmak ve tırnaklı, dağınık saçlı, yağlı vücutlu, el ve ayakları küçük, dişlek, bir bir dudağı yerde, bir dudağı gökte, çıplak gezen, göğüslerinden birini geriye atmış, tepesinde gözü olan çok çirkin, al gömlek giyen bu yaratık Muğla’da denizden çıkan ve yalnız bırakılan çocukları çalarak dalgaların dibindeki evine götüren bir kadın olarak tasarlanmaktadır. Gökçe Munçuk (Mavi Boncuk)’tan çok korkar, ki Nazar Boncuğu kavramının kökeninde bu anlayış yatar. Moğolca anlamı küp içine girmeyi de içerir. Buna bağlı olarak küplerin içinde saklandığı da düşünülür. Ağzında sihirli bir taş olan bir kuş kılığına girebilir. Öleceğini anladığında kendini yaralar ve akan kanından bir süre sonra yeni bir Albis doğar. Çeçen diline **“Almaz”** olarak geçmiştir. Türklerdeki **“Hal Ana”** ve Moğolca **“Gal Ana”** (Ateş Ana) tamlamasıyla da bağlantılıdır. Sümerlerdeki Al Tanrısı ile de ilişkilidir. Bulgarlarda şeytan Ala olarak adlandırılır. Sümerlere göre insanların göğsüne zarar vermekte ve soluğunu kesmektedir ve bela yaymaktadır. **Hıbılık** adı verilen bir varlık da Albis’in özelliklerini taşır. Ayrıca Kızıl Albis olarak da bilinen bu varlığın iki türü daha vardır; Sarı Albis ve Kara Albis.

Sarı Albis: **“Sarısaç”** olarak da bilinir. Sarışın bir kadın görünümündedir. Kötülükte Kızıl Albis’a göre biraz daha düşük seviyededir. Ölümcül değildir. Keçi veya Tilki donuna bürünebilir. Verdiği zararlar Sarıbasmak tabiri ile karşılanır. Sarı giysiler giyer. Sarıhummaya neden olur. Şarlatanlık yönü ağır basar, daha hoppa ve oynaktır. Kandıracağı kişiyi cilvelerle kendisine çeker. Dünyadaki en güzel kadından daha güzel bir görünüşe sahip olabilir. Şehvetli ve açgözlü bir karakterdedir. Oluşturduğu hastalık **“Sarı Basmak”** tabiriyle ifade edilir.

Kara Albis: **“Karasaç”** olarak da bilinir. Esmer, koyu tenli bir kadındır. Daha ağırbaşlı ve ciddi bir görünüme sahiptir. Ancak daha aldatıcı ve baştan çıkarıcıdır. Verdiği zararlar Kızıl Albis’a göre daha ölümcüldür. Nadiren rastlanır. Karabasmak tabiri bu Albis’in yaptığı kötülükler için kullanılır. Kara giysiler giyer. Karahummaya neden olur. Çakal veya sırtlan kılığına girebilir. Oluşturduğu hastalık **“Kara Basmak”** tabiriyle ifade edilir. Ve bu durum kabuslarla da ilgilidir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Albis:** (Al). Aldatmak, kandırmak ve kızıl renk anlamlarını içerir. Moğolca kökünde ise Al-Hal benzeşmesine ilave olarak **“Gal”** (Ateş) anlamı da vardır. Yine Moğolcada Halah fiili yakmak demektir.

(*Bakınız: ALBASTI, ALBASMAK, KARABASTI, KARABASMAK*)

ALDAÇI HAN: *Ölüm Tanrısı.*

İnsanların canlarını alır. Uzun kara giysileri ve kara bir atı vardır. Görünümü heybetli ve korku vericidir. Geçtiği yerlere korku salar. Erlik’in elçisidir ve onun tarafından gönderilir. Bir evden ölü

çıktıktan sonra Aldaçı'nın emrindeki ölümcül ruhlar o evde yedi gün kalırlar. Yönettiği ölüm ruhlarına da Aldaçılar adı verilir. Bu nedenle o evden yedi gün boyunca bir şey çıkmaz ve girmez. İslam sonrası Azrail ile özdeşleşmiştir ve tüm özellikleri ona aktarılmıştır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Aldaçı:** (Al). Almak veya aldamak (kandırmak) kökünden gelir. Altaçu kandıran, hile yapan demektir. Aldah fiili Moğolcada kayebetmeyi belirtir. Alda sözcüğü Eski Altay ve Moğol dillerinde anlamak, kavramak (Tunguz dillerinde ise Aldan biçimiyle derinlik) anlamları içerir.

ALIGAN HAN: Güney Tanrısı.

Moğollarda 99 Güney Tanrısının başıdır. Moğollarda Budizmin etkisiyle birincil yön Doğu olarak değil Güney olarak yer almış olmalıdır. **Aliğ Han** ile de bağlantılı olması muhtemeldir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Aligan:** (Al). Almak ve körlük anlamı içeriyor olabilir. Moğolcada Alh ve Aluka sözcükleri çekiç anlamı taşır ve bu kelimelerle bağlantılı olması muhtemeldir.

(*Bakınız: ALIĞ HAN*)

ALIĞ HAN: Körler Tanrısı.

Eşdeğer: ALI HAN, ALU HAN

Bir dağ ruhudur. Kör bir ihtiyardır. Köroğlu destanındaki Kör Ata motifinin arkaik varyasyonudur. Dağlardaki at sürülerini korur. Kanatlı atlar yüzünden kör olmuştur. Köroğlu'nun babası da bir at nedeniyle bulunduğu yörenin beyi tarafından kör edilmektedir. Beye hediye edilen bu at kötü görünümü nedeniyle babanın gözlerine mal olur. Fakat daha sonra bir ahırda güneş görmeden kırk gün bekleyince, sıra dışılığı ortaya çıkar. Çünkü bu aygır Sudan Çıkma'dır. Baba rüyasında oğlunun kordan (ateşten) doğacağını görür. Bu bir sınavı simgelemektedir. Köroğlu'na ozanlık yeteneğini, savaşçılığını ve atını veren de odur. Dağlarda yaşar. **Koşabulak**'ı (İkiz Pınar'ı) korur. Bu pınar'ın suları kutsal ve gençlik (veya ölümsüzlük) vericidir. Bu ölümsüzlük en azından mecazen geçerli olmuş ve Köroğlu adı hep yaşamıştır. Bir görüşe göre, İslam sonrası Türk toplumunda Hz. Ali'nin önemli bir yer edinmesi bu ad benzerliğinin bir sonucudur. İslam öncesi Türklerde zaten yaygın olarak kullanılan Alı/Alu şeklindeki bir isim mevcuttur. Örneğin Alu Beşe (Ali Paşa) adlı ozan her iki isimle de tanınmaktadır. Hz. Ali'nin yiğitliği, savaşçılığı, iki dilli kılıcı Türk kültüründe büyük ilgi çekmiştir. Gerçekten de Köroğlu'nun adı Ali'dir. Moğolların 99 Güney Tanrısı **Aligan** ile de bağlantılı olması muhtemeldir. Sokor/Sokur/Sohar/Hokar sözleri kör demektir ve masalarda bu adla başlayan varlıklara rastlanır. Sümerlerde ise Alu adlı ölümcül bir varlık bulunur. Moğolcada Alı fiili bilmeyi anlatır. Yaşar Kemal'in İnce Memed adlı yapıtında yer alan ve dört kitabın sonunda da benzer cümlelerle yamacındaki çakırdikenliğin üç gün üç gece yanışı, yanan dikenlerden çığlığa benzer seslerin gelişi anlatılan dağın adı Ali Dağı'dır. Bu olay şu cümleyle ifade edilmektedir kitapta: "*Bu ateşle birlikte de Alıdağın doruğunda bir top ışıık patlar. Dağın başı üç gece ağarır, gündüz gibi olur.*" (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Aliğ:** (Al). Alev ve alınmış (gözleri alınmış) anlamları içerir. Çünkü eskiden gözler ateşle dağlanarak kör edilirdi. Gözün alazlanması da aynı anlama gelir. Gerçekten de Köroğlu'nun babasının gözleri böyle kör edilmiştir. Moğolcada Alı/Alı "kim?" demektir ve bilinmeyen tehlikeli varlıkları çağırıştırır. Alı/Ala kökü Eski Moğol ve Altay dilleriyle Tunguz dillerinde bilmek, bilgili olmak anlamı taşır.

Açıklama: Anadolu'nun değişik bölgelerinde **Ekiz (ikiz) Oluk** veya çeşmenin çift olduğunu belirten pınarlar vardır. Ve o yörede önemi bulunur. Örneğin bir rivayette birbirine sarılarak donup ölen iki kardeşin (veya anne ile çocuğun) gözyaşlarından meydana geldiğine dair bir söylencesi vardır.
(Bakınız: ALIGAN HAN)

ALINCA HAN: Türklerin Atası.

Eşdeğer: ALINÇAK HAN, ALUNCAK HAN

Türklerin atası olan kağan. Bulca Han'ın soyundan gelir. Türk boyları onun çocuklarının soyundan türemiştir. Buka Han'ın oğludur. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Alınca:** (Al). Alınan (kendisinden soy alınan) ve ayrıca önyüz, bir şeyin ön tarafı demektir. Moğolcada Elünce sözcüğü Ced (Atalar) demektir.

ALKIM: Gökkuşağı.

"**Alakuşak**" da denir. Anadolu'da **Gökkuşağı** veya **Ebemkuşağı** olarak söylenir. Düşmekte olan yağmur damlalarında ışığın kırılmasıyla oluşan yansıma. Renkler birbirinden ayrılarak sırayla dizilirler. Umay Ana yeryüzüne inmek için gökkuşağını kullanır. Bazen göğe asılmış bir yay olarak düşünülür. Bazen bir yol olarak düşünülür. Al inancıyla bağlantılı olarak ele alındığında yerle göğü birbirine bağlayan büyümlü bir köprü olduğu anlaşılır. Pura adlı koçlar veya atlar (ruhlar) alkımın üzerinde görülürler. **Yeygör, Süleyke** gibi adlarla da bilinir. Moğollar **Solongo** derler. Buryatlar Holongo derler. (Bkz. Olongo) Kazakçadaki tabir ise başka bir mitolojik varlıkla ilgilidir ve **Kempirkoşak** (Kempirkuşağı) ve **Enekekoşak/Cenekoşak** denir. Anadolu'da çocuk oyunlarında büyük ve tıpkı gökkuşağı gibi renkli bilyelere Eneke adı verilir. Telegüt Türklerinde ise Eneke sözcüğü koruyucu ruh demektir. Koşak sözcüğünün koç, kukla, ikiz gibi anlamları da bulunur. Tüm dünya mitolojilerinde ilgi çekici bir unsur olan Gökkuşağı pek çok dış tesirle karşılaşsa da bir kuşak olduğu ve yeryüzünü sardığı fikri temelde aynı kalmıştır. Azericede Gökyurşağı şeklinde ifade edilir ve anlam Türkçedekiyle aynıdır. Türk kültüründe daima bu kavramı nitelemek için Kuşak tabirinin tercih edildiği görülür. Şamanın göğe çıktığı bir köprü olarak algılanır. Tüm dünya mitolojilerinde gökkuşağına söylencesel anlamlar yüklenir ve çoğu zaman da bunu çağrıştıran isimler verilir. Gökkuşağı görsel olarak tüm insanlığın daima ilgisini çekmiştir, çünkü fizik kuralları gereği ona hiçbir zaman ulaşmak mümkün değildir, bu nedenle geriye tek bir şey kalır, hayalgücünü zorlamak. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Alkim:** (Al). Alkımak fiiliyle bağlantılıdır. Beğenilme, hoş gitme anlamı bulunur.

ALKIMAK: Hayırdüa Etmek.

Eşdeğer: ALKAMAK, ALGAMAK, ALGIMAK, ALKUMAK

1. Bir insan için iyi temennilerde bulunmak ve bu amaçla Tanrı'ya yakarmak. Tüm dünya kültürlerinde başkaları için iyi dileklerde bulunma olgusuna rastlanır.
2. Bir şeyin beğenildiğini ve onyalandığını, hoş gittiğini göstermek. Bunun için el çırpma. Bu durum günümüz kültür anlayışının bir sonucu olarak tüm dünyanın ortak bir beğeni gösterme aracı haline dönüşmüştür. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Alkımak:** (Al). Yakarmak, övmek anlamları vardır. Ayrıca Al kökü dikkat çekmeyi de ifade eder; alım, alımlı sözcüklerinde olduğu gibi. İyi ruhların dikkatini çekilmesini de uzak bir anlam olarak içeriyor olabilir.

(Bakınız: ALGIŞ)

(Karşıt: KARGIMAK)

ALGIŞ: Hayırdüa.

Eşdeğer: ALKIŞ, ALGUŞ

1. Bir insan için iyi temennilerde bulunma ve bu amaçla Tanrı'ya yakarma. Sözün etkileyici gücüne olan inancı içerir. Eski Türk anlayışına göre söz pek çok şeyi değiştirmeye yetebilecek güce sahiptir. İyi dilekte bulunmak.

2. Beğendiğini göstermek için el çırpma. Bu davranışın iyi ruhları çağırmak anlamında unutulmuş ve yitmiş bir içeriği vardır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

* **Alkış:** (Al). Alkımak fiilinden türemiştir. Yakarmak, övmek anlamları vardır.

(Bakınız: ALKIMAK)

(Karşıt: KARGIŞ)

ALMA: Kutlu Meyve.

Eşdeğer: ELMA, OLMA, ULMA, ULMO

Moğolca: ALIMA (ALIMAH)

Meyvelerin anası ve atası olarak kabul edilir. Ağacının çiçekleri pembe veya beyaz açar. Çekirdekli türlü renklerde meyvası olan bir ağaçtır. Kadınla erkeğin birbirine duyduğu tensel sevginin simgesidir. Aksakallı kocanın elinden aldığı elmanın kabuğunu yiyen kısır kadın ikiz doğurur. Kızılalma için ordulara kıtalar aşmıştır. Masallarda hep büyülmüş elmalar vardır. Gizemli bahçelerden hep o çalınmış, üzerine türküler yakılmış, yavuklunun yanağı ona benzetilmiştir. Yunan mitolojisinde Altın Elma için kadınlar birbirlerine düşman olmuşlardır. Dünyada en çok türü olan ağaç elmadır. En çok yetiştirilen ve en çok yenen meyve de odur. Olgunlaşmayı temsil eder. Türlü tamamı, yeryüzüne Orta Asya'dan yayılmış olup Altay ve Kafkas kökenlidir. İklim ve çeşit özellikleri göz önüne alındığında yetişme alanı çok geniş olan ağacın ilk olarak K. Anadolu, G. Kafkaslar, GB. Rusya ve D. Kazakistan dolaylarında üretildiği sanılmaktadır. Tüm dünyada tarih boyunca çaprazlamalar da dâhil olmak üzere 6100'ün üzerinde farklı elma çeşidi üretildiği ve yetiştirildiği tahmin edilmektedir. Meyvesinin besin değeri çok yüksektir. Kazakistan'ın başkenti Almatı'nın esi adı Alma Ata'dır ve elmanın dünyaya buradan yayıldığına inanılır. Adem ile Havva'nın cennette yedikleri yasak meyvanın elma olduğu, yasağın ise aslında cinselliği içerdiği, bu nedenle de elmanın cinselliği sembolize ettiği iddia edilir. Yeryüzünde neredeyse her coğrafyada yetişmesi bir simgeye dönüştürmüştür ve pek çok uygarlıkta elma ile ilgili söylence ve masallara rastlanır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

* **Alma:** (Al). Orta Asya Türkçesi'nden hemen hemen tüm lehçe ve şivelere aynı kökten geçerek kullanılan ad Türkiye Türkçesi'nde, Alma -> Elma dönüşümüne uğramıştır. Kelimenin kökeninde; "almak" fiilinin ve meyvenin rengini simgesel olarak ifade eden "al" (kırmızı) sıfatının olduğu bilinmektedir.

(Bakınız: ALMA ATA, KIZILALMA)

ALMA ATA: Söylencesel Evliya.

Bir rivayete göre yeryüzünde ilk elma ağacını yeryüzünde o dikmiştir. Kazakistan'ın başkenti Almatı'nın adı buradan gelir ve Elmalı veya Elma'nın yayıldığı yer demektir. Yakın bir zamana kadar da bu şehrin adı resmi olarak da Alma Ata idi. Elmanın varlığı ilk insana kadar uzandığı için Alma Ata'nın neredeyse ilk insan ile ortak bir geçmişin ürünü olduğu öne sürülebilir. Alma sözcüğü emir kipinde olumsuz yapıda "Alma!" şeklinde de ele alınırsa, Elma'nın yasak bir meyva olduğu bir kez daha anlaşılacaktır. Fakat bu yasak öteki dünyaya ait olduğu, bu dünyada ise öte alemin tam tersi bir mantık geçerli bulunduğu için en kutsal ve en yaygın ağaç ile meyvesi elmadır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Alma:** (Al). Kelimenin kökeninde; “almak” fiilinin ve meyvenin rengini simgesel olarak ifade eden "a" (kırmızı) sıfatının olduğu bilinmektedir.

(Bakınız: ALMA)

ALMA HANIM: Savaş Tanrıçası.

Moğollarda savaşçı tanrıça olarak yer alır. Albis (Almas) ile bağlantılı olabilir. Türk kültüründe kadınların savaşçılığı yaygın olup, bu realite masallarda ve mitolojide de yansımaktadır. Türk-Moğol algılayışında kadın hiçbir zaman eve kapatılıp, saklanan biri değildir. Sosyal hayatta aktif rol alır. Moğol kaynaklarında Alma Hatan olarak bahsi geçer. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Alma:** (Al). Almak fiiliyle bağlantılıdır. Kızıl Elma/Alma tabirinin Türk fetih anlayışını simgelediği dikkate alınırsa Alma sözcüğünün içeriği daha doğru olarak anlaşılabilir. Ayrıca yine almak fiilinin aynı zamanda fethetmek demek olduğunu da dikkate almak doğru olacaktır. Alagan, Algan, Alçu, Alkan, Almış, Alaman sözcükleri Türkçede fatih (ülkeleri alan) anlamına gelir ve insanlara da isim olarak verilir.

ALP: Cengaver.

Eşdeğer: ALIP

Eşanlam: ALPAGUT, ALPAVUT, ALPAĞUT

Savaşçı. Yiğit kişi. Cesur, cesaretli, gözüpek. Orduya gerektiğinde katılan yarı milis. Hakanın yanında bulundukları yere göre farklı adlarla anılırlar. Dağların çok yüksek yamaçlarından yetişen bir bitkiye Alpyıldızı adı verilmesi tesadüf olmayıp, bu ismin yücelik içeren saygınlığı ile alakalıdır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- **Alperen;** Savaşçı Derviş demektir. Tanrının buyruğuna uyarak onun uğrunda savaşır. Savaşlarda titizlikle uydukları insani kuralları vardır.
- **Alpkız;** Savaşçı Kadın anlamına gelir. Dede Korkut öykülerinde adları geçer. Anadoluda yaşamış olan Amazon adlı kadın savaşçılar olduğunu iddia eden görüşler vardır.

Alplar, Hakanın yanında bulundukları yere göre farklı adlarla anılırlar.

1. **Çoro** (Sağ yanında bulunanlar)
2. **Yoro** (Sol yanında bulunanlar)

- * **Alp:** (Al). Almak kökünden gelir. Alpımak fiili saygı göstermek, hürmet etmek demektir. Alba sözcüğü Moğolcada görev anlamına gelir ve bu mana ile de bağlantılı olabilir. Eski Türkçe Alp kökü savaş, güçlük, zorluk gibi anlamları bünyesinde barındırır

ALPAMIŞ HAN: Söylencesel Kahraman.

Eşdeğer: ALPAMSI HAN

Bilinmeyen diyarlara yolculuklar yapmıştır. Masal yaratıklarıyla savaşmıştır. Anasının karnında 12 ay kalmıştır. Yedi günde yedi yaşına gelmiştir. Atının adı **Şubar (Bayşubar)**'dır. Ulu bir ağacın tepesindeki dev kuşun yavrularını ejderhadan (veya yilandan) kurtarır. Aya gidip gelir. Ateş kendisini yakmaz. Demir Ev'de hapis kalır. Kendisini hapseden Hakan'ın kızı tarafından kurtarılır. Aya gidip gelir. Döndüğünde nişanlısının evlendirildiğini görüp çoban kılığına girer ve yanına yaklaşıp gerçeği öğrenir. Sonunda nişanlısına kavuşur. Türk masal motiflerinin pek çoğunu bünyesinde barındıran bir öykünün kahramanıdır.

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Alpamiş:** (Al). Alp sözcüğünden gelir. Yiğitlik, kahramanlık anlamlarını taşır. Alba sözcüğü Moğolcada görev anlamına gelir ve bu mana ile de bağlantılı olabilir. Bu açıdan bakıldığında kendisine ilahi bir görev verilmiş kişi olarak ele alınabilir.

(Bakınız: ŞUBAR)

ALTAY HAN: *Altın Tanrısı.*

Eşdeğer: ALTIN (İLTEN, ALTUN) HAN

Moğolca: ALT (ALTAN) HAN

Macarca: ARAN ATYA

Altın Dağ'ın sahibi ve koruyucusudur. Altından bir giysi giyer. Altın, Türk kültüründe altın hakanlık (imparatorluk) simgesidir. Altın çukalı (zırhı) ve tolgası (miğferi) vardır. Kargısı ve yayı atındandır. Altın Dağ erişilmez bir uzaklıktadır ve zirvesi görünemeyecek kadar yüksektir. Altan Han yerle göğü birbirine bağlayan bu dağdan sorumludur ve zirvesinde oturur. Zenginliği, ihtişamı, değerli madenleri temsil eder. Macarlarda **Arany Atyacska (Altın Ata)** adlı bir karakter vardır. Ural-Alтай kültürlerinin ortak bir motifidir. Kazakya Isık kurganında bulunan altın zırhlı, altın giysili tekin (prens) bu anlayışın somut bir dışavurumudur. Atı için altından koşum takımı bulunan Altın Tekin, Türklerin eski çağdaki yaşayışları hakkında vermektedir. 18 yaşında olduğu tahmin edilen genç bir prensin cesedin üzerindeki altın zırh bile başlı başına bir sanat eseridir. Kurganda bulunan bir yazıyı kimi araştırmacılar "Khan uya üç otuzı yok boltı. Utugsi tozıltı." yani "Tigin, 23'ünde öldü. Halkının başı sağ olsun." şeklinde okudular. Bu müthiş giysiden ve altın eşyalardan da anlaşılmaktadır ki, altın nesneler yalnızca ihtişam ve gösteriş amaçlı değil Altan Han'a duyulan bir saygının olarak bu kurgana koyulmuştur. Belki de böylece Altay Han'ın gönlü alınarak genç prensin cennete gitmesi sağlanacağı düşünülmüştür. Mogurcada Haltan olarak geçer. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Altan:** (Al). Işıldamak, Parıldamak anlamlarına gelir. Altın sözcüğü ile aynı kökene sahiptir. Alım, alımlılık gibi göz alıcılık ve alav (alev), alaz gibi yakıcılık bildiren fiillerle aynı kökten gelmektedir. Altın bütün insanlık tarihinde zenginliğin en çok bilinen simgesidir ve pek çok büyük uygarlık altın para uygulamasını tarih içinde kullanmıştır.

ALTINÇAĞ: *Devri Saadet.*

Eşdeğer: ALTINÇAK, ALTANŞAK

Moğolca: ALTANGALAV, ALTANGALAB

İnsanların mutluluk, zenginlik ve huzur içinde özgür ve kavgasız yaşadığı geçmiş bir dönemi anlatır. Kimileri ise bunu geleceğe yönelik bir ütopya (düşülke) haline getirerek, insanların üst düzey bir bilince ulaştığı, toplumsal bir yapıyı anlatmak için kullanmıştır. İnsan psikolojisinin doğal bir sonucu olarak geçmişe özlem veya gelecekte daha güzel bir dünya umudu hemen her toplumda bir biçimde kendisini dışavurmuştur. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Altınçağ:** Altın + Çağ

ALTINDAĞ: *Kutsal Dağ.*

Eşdeğer: ALTANTAV, ALTANTAĞ, ALTUNTAH, ALTANTAK

Eşanlam: 1. BOZDAĞ, PUSTAK, PUSTAG 2. TASTAV, TAZTAĞ, DAZDAĞ, TASKILTAV

Moğolca: ALTANAVLA, ALTANULA

Altay Dağları'nın simgeselleşmiş biçimidir. Gökyüzünde bulunur. Türk yurdunun ve devletinin enginliğini göz alıcılığını temsil eder. Burada dokuz Tanrı yaşar. Zirvesinde ise Altan Han vardır. Tanrı Ülgen'in tahtı burada yer alır. Altın Türk kültüründe altın hakanlık (imparatorluk) simgesidir. Altın

madeni padişahı, gümüş madeni veziri, tunç madeni ise halkı simgeler. Altay dağları Türkler için o kadar büyük bir öneme sahiptir ki, akraba kavimlerden ayırmak için ikili bir sınıflandırma yapılır ve Ural kökenli soylar ve dilleri ile Altay kökenli soylar ve dilleri diye ayrılırlar. Ural dağları da Ugor kökenli kavimler için aynı önemi taşır. Tas Tav (Kel Dağ) adı verilen bir yerin Tanrılar Yurdu olarak algılandığı dikkate alınırsa bu sıfatın Altandağ'ı nitelemekte kullanıldığı söylenebilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Altın:** (Al). Işıldamak, parıldamak, değerlilik anlamlarına gelir.
(Yansı: BAKIRDAĞ, DEMİRDAĞ)

ALTINKAZIK: Kutup Yıldızı.

Eşdeğer: ALTUNKAZUK, ALTUNGAZIK, ALTANKAZGUK

Eşanlam: 1. DEMİRKAZIK (TEMÜRKAZGUK) 2. ALTANKALA (ALTANHALLA) 3. DEMİRÇİVİ (TEMÜRÇİVİ)

Moğolca: ALTANHADAS, ALTANKADAS, ALTANHUDAV, ALTANHADAK, ALTANHADAH

Gökyüzünün tam tepesinde bulunan yıldız. Göğün bu yıldızın etrafında döndüğüne inanılır. Gökyüzü tanrıları atlarını bu kazığa bağlarlar. Yeraltının böylesi kutsal bir kutubu ve kazığı vardır. Yeraltı tanrıları da atlarını bu kazığa bağlarlar. Yer altı ve gökyüzü kutuplarını birleştiren ise Demir Direk veya Ulu Kayın'dır. Bazen de Tanrı'ya gidilen bir kapı veya delik olarak ifade bulur. **Akboz At** ve **Gökboz At** adlı iki at Demirkazığın etrafında döner. Moğolca Anlamı Altın Çivi demektir. Kazık, direk, çivi gibi nesneler hep bir yere çakılmış olmayı ifade eder ki, göğün sabitlendiği bir ekseni vurgulamaktadır. Bu yaklaşım bilimsel olarak da zaten geçerli görünmektedir. Yakutlar Hotugu Sulus (Kuzey Yıldızı) adı verirler. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Altınkazık:** Altın + Kazık
- * **Demirkazık:** Demir + Kazık

AMA HANIM: Yaratıcı Tanrıça.

Eşdeğer: AMMA HANIM

İskitlerdeki Apa (Abay) adlı Tanrıça ile arasında bir bağ olması da muhtemeldir. Umay ile aynı Tanrıça olduğu ileri sürülmektedir. Sümerlerde de Ama adlı bir Tanrıça mevcuttur. Anadoluda Ama, eme, apa, ebe gibi sözcükler hep kadın akrabaları anlatır. Bazen evi koruyan bir Tanrıça olarak adı geçer. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Ama:** (Am/Em). Bu kök Türkçe ve Moğolcada kadınlık, ilaç, aşk gibi kavramlarla bağlantılıdır. Amı sözcüğü Moğolcada hayat demektir. Türkçedeki Eme (Hala, Teyze) ile bağlantılıdır.

(Bakınız: Umay)

AMBAR ANA: Dişilik Tanrıçası.

Kadınları ve kadınların yaptığı işleri gözetir. Kadınların çalışmalarına bolluk verir. Kendisi için yapılan törenler vardır. Kadın şamanlar ondan yardım dilerler. Em kökü aynı zamanda iyileştiricilik ve ilaç anlamlarıyla da bağlantılıdır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Ambar:** (Am/Em). Bu kök Türkçede dişilik bildirir. Örneğin emmek ve emzirmek dişil içeriğe sahiptir. Depo, kiler anlamındaki Arapça Ambar sözcüğüyle ilgisi yoktur.

AMIRGA: Canavar.

Eşdeğer: AMURGA

Moğolca: ABURGA, ABURYA, AVRAGA, ABARGA, AVRAYA

Vahşi, korkunç ve devasa yaratık. Korkunç bir dev olarak görülür. Ayrıca Tuvalarda güreşçilerin yükseldiği en son seviye ünvanı da bu adla anılır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Amırğa:** (Ab/Av). Aparamak, kapmak, alıp götürmek anlamlarını içerir. Ayrıca avlamak fiili ile de bağlantılı görünmektedir.

ANA: *Valide.*

Eşdeğer: ENE, İNE

Eşanlam: ÖG (ÖK)

Moğolca: ECİ, ECE, EZİ, ESE, EZ, EH

Soyundan geline dişi kişi. Bir insanı doğuran kimse. Mitolojide soyundan gelindiği kabul edilen varlıklara veya yaşamın özünü oluşturduğu düşünülen dişi unsurlara da Ana denilir. Örneğin Kurt Ana, Geyik Ana. Bu varlıklar aynı zamanda tanrısal nitelikler taşırlar. Ya da Od (Ateş), Kuyaş (Işık), Su, Toprak gibi temel yaratıcı unsurlara da bu şekilde hitap edilir. Soyundan gelindiğine inanılan belli başlı hayvanlar şunlardır: **Kurt, Geyik, Boğa, Kartal, Köpek, Deve, Kuğu, Ayı.** İslam diniyle birlikte keramet sahibi kadın evliyalara da Ana denilmeye başlanmıştır. **Anya** olarak Macarcada yer alır. Anayurt (anavatan) sözcüğü toprağın dişi olmasıyla da ilgilidir. İnsanın ölünce gömülmesi onun tekrar ana rahmine dönüşünü sembolize eder. Uyk ve gece insanoğuna ana rahmindeki sakin ve sessiz dönemi anımsatır bilinçaltında. Ana kavramı tüm toplumlarda doğurganlığın simgesi olmuştur. Türkçe’de dişi akrabalıkları bildiren sözcükler şunlardır.

Yuğuk				
	1	2	3	4
Valide	ANA (Anne)	ENE, ENİ, İNE	ŞEŞE	ÖG/ÖK
Abla	ABA/APA	EBE, EBİ, İBE	HEDE	
Hala	ALA	ELE, ELİ, İLE	HELE/HALA	
Hala	AMA	EME, EMİ, İME	BİBİ	
Teyze	AÇA/AŞA	ECE/EÇE/EŞE, EÇİ, İCE	TETE/TEZE	
Büyükanne	ABAKAY/AVAGAY	ÖLESEY	NENE/NİNE	EMEGE
Kız kardeş	ÜKE	ECEKE	BEÇE/BAÇA/BACI	
Kız Evlat	ÜĞÜL/ÜGÜL/ÜL		ÇAĞA/SAĞA	ÜĞLEN
Yenge	YENGE/YİNGE			
➤ Adam: ERKEK / GİŞİ, Kadın: EŞKEK / DİŞİ ➤ ALUNCA (ELÜNCE): 2. Kuşak Ata ve Analar (Dede ve Nineler) ➤ KULUNCA (KÜLÜNCE): 3. Kuşak Ata ve Analar (Dede ve Nineler)				

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Ana:** (An). Anmak fiiliyle bağlantılıdır. Anılan kişi demektir. An kökü zihinsel faaliyetleri temsil eder. Moğolcada Anh, önde gelen, birinci sıradaki demektir. Kimilerince Hitit/Hatti kökenli bir kelimedir. Hatti (Eti)’ler, Hititler Anadolu’ya gelmeden önce de var olan sonra Hititler ile kaynaşan bir toplumdur. Türkçe’de Ök/Öğ kelimeleri de Anne olarak kullanılır. Anlayış gücü ve zihinsel yeteneklerle de ilgili bir kökten gelir. Bazı lehçelerde **Anne** ve **Atte** biçimine de dönüşen Ana ve Ata sözcükleri aynı zamanda ön ek olarak da kullanılırlar. Özellikle ana ile ilgili olarak şu örnekler verilebilir: anayurt, anadil, anayasa, anayol, anakent, anayapı, anakapı, anagiriş, anadizi, anasoy, anakara, anapara gibi... Moğolcada Anah fiili, iyileştirmek, tedavi etmek demektir. Tunguz Mançu dillerinde Enin olarak geçer ve yine anne demektir.

(Yansı: ATA)

(Bakınız: 1. AK ANA, 2. KOVAK ANA, 3. KUYAŞ ANA, 4. OD ANA, 5. TOPRAK ANA, 6. SU ANA 7. ULUĞ ANA, 8. YALÇUK ANA, 9. YEL ANA)

ANDAR HAN: Ateş Tanrısı.

Eşdeğer: ANDIR HAN

Ateşi korur. Bazen kızarak yeryüzünde yangınlara neden olur. Elinde bir yola (meşale) ile betimlenir. Saçları ateştedir. Gözleri alev saçar. Heybetli ve kaslı bir görünümü vardır. Meşalesi kendiliğinden hiç sönmeden sürekli yanar. Bitkilerin koruyucu Tanrısı olarak da görülür. Yeraltının veya cehennemin koruyucusu olarak da söylenir. Ayrıca **Andarhan Hatun** şeklinde bir Tanrıçanın varlığından da bahsedilir, fakat o yeryüzünün koruyucusu olarak anlatılır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Andar:** (An). Anmak ve Ant keimelerinden gelir. Çok anılan, adına yemin edilen demektir. An/Yan bağlantısıyla Yandıran anlamına da gelebilir. Eski Türkçede avlanmak anlamı da içeren An kökünden gelmektedir.

ANT: Yemin.

Eşdeğer: AND

Moğolca: ANDA, ANDGAY

Ahit. Söz verme. Yeminden dönmek büyük bir günah ve suç olarak kabul edilir. Sözün kutsal gücünden kaynaklanan bir kavramdır. Söz ile bildirdiği davranış, sonuç veya nesne arasında bir farklılık olmadığı, sözün (ve adların) bir anlamda bunların ruhu olduğu, söz ile bunlar arasında cismi bir bağ olduğu düşüncesinin bir sonucudur. Büyük bir Ant içilirken bir kaba kan akıtılmasının nedeni debudur. Başkırtlar'da yeri kazarak ant içme olgusu da mezarı çağrıştırmaları ile bağlantılıdır. Bugün dahi Ant içmek tabiri kullanılır ve yemin edilirken içilen Süt ile bağlantılıdır. Söz Vermek deyimi de sözün bir nesne gibi başkalarına devrildiği düşüncesinin bir kalıntısıdır. Mahkemelerde veya Millet Meclislerinde ant içilerek işe başlanır. Yemin kavramı insanlığın ortak algılarından birisidir ve yerine getirilmediğinde insanın en azından onurunda bir eksilme meydana geleceğine, bazen de felaketlerle karşılaşılacağına ister çağdaş, ister ilksel hemen her toplumda inanılır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **And:** (An kökü) Söz verme, anlaşma anlamlarını içerir. Moğolca kökenlidir. An kökü Moğolca ve Türkçede tutmak anlamını barındırır.

(Bakınız: ANTLI)

ANTLI: Kan Kardeşi.

Moğolca: ANDA, ANDAKAR

Ant içerek kan kardeşi olmak. Bir tasın içerisine koyulan süte bileklerinde açılan kesikten kan damlatarak içip kan kardeşi olunur. Türklerde ve Moğollarda ortak bir gelenektir. Moğol mitolojisinde "**Anda Bars**" denen ve insanlarla kankardeş olmuş bir Pars ongunu vardır. Anda'lık Türklerin en eski geleneklerinden biridir. Andalar birbirlerini kardeşlerinden daha ileride korur, sayar ve kayırmaya çalışırlar. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Anda:** (An). And sözüyle bağlantılıdır. Yemin etmek anlamını taşır. Moğolca kökenlidir. Eski Altaycada Anta, Tunguz ve Mançu dillerinde de Anda biçimiyle yer alır.

(Bakınız: ANT)

ARAH HAN: *Ruh Tanrısı.*

İnsan ruhları hakkında karar verir. İnsanın geleceğini belirler. Yer altı aleminde yaşar. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Arah:** (Ar/Er). Aramak ve er kökünden türemiş bir kelimedir. Arayan veya aranan demektir. Fakat bu konuda kesin bir kanıya varmak zordur. Türkçede araklamak (gizlice alıp kaçırmak) şeklinde bir fiil vardır. Moğolcada Arılah fiili görünmezliği, Ereh ise aramayı belirtir. Arapça Ruh sözcüğünün çoğulu olan Arvah (Ervah) ile alakalı olduğu iddiası pek mantıklı değildir çünkü bu kelime aslında Tunguz-Mançu, Moğol-Buryat ve Türk-Altay dillerinde yer alan ve kötü ruhlarla ve öteki alamlarla iletişime geçmeyi ifade eden Ar kökünden türemiştir ve Arbamak/Arvamak fiilinin çekimli halidir.

ARAN İYESİ: *Ahır Ruhu.*

Eşanlam: 1. DAMIZ, 2. AĞIL, 3. KİTRE, 4. HOTON İyeleri

Evin ahırında yaşar. İnsanların gözüne ancak uzaktan uzağa ve değişik hayvan kılıklarına girerek görünür. Evcil hayvanları sever. Örneğin atların kuyruğunu örmekten çok hoşlanır. Genelde ahırda ve avluda yaşar ve orada yaşayan canlılara sahip çıkar. Bazen bir hayvan kılığında, gözükür. Ahır İyesi ahırda yaşayan hayvanların bazılarını sever, bazılarını çekemez. Sevdiği hayvanın (genelde atın) yelesini örer. İnsanlar görmediği sırada onun önüne kuru ot atar. Sevdiği ineğin kuyruk ucunu tarar. Sevmediği atı gece boyu koşturur, ter içinde bırakır, yorar. Otu sevdiği atın önüne koyar, sevmediği atı aç bırakır. Damız (Tamız) sözcüğü sığır ahırının anlamında kullanılan başka bir sözcüktür ve Dam/Tam kökünden gelir. Sümer Tanrısı Tammuz (Tamis, Dumuz) da bereket ruhu olarak görülür. Temmuz ayına adı verilmiştir. Damızlık sözcüğü hem ahırda beslenen hem de Tammuz için ayrılan hayvan demektir aynı zamanda. Damız İyesi ile Tammuz bu anlamda özdeşleşmiştir. Ağıl ise koyun ahırlarını tanımlar. Çoğu zaman dağlarda kerpiçten yapılmış yerlerdir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Aran:** (Ar). Kökte arka içeriği bulunur, evin arkası anlamına gelebilir. Ahır demektir. Anadoluda bu söz üstü kapalı yer ifade eder.

ARANK: *Su Cini.*

Eşdeğer: ARANG, ANANK

“Aranklar” şeklinde çoğul olarak anılırlar. Sayıları çok fazladır. Her taraf onlarla doludur. Suların akışına hükmederler. İyicil varlıklardır, nadiren kötü davranırlar. İnsanları korurlar. Bazı kutlu kişiler onları egemenlikleri altına alabilirler. Çölde susuz kalıp ölme noktasına gelen kişilere yardım ederler. “Eren” sözcüğü ile bağlantılı görünmektedir. Türk halk kültüründe çölde susuz yolculuk yapan veya suya ihtiyaç duymadan çölde yaşayan evliya kıssaları anlatılır. Suların akışına hükmederler. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Arank:** (Ar/Er). Aramak ve ermek fiilleriyle bağlantılıdır. Anank biçimi ise An köküyle ilgili olup zihin gücünü ifade etmektedir. Tunguz-Mançu, Moğol-Buryat ve Türk-Altay dillerinde yer alan ve kötü ruhlarla ve öteki alamlarla iletişime geçmeyi ifade eden Ar kökünden türemiştir.

ARAT: *Ölüm Balığı.*

Eşdeğer: ARAĞIT, ARAĞUT, ARAVUT

Moğolca: ARAĞATAN

Dev Balık. Baykal gölünde veya yeraltındaki büyük denizde yaşadığına inanılan efsanevi devasa balık. Zaman zaman yeryüzünde yaşayan insanlardan kurban ister. Ağzı gırtlığının altında, gözü ise

ensesindedir. Belkemiği ters çevrilmiştir. Zincirlerle bağlı tutulur. Başını ve vücudunu oynatınca depremler olur, tufanlar kopar. “**Ker Balık**” olarak da adlandırılır. Şimdiye kadar yuttuğu tüm canlılar orada yaşarlar. Orası başka bir alem gibidir. Pustag (Bozdağ) adlı Dünya Dağının hemen altındaki sulara yaşar. O her kıpırdadığında yer titrer. Alt çenesi yere üst çenesi göğe değer. Çenelerinden biri yazı ve sıcaklığı, diğer çenesi ise kışı ve soğuğu getirir. Ters görünümü olması onun öteki aleme ait olduğunun en önemli göstergesidir. Türklerde büyük ırmak balıklarına Irgay adı verilir ve bu isimle kökensel olarak bağlantılı olması muhtemeldir. Yeryüzünün taşınmasının bir balıkla ilişkilendirilmesine pek çok toplumun söylencelerinde rastlanır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Arat:** (Ar/Er). Aramak fiilinden türemiş bir kelimedir. Arayan veya aranan demektir. Tunguzca Ar yapmak, çalışmak anlamlarına geldiği gibi, korku, kötüruh görmek gibi anlamlarda taşır. Moğolca Ar kökü yol, yöntem içeriği barındırır. Tunguz-Mançu, Moğol-Buryat ve Türk-Altay dillerinde yer alan ve kötü ruhlarla ve öteki alama ile iletişime geçmeyi ifade eden Ar/Arg kökünden türemiştir.

(Eşanlam: DOYDU)

ARBAMAK: Efsun Yapmak.

Eşdeğer: ARPAMAK, ARVAMAK

Gözboyamak, gözbağı yapmak. Sihir yapmak. Bir takım sihirli sözler ve dualarla nesnelerin ve insan yaşantısının doğal akışını etkilemeyi amaçlar. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Arbamak:** (Ar/Er). Kökte araya girmek içeriği bulunur. Büyü yapan kişi, ruhlarla veya doğaüstü güçlerle insanların ve doğal süreçlerin arasına girmektedir. Şaşırtmak anlamı vardır. Er kökü ise ulaşmak (ermek) manasını barındırır ki, gizli bilgilere ve varlıklara erişmek demektir. Tunguzca Ar yapmak, çalışmak anlamlarına geldiği gibi, korku, kötüruh görmek gibi anlamlarda taşır. Moğolca Ar kökü yol, yöntem içeriği barındırır.

(Bakınız: ARPAĞ)

ARBOĞA: Yarı Boğa.

Eşdeğer: ARBUĞA, ERBOĞA

“**Yarboğa**” olarak da ifade edilir. Yarı insan yarı boğa olan yaratık. Bazen yarı insan yarı geyik olarak görülebilir. Dişi olanları için “**İşboğa/Eşboğa**” kullanılabilir. İş sözcüğü Moğolcada dişilik belirtir. Boğa ve Buğu sözcüğü pek çok Türk lehçesinde Geyik anlamında da kullanılır. Yarı insan ve yarı hayvan olan varlıklara dünyada pek çok kültürde rastlanır. Kimilerinde alt kısım hayvan, belden yukarısı insandır, bazılarında ise kafa hayvan başı alt taraf insan şeklindedir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Arboğa:** Er “İnsan” + Boğa. Ar kökü bu dünyaya ait olmayan varlıkları ifade eder. Yar/Zar sözcüğü Moğolcada yarım anlamına gelir.

(Bakınız: ERBÜKE, ERBÖRÜ, ARYUNT)

ARÇURA: Orman Cini.

Eşdeğer: ARÇURI, ARSURI

Ormanlarda yaşayan şeytani, kötücül varlık. Uzun saçlı, kara görünümü, tüm vücudu kıllarla kaplıdır. İki önde ikisi arkada dört gözü bulunur. Üç kolu ve üç bacağı vardır. Saçları yere değecek kadar uzundur. Öldürmez ama insana bedenen zarar verir. Erkek veya kadın türleri vardır. Bu varlığın rahatını bozmak tehlikelidir. Kurban ister. İnsanları gıdıklayarak öldürdüğü iddiaları da vardır. Kızıl

gözlüdür. Gece at sırtında dolaşmayı sever. Geceleri su kıyısında saç tarayan kızlar tarafından sıklıkla görülür. İsteddiği şeyle kabulgar (biçim değiştirir). Göz açıp kapayana kadar aksakallı bir adam, yayınbalığı, kuş, keçi vs. olabilir. Kahkahalar atarak ve tokat şaklaması gibi konuşarak insanları çağırır. Bu sese dönüp bakan olursa o kişiye zarar verir. Onun kır sakallı bir ihtiyar veya yakışıklı bir genç kılığında olduğuna inanılmaktadır. Bazen üç eli, üç ayağı ve üç gözü vardır: Biri önde, ikisi arkada. Ormanda kakhaha atar ve yakaladığı insanların dişlerini çeker. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Arçura:** (Ar/Er). Ar kökünde geride olan, görünmeyen anlamı vardır. Çurı kısmı ise eksiklik, yarımlik anlamları içerir. Çor kavramıyla da ilgilidir.

(Bakınız: BIÇURA, ÇOR)

ARDOV: *Su Cini.*

Eşdeğer: ARDOY, ERDOV, ERDOY

İnsana zararı yoktur. Bu varlığın uzaklaşması için, ölü gömüldüğünde mezarın başında üç gün ışık yakılır. Geceleri atları kaçıtır ve sabaha kadar koşturup kan ter içinde bırakır. Uzun boylu, sarışın ve çok güzel bir kadındır. Su kaynaklarında yaşadığına inanılır. Köşeye sıkışınca bir kuyuya veya dereye girip kaybolur. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Ardov:** (Ar/Er). Ar kökünde geride olan, görünmeyen anlamı vardır. Arka, art sözcükleriyle aynı kökten gelir. Artmak fiili ile de bağlantılı olabilir. Tunguz-Mançu, Moğol-Buryat ve Türk-Alтай dillerinde yer alan ve kötü ruhlarla ve öteki alamlarla iletişime geçmeyi ifade eden Ar kökünden türemiştir.

ARIĞ HANIM: *Söylencesel Hanım.*

Akça Han'ın karısıdır. Temizliği, namusu ve iffeti simgeler. Beyaz giysileri vardır. **Arıl Hanım ile karıştırılmamalıdır.** **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Arığ:** (Ar/Er). Arı, saf, temiz demektir. Moğolcada da Arıhun/Arığun sözcüğü saflık anlamına gelmektedir.

(Bakınız: AKÇA HAN)

(Karıştırılan: ARIL HANIM)

ARIL HANIM: *Temizlik Tanrıçası.*

Ağar Hanın karısı. Pek çok arı kovanı vardır ve arı aynı zamanda temizliği simgeler. Arı kovanlarına koruyucu ruhlar (İYELER) gönderir. **Arığ Hanım ile karıştırılmamalıdır.** **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Arıl:** (Ar/Er). Arı, saf, temiz demektir.

(Bakınız: AĞAR HAN)

(Karıştırılan: ARIĞ HANIM)

ARKIL HAN: *Söylencesel Şaman.*

Eşdeğer: IRKIL HAN

Şamanların atası olarak kabul edilir. Yeryüzündeki ilk şamandır. Üç yıl önce ölenleri bile diriltir, körlerin gözünü açar. Anlatıldığına göre o kadar güçlüdür ki, hiçbir tanrıyı tanımaz. Tanrı Ayığ Han onu yanına çağırarak bu gücü nereden aldığını sorar. O da, hiçbir yüce güç tanımadığını ve yaptıklarının kendi gücü ile olduğunu söyleyerek tanrıya karşı saygısızlık yapar. Bunun üzerine Ayığ Han, İrkil'ı ateşe

attırarak yaktırır. Onun yandığı bu ateş diğer gelecek kamların ruhlarını oluşturur. Türk ayin ve törenlerinin temellerini atan kişi olarak da bilinir. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Arkil:** (Ar/Ir). Irlamak, yırlamak filleriyle igilidir. Konuşmak, şarkı söylemek içeriğiyle bağlantılıdır. Kehanet, büyü söz anlamlarını taşır. Irk ise fal demektir.

ARPAĞ: Efsun.

Eşdeğer: ARBAĞ, ARBA, ARVAĞ, ARVA, ARVAŞ, ARBIŞ, ARBUZ

Büyülü söz, mistik dua. Sihir. **Arbağcı** denilen efsuncular tarafından okunur. Hastaları iyileştirmek, kötülükleri ve kötü ruhları savuşturmak için yapılan dua. Örneğin yılanın zehrinin etkisini yok etmek veya yılan, akrep gibi hayvanların sokmasını engellemek için yapılan ve okunan arpağlar vardır. Bu arpağlar sonucu yılanın veya akrebin sokmadığı inancı Anadolu'da bugün bile yaygındır. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Arpağ:** (Ar). Arbamak fiilinden türetilmiştir. Şaşırtmak anlamı vardır.

(Bakınız: ARBAMAK)

ARYUNT: Yarı At.

Eşdeğer: ARYUND, ARYOND, ERYUNT

“Yaryunt” olarak da ifade edilir. Yarı insan yarı at olan yaratık. Dişi olanları için **“İşyunt / Eşyund”** kullanılabilir. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Aryunt:** Er “İnsan” + Yund “At”.

(Bakınız: ERBÜKE, ERBÖRÜ, ARBOĞA)

TSS

ASAR: Tanrılar Yurdu.

Eşdeğer: AZAR

Tanrıların yaşadığı Gökyüzü demektir. Aynı sözcük ilah anlamına da gelir. Azeri ulus adının buradan türediğini ileri süren bazı görüşlerde mevcuttur. Tibet ve Moğol metinlerinde de yer alan, hatta İskandinav mitolojilerinde dahi benzer bir sözcükle “Aesir” şeklinde Tanrılar topluluğunu ifade eden ortak bir unsurdur. Asarı sözcüğü de Tibetçede Göksel Tanrıları tanımlamakta kullanılır. Moğolcada asar çadır demektir. Türklerde göğün büyük bir çadır olarak algılanması fikrinin bir başka örneğidir. Çok Tanrılı dinlerin neredeyse tamamında Tanrılar topluluğunun insanlardan uzak bir yerde (genelde göklerdeki bir dağda) yaşadığı inancı yaygındır. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Asar:** (As/Az). Asılı yer demektir. Ayrıca asarmak fiili, korumak, saklamak anlamı içerir. Mançuca ve Moğolcada Asar/Asarı sözcüğü çadır manası taşır.

AŞAPATMAN HANIM: Tıp Tanrıçası.

Yaşlı ve bilge görünümlü bir kadındır. Sahip olduğu güç yardımıyla derdi hastanın vücudundan kovar. Kızıl saçlı, inci dişli, gelecekte haberler verebilen, insanları beladan koruyan bir varlıktır. Çevresi sık ormanlarla kaplı bir gölün içinde yaşar. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Aşapatman:** (Aş). Aşmak anlamı içerir. Aşa/Aça kızkardeş abla anlamlarına gelir. Ayşe-Fatma isimlerinin kaynaşmış biçimi olduğu görüşü pek makul değildir. Hint Tanrı isimlerine benzediği yönünde görüşler de vardır.

AT : Kutlu Hayvan.

Eşanlam: 1. YUNT (YUND, YOND), 2. YABU (YABAK, YAFAK, YABI, CABI), 3. YILKI (CILKI)

Moğolca: 1. ADU (ADUĞ, ADAGU) 2. MOR (MORIN)

Toynaklı, dört ayaklı, memeli yük hayvanı. Türklerde çok büyük önemi vardır. Sahipleriyle birlikte silkinip daz (kel) bir ata dönüşen atlar vardır. Böylece bir anda güçleri artar. Konuşabilen, uçabilen atlar vardır masallarda. Köroğlunun kıratı vardır ve sudan çıkıp gelmiştir. Battal Gazinin atının adı Aşkar'dır. Kırk gün güneş görmeyen bir ahırda ıslah edilmiştir. Manas destanında 200 kadar at adı yer alır. Burada yalnızca Türk destanları içinde en çok tanınan birkaç atın adına verilecektir. En bilinen ve dikkat çekici atlar şunlardır.

1. **Şubar:** Alpamış Han'ın atıdır. (Bkz.)
2. **Akkula:** Manas Han'ın atıdır. (Bkz.)
3. **Burul:** Koblandı Han'ın atının adıdır.
4. **Çalkuyruk:** Töştük Han'ın atıdır.
5. **Akbut:** Ural Han'ın atının adıdır.

Atın rüzgardan yaratıldığına inanılır. Böylece rüzgarın gücü ve hızı ata geçmiştir. Ev yapılırken en büyük direğe veya çadırın orta direğine at kanı veya at sütü sürülür. Dağ, orman ve ateş ruhlarına dua edilirken kırmızı at yelesi kullanılır. İyi at, uçan kuşa yetişir, hiç yorulmaz, düşmanı hisseder, sahibini önceden uyarır, kahramanın durumunu anlar, rengini değiştirir, ölen kahramanı bırakmaz vatanına geri götürür, yaralı sahibini iyi birisinin yanına yetiştirir. Demirkazığa (kutup yıldızına) bağlı olan **Akboz At** ve **Gökboz At** bu kazığın etrafında döner dururlar. Başkurt destanlarında Buzat (Boz At) ve Sarat (Sarı At) olarak yer alırlar. Balkarlara göre ise adları Doru Aygır ve Saru Aygur şeklindedir. At olan eve şeytan girmeyeceğine, nefesinin cinleri kovduğuna inanılır. Türklerde at ile ilgili yüzlerce kelime vardır. Aygır: Erkek At, Kısarak: Dişi At demektir. Argumak, Yabu, Kulan, Tarpan gibi yabani türleri vardır. Atın kuyruğunu, kadının saçını, erkeğin bıyığını kesmesi yas işaretidir. Ve bunlara izinsiz dokunulması ya da kesilmesi de hakarettir. Evin en büyük orta direklerine **at kanı**, **at yağı** veya **at sütü** sürülür. Kam ateşin önünde ayin yaparken **Ak At Derisi** üzerinde dua eder ve yerin, dağın, ormanın ruhlarına yakarırken Kımız saçıp **At Yelesi** sallır. Bazı yörelerde masaların ayakları at toynağı şeklinde yontulur. Altaylarda 1900'lü yılların başında dahi ölüler atlarıyla birlikte gömülmekteydi. Rüya da kuyruğu kesik at görmek ölüm haberidir, gören kişi ölecek demektir. Atlar, ruhları öbür dünyaya taşır. Karakalpak'lar tabuta Ağaçat derler. Şeytanların atları üç ayaklıdır. Kutlu atlar Güneş diyarından gelirler. Dağdan çıkma ise sudan çıkma kadar yaygın olmasa da farklı bir özelliktir. Hz. Muhammed miraca çıkarken **Burak** adı verilen bir binek hayvanı kullanmıştır ve bu binek Türklerce daima at olarak tasavvur edilmiştir. Burak kelimesi Arapça berk (şimşek) kökünden türemiş bir kelimedir ve hızlılığı, ışığı ifade eder. Türklere göre atlar güneşten yeryüzüne inmiş varlıklardır. Köroğlunun atı Deniz Aygırı ve Çöl Kısrağının birleşmesinden türemiştir. Bu dünyaya ait atlarla öte dünyaya ait atların birleşmesinden doğan taylar çirkin olur ama sonradan değişirler. Mançu dilinde Adun, Evenk dilinde Avdu olarak yer alır. Türklerde ve Moğollarda insanın düşünce gücü bir taya benzetilir ve adına **Buyan** denilir. At Türkler ve Moğollarla özdeşleşmiş bir canlıdır. Türkler atlara renklerine göre isimler verirler: Akat, Buzat, Kırat, Alat, Sarat, Karat, Dorat... Kara At'ın yeraltına giderken, Ak At'ın ise gökyüzüne giderken kullanılacağına inanılır ve bu nedenle yeraltı Tanrısına Kara At, gökyüzü Tanrısına Ak At kurban edilir. Ayrıca söylencelerde adı geçen sıra dışı at türleri şunlardır:

1. **Yılmaya:** Kanatlı At. (Bkz.)
2. **Tulpar:** Uçan At. (Bkz.)
3. **Kilin:** Boynuzlu at. (Bkz.)
4. **Ciren:** Konuşan At. Kayçı Ceren ve Kamçı Ceren en iyi bilinen iki tanesidir. (Bkz.)
5. **Burşun:** İkiz Atlar: Ak Burşun ve Kök Burşun. Uçabilirler. (Bkz.)

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **At:** (At/Ad). Hareket, hız, gitme, atlama gibi anlamlar içerir. Ad (isim) sözcüğüyle de bağlantılıdır. At eki Türk anlayışında bir insanın kimliği gibidir.

ATA: Baba.

Eşdeğer: EDE, ETE, İTE

Eşanlam: OĞ, OG

Moğolca: ESEGE, ECİGE, ETSEG

Soyundan gelinen eril kişi. Mitolojide soyundan geldiği kabul edilen varlıklara veya yaşamın özünü oluşturduğu düşünülen eril unsurlara da Ata denilir. Örneğin Kurt Ata, Geyik Ata. Bu varlıklar aynı zamanda tanrısal nitelikler taşırlar. Ya da Od (Ateş), Kuyaş (Işık), Su, Toprak gibi temel yaratıcı unsurlara da bu şekilde hitap edilir... Soyundan geldiğine inanılan belli başlı hayvanlar şunlardır: **Kurt, Geyik, Boğa, Kartal, Köpek, Deve, Kuğu, Ayı.** İslam diniyle birlikte keramet sahibi erkek evliyalara da Ata denilmeye başlanmıştır. Zaman zaman bu kelime evliyalar için Baba olarak da geçmektedir. Fakat aralarında bir anlam farkı yoktur. Karaltı Ata, Sarı Ata, Kırklar Ata, Ak Ata, Karakurt Ata, Atlı Ata gibi isimler bunlar için örnek olarak gösterilebilir. Yalnızca dilbilim açısından bu evliya adları Türkçe kökenli olanlar ve olmayanlar şeklinde sınıflandırılarak derlenirse bile onlarca hatta yüzlerce sayfa yer kaplayabilir. Türklerle bağlantılı bir kavim olan İskit'lerin söylencelerindeki Gök Tanrısının adının Pabay (Babay) olduğunu belirtmekte de fayda vardır. Sümercede Adda şeklinde ifade edilen ve Ata anlamına gelen bir sözcük bulunur. Şii Türklerin son imamları için yaptıkları tapınak "**Kayıp Ata**" adını taşımaktadır. Ayrıca belirli bir konuda işinin en iyisi veya o kavramın ilk kişisi olduğu düşünülen kişilere de Ata denilir. **Atya** olarak Macarcada yer alır. İnsanın çocukluğunda ilk korktuğu kişi olarak, bilinçaltında önemli bir etkiye sahiptir ve bu durumun toplumsal yansımaları olması da son derece doğaldır. Söylencelerde baba motifi bu bağlamda farklı içeriklere sahiptir. Bazı Orta Asya Türk ülkelerinde vatani tanımlarken **Atayurt kavramı** kullanılır.

- **Atasagun:** İlk hekim. Hekimlerin atası. Hekimbaşı (Ata+Sagun)
- **Atahan:** İlk han. Hanların atası. Baş Kağan (Ata+Han)
- **Atabahşı:** İlk şaman. Şamanların atası. Baş Şaman (Ata+Bahşı)
- **Atakam:** İlk şaman. Şamanların atası. Baş Şaman (Ata+Kam)

Ayrıca Türkçede erkek akrabaları bildiren çeşitli kelimeler vardır. Bunların belli başlı bazıları aşağıda verilmiştir.

Yuğuk				
	1	2	3	4
Baba	ATA (Atte)	ETE/EDE, ETİ, İDE	KEKE	OĞ/OG
Abi	AĞA/AGA/AVA	EGE/EĞE, EGİ, İGE	DADA	
Amca	AKA/AHA	EKE/EHE, EKİ, İKE	BAKA	
Dayı	AZA/ASA	ESE/EZE, EZİ, İZE	TAĞA/TAYA	
Büyükbaba	ATAKAY/ADAGAY	EBÜGE	DEDE	OLATAY
Erkek Kardeş	UYA	ETİGE	BEŞE/BAŞA/BAŞI	
Erkek Evlat	OĞUL/UĞUL/UL		BALA/MALA	OĞLAN
Enişte	YEZDE/YEZNE			
➤ Adam: ERKEK/İRKEK veya GİŞİ, Kadın: EŞKEK/İŞKEK veya DİŞİ ➤ ALUNCA (ELÜNCE): 2. Kuşak Ata ve Analar (Dede ve Nineler) ➤ KULUNCA (KÜLÜNCE): 3. Kuşak Ata ve Analar (Dede ve Nineler)				

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Ata:** (Ad/At). Ad “isim” sözcüğüyle bağlantılıdır, kendisinden ad alınmayı ifade eder. Soyundan gelen, bir insanın doğumuna sebebiyet veren kişi. Kimilerince Hitit / Hatti kökenli kelimelerdir. Hatti (Eti)’ler, Hititler Anadoluya gelmeden önce de var olan sonra Hititler ile kaynaşan bir toplumdur. Türkçe’de **Oğ/Og** sözcükleri de Baba anlamında kullanılır. Ad “isim” sözcüğüyle de bağlantılıdır. Adı alınan kişi demektir.

(Yansı: ANA)

(Bakınız: 1. AK ATA, 2. KOVAK ATA, 3. KUYAŞ ATA, 4. OD ATA, 5. TOPRAK ATA, 6. SU ATA 7. ULUĞ ATA, 8. YALÇUK ATA, 9. YEL ATA)

ATAY HAN: Ceza Tanrısı.

Suçluları cezalandırır. Hiçbir suçu cezasız bırakmaz. Ordusunda 6666 tane yenilmez askeri vardır. Galta Ulan (Kızıl Ateş) olarak da bilinir. Karısının adı **Mayas**’dır. Üç oğlu vardır. (Üç Şaraday Han’lar):

- **Sagan Hasar,**
- **Şara Hasar,**
- **Hara Hasar.**

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Atay:** (Ad/At). Ata ve Ad sözcükleri ile bağlantılıdır. Ata (ced, soy) anlamını içerir.

ATLAMA: Olağanüstü Yolculuk.

Eşdeğer: ETLEME, HETLEME, HATLAMA

Sıçrayarak bir engeli aşma. Ayakların yerden kesilmesiyle birlikte başka bir yere konmak. Söylencelerde başka alemlere geçmek, boyut değiştirmek anlamında kullanılır. Yeraltına atlama yoluyla gidilir. Atlamada bu dünya ile diğer dünya arasındaki sınırlar ortadan kalkar. Atlama üç yolla yapılır. Anadolu da atlak sözcüğü ırmak üzerine koyulmuş taşlardan oluşan geçit demek olduğu kadar köprü anlamını da ihtiva eder.

1. Kuş veya başka bir hayvan kılığına girerek. Bu şekilde pek çok olumsuz dışsal etkenin varlığı zarar veremez. İnsanların veya kötücül varlıkların dikkatini çekmeden hızlı bir biçimde öteki aleme gidilir.
2. Sıradışı bir hayvana binip yolculuk yaparak. Böylece söylencesel bir göl, deniz, ateş okyanusu geçilir. Bu hayvan genellikle bir at olup, uçabilme yeteneğine sahiptir. At zaten özü itibari ile ve kutlu bir varlık Tanrının bir armağanı olarak görülür.
3. Bir geçit kullanılarak. Bu geçitler çoğu zaman kuyular, mağaralar, yer altı tünelleri şeklinde görülür. Bu tür yerler Türk kültürünün daima odak noktalarından olmuş ve her yerde o yöredeki mağaraların çok derinlere indiği, dibinin bulunamadığı, çok uzak yerlerdeki başka mağaralara bağlı olduğu söylentileri gelişmiştir.

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Atlama:** (At). Geçmek, aşmak anlamları vardır. Atın başka alemlere gidebilen bir hayvan olduğu inancı ve atlamanın atın yaptığı hareket olmasıyla ilgisi bulunmaktadır.

AVUL İYESİ: Köy Ruhü.

Eşdeğer: AVIL (AVLUKA, AĞIL, CAL) ISI

Eşanlam: 1. BUCAK, 2. CATAK, 3. KIŞTAK, 4. YAZDAK İyeleri

Moğolca: AYIL EZEN

Köyün koruyucu ruhudur. Her köy için ayrıdır. Köy kavramı yerleşik kültür ile ortaya çıkmış fakat bu yerleşiklik yine de Yörük yaşam biçimine bağlı olarak kışın bir yerde yazın farklı bir yerde konaklama

biçiminde yarı göçebe bir uygulamaya dönüşmüştür. Yazın yüksek ve serin, hayvanların daha iyi yayılabiceği yerlere (Yazla/Yayla), kışın ise kuytu ve korunaklı bölgelere (Kışla) dönüşümlü olarak göçmüştür. Bazen “Bucak İyesi” tabiri de kullanılır. Anadoluda Bucak sözcüğü küçük bir anlam kayması ile ilçeden küçük, köyden büyük birim (Nahiye) için kullanılmaya başlamıştır. Fakat yaklaşık bir anlamla köyün koruyucu ruhu olduğu anlaşılmaktadır. Hatta az kullanılmakla beraber Güzlek (Sonbaharda kalınan yer) ve Köklek (İlkbaharda kalınan yer) sözcükleri de mevcuttur. Kırgızlar hem kışlık ve hem de yazlık daimi mesken için catak sözünü kullanırlar. Bu, yatak demektir. Cataka kalmak sözü ise yaylaya göçmeksizin kışlakta oturmak manasına gelir.

- **Bucak (Buçak):** (Buc/Buç). Nahiye demektir.
- **Catak (Çatak):** (Cat/Yat). Yaz-kış sürekli kalınan köy. Yatılan yer demektir.
- **Kıştak (Kışlak):** (Kış). Kışlamak kökünden gelir. Kışın kalınan Köy demektir.
- **Yazdak (Yaylak):** (Kış). Yaylamak kökünden gelir. Yazın kalınan Köy demektir.

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Avul:** (Ağ/Av). Köy demektir. Ağıl sözüyle bağlantılıdır. Civar, çevre anlamlar içerir.

(Bakınız: İYE)

AY HAN: Ay Kağanı.

Moğolca: SARA (HARA) HAN

Oğuz Han'ın ikinci eşinden olan oğludur. Ongunu kartaldır. Kartal hükümlürlüğü simgeler. Buryatçada Hara Ay demektir (Moğolca Sara), bazı kayıtlarda Oğuz Han'ın babasının adı Kara Han, iken bazı kaynaklarda Ay olarak gösterilmesi bu kelime benzeşimi olabilir. Halbuki Ay Han, Oğuz Han'ın oğlunun adıdır. Ay pek çok kültürde dişil bir varlıktır, ancak Türklerde hem dişi hem de erkek Ay Tanrısı mevcuttur. Fakat özellikle vurgulanması gereken husus, Ay Han'ın bir Tanrı değil, kutsal bir kişi olarak kabul edildiğidir. Ay sözcüğü burada nitelik veya özellik değil bir sıfattır. **Ay Ata ile karıştırılmamalıdır.**

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Ay:** (Ay). Dünya'nın uydusu olan gök nesnesi. Parlaklığı, ışığı ve güzelliği sembolize eder. Sözcük kökünde de bilinç, ışık, parlaklık gibi anlamlar vardır.

(Karıştırılan: AY ATA)

AYA: İyi Ruh.

Ayalar biçiminde çoğul olarak kullanılır. Hayırsever ruhların ve meleklerin genel adıdır. Çoğunlukla gökyüzünde yaşarlar. 17 farklı iyicil ruh kategorisinin tamamını anlatır. Karşıtı Aza'dır. Yeryüzündeki tüm yaratıcılığın, bereketin, sevginin kaynağıdır. **Ayaçı (Ayaççı)** tabiri yaratıcı ruhlar için kullanılır. **Ayığı** şeklinde de ifade edilir. Bu tabir Yakut mitolojisinde **Abası**'nın karşıtı olarak yer alır. Türklerde, İslamiyetteki melek sözcüğünü karşıladığını öne sürenler de bulunmaktadır. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Aya:** (Ay). Yaratmak ve ışık anlamını içerir. Avuç içi anlamı da bulunur. Ayamak (Kayırmak, korumak) fiili ile aynı kökten gelir. Moğolca iyilik ve müzik, ezgi anlamını da içerir. Evenk dilinde Aya, Eski Moğolcada Ayı sözcükleri iyilik manasına gelir.

(Karşıt: AZA)

(Eşanlam: AYIĞI)

AYAS HAN: Soğuk Tanrısı.

Eşdeğer: AYAZ HAN

Ay Işığından yaratılmıştır. Soğuk havaya neden olur. “Ak Ayas” olarak adı geçer. Ülker burcunun altı yıldızı göğün altı deliğidir ve oradan soğuk hava üfler. Böylece kış gelir. Kimi görüşlere göre Ayaz Ata ile aynı kişidir. Ayaz tüm Türk coğrafyasında yakıcı soğuk anlamına gelir ki, Ayın gökte rahatlıkla görüldüğü açık havalarda meydana geldiği için Ay Tanrısının (veya ona bağlı Ayas Han’ın) gönderdiği düşünülmüştür. **Ayaz Ata ile karıştırılmamalıdır. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Ayaz:** (Ay). Soğuk, zemheri, karakış anlamlarına gelir. Ayas aynı zamanda mehtap (ayışığı) demektir. Açık ve bulutsuz havada ay görüldüğü zaman çıkan soğuk demektir. Eski Altaycada Ayas/Hacas kelimesi açık gökyüzü manası taşır.

(Karşıt: ALAZ HAN)

(Karıştırılan, Benzer: AYAZ ATA)

AYAZ ATA: Noel Baba.

Bir tür Noel Baba olarak düşünülebilir. Hatta Kazaklarda birebir Noel Baba ile özdeşleşmiştir. Kışın soğukta ortaya çıkan ve kimsesizlere, açlara yardım eden bir evliyadır. Hristiyan Azizi olduğu yönünde görüşler de vardır. Fakat dilbilim ve kültürel olarak Türk kültüründe zaten var bulunan bir kişilik olduğu kesindir. Kimi görüşlere göre Ayas Han ile aynı kişidir. Kazaklarda kışın karşılanması ile ilgili olarak **Soğumbası** isimli bir eğlence bulunmaktadır. İlk karın yağması ve ilk soğuğun vurması ile kutlanan bayramdır. Bu bayramla bir ilgisi olması muhtemeldir. **Ayaz Han ile karıştırılmamalıdır. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Ayaz:** (Ay). Soğuk ve ayışığı anlamı vardır.

(Karıştırılan, Benzer: AYAZ HAN)

AYDIN ATA: Söylencesel Ozan.

Aşık Aydın olarak da bilinir. Müzisyenlerin, şairlerin, aşıkların, ozanların atasıdır. İnsanların rüyalarına girip şairlik ve ozanlık yeteneği verir. Rüyasına girdiği kişiler onu aydınlık bir ışık huzmesi içinde görürler. Kutsal ışık (nur) şeklindeki bu aydınlık suyu ve saflığı simgeler. Sıradışı güçleri vardır. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Aydın:** (Ay). Işıklı, nurlu demektir. Ayrıca bilgeliği, bilinci ve içsel anlamda aydınlanmışlığı ifade eder. Moğolca Aya sözcüğü müzik ve ezgi anlamlarına gelir. Ayıtmak sözcüğü ise hitap etmek, konuşmak demektir.

AYI ATA: Ayı Tanrı.

Eşdeğer: AZIĞ (ADIĞ, AZI, ACU) EDE

Moğolca: BAVGAY ECEGE

Bazı Türk boyları ayıdan türediklerine inanırlar. “Aba Tös” adlı ongun da ayıyı betimler. Aba (Ebe, Ebüğe) bazı boylarda ayı anlamına gelmektedir. Ayının isminin açıkça söylenmemesi gerektiği inancı özellikle Altaylarda, Yakutlarda ve Dolganlarda da vardır. Onun için **Abay** veya **Dayı** denir. İnanca göre ayı isminin söylendiğini topraktan işitir. Çünkü “Er Kulaktu”/“Çir Kulaktı” (Yer Kulağı) onu duyar. Anadoluda yerin kulağı vardır deyimi de bunu ifade eder. Ayının yaşadığı yer de toprak ve yeraltıdır. Yer sadece **ayı** ile değil, **kurt**, **yılan** ve benzeri tabu oluşturmuş canlılar hatta insan ile de iletişim kurabilir. Bu inanç yılan, kurt ve benzerleri için de geçerlidir. Ayı isminin “**dayı**” ile eşdeğer tutulması “Köprüyü geçene kadar ayıya dayı demek” sınakası (atasözü) ile de bağlantılıdır. Moğollardaki Abgalday (Avgalday) ise Ayı Ata anlamına gelir ve şamanın giydiği ayı biçimli bakır bir maskedir. Ayı

yeryüzündeki pek çok kültürde korkulan bir hayvan olarak yer almıştır. Çöllerde, bozkırda, ormanda, kutuplarda dahi var olan türleri onu gücün ve vahşi yaşamın simgelerinden birisi haline getirmiştir. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

* **Ayı:** Pençeleri olan iri ve yırtıcı bir hayvan. Sözcük olarak güç anlamını barındırır. *(Yansı: AYI ANA)*

AYI ANA: *Ayı Tanrıça.*

Eşdeğer: AZIĞ (ADIĞ, AZI, ACU) ENE

Moğolca: BAVGAY ECE

Bazı Türk boyları ayıdan türediklerine inanırlar. Finlerde ayı en kutsal hayvan olarak kabul edilir. Kahverengi ayı bu toplumda ayrı bir öneme sahiptir. Fin (Suomi) halkı Ural kökenli olup Türklere komşu bir kavimdir ve İskandinavya'ya göç ederek orada devlet kurmuşlardır. Ayı gücü, toprağı, savaşçılığı büyüklüğü simgeler. Ayı tırnağının ve pençelerinin koruyuculuğuna inanılır. Modern ekonomi/borsa teorilerinde Ayı Eğilimi yukarıdan aşağıya doğru vurulan pençeyi, yani değeri düşen kıymetlerden kar elde etmeyi anlatır ve bu benzetmenin yapılmış olması insanın ne kadar çağdaş olursa olsun daima içinde ilkel bir yön bulunduğunu açıkça ortaya koyar. Gerçi bu durumun doğrudan Türk söylenceleriyle bağlantılı olduğunu söylemek mümkün değildir fakat pek çok kültürün de ortak algılaşmalarının olduğu muhakkaktır. Yani söylencelerin de kendine özgü yönleri olduğu kadar diğer toplumlarla benzer ve aynı zihinsel süreçlerle ortaya çıkmış olan taraflarını da göz ardı etmemek gerekir. *(Karşıt: Boğa Eğilimi)*. İnsanoğlunun korktuğu şeye saygı duymasının ve onu yok etmeye çalışmak yerine onunla özdeşleşerek onun gibi olmayı amaçlamasının en güzel örneği Ayı Ana ve Ay Ata kavramlarıdır. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

* **Ayı:** (Ay/Az). Pençeleri olan iri ve yırtıcı bir hayvan. Sözcük olarak güç anlamını barındırır. Az kökü Azman (Vahşi Hayvan) sözüyle de yakından alakalıdır. Moğolca Ayh sözcüğü korku demektir ve bağlantılı olması muhtemeldir. *(Yansı: AYI ATA)*

AYIĞ HAN: *Gökyüzü Tanrısı.*

Eşdeğer: AYIHIT HAN, AYBIT HAN

İlk insanı o yaratmıştır. Dünyayı idare eder. Yaratıcı ruhların en büyüklerindendir. İnsanlara yeteneklerini ve becerilerini o verir. İlham kaynağıdır. Toprağın verimli olmasını sağlar. Kısaca yaratıcılıkla ilgili tüm unsurların kaynağıdır. Bereket ve hayvanların çoğalması onun isteğiyle olur. Yiğitleri ölümden kurtarır, ölen kahramanlara yeniden can verir. İnsanlardan ve diğer canlılardan sorumludur. Ürüng (ak, beyaz, saf, temiz) olarak tasvir edilir. Kendisine beyaz at kurban edilir. Bu kurban "İdik" şeklindedir. Yani canlı olarak doğaya salınır. Bir daha kimse o hayvana el sürmez. Bu canlılar ışığın doğduğu yöne yani doğuya doğru sürülür. Göğün 13. katında oturur. İnsanların ısınması için Güneş'i yaratmıştır. Ulu, kutlu, nurlu bir varlığa sahiptir. İnsanların özel işlerine karışmaz. Ongunu Kartal'dır. Ayığı (Ayığ) adı verilen ruhlar onun emrindedir. **Ağar Han ile aynı kişi olduğu söylenmektedir. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

* **Ayığ:** (Ay). Ayışığı ve Yaratmak anlamlarını içerir. Aymak (kendinde olmak) fiili ile aynı kökten gelir. Aymaz ise karşıt anlamı olarak gafil, kendini bilmez demektir. Moğolca Ayh sözcüğü korku demektir ve bağlantılı olması muhtemeldir.

(Bakınız: AYIĞI)

(Benzer: AĞAR HAN)

AYIĞI: *İyi Ruh.*

Eşdeğer: AYIHI

İyilik yapan ruhlar. Melek anlamında da kullanılmıştır. Yeryüzünde iyilik yapan insanları korurlar. Yoldan çıkanları ise yalnız bırakırlar. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Ayığı:** (Ay). Aymak (kendinde olmak) fiili ile aynı kökten gelir.

(Karşıt: ABASI)

(Eşanlam: AYA)

AYKUN HAN: *Güç Tanrısı.*

Eşdeğer: AYKOYUN HAN

Gücü ve kuvveti sembolize eder. İktidar, otorite kavramlarını içerir. Koyun Türk kültüründe gücün sembollerinden birisidir. Aslında sakın ve uysal bir hayvan olan koyunun bu şekilde algılanması birkaç sebebe dayalı olabilir. Öncelikle erkeğinin (koçun) boynuzları olması. Çünkü boynuz güç sembolüdür. İkinci olarak ne kadar çok koyuna sahip olunursa o kadar zengin olduğunun, dolayısıyla o kadar çok nüfuzlu olduğunun anlaşılması. Bir başka görüşe göre de koyunun renginin çoğunlukla beyaz olup (nadiren de siyah), bu nedenle bu renklerin iktidar ve otoriteyi vurgulaması ve bu yöndeki bir algısal çağrışımın oluşması. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Aykun:** Ay + Kun (İnsan veya Koyun). Akhun (Ak-Kun), Akkoyunlu, Karakoyunlu gibi devlet adları hep Kun (Koyun) ekiyle bağlantılıdır.

(Bakınız: KOYUN)

AYLANU: *Can Değiştirme.*

“Öz Yerine Öz” anlayışı. Bir kişinin başkasının yerine ölmeyi kabul etmesidir ve en güzel ve en yetkin örneği Deli Dumrul öyküsünde yer alır. İnsanın ne kadar özveri ve erdem sahibi olduğunun ilahi bir kudret tarafından ölçülmesidir. İnsanın gerektiğinde ailesi ve dolayısıyla vatani uğruna canından vazgeçip geçemeyeceği sınanır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Aylanu:** (Ay/Ağ). Göçmek, değişmek anlamlarını içerir. Aylanmak sözü gezmek, dolaşmak, sürmek gibi içeriklere sahiptir. Moğolcada Ayl sözcüğü akrabalık bağı ifade eder.

(Eşanlam: KÖÇÖT)

AYNA HAN: *Fesat Tanrısı.*

Eşdeğer: ADNA (AYINA, AZNA) HAN

Yeryüzünde kargaşa çıkarır. Kötülüğe dair tüm nitelikleri bünyesinde barındırır. Fırsat bulduğunda insanlara ve yeryüzüne zarar verir. Yeraltında yaşar. Ayna Han’a bağlı kötü ruhlar vardır ve onlar da **Aynalar** adıyla anılır. Yeryüzünde kötülük çıkarmak istediği zaman bu ruhları gönderir. Aynalar bu anlamda şeytan kavramı ile özdeşleşmişlerdir. İnsanların ruhlarını çalıp götürerek hastalık verirler. Bazen Ayna Han, çocuk çalar. Bazı Türk boylarında Cuma veya Perşembe gününe **Ayna Gün** adı verilmiştir. Burada bu günlere yüklenen olumsuz bir anlamdan daha çok, yeraltındaki ruhların sadece o gün izin verilerek dünyadaki evlerini görmelerine izin verildiği için bu adı taşıdığı anlaşılmaktadır. Bazen destanlarda Ayına Hotun (Ayna Hanım) adlı bir karaktere rastlanır ve eşinin adı da Arhannal Toyun olarak geçer. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Ayna:** (Ay). Ayırmak anlamını içerir. Karışmak, şaşırmak gibi anlamlar da mevcuttur. Farsça Ayna (yansıtıcı nesne, Türkçe Gözğü) ile söz-kökensel bir bağı yoktur. Fakat ilginç bir tesadüf olarak, Ayna öte alemi simgeleyen bir nesnedir. Ayanga Moğolca da gökgürültüsü demektir.

AYSAR: Değişken Karakter.

Ay'a (ayın hareketleri ile evrelerine ve belki de dünyaya olan mesafesine) bağlı olarak karakteri ve huyu değişen kişi ve onun yaşadığı psikolojik durum. Aysamak fiili de aynı şekilde bu değişken ruh halini ve sonuçlarını anlatmakta kullanılır. Batı mitoloji ve masallarında yer alan ve dolunayda kurda dönüşen Erbörü (Kurtadam) motifi bu anlayışın bir dışavurumudur. Ayın hareketleri ve evreleri insanoğlunun daima ilgisini çekmiş ve bunlara değişik anlamlar yüklenmiştir. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Aysar:** (Ay kökü.) Aylamak (gezmek, dolaşmak) ile de kökensel bağı vardır, bu anlamda karakterin değişkenliğini ifade eder.

(Bakınız: ERBÖRÜ)

AYZIT HANIM: Güzellik Tanrıçası.

Eşdeğer: AYIĞSIT (AYIHIT, AYISAT) HANIM

Aşkın ve güzelliğin simgesidir. Ongunu kuğudur. Kuğular bu nedenle kutsal sayılır ve dokunulmaz. Kuğular biçim değiştirmiş kutsal kızlar olarak kabul edilir. Ayıgsıt gümüş tüylü bir kısrak biçimine bürünebilir ve gökten yeryüzüne bu şekilde iner. Kısrak kılığında kuyruk ve yelelerini kanat gibi kullanır. Ormanlarda dolaşmayı sever. Ak bir kalpağı, çıplak omuzlarında ak bir atkısı vardır. Çocukları ve hayvan yavrularını korur. İnsanlara sevgi ilham eder. Sarayının kapısında ellerinde gümüş bakraçlar ve gümüş kamçılar bulunan yasakçıları (bekçileri) vardır. Bu yasakçılar kötü insanları içeriye almazlar. Ayzıt'ın kızları vardır. Onlar da kuğu kılığına bürünebilirler. Ayzıt'ın kızları büyüdü beyaz bir tül giyinince kuğuya dönüşürler. Beyaz Turna kuşu da diğer simgelerinden biridir. Sümerlerde Ay Tanrıçası olan Aya'da ışık saçmaktadır ve adı da bu anlamla bağlantılıdır. Aşk her zaman ışıkla ve parlaklıkla simgelenmektedir. "Aşk Ateşi gözlerimi kör etti" ifadesi bunun en belirgin anlatımıdır. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Ayzıt:** (Ay). Ay gibi parlak demektir. Ay güzelliği ve ışığı, nuru simgeler.

AZA: Kötü Ruh.

Eşdeğer: ASA

Moğolca: ADA

Azalar biçiminde çoğul olarak kullanılır. Yeraltındaki karanlık yurtlarında yaşarlar. Genel olarak kötücül ruhların ve kötü varlıkların tamamına verilen bir addır. Oyrotlarda 13 farklı kötücül ruh kategorisinin tamamını anlatır. Karşısı Aya'dır. Bazı kaynaklarda üç türü sayılır.

1. **Azabuk:** Kötücül ruhlar. (Bkz. BUK)
2. **Azaşulbus:** Kötücül cadılar. (Bkz. ŞULBUS)
3. **Azahortan:** Kötücül hortlaklar. (Bkz. HORTLAK)

Bu sözcüklerin hepsi de farklı niteliklerde olmak üzere hep kötü ruh demektir. **Azar** sözcüğü yine kötü ruhlara dayalı hastalıkları ifade eder. Azarlamak fiili de buradan türemiştir. İnsanlara kötü ruhları göndermek demektir. Yakut mitoljisinde **Abası** adı ile kullanılır. Kumandılarda ise iki farklı sınıf olarak yer alırlar.

- A. **Çertegri:** Şeytan. (Bkz.)
- B. **Çor:** Cin. (Bkz.)

Ruhsal ve fiziksel hastalıkları tanımlamakta kullanılan Azar-Bazar (Asar-Masar, Eser-Meser, Azar-Pazar, Ezar-Bezar) veya Azar-Kazar (Ezer-Kezer) ya da Kasar-Pasar (Kazar-Pazar) tamlamaları da yine bu kavramla yakından alakalıdır ve olasılıkla üç tür kötücül varlıkla ilgilidir:

- **Azar (Ezer),**
- **Kazar (Kezer),**
- **Pazar (Bezer).**

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Aza:** (Az). Azmak, azarlamak fiilleri ile aynı kökene sahiptir. Yas tutmak anlamını da içerir. Aşırılık, sapkınlık, suç gibi anlamlar içeren ve Az- ile başlayan sözcükler bu kökten türemiştir. Moğolcada Az/Azh sözcüğü varoluş anlamına gelir. Eski Moğolca Ad/Ada, Eski Türkçe Ada/Aza sözcükleri tehlike ifade eder.

(*Karşıt:* AYA)

(*Eşanlam:* ABASI)

(*Bakınız:* ÇERTEGRİ, ÇOR)

AZMAN: *Canavar.*

Vahşi Hayvan. Sıradışı güçleri ve büyüklüğü olan yaratık. Büyük ve keskin dişleri olan, büyük gövdeli, iri, büyük ayaklı, keskin ve iri pençeli, derisi sert canlılar bu sınıflama içerisine daha çok girerler. Oğuz Kağan destanındaki Kıyant adlı tek boynuzlu yaratık, Gılgamış destanındaki Humbaba adlı dev öküz, Korkut Ata öykülerindeki, dövüş için yetiştirilmiş Beserekler (Erkek Develer) bu konudaki bazı örneklerdir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Azman:** (Az). Azmak fiilinden gelir. Azgınlık anlamı vardır. Ayrıca az kökünde cinsellik çağrışımı da bulunur. Azgınlık dönemi hayvanların çiftleşme mevsimini ifade eder. Azmak sözcüğü aşmak fiili ile de bağlantılıdır ve sınırları geçmek, yapılmaması gerekeni yapmak ve cinsel birleşme anlamları taşır. Eski Moğolca Ad/Ada, Eski Türkçe Ada/Aza sözcükleri tehlike ifade eder.

AZMIÇ: *Yol Cini.*

Eşdeğer: AZNIÇ

Tek başına yola çıkan insanları kandırıp götüren ve kaybeden kötü ruhtur. Tanıdığı birisinin sesiyle bu insana seslenir. Eğer bu sesi duyan kişi geriye dönüp bakarsa onu alır götürür ve kaybeder. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Azmıç:** (Az). Azdırmak anlamına sahiptir. Anadolu'da azıtmak fiili, ıssız bir yerde bırakıp kaçmak demektir. Örneğin köpeği azıtmak gibi. Eski Moğolca Ad/Ada, Eski Türkçe Ada/Aza sözcükleri tehlike ifade eder.

AZITKI: *Kayıp Cini.*

Eşdeğer: AZIKTI

İnsanları kandırıp götüren ve kaybeden kötü ruhtur. Kılıktan kılığa girer. Bir insana en sevdiği kişi gibi gözükebilir. Böylece insanları peşine takıp azıtarak, dağa, uçuruma, ırmağa götürüp buralara düşürerek ölmesine neden olur. **Congolos'a** benzer. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Azitki:** (Az). Azıtmak fiili, ıssız bir yerde bırakıp kaçmak demektir.

(*Benzer:* CONGOLOS)

"B" Harfi İçin Aşağıdaki Sayfanın Başına Geçiniz...

LÜTFEN, BU E-KİTABI TÜM TANIDIKLARINIZA
BİR MAİL İLE GÖNDEREK HEDİYE EDİN!

-B-

BADIŞ HAN: *Felaket Tanrısı.*

Yeryüzünde felaketlere neden olur. Kıranlar ve afetler, salgınlar onun elinden gelir. İnsanların başına zorluklar getirir. Erlik Han'ın oğludur. Bastığında toprak yerinden oynar, değirmen taşlarını yutar. Demir kaşağılı olarak söylenir. Çolok (tek kollu) olarak anılır. Ancak bu tek kolunda dokuz insanın kollarının gücü vardır. Çolok sözcüğü günümüzde de Anadolu'da tek kollu kimseler için kullanılan bir tanımlamadır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Badiş:** (*Bat*). Batmak fiili ile aynı köke sahiptir. Batıran demek olabilir. Badiş sözcüğü kabuk anlamına gelir. Badırdamak ise homurdanmak, gürültülü ve anlaşılmaz konuşmak demektir.

BADRAÇ: *Yedibaşlı Ejderha.*

Eşdeğer: PADRAÇ

Yedi tane başı vardır. Ölmesi için yedisinin de kesilmesi gerekir. Bazı söylencelerde tek tek kesilen baş geri yerine gelir bu durumda yedi başın da aynı anda kesilmesiyle ancak öldürülür. Ağzından ateşler çıkar. Kuyruğu bir kamçı gibi şaklar. Derisi zırh gibi pullarla kaplıdır. Badırdamak homurdanmak, gürültülü ve anlaşılmaz konuşmak demektir. Ejderha kavramına farklı adlarla olsa da hemen her toplumda yer alması son derece ilgi çekicidir. Bu durumu insanın doğuştan gelen yılan korkusuna (bu korkunun doğuştan geldiği de tartışmalı bulunmakla birlikte) bağlayanlar olduğu gibi, geçmiş çalarda nesli tükenmiş böylesi bir varlığa insanoğlunun henüz yaşarken tanık olduğunu ileri sürenler dahi bulunmaktadır. Örneğin 12 hayvanlı Türk takviminde tıpkı yaşayan diğer hayvanlar gibi, onlarla birlikte adının bir yıla verilmesi bu duruma küçük de olsa bir kanıt olarak öne sürülmektedir. Kimileri ise dinozorlarla bağdaştırmaya çalışmaktadır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Badraç:** (*Bad/Bat*). Batırmak fiili ile aynı köke sahiptir. Moğolcada Badrah yangı anlamına gelir.

BAĞI: *Sihir.*

Eşdeğer: BAYI

Büyü, efsun demektir. **Bağıcı, Bağışı** kelimeleri sihirbaz anlamına gelir. Bahşı ile bağlantılıdır. Bağlamak sözü ile ilgilidir. Örneğin ağzını dilini bağlamak... Bağ sözcüğünün düğüm anlamı da vardır ki, eskiden büyüler düğümler ile yapılmaktadır. "Düğümlere üfleyenlerin kötülüğünden..." (Kuran-ı Kerim, Felak 4.) Büyü Kuran-Kerim tarafından yasaklanmıştır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Bağı:** (*Bağ*). Büyü anlamı içerir. Bakmak kelimesiyle de bağlantılıdır. Bağnaz sözcüğü de bir şeye bağlanmış anlamına gelir ve "bağlanmışçasına, bağlanmış (büyülenmiş) gibi" demek olabilir. Bağ kökü Tunguzcada beyazlık ifade eder.

(*Eşanlam: BÜYÜ, YELVİ*)

BAKIRDAĞ: *Yeraltı Dağı.*

Eşdeğer: BAKIRTAV, PAKIRTAĞ, PEHERTAV

Eşanlam: MAŞDAĞ, MIŞTAĞ, MISTAV

Yeraltındadır. Yeraltında dokuz deniz vardır, bunların hepsinin birleşmesiyle Büyük Deniz (Taluy) meydana gelir. Burada dokuz Tanrı yaşar. Bu dokuz denizin birleştiği yer olan tam orta noktada Bakır Dağ yer alır. Bakır üçüncül olmayı ifade eder. Birinci sırada Altın, ikinci sırada demir vardır. Günümüzde Yarıştaylarda (olimpiyat) sırasıyla Altın, Gümüş ve Bronz madalyalar verilir. Avrupa kültürlerinde Gümüş, demirin yerine geçerek ikinci sırayı almış, Bronzda bakırın yerine geçmiştir. Fakat mantık benzer bir şekilde işlemektedir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Bakır:** (*Bak*). Dikkat çekmek ve kızıl renk anlamı vardır. En eski çağlardan beri işlenen bir metaldir.

(Yansı: ALTINDAĞ, DEMİRDAĞ)

BAKSI: *Şaman.*

Eşdeğer: BAHŞI, BAHÇI, BAĞŞI

Moğolca: BÖGE, BÜGE

Aslında Kam (Şam) kavramından daha geniş kapsamlıdır. Halk ozanı, aşık, müzisyen yönü de kimi zaman ön plana çıkabilir. Geleneksel yöntemlere dayalı Halk Hekimliği yapabilir. Koşuklar okuyan bir Halk Şairidir. Büyülü sözlerle kötü ruhları kovar. Eren, kam, koca, bilge, ozan, aksakallı (veya aksaçlı), falcı, kahin, efsuncu gibi tüm unsurları tek başına bünyesinde barındırır. Bunlar ilerleyen çağlar içerisinde ayrılmıştır. İrkıl Ata ilk bahşıdır. Budizm ve Lamaizm ile birlikte Budist Rahip ve Lamaist Rahip anlamlarına da genişlemiştir. Ruh kovarken kızıl elbise giyerler. Moğolca Böge ile de köken olarak bağlıdır. Moğolca Böge sözcüğünün Türkçedeki Buke (Ejderha) sözcüğü ile de ilgili olduğu kesindir. Asyadaki komşu kavimlerin pek çoğunun dillerinde BağBag/Bög/Bök/Bug/Buk kökenli sözcükler yer alır ve bunların bir kısmı doğaüstü güçlere dair anlamlar taşır. **Bahıcı** olarak da bilinir. Çinceye Bokşi/Boşi olarak geçmiştir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Baksı:** (*Bağ/Bak*). Büyü anlamını içerir. Bağ kelimesiyle ilişkilidir. Bağ kökü bağlamak, bağlamak, bakmak filleriyle aynı kökten türemiştir. Moğolca Bagsı öğretmen, Bah/Baka ise mutluluk demektir. Eski Moğolca Bagal/Baga sözcükleri gırtlak ve gırtlaktan ses çıkarmak anlamları içerir (Moğolca Bagalzur/Bagalahur yani gırtlak Türkçede Boğaz sözcüğü ile akrabadır). Tunguzcanın bir kolu olan Evenk (Event) dilinde Buga sözcüğü evreni ve cenneti kapsayan bir içeriğe sahiptir ve yaratıcı Tanrı demektir.

(Bakınız: KAM, ŞAMAN, ARKIL ATA)

BAKTI HAN: *Lütuf Tanrısı.*

Eşdeğer: PAKTI HAN

Yeryüzündeki iyiliklere vesile olur. İnsanlara lütufta bulunur. Tanrı Ülgen'in oğludur. Şor Türklerinde güz mevsiminde kendisine “**Paktıgan**” adı verilen bir tören yapılır. Adı Koça Han ile birlikte anılır. Kök (bahar) mevsiminde ise “**Koçagan**” töreni gerçekleştirilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Baktı:** (*Bak*). Gözeten, kollayan demektir. Bakmak fiili ile aynı kökene sahiptir. Baksı (şaman) sözcüğü ile de bağlantılı görünmektedir.

(Bakınız: KOÇA HAN)

BAR: Rab.

Yaratıcı, Halik. Mutlak varlık anlamına gelir. Arapça Rab sözcüğünün tersten okunuşu olması nedeniyle bu ismi çağrıştırması tamamen bir tesadüftür. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Bar:** (*Bar/Var*). Var olan demektir. Farsçaya Türkçeden geçmiştir. Barış sözcüğü ile alakalı olabilir. Türkçe ve Moğolcada, ayrıca Tunguzcada genişlik anlamı vardır.

(*Bakınız: TANRI, OĞAN, KUDAY*)

BARAK: Kutsal Köpek.

Efsanevi bir köpek türü. Tüylü ve çok kıllıdır. Kutlu kabul edilir. Çok hızlı koşar. Kerkes adlı kuş yaşlanınca iki yumurta bırakır. Bu yumurtalardan birinden Barak adlı köpek çıkar. Diğer yumurtadan ise bir kuş yavrusu çıkar. Anadolu'da tüylü av köpeklerine de bu ad verilir. Anadolu'da Barak Ata (Barak Baba) adlı bir evliyanın yer alması tesadüfi değildir. Büyük olasılıkla bu isim, bu anlayışın sonucu bir unvan olarak verilmiştir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Barak:** (*Bar/Var*). Varmak fiilini çağrıştırmaktadır. Moğolcada Barah sözcüğü ateşkes, barış gibi anlamlar taşır. Bar ise kaplan demektir. Yine Eski Türkçe ve Eski Altaycada Bar kökü sevinç ve gurur gibi içeriklere sahiptir.

BARAK ATA: Köpek Tanrı.

Eşanlam: KÖPEK (KÖBEK) EDE

Moğolca: NOKAY EÇEGE

Bazı Moğol boyları köpekten türediklerine inanırlar. Barak sıradan bir köpek olmayıp kutlu sayılır. Köpek Ataya daha çok Moğol kavimlerinde rastlanır. Efsanevi köpek başlı insanlara da Barak adı verilir. Tarduşların ataları da Kurt veya Barak başlı bir insandır. Avrupa kökenli Hun / Macar efsanelerine göre de Avrupa Hunları (Macarlar) Tazı Ata'dan türemişlerdir. Macarlar köpeğe Kutya derler ve bu ismin Türkçe/Moğolca kut sözcüğüyle benzerliği dikkat çekicidir. İnsan yaratılırken insanın bekçiliğini Tanrı bir köpeğe bırakmış fakat o görevini doğru yapmayarak ihanet etmiştir. Moğolların bazı boylarının ve Kitan'ların atası olarak kabul edilir. Bu nedenle köpek kurban ederler. Bir prenses ile evlenen Köpek Ata'dan türediklerine inanan eski Moğol kabileleri vardır. Türk-Moğol kültüründe yarı insan yarı hayvan olan varlıklarda, üst taraf insan alt taraf hayvan şeklindedir. Ama başka bazı kültürlerde ise tam tersidir. Örneğin Mısır medeniyetinde alt taraf insan, baş kısmı hayvan olan Tanrılar vardır. Barak Ata bu açıdan Türk mitolojindeki genel anlayışa ters bir biçimde yer alır. Tıpkı Mısır söylencelerinde olduğu gibi baş tarafı köpektir. Masallarda Köpük olarak tercüme edilen Köbek, Kübek adlı kahramanın bu motifle ilgili olma ihtimali yüksektir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Barak:** (*Bar/Var*). Efsanevi bir köpek türü.
- * **Nokay:** Moğolca köpek demektir.

(*Yansı: BARAK ANA*)

BARAK ANA: Köpek Tanrıça.

Eşanlam: KÖPEK (KÖBEK) ENE

Moğolca: NOKAY ECE

Bazı Moğol boyları köpekten türediklerine inanırlar. Barak sıradan bir köpek olmayıp kutlu sayılır. Nogay adlı Türk-Moğol boyu ile ilişkilidir. Masallarda Köpük olarak tercüme edilen Köbek, Kübek adlı kahramanın bu motifle ilgili olma ihtimali yüksektir. Nokay Moğolcada köpek demektir. Oğuz

destanında Barak Boyu'nun erkeklerinin yüzlerinin köpek yüzü (veya o kadar çirkin) olduğu fakat kadınlarının ise aksine inanılmaz dercede güzel ve çekici oldukları anlatılır. Bu nedenle Barak Ana kavramı bu boyun türediği Ana şeklinde algılsa da, kafasının köpek kafası olduğu şeklinde kesin bir bilgi mevcut değildir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Barak:** (*Bar/Var*). Varmak anlamını içerir. Efsanevi bir köpek türüdür.
- * **Nokay:** Moğolca köpek demektir.

(Yansı: BARAK ATA)

BARAN HAN: *Ev Tanrısı.*

Evleri koruyan tanrıdır. Çok güçlü olarak betimlenir. Türklerde ev kavramı çadır ve otağları da içerdiği için içerisinde barınılan her mekan ev olarak algılanabilir. Bu bağlamda barınak tanrısı demek daha doğru olacaktır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Baran:** (*Bar*). Barınmak kökünden türemiş bir sözcüktür. Barınmak, güçlenmek ve barın (göğüs) anlamına gelir. Ayrıca bahçe ve ekilen yer anlamı da vardır. Barun Moğolca sağ el anlamına gelir.

BASAMAN HAN: *Deniz Tanrısı.*

Denizlerden sorumludur. Korkusuz bir alp olarak nitelenir. Elinde üç çatallı kargısı vardır. Yanında taşıdığı dokuz kollu tuğu yırtıcı hayvan kuyruklarından oluşturulmuştur. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Basaman:** (*Bas*). Baskın yapan, ezen, kazanan demektir. Çokluk ve fazlalık bildiren basa kelimesi ile aynı kökten türemiştir. Yaymak anlamı da var. Moğolca, Türkçe ve Tunguzcada at sürmek anlamını içeren Basa sözcük köküyle bağlantılı görünmektedir. Basa/Masa/Paza/Pasa sözcüğü Türkçede, Mas/Ması sözcüğü ise Moğolca ve Tunguzcada fazlalık, çokluk, enginlik, yaygınlık ifade eder.

BASIRGAMAK: *Kabus Görmek.*

Eşdeğer: BASIRGANMAK, PASARGANMAK, PASARGAMAK

Geceleyin kötü rüya görmek. Büyük sıkıntı ve korku duymak. Kötü ruhların neden olduğuna inanılır. Kabus ruhu ile bağlantılıdır. Ayrıca Karabasan kavramını da akla getirir. Pasar (Pazar) adlı kötü ruhla ilgili görünmektedir. Bir Anadolu Türküsünde geçen "Pazarı Pazarladım, Anamı Azarladım" şeklindeki ifade bu kavramın olumsuz içeriklere sahip olduğunu göstermektedir. Kabuslar tüm dünya kültürlerinde halk inanışlarının önemli bir parçasını oluştururlar.

- * **Basırgamak:** (*Bas*). Basmak anlamını içerir. Sıkıntı ve kapalı mekan anlamı bulunur.

(Bakınız: KARABASMAK)

BASTIRIK: *Kabus Cini.*

Eşdeğer: BASTIRI, BASTIRIĞ

İnsanların kabus görmesi, halsizleşmesi, korkuyla uyanması, sonrasında nefesinin kesilmesi bu kötücül ruh ile bağlantılı görülür. Anadolu Türkçesinde doğrudan doğruya kabus demektir. Değişik şekillere girebilir. Kedi kılığına bürünmeyi çok sever. Kazakçada kabus Bastırılı demektir. Bastırıkla ilgili aşağıdaki varlık adları dikkate değerdir.

- **Albastı:** Aleybanı, Alyabani. Uzun boylu, beyaz tenli ve çıplak olarak tasvir edilen şeytani dişi varlık. Albıs ile özdeştir.
- **Kulbastı:** Kuleybanı, Gulyabani. Gündüzleri mezarda uyuyup geceleri kalktığına inanılır. Tüylü, çok büyük ve pis kokulu olarak betimlenir.
- **Karabastı:** Kabus. Kabus cini olarak da bilinir. Geceleri insanların göğüslerine çökerek soluklarını keser.
- **Sarıbastı:** Sara hastalığı. Sarı giysili bir kadın şeklindedir.

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Bastırık:** (*Bas*). Basmak anlamını içerir. Hapishane anlamını da taşır. Ayrıca ağırlık demektir.

(*Bakınız: KAMOS*)

BATUR: *Kahraman.*

Eşdeğer: BATIR, BAGATUR, BOGATUR, BAGATIR, BATAR, BAĞATAR, BAHADIR

Vuruşçu, yiğit kişi. Moğolistan'ın Başkenti Ulanbatur (Ulağan Bağatur)'un adının anlamı "Kızıl Kahraman" demektir. Bu isim her ne kadar Sosyalist Rejim tarafından koyulmuş olsa da, Moğol tarihiyle de bağlantılıdır. Kahramanlık kavramı insanlığın ve insan olmanın ortak algısal sonuçlarından biridir. Üstün olma, daima anılma arzusu bu kavramın her toplumda rastlanan bir olgu olmasının temel nedenlerinden biridir. İnsanlar kahramanlarla özdeşleşmek, onları örnek almak, onlar gibi olmaya çalışmak isterler. Her ulusun, her kavmin mutlaka kahramanları vardır. Tunguzlarda ejderhaya Mudur adı verilir ve bu sözcükle bağlantılı gibi durmaktadır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Batur:** (*Bat*). Yıkma anlamı vardır. Böke köküyle de bağlantılıdır. Böke, daima kazanan demektir. Farsçada Bahadır biçimine dönüşmüş ve Türkçeye tekrar geçmiştir. Batırmak fiili ile de ilişkilidir. Moğolca kökenlidir.

BAYANAY HANIM: *Geçim Tanrısı.*

Eşdeğer: BAYANA (PAYANA, PAYNA) HANIM

Avcıları, balıkçıları ve ormanı korur. Avcılar ateş yakıp dua ederek avlarının bereketli ve kazasız geçmesini dilerler. Kimi kültürlerde çocukları korur. Soyun koruyucusu olduğu düşünülür. Bir görüşe göre Bayanay Han aslında yedi kişidir. En bilinenleri şunlardır. May Ana (Pay Ana)'nın farklı bir söyleyişi ve aslında aynı Tanrı olduğunu ileri süren görüşler de mevcuttur.

1. **Bay Bayanay:** *Avcı Tanrısı.*
2. **Tağ Bayanay:** *Ormancı Tanrısı*
3. **Uğu Bayanay:** *Balıkçı Tanrısı.*

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Bayanay:** (*Bay/Pay/May*). Geçim, zenginlik, rızık ve kutsallık anlamları vardır. Bilgelik, yönetmek, egemenlik bildirir. Türkçede Bay erkek, Bayan ise kadın demektir. Bayan sözcüğünün zenginlik anlamı Moğolcada da aynen mevcuttur. Bayar ise Bayram anlamına gelir ve bu sözcüklerde aynı köktendir.

(*Bakınız, Benzer: MAY ANA*)

BAYÇA: *Gece Cini.*

Geceleri ortaya çıkar. Bazen hortlak şeklinde görünen bir varlık olarak tasavvur edilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * *(Bay/Pay/May)*. Bilgelik, yönetmek, egemenlik bildirir. Baykuş ile aynı kökten gelir. Baykuş'un da geceleri görünmesi ile bağlantılıdır.

BAYÇAR: *Kurban.*

İlahi bir amaçla kesilen veya doğaya salınan hayvan ya da doğaya saçılan yiyecek, içecekler ile tahıllar. Yeryüzündeki bütün inanç sistemlerinde rastlanan bir olgudur. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Bayçar:** *(Bay/Pay/May)*. Geçim, zenginlik, rızık ve kutsallık anlamları vardır. Bayçarmak sözü kurban kesmek anlamına gelir. Moğolca ve Türkçede Bay, Mançu ve Evenk dillerinde Bayan kelimeleri zengin, soylu manası taşır.

(Bakınız: BAYÇARMAK)

BAYÇARMAK: *Kurban Kesmek.*

İlahi bir amaçla hayvan kesmek veya doğaya salmak ya da doğaya yiyecek, içecekler ile tahıllar saçmak. Yeryüzündeki bütün inanç sistemlerinde rastlanan bir olgudur. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Bayçar:** *(Bay/Pay/May)*. Geçim, zenginlik, rızık ve kutsallık anlamları vardır. Bayçarmak sözü kurban kesmek anlamına gelir.

(Bakınız: BAYÇAR)

BAYÇOMARD HAN: *Av Tanrısı.*

Avcıları korur. Avin bereketli olmasını sağlar. Bedeni beyaz tüylerle kaplı bir yaşlı adam görünümündedir. Avcılara hayvan kılığında görünür. Bütün hayvanların dilini bilir. Hiçbir hayvan ondan korkmaz ve kaçmaz. Hayvanları zevk için canlı olarak yakalar ve tekrar bırakır. Yaralı olanlarını tedavi eder. Asla öldürmez. Dağların üstündeki bir kayanın dibinde yer alan mağarasında yaşar. Bu kayaların dibinden, şifalı bir su kaynar. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Bayçomard:** *(Bay)*. Bay sözcüğü geçim, zenginlik, rızık ve kutsallık anlamları vardır. Moğolcada bu anlamların yanında hedef ve amaç da belirtir. Çomart ise kimilerince farsça Cömert ile ilgili görülür. Ancak av köpeği demek olan Çomar ile aynı kökten gelmesi pek tesadüfi değil gibidir. Çom nazarlık demek olduğu gibi, ağaç ve çalı öbeklerini de ifade eder. Avlarda bu çalıların arkasında gizlenilir. Yine de Cömert ile sonradan bir benzeşime uğradığı öne sürülebilir.

BAYINDIR HAN: *Söylencesel Hakan.*

Eşdeğer: BAYUNDUR HAN

Korkut Ata öykülerinde Han'lar Han'ı olarak tanımlanır. Bayındır Han hükmettiği halka her sene büyük şölen düzenler, yiyecek ve içecek yağma ettirir. İsmi anlamına bakıldığında Ülkeyi dirlik ve düzen içinde tutan, geliştiren, uygarlığı yayan bir kişi olduğu ve bu ismin belki de bir unvan olarak verildiği akla gelmektedir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Bayındır:** *(Bay)*. Memleketler inşa eden demektir. İmar etmek, bakıp güzelleştirmek anlamını taşır. Moğolcada Bayı/Bayih fiili olmak ve bir yerde bulunmak, Mançuca Ba sözcüğü yer manasına gelir.

BAYRAM: *Kutlu Gün.*

Eşdeğer: BEYREM, MAYRAM, MEYREM

Ulusal, geleneksel ve dinsel bakımdan önemi olan ve kutlanan gün. Türklerde İslam öncesi genel kabul görmüş iki bayram vardır.

1. **Koçagan:** Bahar Gündönümü. (Koça ve Saya)
2. **Paktıgan:** Güz Gündönümü. (Paktı ve Payını)

Koçagan baharda yapılır ve nevrüz bayramıdır, bahar gündönümüne denk gelir. Gece ve gündüz eşitlenmiştir. Koça Han adına yapılır. Kosa ile aynı bayramdır. Paktıgan ise güz gündönümüne denk gelir ve Baktı Han adına yapılır. Yakutlar güz bayramına Abası Isıyah/Isığa (Kötüruh Serpmesi/Saçısı), bahar bayramına ise Ayıhı Isıyah/Isığa (İyiruh Serpmesi/Saçısı) derler. Isıyah (Isığa) sözcüğünün mevsimsel sıcaklık değişiklikleriyle bağlantıyı akla getirecek biçimde ısı kökünden türemiş olması ve Is/Es/Ez (sahip) sözcüğüyle bağlantısı da dikkate değerdir. Daire şeklinde yapılan bu şenlikler hem halayı hem de Kazaklardaki Kımız Murunduk denilen ölenleri de çağrıştırmaktadır. Ayrıca değişik mevsim ve dönemlerde yapılan törenler vardır ve bunlar da günümüzde de pek çok yörede isim değiştirmiş olarak devam eder. Saya bayramı Koçagan'ın (Kosa'nın) öncesinde yapıldığı için aynı ritüelin uzantısı olarak görülebilir. Kosa bayramı yaklaşık olarak kuzuların yüz günlük olduğu dönemde, nevrüzdün bir hafta önce başlar ve nevrüzü simgeler. Payna ise Paktıgan'dan sonra Aralık gündönümüne denk gelir. Yakut Takviminde Payna adlı bir ay vardır. Bu dört bayram dört ayrı yaratıcı gücü simgeler. Koça Han, Saya Han, Paktı Han, Bayanay Han. Ayrıca kimi yörelerde iki bayram kutlanır. İslamiyet sonrasında ise iki tane önemli bayram kutlanmaya başlamıştır. **Kurban Bayramı** ve **Ramazan Bayramı**. Dünyadaki hemen her kültürde özel gün, şölen, bayram, şenlik gibi uygulamalara mutlaka rastlanır. Bu durum tekdüzelikten kurtulma isteğinin bir sonucudur. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Bayram:** (Bay). Zenginlik ve yücelik ve kutluluk bildirir.

BAYRIM ANA: *Meryem Ana.*

“**Bayrım Biyçe**” olarak da adlandırılır. (Biyçe, Kafkaslarda Prenses demektir.) Bayrım kavramı ilk önceleri kadın evliya ve hatta daha geniş olarak “Pir” anlamına gelirken, sonraları Karaçay ve Balkar bölgesinde Meryem Ana'yı nitelemekte kullanılmıştır. Yarı Tanrıça konumundadır. Bazen Kadın ve Çocuk Tanrıçası olarak da görünür. Nartlarda Umay Biyçe ve Bayrım Biyçe üzerine kurulu ikili Tanrıça kültü oluşturulmuştur. Umay Biyçe, Türklerin Ana Tanrıçası Umay Hanım'dan başkası değildir ve onun tüm özelliklerini taşır. Bayrım Ana (Meryem Ana) ise Hristiyanlığın etkisiyle gelmiştir. Moğolların Alankova Hanımı ile benzer bir biçimde erkek eli değmeden gebe kalmıştır. Alankova ayışığından gebe kalmış, Meryem Ana'nın ise Baş Meleğin Tanrı'dan aldığı emirle kendisine verdiği mucize (rahmine koyduğu ruh) sonucu, babasız olarak çocuğu olmuştur. Meryem ismi İbranice Miriam, Arapça Meryem sözcüklerinden dilimize geçmiştir. Bayrım Öy, Bayrım Ana'dan dilek dilenen yer, Bayrım Gün ise kendisinden dilek dilenen gündür ve bazen Cuma gününe bu ad verilir. Bayrım Ay ise Nevruz yani Mart ayıdır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Bayrım:** (Bay). Kutluluk anlamı vardır. Bayram kelimesiyle köktedir.

BEDİK: *Eğlence Cini.*

İlk başlarda kötü bir ruh olduğu halde, insanlara ve hayvanlara zarar verdiği için evlerden kovulmak istenmiş, bunun içinde kendisi adına törenler düzenlenmiş ve törenler eğlenceli bir hal alınca Bedik de eğlenmeye başlamıştır. Törenlerde kendisinden gitmesi rica edilir, bunun için uyaklı dualar okunur.

Hatta laf anlamazsa tehdit ve hakarete başvurulur. Sırtkan, sinir bozucu bir varlık olarak anlatılır. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Bedik:** (Bed/Bet). Yüz ve görüntü anlamlarını içerir. Eski Türkçe Bedük sözcüğü büyük anlamına gelir.

BEKENBEY HAN: Adalet Tanrısı.

Yeryüzünde adaleti sağlar. Adil insanları korur. Yarganlar (yargıçlar) doğru kararlar verebilmek için kendisinden yardım isterler. Elinde sivri dişleri olan büyük bir topuzu vardır. Bu topuzla adaleti çiğneyenleri cezalandırır. Adalet toplumun en önemli unsurlarından biridir ve Türk tarihinde kağanları, padişahları hiç korkmadan adilce yargılayan, hatta cezalar veren yargıçların bulunduğu anlatılır. Osmanlı tarihiyle ilgili olarak anlatılan bir kıssada, bir sultanı yargılayan yargıcın “Verdiğim cezayı kabul etmeseydi bununla kafana vuracaktım” diyerek arkasında sakladığı topuzunu göstermesi de konuyla ilgili olabilir. Topuz, adaleti simgeleyen bir nesnedir. Fakat bu adaleti tesis etmek için gerektiğinde zor kullanılacağını vurgular. Adalet arzusu insanın var olduğu her yerde mevcuttur ve insanoğlunun düzen isteğiyle, hakkı yenildiğinde hissettiği öç alma duygusunun varlığı nedeniyle ortaya çıkmıştır. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Bekenbey:** (Bek). Sağlamlık, doğruluk, beklemek, korumak, güç anlamlarını içerir. Bekinmek, inat etmek, direnmek demektir. Eski Türkçede Beken/Biken/Begen/Pigen/Beyen ve Moğolcada Bah/Baha/Baka kelimeleri istek, yargı, umut gibi manaları ihtiva eder.

BELEN HANIM: Yolculuk Tanrıçası.

Eşdeğer: PELEN HANIM

Yolcuları korur. Yolların güvenliğini sağlar. Yolculuk yapanlar kendisine yakarırlar. Yolculara zarar veren haydutları cezalandırır. Yolda belde kalmak deyişi, sözcüğün konuyla olan bağlantısını açıkça ifade etmektedir. Bu ruhu memnun etmek için Çalama yapılır, yani kutsal ağaçlara saçlar verilir, bez bağlanır. Uzun yola çıkacak olan oba onun ismini anarak ateşlere saçı yapar, adakta bulunurlar.

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Belen:** (Bel). Bel sözcüğü patika, yol, geçit demektir. Bel kökü işaret ve nişan anlamları da içerir. Moğolca ve Kırgızcada hazır olma anlamı bulunur. Tunguz ve Mançu dillerinde ise yardım etmek içeriğine sahiptir.

BENGÜ: Ebedi.

Eşdeğer: BENĞİ, MENĞİ, MENGÜ

Moğolca: MÖNGE, MÜNHE

Sonu olmayan. Sonsuza dek var olacak olan. Ebedi olma kavramı İslam dininde yalnızca Yaradan için öngörülür. Ancak onun lütfu ve isteğiyle insanların Cennette sonsuza dek yaşayacağı söylenir. Ölümün sonlandırdığı hayat nedeniyle yaşanan korkunun karşısında insan zihninin algıladığı ilk soyut kavramlardan birisidir sonsuzluk. Ölümden sonra dirilerek sonsuza kadar yaşayabilmek insanoğlunun en büyük arzularından birisidir. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Bengü:** (Ben/Men). Dizi, düzen, özlük, sonsuzluk bildirir.

(Karşıt: BEYRÜ)

BENGÜSU: Ölümsüzlük İksiri.

Eşdeğer: MENGÜSUV, BENGÜSUB, BENGİSU

“**Dirlik Suyu**” şeklinde de ifade bulur. Ab-ı Hayat. İçenlere ölümsüzlük ve gençlik sağlar. Yaşam ağacının köklerinden çıkar. Bir ırmak veya dere şeklinde akar. Bazen köpük şeklinde gelir. Örneğin, Köroğlu destanında bir ırmaktan üç köpük şeklinde gelir. Mecazen bilgeliği, kalıcı eserler bırakmayı, iyiliği simgeler. Ölülerini bile diriltebilir. Uluğ Kayın’ın dibindeki bir çukurdan kaynaklanır. Başında bir bekçi ruh bulunur. İçenlere güç ve kuvvet verir. Hastaları iyileştirir. Aşığın Buta (Bade) alması esnasında içtiği ışığın da aslında bu su olduğu öne sürülür. Çünkü ozanın söylediği türküler kendisinin ölümünden sonra da yaşamaya devam edecektir. Hızır’ın bu suyu içtiğine inanılır. Ayrıca Bengi adlı bir halk oyunu da mevcuttur. Maniheizm dininin kurucusu olan Mani adı da Mengü ile bağlantılandırılmıştır. İslam inancında ise **Bengü** ve **Beyrû** (Ebedi ve Ezeli, Öncesiz ve Sonrasız) olan tek varlık Allah(c.c)’tır. Pek çok uygarlıkta böyle bir yaşam suyuna dair, çoğu zaman birbirinden bağımsız olarak ortaya çıkıp gelişen ortak bir inancın bulunması ise ilgi çekicidir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Bengisu:** Bengi “Sonsuzluk” + Su

(*Bakınız: BENGÜTAŞ*)

BENGÜTAŞ: Ölümsüzlük Taşı.

Eşdeğer: MENGÜTAŞ, BENGÜDAŞ, BENGİTAŞ

Bilinmeyen bir yerdeki gizemli bir dikilitaş şeklindedir. Dönüşümü ve döngüyü vurgular. Sonsuz yaşamın sembolüdür. Ayrıca anıt anlamına da gelir. Bengi (Bengü/Mengü/Mengi) kavramı sonu olmayan, hep varolacak olan bir varlık anlayışını ifade eder. Bu taş ise sonsuz bir döngü içerisinde ruhların göğe yükselişini simgeler. Kafkasya halklarının Nart destanlarında bir granit taşının içinden mucizevi biçimde doğan **Sosurka** (*Sosuruk*) adını taşıyan Nart kahramanının öyküsü anlatılır. Taş gücü ve dayanıklılığı (ölümsüzlüğü) temsil eder. Bu nedenle tüm kalıcı anıtlar ve yazıtlar sağlam taşlardan yapılır. Orhon ve Yenisey Anıtları Türk tarihinin en önemli yazılı anıtlarıdır. Mezarların başına dikilen ve **Balbal** adı verilen taşlar da Bengütaş’ın farklı bir türü olarak düşünülebilir. Anıtlar dikerek daima anımsanma ve yad edilme arzusu hemen her milletin geçmişine ait çeşitli büyüklüklerde taş anıtların varlığını da beraberinde getirmiştir. Türk kültüründe taşlarla ilgili pek çok söylenti vardır. Yabancılar aldanıp kutsal taşı onlara hediye eden bir hakanın yüzünden ülkenin bereketi kaçar. Bazı kahramanlar ellerinde dokuz köşeli taşla doğarlar. Masallarda cezaların en kötülerinden biri taşla dönüşmektir, böylece insanlar o taşı görüp ibret alırlar. Gökten düşen taşlar sıra dışı özelliklere sahiptir. Kaya üstünde yatmakla gebe kalınacağına dair inanç da bu konuyla bağlantılıdır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Bengütaş:** Bengi “Sonsuzluk” + Taş

(*Bakınız: BENGÜSU*)

BERGÜ: Vahiy.

Eşdeğer: BERGİ, BİRGÜ, BERGÜ, VERGÜ

Esin almak. Sıradışı yetenekler edinmek. Tanrı vergisi özellikler kazanmak. Bazen kutsal rüya. Ruhun hareketli kısmının bedenden ayrılarak soyut diyarlara yolculuk yapması. Bir ozanın, üç bade içtiği rüyayı görmesi. Bu rüyada ozanın ağzından ve burnundan köpük gelir, kan boşalır. Kendisine üç bade (kadeh) verilir. İlk badeyi bir yudumda içer ve “Yaradan aşkına!” der. İkinciye iki yudumda içerken “Yalvaç aşkına!” diye seslenir. Üçüncüyü “Yar aşkına!” diyerek üç yudumda içer. Kendisine bulacağı sevgilisinin adı söylenir. Uyandığında ağzından ve burnundan gerçekten kan gelmektedir. Bağlamasını

veya kopuzunu eline alır ve doğaçlama çalıp söyler. Bu yeteneği o rüyayla birlikte kazanmıştır. Yollara düşer ve sevgilisini aramaya başlar. Çoğu zaman da hiç bulamaz. Rüyada içilen aslında bir ıskı şarabıdır. Bazen bu şarap Hızır tarafından verilir. Yeniden oluşumu ve erişmeyi simgeler. Yeni bir ad alır. Bu ad ozanlarda mahlastır. Ruhlar alemiyle bağlantı kurulabilir. Mekan ve zamanın sınırlarına ulaşılabilir hatta dışına çıkılabilir. Bazen görülen bu rüyanın ardından odada misk kokusu duyulur. Bazen şaman olacak kişi, o an gelene kadar hastalanır. Hızır'ı rüyada görmek de bu kavram ile bağlantılıdır. Vahiy veya ilham kavramını da içerir. Ancak vahiy yalvaçlara özgü bir durum olarak algılsa da, İslam terminolojisinde bazen Tanrısal bir haber olarak da geçer. Örneğin Kuran-ı Kerim'deki Balarısı (Nahl) suresinde, Tanrının balarısına vahyettiği söylenir. Kutsal rüya anlamında Buta tabiri de kullanılır fakat sözcüğün Sanskritçe (Eski Hintçe) olma ihtimali yüksektir. Buta daha sonra Bade ile karşılanmıştır. Tanrısal esin veya vahiy değişik adlarla pek çok dinde yer alır. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Bergi:** (Ber/Ver). Yetenek ve sıra dışı özellikler için kullanılan "Allah Vergisi" sözünün kökeninde bu kavram vardır. Aynı kökten gelen Moğolcada Berh zorluk, Türkçede Berk sağlamlık anlamına gelir ki, vahyin ve ilhamın zorluğunu ve disiplinini anlatır.

BEYREK HAN: *Söylencesel Kahraman.*

Eşdeğer: BÖYREK (BÖĞREK, PEYREK) HAN

"**Bamsı Beyrek**" olarak da söylenir. Bamsı ile Banı beşik kертmesidir. Birbirlerini tanımadan büyürler. Bir gün avlanırlarken karşılaşır, aralarında bir anlaşmazlık çıkar ve güreşe tutuşurlar. Ancak ikisi de güçte denk olduğu için birbirlerini yenemezler. Bamsı Beyrek'in esir düşmesi sonucunda yıllarca ayrı kalırlar. Bu sürede Banıçiçek mecburen evlenmek zorunda kalır. Beyrek esir kaldığı sarayın beyinin kızı tarafından kurtarılır. Türk kültüründe kadınların da erkeklerle eşit görülmektedir. Gerek dünyada, gerekse ülkemizde motiflerden hareketle pek çok çalışma yapılmıştır. Bey Böyrek, Bay Bura, Bey Birye, Beğ Beyre, Bey Beyrek, Bay Börek, Bağ Böğrek, gibi adlarla bilinmektedir. Atının adı **Dengiboz** veya **Bengiboz** şeklinde geçer. Atı da soylu ve sadıktır, yıllarca kendisini bekler. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Beyrek:** Bey/Bay kökünden gelir. Asalet ve ululuk anlamı içerir. Bayra sözcüğü balta anlamına gelir ve düşük bir ihtimal de olsa bağlantısı bulunabilir. Bey çocuğu demek olduğu da söylenir.

BEYRÜ: *Ezeli.*

Eşdeğer: MEYRÜ, MAYRU, BAYRU, BAYRI

Öncesi olmayan. Başlangıcı olmayan. İslam dininde öncesizlik yalnızca Yaradan'a mahsus bir özellik olarak görülmektedir. İlk başta varolan tek odur. Ancak onun yaratmasıyla her şey vücut bulmuştur. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Beyrū:** (Bey/Bay.) Bayrı (sonsuz) kelimesiyle bağlantılıdır.

(Karşıt: BENGÜ)

BIÇURA: *Kiler Cini.*

Eşdeğer: BAYÇORA

Evlerde ve bodrumlarda yaşar. Kadın kılığına girer. Kırmızı giysili olarak betimlenirler. Genelde evde, ocağın arkasında veya kilerde veya çatı altında yaşar. Hiç çekinmeden gürültü patırtı yapar. Küves denen içkiyi çok sever. Tatar Türklerinde "Ocak başında Bıçura belini boğmuş oturur" şeklindeki bilmecenin yanıtı Küves Fıçısı'dır. Yemeğe çok düşkündür. İnsanların yiyip bitiremediği bütün yemeği o yer. Kızdığı zaman tabakları kırar ve yemeği de döküp evi uzun süre için terk eder. *Bıçura*, çok pis bir

yaratık olarak da bilinir, temiz yerlerden nefret eder. Zaten pis evleri seçmiş. Bu yüzden ondan kurtulmak için ilk şart evi temiz tutmaktır. Aniden bağırır, güler, oynar, şaka yapar, uyuyan insanı yatağından alıp başka yere taşır. Çoğu zaman evdeki eşyaları yerini de değiştirir veya gizler. En sevdiği eşyalar, anahtar, iğne, bıçak, makastır. Geceleyin kilitlenen kapıları açar veya tersine açık kapıyı kilitler. Bazen yangın çıkarır. Uzun süre ocak yapılmayan evleri severmiş. Bu yüzden Tatar Türkleri, yeni ev yapar yapmaz her şeyden önce ocağını yaparlar. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Bıçura:** Bay + Çor. Türkçede bıçıklamak fiili, korku ya da yüksek ateş nedeniyle dudağın uçuklamasını anlatmakta kullanılır.

(Bakınız: ARÇURA)

BİŞKEK HAN: *İman İyesi.*

İnançlı insanları korur ve imanlarını sağlam tutmalarını sağlar. Bişkek isminden önceki ismi Pişpekti. Sonradan değişikliğe uğrayıp Bişkek adını almıştır. Aynı zamanda savaşçı bir kahramandır. Kırgızistanın başkentine adını veren kahramanın aslında bu ruhun adı verilmiş bir kişi olduğu söylenebilir. Kimilerine göre Beş Bey demektir ve Bişkek bunların en büyüğüdür. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Bişkek:** (*Biş/Piş*). Kökte olgunlaşmak, yanmak gibi anlamları vardır.

BO HAN: *Söylencesel Hakan.*

Uryankat boyunun atası olan kişi. Büyük bir savaşçıdır. Bir nur içinde kutsal bir dağın tepesine inen ilk eşi ve topraktan çıkıp gelen ikinci eşi soylarının ortaya çıkışını sağlar. Bunlar Oğuz Kağan'ın iki eşini buluşunu anımsatmaktadır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Bo:** (*Boğ/Böğ*). Bolmak (Olmak) ve Boğmak anlamı taşır. Moğolca ve Kalmukça'da Bö (Böğö) şaman, Bogd/Bogda ise evliya anlamlarına gelir, bu sözcüklerle bağlantılı olabilir. Yine Moğolcada Böh güreşçi demektir. Tunguzcada Buguca totem demektir.

BODUN HAN: *Ülke Tanrısı.*

Vatanı koruyan bir ruh olarak görülür. Eski Türklerde bu adın verildiği bir dağ vardır ve onun da vatanın koruyucusu olduğu düşünülür. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Bodun:** (*Bod/Boy*). Bodun/Budun sözcüğü kavim, kabile anlamına gelir. Boy sözcüğünden türemiştir. Eski Türkçede Bodu, Tunguzcada Boda sözcükleri bağlamak, birleştirmek, bir arada tutmak anlamlarını içerir.

BOLLOH HAN: *Su Tanrısı.*

"**Küğöh Bolloh**" (Mavi Boloh) olarak da anılır. Suyun temizliğini ve balıkları korur. Balıkları çoğaltır. Balık tutmadan önce kendisinden izin istenir ve balık avının uğurlu geçmesi dilenir. Suyu kirletenleri ve gölleri kurutanları cezalandırır. Kışın ırmağın buz tutmuş kısmı üzerinde ateş yakılmasını hoş karşılamaz ve böyle yapanlara kin besler. Küğök sözcüğünün Küğ/Köğ (şiir) sözüyle bağlantılı olma ihtimali vardır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Bolloh:** (*Bol/Bul*). Bol/Bul kökü olmak, bulmak gibi anlamlarda taşır. Kelime kökü olarak Bolluk anlamı da içerir.

(Bakınız: BULAK İYESİ)

BORON HAN: *Yağmur Tanrısı.*

Eşdeğer: BORAN (BORAĞAN, BURAGAN) HAN

Yağmurlar yağdırır. Güçlü ve sağanak yağmurlara neden olur. Yağmur getiren rüzgarları estirir. Soluğu yağmur rüzgarlarına dönüşür. Bulutları koyun sürülerini güder gibi yönlendirir. Giysilerinin rengi kapkaradır. Borağan/Burağan/Boran/Bora denen kasırgayı o estirir. Moğollara göre bu ada sahip üç tanrı vardır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Boron:** (*Bor*). Yağmur getiren rüzgar demektir. Yel, şimşek ve gökgürültüsü ile yağan sağanak yağmuru da ifade eder. Boro (Boroğö/Borugan) Moğolcada yağmur demektir. Koreceye ise Pora olarak geçmiştir.

BOZKURT: *Kutsal Kurt.*

Eşdeğer: BOZGURT, BOSKORD, PUSGURT

Eşanlam: 1. BOZKASKIR, 2. ÇALKURD 3. GÖKBÖRÜ

Moğolca: BÖRTEÇİNE, BÖRTESONO, BÖRTÖŞİNA

“**Gökbörü / Kökbörü**” tabiri de kullanılır. Yol gösterici, kutlu kurt. Kutsal Hayvan. Tüm Türk ve Moğol boylarının ortak ongunu (totemi). Gökkurt olarak da adlandırılır. Bazı Türk ve Moğol boyları, soylarının bu kutlu varlıktan türediğine inanırlar. Çoğu zaman soyun bir kolu Gökkurt’tan, diğer kolu ise Gökgeyik’ten gelmektedir. Kurt sürülerinin başında bulunup idare eden kurtlara da Gökkurt denilir. Kaskır ve Börü kelimeleri de değişik lehçe ve şivelerde kurt demektir. Bozkurt gökyüzünü temsil eder. Alageyik ise yeryüzünün simgesidir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında Türk Parası üzerine Bozkurt resimleri basılmıştır. Göktürklerin gök (mavi) bayraklarında kurtbaşı resmi vardır. Savaşçılığı ve savaş ruhunu, özgürlüğü, hızı, doğayı temsil eder. Türk ulusunun başına bir iş geldiğinde, bir tehdit belirdiğinde ortaya çıkar ve yol gösterir. Çadırların önüne tepesinde altından kurtbaşı bulunan direkler dikilir. Savaş Ruhu (Tanrısı) kurt görünümüne bürünür. Altıncı yüzyıla ait bir taş anıtta kurttan süt emen bir çocuk betimlenmektedir. Erenler, evliyalara zaman zaman kurt kılığına girerler. Bozkurda “Gök Oğlu” da denir. Halk kültüründe Bozkurt dişinin cepte taşınmasının nazardan koruyacağına inanılır. Yakut metinlerinde Bosko olarak bahsedilir. Kırgızlarda, bozkırda gezerken kurt görmek uğurdur. Rüyada kurt görmek de yine hayra yorulur. Hamile kadının nazardan korunması için yastığının altına kurt dişi veya derisi koyulur. Kurdun koyun sürüsüne dalması veya ahıra girmesi bereket sayılırdı. Başkurt rivayetlerine göre kurt onların atalarının önüne düşerek yol göstermiştir. Bu nedenle kendilerine başlarında kurt bulunan anlamına gelen Başkurt denmiştir. Hilal taktiği (veya Turan/Türk taktiği) adı verilen yarım çember ile düşmanı ortaya alıp çemberi kapatma stratejisinin kurtlardan görülerek ilk defa Türkler tarafından uygulandığı söylenir. Moğolcada böre/börö gök/gri demektir. Kurtarıcılar ve önderler daima Bozkurt ile ilişkilendirilir. Bu durum en çağdaş ve sıra dışı yorumlarda dahi kendisini belli edebilir. Örneğin Nazım Hikmet’in şu dizelerinde Atatürk anlatılmaktadır.

O, saati sordu.

Paşalar üç' dediler.

Sarışın bir kurda benziyordu.

Ve mavi gözleri çakmak çakmaktı.

Yürüdü uçuşunun kenarına kadar,

Eğildi durdu.

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Bozkurt:** Boz + Kurt.
- * **Börteçine:** Börte “Boz” + Çine “Kurt”.

- * **Kökbörü:** Kök “Gök” + Börü “Kurt”. Eski Türkçede Büri sözcüğü ok başı demektir ve kurdun dişine benzemesiyle bağlantılı olabilir.

(Bakınız: ALAGEYİK)

BOZOKLAR: Göksel Kavimler.

Oğuz Han’ın ikinci (göksel) eşinden olan üç oğlu ve onlardan türeyen boylar. Altın Yay’ın sahibidirler.

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Bozok:** Boz “Gri renk” + Ok. Moğolcada Bosoh fiili yükselmek, güneşin doğması anlamlarına gelir.

(Bakınız: GÜNHAN, AYHAN, YILDIZHAN)

(Yansı: ÜÇOKLAR)

BUĞDAYIK: Kuş Reisi.

Eşdeğer: BUDAYIK, PUDAYIK

Kuşların önderi olan efsanevi hayvan. Köpeklerin atası olan Kumayık ile birlikte anılırlar.”Kuş törüsü (reisi) Buğdayık, it törüsü (reisi) Kumayık.” (Kırgız Atasözü.) (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Buğdayık:** (Buğ). Buğday toplayan demektir.

(Bakınız: KUMAYIK)

BUK: Kötü Ruh.

Moğolca: BUG, BUKH, PUH

Kötü bir insanın kötü ruhu kastedildiği gibi doğadaki kötücül varlıklar için de kullanılır. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Buk:** (Buğ/Buk). Afet, felaket, hastalık demektir. Bu kavramların neredeyse tamamının kötü ruhlarla ilişkili olarak bir bağlantısı bulunur. İnsanların ayağına takılan prangaya (ceza zinciri) Türkçede Bukağı (Bukak) denir. Olasılıkla insanların ayağının zincirlenmesi, ona kötü bir ruh bağlanması veya musallat olmasıyla eşdeğer görülmüştür. Eski Moğolca ve Tunguzca Buk, endişe, kaygı gibi anlamlar taşır. Moğolcada Bukınid/Buhında kelimeleri üzölmek, korkmak gibi manaları belirtir. Puhu (baykuş) sözcüğü ile de alakalı olma ihtimali vardır. Çünkü Baykuş, olumsuz anlamlar yüklenen ve gece ortaya çıkan bir hayvandır.

(Karşıt: BUR)

BUGA HAN: Cennet Tanrısı.

Eşdeğer: BOGA HAN

Evreni, cenneti ve tanrısallığı kapsayan bir içeriğe sahiptir. Her şeye gücü yeter ve tüm yaşamı kontrol eder. Tunguz kökenlidir. Özellikle Tunguzlarla akraba olan Moğol ve Türk kavimlerinde bahsi geçmektedir ve saygı duyulur. **Buka Han ile karıştırılmamalıdır.** (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * Buka/Büke/Böke isimleriyle bağlantılıdır. Böke kahraman demektir. Buga sözcüğü bazı Türk lehçelerinde Boğa, Moğolcada ise Geyik anlamına gelir.

BUKA HAN: Türklerin Atası.

Türklerin Atası olan Tatar Han’ın oğludur. **Buga Han ile karıştırılmamalıdır.** (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Buka:** (*Buk*). Buka/Büke/Böke isimleriyle bağlantılıdır. Kahraman demektir. Buga sözcüğü bazı Türk lehçelerinde Boğa, Moğolcada ise Geyik anlamına gelir. Eski Moğolca ve Tunguzca Buk, endişe, kaygı gibi anlamlar taşır. Maçu dilinde boğa manası taşır.

BULAK İYESİ: *Pınar Ruhü.*

Eşdeğer: BOLAK ISI

Moğolca: BULAG (BULA) EZEN

Pınarın koruyucu ruhu. Her pınar için farklı bir İye vardır. Bulak İyesi'ne, Aşk İyesi de derler. Çünkü o, su almaya gelen kız ile onun izleyen bir genç arasında oluşan gönül ilişkilerinin öncelikli mekanının sahibidir. Gelin olup başka köye giden gelinler de onun merhametini isteyerek suya gümüş para atar. Hasta insanlar tan yeri ağarmadan çeşmeye gidip su alırlar ve bu su ile yıkanır. Ona, *Tan Suyu* derler ve bin bir derde derman olduğuna inanırlar. Hamile kalmak isteyen kadınlar da bu su ile yıkanır. Doğum yapan kadınlarda bebeklerini ilk kez bulak suyu ile yıkarlar. "Erenler Çeşmesi" adı ile bilinen kutsal yerler de çoktur ve genelde evliyalara ait mezarın yakınında bulunurlar. Eskiden bu çeşmelerin yanında kurban kesilirdi. Yerden çıkan küçük su kaynaklarının iyelerine **Çaygara (Çaykara)** veya **Çığanak (Çağanak)** İyesi denilir. Bazı su kaynaklarının bedensel ve/veya ruhsal hastalıklara iyi geldiğine inanılır ki, aslında bunu sağlama Bulak İyesidir. Türklerde her bir bulağın kendi ismi vardır ve bu isim aynı zamanda onun İyesinin de ismidir: Akpınar, Kırkpınar, Karapınar, Çıplakpınar, Yelipınar, Kızpınar, Karpınar, Gökpınar, Kazpınar, Karpınar, Bozpınar, Başpınar, Gözpınar, Gölpınar... (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Bulak:** (*Bul/Bol*). Pınar, çeşme, kaynak demektir. Sözcük kökü bolluk anlamı içerir. (*Bakınız: İYE*)

BULCA HAN: *Türklerin Atası.*

Eşdeğer: ABULCA (AMULCA, EBÜLCE) HAN

Eşanlam: OLCA HAN

Türklerin ve Moğolların ilk atası olan kağan. Tüm Türkler ondan türemiştir. Tüm Türk boyları onun çocuklarının soyundan gelmektedir. Nuh Peygamberin oğlu olarak kabul edilir. Hastalandığında kurt sütü içerek iyileşmiştir. İki oğlu vardır; Mugal Han ve Tatar Han. Mugal Moğolların, Tatar ise Türklerin atasıdır. Daha sonra Moğollar sekiz soydan, Türkler ise dokuz soydan çoğalırlar. Moğol'un soyunu Oğuz Han'la sürdürenler varsa da pek mantıklı görünmemektedir. Tatar Han üzerinden soyu şu şekilde sürer:

1. **Bulca Han,**
2. **Tatar Han,**
3. **Buka Han,**
4. **Alınca Han,**
5. **Atlı Han,**
6. **Atsız Han,**
7. **Ordu Han,**
8. **Baydu Han,**
9. **Sevinç Han.**

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Bulca:** (*Bul*). Bulan, bulunan, bulucu demektir. Ganimet anlamına da gelir.
- * **Olca:** (*Ol*). Olan, varolan demektir. Ganimet anlamına gelir.

BULUNÇ: *Vicdan.*

Eşanlam: 1. DUYUNÇ 2. OYAT, UYAT

Kişiye davranışlarını incelemeye zorlayan, kendi ahlak anlayışını sorgulamasını ve kendini yargılamasını sağlayan içsel güç. Tüm kültürlerde insanın Yaratıcıya açılan kapısı olarak bakılır. Doğru olanı bulmak için aslında başka bir şeye ihtiyaç yoktur. İnsan tek başınayken bile vicdan sayesinde kötülükten kaçınabilir. Yeterki onun sesini dinlesin. Bulunç bir ses gibi insana eyitir (konuşur). Bu nedenle “**Duyunç**” adı da verilir. İçicil ruhlarla iletişimin bir sonucu olduğunun düşünülmesi sonucu da çıkarılabilir. Bu anlamda Duyunç ve Ötüş (Dua) aslında iki yönlü bir işleyişe sahiptir. Duyunç içten gelen sesi dinlemek, Ötüş ise Tanrıya yakarmaktır. Bazı yörelerde vicdan için Uyat/Oyat tabiri de kullanılır. Pek çok din ve inanç sisteminde vicdana büyük önem verilmesi onun Tanrısal ,letişime veya kainata açılan bir unsur olarak algılanması nedeniyledir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Bulunç:** (*Bul*). Bulmak fiilinden türemiştir. İnsanın doğruyu ve yanlışı kendi doğuştan var olan, daha sonra da eğitim toplumsal yaşam ile biçimlendirilen içsel algı süreçleriyle bulabileceği anlamı taşır. Eski Altayca ve Moğolcada kazmak anlamı kökün içinde mevcuttur.

BULUT İYESİ: *Bulut Ruhı.*

Eşdeğer: BOLIT ISI

Bulutun koruyucu ruhu. Yağmur İyesi yani Yağmurun koruyucu ruhu da bulutlara bağlıdır. Bunun dışında dikkat çekici ve bulutlarla ilgili olan İyeler şunlardır. Bulut İyesiyle bağlantılı olan Etin (Gökgürültüsü) sözcüğü Sibiryadaki Etin adlı Üstün Varlığı/Ruhu da akla getirmektedir.

- **Etin/Eten İyesi:** *Gökgürültüsü Ruhı.*
- **Ayanga/Ayunga İyesi:** *Gökgürültüsü Ruhı.*
- **Çakılğan/Çağılğan/Çakın İyesi:** *Yıldırım Ruhı.*
- **Yıldırım/Yıldırak/Yılağan İyesi:** *Yıldırım Ruhı.*
- **Şimşek/Çemşek/Şüşşek İyesi:** *Şimşek Ruhı.*
- **Yaşın/Yışın/Yeşin İyesi:** *Şimşek Ruhı.*

Bulut Kızları (bazen Uygur Kızları) adı verilen ruhların da Bulut İyesi ile bağlantılı olma ihtimali vardır. Bunlar yedi kardeşirler ve çok eski zamanlarda yaşayıp ölmüşlerdir. Saçları dağınık, gözleri şaşır. Uzun tırnaklarla ve parçalanmış elbiselerle dolaşırlar. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Bulut:** (*Bul/Bol*). Gökyüzünde su, buz veya toz zerreciklerinin yoğunlaşmasıyla oluşan yığın. Üretme, yapma, oluşturma kavramlarıyla bağlantılıdır. Kelime kökü bolluk kavramını ihtiva eder. Bolluk getiren demektir. Tunguz ve Mançu dillerinde Bolo kökü gökyüzünü ve havayı ifade etmekte kullanılır.

BUNCAK HAN: *Bekçi Tanrısı.*

Eşdeğer: BUNÇAK (MUNCAK, PONÇAH, POĞONCAH) HAN

Kayra Han'ın saray yolunu koruyan iki bekçiden biridir. Busul Han ile birlikte anılır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Buncak:** (*Bun*). Bunaltan, sıkıntı veren demektir. Ayrıca nazar boncuğu demek olan Monçuk ile de ilgilidir.

(*Bakınız: BUSUL HAN*)

BUR: *İyi Ruh.*

Moğolca: BUR, BURH

İyi bir insanın ruhu kastedildiği gibi doğadaki iyicil varlıklar için de kullanılır. Şamanın göğe yükselen ruhuna da Bur adı verilir. Burhan veya Burkan sözü Moğol Budizminde hem Buda'yı hem de iyi ruhları ifade etmekte kullanılır. **(Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Bur:** (*Bur*). Bura/Burçın (geyik) ve burcu (parfüm) sözleriyle aynı kökten gelir.

(*Karşıt:* BUK)

BURÇA HAN: *Gönenç Tanrısı.*

Yeryüzündeki huzur ve refah meydana getirir. Tanrı Ülgen'in oğludur. **(Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Burça:** (*Bur*). Huzur, refah anlamları vardır. Bura/Burçın (geyik) ve burcu (parfüm) sözleriyle aynı kökten gelir. Burçukmak, izzet ikramda bulunmak demektir.

BURHAN: *Buda.*

Eşdeğer: BURKAN

Budizmin kurucusu. Türklerdeki ismi Burhan olarak geçer. Aslında varlıklı bir prens olduğu halde, hayatında ilk kez sarayın bahçesinden dışarıya çıkınca gerçeği aramaya başlamış ve kutlu bir ağacın altında düşünceye dalarak, orada erişmiştir. Daha sonra 1920'lerde Akyang (Ak Din) adı verilen bir dini hareketin adı da Burhancılık olarak ifade edilmiştir. Fakat Akyang'ın temeli Budacılıktan daha çok eski Şamanist gelenektir. Burada Burhan Beyaz atı ile koşan beyaz bir kişi görünümündedir. Tuvalarda bu sözcük doğrudan Tanrı anlamında Moğollarda ise İyi Ruhları tanımlamakta kullanılır.

"Bu dünyayı yaratan, zihninizdir." (Sidharata Gautama Buda)

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Burhan:** (*Bur/Burh*). Bura (geyik) ve Bur (iyi ruh) sözüyle kökten gelir. Geyik Moğollarda ve Türklerde kutlu sayılan bir hayvandır. Moğolcada aydınlanmışlık anlamını da içerir.

BURLA HANIM: *Söylencesel Hanım.*

Savaşçı kadın motifini simgeler. Kırk kız dilberi vardır yanında. Boyu Uzun **Burla Hatun** ve Saçı Uzun **Sırma Hatun** şeklinde başka bir karakterle birlikte söylencelerde adı geçer. Korkut Ata öykülerinde de yer alır. Sırma Hatun ise güzelliği sembolize eder. **(Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Burla:** (*Bur*). Bura / burçın (geyik), burcu (parfüm) sözleriyle aynı kökten gelir. Burlanmak, gezmek dolanmak demektir. Üzüm salkmı anlamına geldiği de söylenir.

(*Bakınız:* SİRMA HANIM)

BURŞUN: *İkiz Atlar.*

Ak Burşun ve **Kök Burşun** adlı uçabilen iki at. Tıpkı bu atların isimlerinde olduğu gibi Cengiz Han'ın devleti oğulları arasında ikiye bölerek Ak Orda ve Gök Orda adını vermesi, renklerin çağrışımı bakımından önemlidir. Bu tabirler asimetrik karşıtlık oluştururlar. Yani her ikisi de olumlu fakat biri diğerine göre biraz daha baskındır. **(Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Burşun:** (*Bur*). Huzur, refah anlamları vardır. Burçın (geyik) ile de alakalı olabilir. Çünkü bur kökü göğe yükselen ruhları tanımlamakta kullanılır ve geyik veya at biçiminde tasavvur edilir. Ayrıca geyik kutlu sayılan bir canlı olduğundan ata onun adını vermek onu daha güçlü kılacaktır diye düşünülüyor olması mantıklıdır.

(*Bakınız:* AT)

BUSUL HAN: *Bekçi Tanrısı.*

Eşdeğer: BUZUL HAN

Kayra Han'ın sarayına giden yolu koruyan diğer bekçidir. Buncak Han ile birlikte anılır. Sibiryâ bölgesi için buzlar ve buzluk alanlar günlük yaşamın sürekli bir parçasıdır. Bu nedenle soğukla ilgili kavramların mitolojideki yansımaları çok da fazla abartılı değildir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Busul:** (*Bus/Pus*). Bulandıran, puslandıran anlamına gelir. Bir yere sinmeyi, pusuya yatmayı da ifade eder. Bus/Pus sözcüğü Eski Altaycada buhar anlamına gelir ve yarı saydam bir görüntüyü belirtir. Tunguzcada Mus kökünden türeyen Musun/Musan kelimesi hayalet, ruh demektir.

(*Bakınız: BUNCAK HAN*)

BUYAN HAN: *Söylencesel Hakan.*

Moğolların Atası. Kızı Alankova'dır. Kırk tane kızı olmuştur. Ama hiç oğlu olmamıştır. Son 41. kızı ise Alankova'dır. Bu Kırk-Kız'dan Kırgız boyunun türediği söylenir. Buyan Moğolcada "Düşünce Tayı" demektir. İnsanın zihin gücünü ifade eder ve yanlış kullanılırsa insana zarar verir. Moğol soyunun ortaya çıkışındaki felsefi algılayışta önce düşüncenin varolduğu fikri ile de bağlantılı görülmektedir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Buyan:** (*Buy*). Üşütmek, soğuk hava esintisi gibi anlamları içerir. Kut, mutluluk, dayanıklılık gibi anlamları da vardır. Moğolcada sevap ve erdem gibi manaları bulunur.

(*Bakınız: ALANKOVA*)

BUZANCAR HAN: *Söylencesel Hakan.*

Eşdeğer: BODONÇAR (BUDUNCAR, BOYUNÇAR) HAN

Moğolların Atası. Alankova'nın oğludur. Annesi ayışığından hamile kalıp kendisini doğurmuştur. Korkudan sal ile bir ırmaktan aşağı inerek kaçan annesi Duva adlı biriyle evlenen annesinin bu adamdan da 12 oğlu olur. Moğolların Gizli Geçmişi adlı eserde Duva anlatılırken Sokor/Sohor (Kör) olarak betimlenir. Bu da Türk söylenceleriyle bağlantılı bir kavramdır. Kardeşlerinin ilk oğlunu öldürmesinden korkan annesi Buzancar'ı ırmağın kenarına götürüp suyu izlemesini ve dedesinin yurduna dönmesini öğütler. O da böyle yaparak yurduna geri döner ve daha sonra ilerleyen yıllarda Kağan olur. Moyunçur Kağan ile tarihsel bağı yoktur, bir efsane kişiliğidir. Çok büyük olasılıkla Moyunçur Han'ın adı kendisine istinaden verilmiştir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Bodonçar:** (*Boy/Bod/Bud*). Budun (kavim) sözcüğüyle bağlantılıdır. Ulusun, kavmin başında olan demektir. Eski Türkçede Bodu, Tunguzcada Boda sözcükleri bağlamak, birleştirmek, bir arada tutmak anlamını içerir.

(*Bakınız: ALANKOVA*)

BÜKE: *Ejderha.*

Eşdeğer: BÜKÜ, BUKA

Ejder. Efsanevi yaratık. Yılana benzer dev bir sürüngendir. Çoğu zaman kanatlı olarak tasvir edilir. Uçabilir. Ağzından ateş saçar, dişlerinden asit akıtır. Derisi zırh gibi pullarla kaplıdır. Tüm Dünya mitolojilerindeki ortak figürlerden birisidir. Dinozorlar çağından kalma bazı yaratıkların ilkel topluluklardaki düşsel anlatımı olarak düşünülebilir. Moğollarda Buka Noyon devlerin babasıdır ve dokuz oğlu vardır bunların hepsi de Yelbüke'dir. Badraç adı verilen ejderha yedi başlıdır. Çin kültüründe Lu (Türkçeleşmiş biçimi Ulu) olarak bilinir. Çin etkileri, Türk ve Moğollarda bu varlığa dair

toplumsal anlayışı da değişik oranlarda biçimlendirmiştir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Büke:** (*Bük/Büğ*). Bükülen, kıvranan demektir. Ayrıca güçlülük ve yenilmezlik anlamlarını da bünyesinde barındırır. Bu bağlamda Böke (kahraman, şampiyon) kavramıyla da ilgisi vardır. Böge/Böge (şaman) sözcüğüyle de bağı vardır. Moğolca Mog/Mogu/Mogay/Mogoy/Moyay ve Tunguzcada Mükü/Mücke/Mihi/Meyhe sözcükleri yılan demektir. Moğolca Mökü/Möhö/Mühe/Muku, Tunguzca Moho/Moko kelimeleri görünmezlik ve yokolma manaları da taşırlar.

(*Bakınız: YUVHA, BADRAÇ*)

BÜKREK: *İyicil Ejderha.*

Eşdeğer: BUKRA

Kertenkele görünümüdür. Kanatları yoktur, bu nedenle uçamaz. Tüm denizleri birbirine bağlayan büyük denizde (okyanusta) yaşar. Uzun bir boynu ve çok güçlü pençeleri vardır. Sesinin de çok güzel olduğu ve dünyanın öbür ucundan bile duyulduğu söylenir. Onun sesini duyan köktücul ejderhalar kaçacak yer ararlar. Sangal adlı kötü bir ejderha ile dokuz yıl süren bir savaş yapmış ve kazanmıştır. Rivayetlere göre her bin yılda yeryüzüne inerek durumu kontrol eder. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Bükrek:** (*Bük/Büğ*). Bükülen, kıvranan demektir. Ayrıca güçlülük ve yenilmezlik anlamlarını da bünyesinde barındırır. Bu bağlamda Böke (kahraman, şampiyon) kavramıyla da ilgisi vardır. Böge/Böge (şaman) sözcüğüyle de bağı vardır.

BÜRKÜT ATA: *Kartal Tanrı.*

Eşdeğer: BURKUT (MERKÜT, MARKUT, MÖRKÜT, BÖRKİT, BÖRKÖT, BÜRGİD) EDE

Eşanlam: 1. KARTAL ATA 2. HOTOY ATA

Moğolca: BÜRGÜD (BÜRGED) ECEGE

Güneş'in sembolüdür. Yeniden doğuşu, ebedi yaşamı, ölümsüzlüğü, güneşin doğuşunu simgeler. Ateşi, sıcaklığı ve hasat mevsimini çağırıştırır. Kartal'a bazı Türk kavimlerinde Güneş Kuşu denir. Merküt kabilesi kara bir kartaldan, Yurtas kabilesi ise beyaz bir kartaldan türemiştir. Macar krallarının soyu da bir kartala (veya doğana) kadar uzanır. İlk Macar kralının annesi bir doğandan hamile kalmıştır. Macar kralının annesi hamile değilken rüyasında bir doğan görmüş, sonra bu kuş etrafında uçarak dokuz defa dolanmış ve sonra da rahmine girmiş. Bir süre sonra da hamile kaldığını anlamış. Çocuğun doğumunda ise sıra dışı olaylar yaşanmış. Bir Kırgız boyunun anası da yine gece rüyasında çadırına gelen bir doğan görmüş ve bu kuş karnına girmiş. Kadın bir süre sonra hamile kalmış. Başka bir söylence de Kartal Ata yeryüzüne inerek bir kadınla birleşir ve çocuğu olur. Doğan çocuk yeryüzünün ilk ve en büyük şamanı olur. Kartalın bunu yapmasının sebebi kendi dilini anlayacak bir insan evlada sahip olmakmış. Bürküt ölümsüzlüğü simgeler. Yağmurlar yağdırabilme gücüne sahiptir. Bolluğu ve bereketi temsil eder. Kazak bayrağında sırtında Güneş taşıyan bir kartal vardır. Buryat kağanının karısının bir kartalla girdiği ilişki sonucu şaman olduğu anlatılır. Türklerde Kartal ve ona benzeyen Sungur, Doğan, Atmaca, Laçın gibi kuşlara genel olarak **Karakuş** adı verilir. Bu kuş türü aynı zamanda görünmez alemle olan bağlantıyı temsil eden bir ruh olarak da görülür. Şamanlar onun yardımına başvurur. Karakuş bazen yiğitleri bütün olarak yutar ve onlarda onun karnından tekrar sağ olarak çıkmanın bir yolunu bulurlar. Anadolu'da aşıklar ancak kendilerine bir kuş kılığına giren Cebrail veya Mikail'in rüyalarında görünmesiyle birlikte aşıklık vasfını kazanırlar. Yakut dilindeki Hotoy sözcüğünün Kuday (Tanrı) sözcüğü ile benzerliği de dikkate değerdir. Bürküt aslında tüm kuşları temsil

eden bir hayvandır. Bu bağlamda aşağıda örnek olarak verilen ve Kartal, Doğan, Atmaca gibi yırtıcıların alttürleri olan kuşların tamamı Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir: Baz/Bas, Bazalak/Bozalak, Beygü/Baygu, Cıncay/Çıncay, Çakır/Şakır, Çalağan/Çalagan, İtelgü/İtleğü, Karçıkay/Karcıgay, Köçken/Köçöğen, Köykenek/Küykenek, Kırgay/Kırguy, Laçın/Naçın, Sungur/Sonkur, Şunkar/Şumkar, Toğanak/Tuğanak, Toygun/Tuygun, Torumtay/Turumtay, Zağalma/Yağalbay. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Bürküt:** (Bür). Örtmek anlamlarını içeren bürümek, bürgü kelimeleri ile aynı kökten türemiştir. Kartal demektir. Bürküt (Merküt) kuşu şamana kendinden geçerek yaptığı yolculukta eşlik eder. Bur (Burh) sözcüğüne bağlantısı da önemlidir.

(Yansı: BÜRKÜT ANA)

BÜRKÜT ANA: Kartal Tanrıça.

Eşdeğer: BURKUT (MERKÜT, MARKUT, MÖRKÜT, BÖRKİT, BÖRKÖT, BÜRGİD) ENE

Eşanlam: 1. KARTAL ANA 2. HOTOY ANA

Moğolca: BÜRGÜD (BÜRGED) ECE

Şamanları yeryüzüne getirmiştir. Şaman olacak bir çocuğun ruhu bir kartal tarafından yutulur. Bu kartal güneşlik bir bölgeye göç eder. Bu çayırların ortasında kırmızı bir çam ile kara bir kayın vardır. Kartal yumurtasını bu ağaçlardan birinin tepesine bırakır. Bir süre sonra yumurta çatlar ve içinden bir çocuk çıkar, ağacın hemen altında bulunan bir beşiğe düşer. Buryatların ilk şamanı **Bürked** adını taşır. İsteddiği zaman rahatlıkla öbür dünyaya atlayabilir. Bazı Türk boyları kartaldan türediklerine inanırlar. İyi şamanlar kızıl çam üzerindeki kızıl yumurtadan, kötü olanlar ise kara kayın üzerindeki kara yumurtadan çıkarlar. Bu kartal tüm ömrü boyunca o şamanı korur ve yardımcı olur. Bu kuş o kadar büyüktür ki, ay onun sol kanadını, güneş de sol kanadını ancak kapatır. Sibiryalı inançlarına göre Tanrı insanlara yardım etmesi için kartalı göndermiştir. İnsanlar onun dilini anlamayınca da bir kartal Tanrının emriyle bir ağacın altında uyuyan kadını gebe bırakır ve onun çocuğu şaman olur. Bürküt (Merküt) kuşu şamana kendinden geçerek yaptığı yolculukta eşlik eder. **Uğu/Üğü:** Baykuş, **Tomurtka/Toğurtak:** Ağaçkakan, **Laklağan/Laklagu:** Leylek, **Sandugaç/Sanduğaç:** Bülbül, **Toygar/Turgay:** Tarlakuşu, **Galu/Galagun:** Kaz gibi diğer kuş türleri de söylence ve masallarda sık sık geçen canlılardır. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Bürküt:** (Bür). Örtmek anlamlarını içeren bürümek, bürgü kelimeleri ile aynı kökten türemiştir. Kartal demektir. Bureg sözcüğü Moğolcada karanlık demektir ve Bürkütler çoğu zaman siyah renkli olarak betimlenir. Kartal için kullanılan Karakuş tabiri bunun en güzel örneğidir.

(Yansı: BÜRKÜT ATA)

BÜYÜ: Sihir.

Eşdeğer: BÜĞÜ, BÜGÜ

Moğolca: BÖĞÖ

İnsanüstü güçleri kullanılarak doğal sürece müdahale edilmesi. Doğa yasalarına aykırı sonuçlar elde etmek için birtakım gizli ve gizemli işlemler yapılması. Büyü şeklindeki söylenişinin Moğolca Böge (şaman) sözcüğü ile bağlantısı vardır. Macarcada büyücüye Büvesz/Büvös denir. Modern toplumda doğuştan gelen önderlik yeteneğine Batı dillerinde Karizma (Büyülenç, Büyüleyim) denmesi, insanların bu kavrama daima duyduğu ilgiyi gösterir. Büyü amacına göre ikiye ayrılır:

1. **Akça Büyü:** Zararsız, ölümcül sonuçları olmayan büyüdür.
2. **Kara Büyü:** Zararlı, ölümcül sonuçları olan büyüdür.

Büyü kavramı yeryüzünde hemen her din ve inançta mevcuttur. Bu insanoğlunun kendi sınırlarını ve gücünü aşan durumlara müdahale etme arzusunun bir sonucudur. İslam dini büyüü net bir biçimde yasaklamış ve zararlarından Allah(c.c)'a sığınması gerektiği vurgulanmıştır. Büyü, büyücüler, büyüü nesneler masalların ayrılmaz parçalarıdır. Söylence ve masallarda yer alan başlıca büyüü nesneler şu şekilde sıralanabilir, elbette ki sayı çok daha fazla artırılıp, daha ayrıntılı açıklamalar yapılabilir fakat en önemli olanları kısaca belirtmek yeterli olacaktır:

- **Büyüü Arca** (Sihirli Sandık): İçerisinden kahramanın ihtiyaç duyduğu tüm her şey çıkar. Bazen başka bir aleme açılan bir kapıdır.
- **Büyüü Beşik**: Kendiliğinde sallanır, bazen bir at gibi algılanır. Çocuğu kurtarmak için hareket eder. Bazen uçar.
- **Büyüü Çukal** (Sihirli Zırh): Düşmanların silahlarından etkilenmez, her tür darbeye dayanır. Özel madenlerden veya içerisine büyüü unsurlar katılarak yapılmıştır.
- **Büyüü Değnek** (Sihirli Çubuk): Nesneleri farklı biçimlerde etkileme gücüne sahiptir. Yöneltildiği veya dokundurulduğu nesneyi başka bir biçime sokabilir veya görünmez yapabilir. Dış etkilerle Türk kültürüne girmiştir.
- **Büyüü Dirgi** (Sihirli Sofra): Sofra her kurulduğunda kendiliğinden yemek verir. Üzerinden yenilen yemekler hiç bitmez.
- **Büyüü Edik** (Sihirli Papuç): İnsanı çok hızlı yürütebilir, hatta uçurabilir. Göz açıp kapayana kadar, varılmak istenen yere ulaştırır, gitmek istenilen yeri düşünmek yeterlidir. Dış tesirlerle masalarımızda görülmüştür.
- **Büyüü Eyer**: Üzerine koyulduğu atı çok güçlü kılar veya onu görünmez yapar ya da uçabilmesini sağlar.
- **Büyüü Giysi** (Sihirli Elbise): Giyen kişiyi görünmez yapar veya başka bir canlının (hayvan veya insanın) kılığına sokar. Bazen yalnızca bir gömlektir. Türk kültürüne özgü görünmektedir.
- **Büyüü Gözge** (Sihirli Ayna): Konuşabilir, uzak diyarları gösterebilir. Sorulan soruları cevaplayabilir. İçine girilebilir. Geçmişten ve gelecekte haber verebilir. Bırakıldığında bir denize dönüşür. Denize dönüşme özgün bir olgudur.
- **Büyüü Halı**: Uçabilir, üzerinde insanları taşıyabilir. Kendiliğinden sahibinin yardımına koşar. Yabancı kültürlerden gelmedir.
- **Büyüü Işırtın** (Sihirli Lamba): İçinden cin çıkar, insan da içine hapsedebilir. Çıkan cini tekrar kandırıp içine sokmak gerekir, aksi takdirde o insanı kendine köle yapar. Dış tesirlerle kültürümüze girmiştir. Görünümü çok eskidir.
- **Büyüü Kalpak** (Sihirli Şapka): Giyen kişiyi görünmez veya çok güçlü yapar. Bu kalpak bulunup çıkarıldığında o gücünü yitirir. Bazen Kavuk, Sarık, Papak, Börk gibi farklı başlık türleri masallarda yer alır.
- **Büyüü Kaval** (Sihirli Fülüt): Çalındığında kuşlar susar, üçgündür tuz yiyen koyunlar ırmaklardan su içmeden geçer. İnsanları büyüleyip peşine takar.
- **Büyüü Kese**: Sürekli para verir, içindeki para hiç tükenmez. Kötüniyetli kişilerin eline geçtiğinde veya ihtiyaç dışı kullanıldığında bu özelliğini yitirir.
- **Büyüü Kılıç**: Boyu kulaçlarca uzayarak düşmanları öldürür. Dış tesirlerden etkilenmiş olma ihtimali vardır.
- **Büyüü Sopa**: Sahibinin emriyle başkalarını aralıksız döver. Kötü insanla iyi insanı ayırt eder ve bir toplulukta yalnızca zalimleri tespit ederek döver.
- **Büyüü Urgan** (Sihirli Halat): İstenildiği kadar uzar, bu uzunluğu kendisi ayarlar. Göge doğru uzanabilir. Hint kültüründe müzikle uzar.

- **Büyülü Ülek** (Sihirli Testi): Hiç durmadan su akıtır. Çöllerde susuz kalan ordular bu testi ile susuzluktan kurtulur. Türk ve İslam kültürüne özgüdür.
- **Büyülü Tarak**: Bırakıldığında bir ormana dönüşerek sahibini korur. Tamamen Türk kültürüne özgü bir motiftir.
- **Büyülü Yay**: Her attığını vurur. Atıcı gözünü kapatsa bile sihirli ok hedefini şaşırmadan gider kendisi bulur. Yerli bir motiftir.
- **Büyülü Yuvar** (Sihirli Küre): Geçmişten ve gelecekte haber verebilir. Falcılar tarafından kullanılır. Daha çok Çingene Falcı motifiyle özdeşleşmiştir. Yabancı bir motiftir.
- **Büyülü Yüzük**: Parmağa takıldığında görünmezlik, hızlilik, yenilmezlik gibi özellikler kazandırır. Çoğu zaman üzerinde tılsımlı bir taş bulunur.

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Büyü**: (*Büy/Büğ*). Etkileme, yayılma, örtme, kapatma anlamları bulunur. Büyük kelimesiyle aynı kökten gelir. Böge (şaman) sözcüğü ile de alakalıdır.

(Eşanlam: BAĞI, YELVİ)

(Bakınız: BÖGE)

"C" Harfi İçin Aşağıdaki Sayfanın Başına Geçiniz...

TSS

LÜTFEN,
BU E-KİTAPTA Kİ BİLGİLERİ
VİKİPEDİ VE DİĞER İNTERNET
ANSİKLOPEDİLERİNDE PAYLAŞIN.

CAHİN HAN: *Ateş Tanrısı.*

Eşdeğer: ÇAHİN HAN

Göğün altıncı katında oturur. Tanrı Ülgen'i ikna ederek insanlara ateşin verilmesini o sağlamıştır.

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Cahin:** (*Cah/Çah/Çak/Yak*). Çakmak ve yakmak kökleriyle bağlantılıdır.

CALIN: *Kutsal Merasim.*

Eşdeğer: YALIN, ÇALIN

Özellikle Yer Ana ve Yer İyesi için yapılan tören. Büyükçe bir ağacın altında gerçekleştirilir. Bu ağaç Uluğkayın'ı temsil eder. Yere üç direk saplanıp tepeleri oyularak veya üzerlerine birer bardak koyularak içlerine kımız doldurulur. Şaman alana gelerek ellerinde ağaç dalları tutan 39 kız ve 39 erkekle birlikte kırınır (dans eder). Burada kırkinci kişi kendisidir ve bu rakamın kutsallığı ile ilgili de bir yaklaşım vardır. Yer anayı temsil eden üç direğin yanına vararak Calın alır. Orada gerçekleşen kutsal irtibata Calın Almak denir. Şaman at gibi kışneyerek havaya atlamaya başlar. Törene katılanlardan kadın olanlar da kahkaha atarak şamanın üzerine atlarlar. Erkekler ise kadınlar zorla çekerek geri getirirler. Şaman aldığı Calın'ı orada bulunanlara fırlatır ve böylece yerden aldığı kutsal bereket enerjisini insanlara aktarır. Daha sonra Calın'ı alana getirilmiş olan 39 hayvana da fırlatır. Calın bir çeşit enerji olarak varsayılır. Topraktan alınan ateşin gücünü içerir. Nüfusun artması ve bereketin devamı amacıyla yapılan bu tören cinsel ihtirasları da içerir. Kahkahalar bunun simgesel anlatımıdır. İnsanların terlemesi ve yanaklarının kıpkırmızı olması cinsel yönünün başka bir dışavurumudur. Yalın (alev) sözcüğünün cinsellikle bağlantısı da dikkate değerdir. Örneğin "ateşli kadın" tabiri bunun en anlaşılır göstergesidir. Yallı denilen halay benzeri bir oyunlada bağlantılıdır. Yallı adı verilen halay türü ve ateş anlamıyla bağlantısı açıktır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Calın:** (*Cal/Yal*). Yalın ateş, alev demektir. Çıplaklık ve basitlik içeriği de bulunur.

CARGIL HANIM: *Haberci Tanrıçası.*

Cargıl Udağan olarak bahsedilir. İnsanlara Tanrıların haberlerini getirir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Cargıl:** (*Car/Çar/Çer*). Car Moğolcada nara, avaz, bağırma anlamlarına gelir. Carçı/Çerçi sözcüğü köy köy dolaşan seyyar satıcıları ifade eder çünkü her girdiği köyde bağırır.

CEDEY HAN: *Korucu Tanrısı.*

Eşdeğer: ŞEDEY (ŞADAY, ŞATAY, ÇADAY) HAN

Altın Dağ'ın koruyucusudur. Yedi köpeği vardır. Köpekleriyle birlikte Altın Dağ'a giden yolu korur. Başında takılı tolgası (miğferi) ile betimlenir. Kaya Kapısı adlı yer altı geçidinin başında durmaktadır.

Bu kapı büyük bir denizin ötesindedir. Zincirlerle bağlanmış yedi azgın köpeği Ak Denizin ötesinde kıyamet gününü beklemektedir. Bazen yeryüzünde kötülöklere neden olduğu söylenir. Şamanla Erlik Han arasında arabuluculuk yaptığı da söylenir. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Cedey:** (Çad/Çay/Ced/Yed). Yetmek, yeterli olmak, güçlü olmak anlamlarını barındırır. Çad/Çay kökü Çayan/Çadan akrep ile bağlantılıdır.

CEMBİL HANIM: Dağ Tanrıçası.

Eşdeğer: ÇEMBİL (ÇENBİL, CENBİL) HANIM

Köroğlu destanındaki Çenlibel/Çamlıbel yer adıyla yakından ilgilidir. Köroğlu'nu koruyan bu Dağ Tanrıçası zaman içerisinde bir yer adına dönüşerek gerçekleşmiştir. Azerilerin destanında Çenlibel olarak geçen dağ Anadolu'da Çamlıbel'e dönüşmüştür. Cembil bazen de Köroğlunun annesinin adı olarak çıkar karşımıza doğrudan. Bir başka bakış açısıyla, ters mantık yürütölerek onu var eden yerlere geçen zaman içerisinde kişilik verip annesi haline getirilmesi olarak da ele alınabilir. Daha sonra başı sıkıştığında bu dağlara sığınmıştır. Dağ, su ve ağaç gibi tüm kutlu unsurlar burada toplanmıştır.

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Cembil:** (Çin/Çim). Dumanla kaplanmak, güneşin doğduğu yer gibi anlamları vardır. Çin/Çin sözcüğü hakikat anlamına gelir. Türkçenin değişik lehçelerinde Çüme/Çimeli/Çümeli Eski Tunguşçada Çime karınca demektir ve toprak altında yaşamakla bağlantılıdır.

CILKA HAN: Çocuk Tanrısı.

Eşdeğer: CILGA HAN

Çocuk doğduğunda kaderini belirler. Doğumu yapan kadını da korur. Çocuğu olamayan kadınlar tarafından ondan çocuk dilenir. Çinkıs Hanım'ın kocasıdır. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Cılka:** (Cıl/Yıl). Dostluk ve sevgi anlamı içeren bir köktür. Cılga yol demektir ve kader içeriği ile bağlantılı olmalıdır. Türkçe Cıl/Cil sözcüğü kabarmak anlamına gelir ve hamilelik ile bağlantılı olabilir.

(Bakınız: ÇINKIS HANIM)

CİREN: Konuşan At.

Eşdeğer: CEREN

Konuşabilen, sıra dışı bir hayvandır. **Kayçı Ceren** ve **Kamçı Ceren** en iyi bilinen iki tanesidir. Oçı Ceren, Kıl Ceren gibi adlara da rastlanır. Moğolca Ceren (Cegeren) ceylan demektir. Aynı şekilde Ceyren şeklinde Türk lehçelerine ve Farsçaya da yine Moğolcadan geçmiştir. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Ciren:** (Cir/Yir/Yır). Konuşmak, şakımak anlamlarını içerir. Arapça olduğu söylense de, at üzerinde oynanan Cirit adlı oyunun da sözsel kökeninde Cir/Cer kökü yer alabilir. Fakat bu şimdilik kanıtlanabilir bir sav değildir. Ancak bu bağlamda Ciren ve Cirit doğrudan atla ilgili sözcükler olarak anlaşılmalıdır.

CIDA: Kutlu Oyun.

At üzerinde koşturularak, ucu sivri değneklerin fırlatılmasıyla oynanan bir oyun. Atsız olarak oynanan ve en uzak mesafeye ulaştırmak için atılan biçimi ise daha çok çağdaş sporlar arasında yer alır. Daha sonraları Arapça Cirit ve Farsça Çevgen/Çavgan sözcükleri ile karşılanmıştır. Aslında bu iki sözcüğün de aslında Türkçe olma ihtimali yüksektir. Çevgen veya Çavgan sözcüğü Çevmek/Çavmak/Çapmak

fiilleri ile bağlantılıdır. Çünkü bu oyun Türklerden komşu kültürlere geçmiştir, dolayısıyla isimlerin, hele de Türkçe köklere uyumlu sözcüklerin başka bir dilden alınmış olması pek antikı görünmemektedir. Cirit Oyunu'nda iki takım bulunur. Bu takımlar geniş bir alanın iki ucunda karşılıklı olarak beşer, altışar veya yedişer kişi olarak dizilirler. Sağ ellerine atacakları ilk ciriti, diğer ellerine de yedek ve kamçı alırlar. İki tarafın birinden bir atlı çıkıp, karşı dizinin önüne yaklaşır. Karşı takım oyuncularından birine elindeki ciriti savurur, sonra geri döner. Karşı tarafın oyuncusu onu takip eder ve elindeki ciriti geri dönüp kaçan atlıya fırlatır. Bu kez ilk oyuncunun çıktığı sıradan diğer bir ciritçi onu karşılar. Bu kez diğeri yerini almak için geri dönmeye çalışır. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Cıda:** (*Çit/Cıd*). Moğolca kökenlidir. Çit ve Çıta kelimeleri ile aynı kökten gelir.

CONGOLOS: *Kayıp Cini.*

Kışın en soğuk zamanında ortaya çıkar. Evin kapısına gelerek dışarıdan, içeride bulunanlardan birisinin adını seslenir ve peşine takarak götürüp o kişiyi kaybeder. Bir daha o kişiden haber alınamaz. Kapı ve pencere önüne pancar yemeği koyulursa musallat olmaktan vazgeçeceğine inanılır. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Congolos:** (*Con/Yon*). Karakoncolos ile alakalıdır. Yön sözcüğü ile uzak bir bağ bulunabilir. Etimolojik anlam tam olarak bulunamamıştır.

(Bakınız: KARAKONCOLOS)

COŞA: *Vecd.*

Kendinden geçme. Trans hali. Şamanların, evliyaların yaşayabileceği bir deneyimdir. Maddi dünya ile olan bağlar kopar. Deliliğin geçici bir türü olarak dahi görülebilir. Müzik ve ritim ile sağlanır. Bazen de tefekkür ve odaklanma sonucu bu kendinden geçme meydana gelir. Tanrısal ve metafizik bir sarhoşluk olarak da düşünülür. Bu nedenle tasavvufta esri (sarhoşluk) kavramı mecazi bir anlama sahiptir. Coşku halinde olanların anlattıkları veya anlatmak istedikleri şeyler mecazlarla ve simgelerle doludur. Derin anlamları vardır. Coşkuya gelme kavramı Şamanist inançlarda olduğu kadar tasavvufla bağlantılı pek çok anlayışta da mevcuttur. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Coşa:** (*Coş/Cuş*). Coşmak fiilinin çekimli halidir. Coşku sözcüğü ile aynı kökten gelir.

CURUNTAY HAN: *Yasa Tanrısı.*

Eşdeğer: CURANTAY HAN

İlahi yasaları yazar. Yasaların yazıya dökülmesi anlayışı derin içeriğe sahiptir. Sözün yazılı hale getirilmesi onun somutlaştırılması demektir. Bir anlamda vücut bulması, canlı bir varlığa dönüşmesidir. Gerçekten de çağdaş hukuk anlayışında pek çok ülkede kanunların yazılı olması esastır. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Curuntay:** (*Cur/Yur*). İsmi sonundaki ekten aslında bir Tanrılar Topluluğu tarafından belirlenen yasaları yazıya geçirdiği (kayda aldığı) görüşü de öne sürülebilir.

"Ç" Harfi İçin Aşağıdaki Sayfanın Başına Geçiniz...

**LÜTFEN, BU E-KİTABI
TÜM TANIDIKLARINIZA HEDİYE EDİN!**

ÇAK: *Şeytan.*

Eşdeğer: ÇEK, ŞEK, CAY, ÇEKİR, ZEKİR

Çak'ların başında bir **Ulu Çak** bulunur. Bu çirkin görünümlü, hırıltılı sesi olan 12 başlı bir varlıktır. Yeraltında yaşarlar, yaz gelince yüzeye çıkıp ağaç köklerinde barınırlar. Kısa boyludurlar. İslamiyet sonrasında, Arap kültüründe Deccal'in soy atası olarak kabul edilen ve Şeytan'ı da çağrıştıran, alnının ortasında tek gözü bulunan Şik adlı varlıkla özdeşleştirilmiştir. Araplara göre bu varlık aslında iki kişidir ve kehanet yetenekleri vardır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Çak:** (*Çak*). Kötü, pis, kirletici, kötülük getiren anlamları vardır. Vurmak, bölmek, ayırmak gibi içeriği de bulunur. Yakmak fiili ile de bağlantılı olması muhtemeldir.

(*Eşanlam: YEK*)

ÇAKKAY HAN: *Yıldırım Tanrısı.*

Eşdeğer: ŞAKKAY HAN

Şimşekler ve yıldırımlar çaktırır. Yayına koyup attığı oklar yıldırımlardır. Yerdeki kötü ruhları izler ve onların saklandığı ağaçların üzerine ateşini gönderir. Yıldırım düşen ağaçtan bir parça alınıp saklanırsa eve kötü ruhların girmesi engellenir. Bazı Türk toplulukları Yıldırım Tanrısı'na süt yada ayrıncı saç (cansız kurban) olarak verirler. Süt yıldırım ateşini söndürebilen ve uzak tutabilen tek şeydir. Yıldırımın düştüğü yer, artık Çakay Han'a aittir ve orayı kimse mülk edinmez. Moğollar Şimşek ve Yıldırım'dan korkarken Türkler bundan sevinç duyarlar. Moğol tarihinde yıldırım ve kapalı gökyüzü nedeniyle yarım kalan veya kaybedilen savaşlar olduğu söylenir. Türkler yıldırım düşünce at sürüp göğe ok atarak bu sevinçlerini gösterirler. Yıldırım baharda Yenigün'ün (Yeni yıl'ın) habercisi demektir. Çünkü Yıldırım da Tanrı'nın okudur. Onun oklarını kabul ettiğini böyle bildirmek gerekir. Ayrıca yıldırımın düştüğü yere tapınak yapılır. Yeryüzündeki tüm ilkel toplumların ortak belleklerinde mutlaka Yıldırımlara dair anılar (söylenceler) bulunur. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Çak:** (*Çak*). Çakmak fiilinden türemiştir.

ÇALAMAK: *Çaput Bağlamak.*

Ağaçlara bez ve çaput bağlama uygulamasıdır. Yapılan eyleme Çalama/Calama denir. Uluğ Kayın inancıyla bağlantılıdır. Mayalamak sözcüğü Türkçede Çalmak fiili ile ifade edilir. Bu bağlamda bir düşüncenin, isteğin kutlu bir yere mayalanması gibi algılanabilir. İslam dini bu tür yaklaşımları kesin olarak yasaklamıştır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Çalamak:** (*Çal/Cal/Yal*). Çalmak sözcüğünün bir anlamık da kumaşı kesmek olarak yer alır. Yal/Al anlayışı ile de bağlantılı olabilir.

ÇERMİK: *Kutlu Kaplıca.*

Sıcak su kaynağı. Çoğu zaman bir dağın başında, amansız bir hastalığa yakalandığı için ölüme terk edilen bir genç, yaralı kurtların yada yaban köpeklerinin kutlu bir suya ya da balçığa girdiğini ve iyileştiğini görerek kendisi de aynı şeyi yapar ve üç gün üç gece o suda veya balçıkta kaldıktan sonra sapasağlam olarak çıkar. Suyun ve/veya sıcaklığın (ateşin) kutsallığını bir araya getiren yerlerdir. Hatta çoğu zaman ağaçlık, dağlık bölgelerde bulunması bu mekanlara yönelik olumlu ve ruhsal anlamda sağaltıcı etkiyi artırır. Bazen bu su kaynaklarına yakın yerlerde bir erenin türbesi bulunur. Hastalıkla sınıanan bu kutlu kişiye iyileşmesi için Tanrı tarafından gönderildiği de düşünülür. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Çermik:** (*Çer/Yer*). Suyun toplandığı yer demektir. İddia edildiği gibi Ermenice değildir. Ermeniceye Türkçeden geçmiştir. Çer kökü Türkçede ve Moğolcada Yer ile ilgili anlamlar taşır.

ÇERTEGRİ: *Şeytan.*

Abasaların en tehlikeli ve en kötüleridir. İnsanlara geri dönüşü olmayan zararlar verebilirler. Korkunç ve güçlü yetenekleri vardır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Çertegri:** (*Çer/Çor*). Şeytani içerik ile ilgilidir.

(*Bakınız: ABASI, ÇOR*)

(*Eşanlam: ÇAK*)

ÇINKIS HANIM: *Çocuk Tanrıçası.*

Cılka Han'ın karısıdır. Bebeklerin ve çocukların koruyuculuğunu yapar. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Cinkis:** (*Cın/Çın*). Çinkı sözcüğüyle bağlantılı olabilir. Çinkı/Çingı ateş, kıvılcım demektir. Bu durumda ateşin koruyucu özelliğiyle bağdaştırılabilir. Çocukların da oyuncağı olan Çingırak ile ilginç bir kökensel ortaklık vardır fakat ikisini birbiriyle ilintilendirmeye çalışmak çok zorlama bir yorum olacaktır. Ayrıca Cengiz ismi ile de ilgili görünmektedir. Bu durumda Deniz ve Okyanus anlamları taşır.

(*Bakınız: CILKA HAN*)

ÇİVİ: *Savaş Cini.*

Eşdeğer: ÇİĞİ, ÇİĞİ

Geceleri birbirlerine ok attıkları söylenir. Bu nedenle bu varlıkların bulunduğu bilinen yerlerde dışarıya çıkmaya korkulur ve mecbur kalınıp çıkıldığında da temkinli davranılır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Çivî:** (*Çiv*). Hızlı gitmek, çarpıp yön değiştirmek, kaymak, akamak demektir.

ÇİKE: *Şarkı Cini.*

Eşdeğer: ŞEKE, ÇEKE

Dirsek boyunda bir cücedir. Yanına gelenlere destan okutturup, şarkı söyler. Ağaçların altında yaşar, zararsızdır. Bazen dediğini yaptırabilmek için insanları korkutur. Yakaladığı kişiye saatlerce yır (şarkı) veya kay (deştan) okuttuğu olur. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Çike:** (*Çik/Çiğ*). Çik Aşık kemiğinin çukur tarafı demektir. Çih/Çihe sözcüğü Moğolcada kulak anlamına da gelir. Buryatçada Sehe de işitmek anlamı taşır. Ayrıca Moğolcada Çiki/Ciki/Cike/Cehe/Sehe ve Tunguzcada Tiki/Çiki sözcükleri bir şeyin içine girmek ve bir şeyin içini doldurmak manasına gelirler.

ÇOLBODAY HANIM: *Ayartıcı Tanrıça.*

Vot Çolboday olarak anılır. Abasılardan bir grubun başında yer alır. Sogotoh Han'ı kandırarak onunla birlikte olduğu ve ondan bir çocuğu doğduğu söylenir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Çolboday:** (*Çol*). Bu kök yarım olma (yani yeraltına aitlik) bildirir. Moğolcada Şula ayırmak, bölmek, Çile sakatlık demektir.

ÇOLPAN HAN: *Gezegenler Tanrısı.*

Eşdeğer: COLMAN (ÇOLBUN, ÇOLMUN, ÇULBAN) HAN

Moğolca: SOLBON (SOLBUN, SULBAN) HAN

Gezegenleri yönetir ve birbirleriyle çarpışmadan hareket etmelerini sağlar. Adı gökyüzündeki en parlak gezegenlerden birine verilmiştir (Venüs). Türklerde Dişil olarak algılanmıştır. Malan Han'ın oğludur. Bir kelime benzerliği nedeniyle yanlış olarak "Çoban Yıldızı" dendiği de olur. Bir başka görüşe göre de Çobanların bu yıldızı yön bulmakta kullandığı ve bu nedenle de Çolpan'ın aynı zamanda bir Çoban Tanrısı olduğudur. Çoban kılığında dağlarda gezdiği söylenir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Çolpan:** (*Çol/Çul/Sol/Sul*). Eski Moğolca Solbun (gök cismi) sözcüğü ile bağlantılıdır.

ÇOR: *Cin.*

Eşdeğer: ÇER, ÇUR, ŞOR, ŞAR, ÇORA, ÇURA

Moğolca: ÇOTGOR, ÇUTGUR, ÇUTKUR, ÇETGER, ÇETKER, ÇİDKÜR, SÜDKÜR, SÖTKÖR

Gözle görülemeyen, ateşten yaratılmış varlık. Anadolu'da cin çarpmış ve ruhsal hastalıklı anlamında Çorlu tabiri kullanılır. İyicil veya kötücül olanları mevcuttur. Heryerde bulunabilirler fakat göze görünmezler. Koruyucu ruh değildirler. Başiboşsturlar fakat yere bağlı olabilirler. Ağaç altı, karanlık kuytular, örenler, yıkık evler, su kıyıları, köprü altları gibi doğanın sınırı olan yerlerde yaşamaları onların tılsımlı ve karanlık güçlerle olan ilgisini daha ilk başta ortaya koyar. Demirden korkarlar. Besmele çekmek onları uzaklaştırır. (Besmele'den çekinmeleri İslam'ın etkisiyle gelmiş bir unsurdur.) Cinlerin başlarındaki kalpak veya papak ele geçirildiğinde o cin ölür. Ölmeden önce de görünmezliğini yitirir. Çünkü görünmezliği sağlayan başındaki kalpaktır. Yeri gelmişken belirtmek gerekir ki, masal ve destanlarda sihirli borkünü giyerek görünmez olan kahramanlar vardır. Bu başlıkların cinlerden ele geçirilmiş olması olasılığı yüksektir. Yılan ve kuş görünümünde olanları vardır. Kılıktan kılığa girebilirler. **Çor vurması, çor çarpması, çor değmesi** gibi deyimler cinlere bağlı hastalıkları ifade eder. En çok da ağız eğilmesi, kısmi felç veya us kaybı bu olayla bağlantılandırılır. Çor bazen de ruhsal hastalık anlamına gelir. **Biçura** denen bir türü evlerde ve bodrumlarda yaşar. Kadın kılığına girer. Kırmızı giysili olarak betimlenirler. **Arçura** adı verilen başka bir türü ise ormanlarda gezer. Çötrög Moğolca da şeytan demektir. Oyun oynamayı sever. Onun oyun isteğini kabul eden olursa öldürene kadar gıdıklar.

1. **Akçora** (Akçor): İyi ruh. İyicil cin.
2. **Karaçora** (Karaçor): Kötü ruh. Kötücül cin.

a. **Biçura:** Kiler Cini. (Bkz. *BIÇURA*), b. **Arçura:** Orman Cini. (Bkz. *ARÇURA*)

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Çor:** (*Çor/Şor*). Hastalık ve gözle görülmeme anlamı taşır. Değişik lehçe ve şivelerde farklı okunuşları mevcuttur. Arapça Şer ile bir bağlantısı yoktur. Sadece bir benzerliktir. Moğolcada Çötrög, şeytan demektir.

(*Bakınız: ABASI, ARÇURA, BIÇURA*)

ÇORAMAN: *Cinci.*

Eşdeğer: ÇORAMUN, ŞORAMUN

Cinlerle uğraşan kişi. Cin çıkarıcı. Cinci hoca. Öte dünyaya ait varlıkların yarım, eksik, tek azalı olmaları nedeniyle onlarla uğraşan bu tür kişilerin de, zihnen ve/veya bedenlen yarım oldukları veya ileride olabilecekleri inancı yaygındır. Bu anlayış çarpılmak, çarpık, çarpılmış gibi sözcüklerle ifade olunur. Bu varlıklarla uğraşmak tehlikelidir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Çor:** (*Çor*). Cin. Gözle görülmeme, yarım olma anlamı taşır. Moğolca Şor sözcüğü şiş anlamına gelir ve boynuzu çağrıştırır.

(*Bakınız: ÇOR*)

ÇÖLDEN GELME: *Sudan Doğma.*

Kendisi veya atası çölden çıkıp gelen bir atın/hayvanın olağandışılığı. Böylesi bir canlı sıradışı ve olağanüstü niteliklere sahiptir. Örneğin Köroğlu'nun atı böyledir. Bazen yansıması (soyun diğer tarafı) Sudan Çıkma olarak ifade edilir. Çöl ateşi simgeler. Dayanıklılığın sınıandığı yerler olarak görülür. Evliyaların çöllerde gezdiği de anlatılır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Çöl:** (*Çöl*). Issız, bitki yetişmeyen veya çok az yetişen, kurak ve sıcak yer.

(*Yansı: SUDAN ÇIKMA*)

ÇÖVENÇ: *Helva.*

Sağlamlılığın ve diriliğın kaynağı sayılan, bir tür yiyecek. Kaostan evrene geçişi sembolize eder. Çöven kökü (helvacıotu) ile bağlantılı bir sözcüktür. Helva Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Ölünün ardından helva yapılması, ateş, su ve un (tarımı ve toprağı simgeler) gibi temel unsurların bir araya gelmesini, ölümden sonra yeniden dirilişi (yemek canlılık demektir) ifade eder. Çöven helvayı beyazlatmak için kullanılan bir bitkidir ve Çövenç sözcüğü buradan türemiştir. Kökeni çok eski çağlara kadar uzanan ölünün ardından helva yapma geleneğı yüzeysel gibi görünse de çok derin anlamları olan bir uygulamadır. Herşeyden önce böyle bir geleneğın sürdürölmesi bile karmaşa karşısında bir düzeni yeniden sağlamayı ifade eder. Gelenek zaten (içeriğı insani değerkere uygun olduğunda ve doğru uygulandığında) aslında düzen demektir. Helva bir başka açıdan bakıldığında ortak hareket etmeyi ifade eder, hep birlikte yenmesi ortak bilinç anlamına gelir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Çövenç:** (*Çöv/Çöğ*). Çöven, helvacıotu kökü demektir. Çöğmek, Çövmek fiilleri kabarmak, köpürmek anlamlarına sahiptir.

"D" Harfi İçin Aşağıdaki Sayfanın Başına Geçiniz...

**LÜTFEN, BU KİTAPTAN
YAPTIĞINIZ ALINTILARDA
KAYNAK GÖSTERİNİZ.**

-D-

DAĞ HAN: *Dağ Kağanı.*

Eşdeğer: TAV (TAĞ, TAK, DAK) HAN

Oğuz Kağan'ın ilk eşinden olan oğullarından biri. Türk Devleti'nin ululuğunu ve büyüklüğünü simgeler. Bazı dağlar Türklerce kutsal kabul edilir. Altay Dağı, Tanrı Dağı vs. Ayrıca mitolojik dağ motifleri mevcuttur. Demir Dağ, Bakır Dağ, Buz Dağ, Kil Dağ, Or Dağ, Kuz Dağ, Kur Dağ, Ak Dağ gibi... Mitolojik dağların en önemli üç tanesi şu şekildedir. Ongunu Uçuş'dur. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

1. **Altındağ:** Gökyüzündedir. Dokuz rüzgarın kesiştiği yerde başlar.
 2. **Demirdağ:** Yeryüzündedir. Dokuz ırmağın kavuştuğu yerdedir.
 3. **Bakırdağ:** Yeraltındadır. Dokuz yer altı denizinin birleştiği yerdedir.
- * **Dağ:** (*Dağ/Tağ*). Büyük bir yükselti oluşturan toprak ve/veya kaya kitlesi. Kelime kökünde yükseklik anlamı bulunur. Moğolcada Dah/Dağah saözcüğü dayanıklılık demektir. Eski Türkçe Daga, Moğolca ve Tunguzca Dağa sözcükleri yakınlaşmak anlamı taşır.

DAĞ İYESİ: *Dağ Ruhu.*

Eşdeğer: TAV (TAĞ, TAK, DAK, TANDI) ISI

Eşanlam: 1. KAYA (KAYAH, HAYAH, HEYE), 2. YARA (YARAH, CARAH, YERE) İyeleri

Moğolca: UĞUL (ULA) EZEN

Dağın koruyucu ruhu. Her dağ için farklı bir İye vardır. Türklerde kutsal dağların Dünya'nın merkezinde olduğu kabul edilir. Ortadoğu mitolojilerinin etkisiyle yerleşen Kaf Dağları da yine Dünyanın merkezi olarak ele alınır. Kaf Dağları büyük olasılıkla Kafkas Dağlarıyla bağlantılıdır. Ancak Türklerdeki en kutsal dağ Altay'dır. Komşu kavimlerin diğer bir kutsal dağı da Ural'dır. Özellikle Macar ve Ugor kökenli kavimler için Ural Dağları öne çıkar. Dağ ruhu birinin adını söylediğinde dönüp bakmamak gerekir. Aksi takdirde o insanı alır götürür veya canını alır. Bir görüşe göre dağlar canlıdır. Yıldan yıla büyürler. Yer değiştirebilirler. Hatta kendi aralarında vuruşabilirler. Sarı saçlı bir kız görünümüne bürünebilir. Müziği çok sever. Kaya İyesi olarak da adlandırılır. Uçurumluk dağlara ise Yar adı verilir.

- **Kaya İyesi:** Kayalık bölgelerin koruyucu ruhu.
- **Yara İyesi:** Uçurumların koruyucu ruhu.

Dağların daha küçük olanlarının koruyucu ruhları ise Tepe İyeleridir. Dağların insan biçimli veya insansı vasıflarla düşünülmesi Türklerde her zaman bir biçimde kendisini gösterir. Örneğin modern müzik yaklaşımları içerisinde tartışılmaz bir yere sahip olan Barış Manço'nun Dağlar Dağlar adlı yapıtında "Dağlar Dağlar! Kurban olam yol ver geçem, / Sevdiğimi son bir olsun yakından görem." diye seslenilmektedir. Dağ iyeleri bazen ördek bazen kaz şeklinde uçar ve göllerde yüzerler, onlar öldürülürse dağlar sahipsiz kalır ve günden güne çöker. Köroğlu da dağlara şöyle seslenir:

Yüce yüce tepesinden yol aşan
Gitmez oldu gönlümüzden endişen
Mürrüvetsiz beyden yeğdir dört köşen
Arkam sensin, kalam sensin dağlar hey

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

* **Dağ:** (Dağ). Büyük bir yükselti oluşturan toprak ve/veya kaya kitlesi.

(Bakınız: İYE)

DARHAN HAN: Metal Tanrısı.

Eşdeğer: DARGAH HAN

Metal ocaklarını, metal işliklerini, metal ustalarını korur. Elinde bir çekiç ve önünde bir örs ile betimlenir. Aynı zamanda Ateş Tanrısı olarak da görülür. Çünkü metal ve demir işçiliği ateşten ayrılmaz ve ateş bu zanaatın bir parçasıdır. Kısa boyludur. Kendisine saygısızlık yapıldığında çok kızar ve her tarafı yakar. Demir (geniş anlamda metal) yeryüzündeki hemen her toplumda gücün ve kahramanlığın simgesi olarak görülmüştür ve askeri madalyalar ile müsabakalarda verilen madalyalar bunun en güzel örneğidir. Metallerin dayanıklılığı ve ateşte dövülerek şekillendirilmeleri bu durumun en önemli nedenidir. **Darhan Hanım ile karıştırılmamalıdır.** (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

* **Tarkan:** (Tar). Demirci ustası demektir. Tarkanlar saygın bir mesleğe sahiptirler.

(Karıştırılan: DARHAN HANIM)

DARHAN HANIM: Bitki Tanrıçası.

Eşdeğer: DARGAH HANIM

Darhan Han ile aynı ismi taşır. Demirciliğe ait bir Tanrıçanın bulunması, bu mesleğin sadece erkeklerin tekelinde olmadığını, kadınların da yapabileceğini gösterir. **Darhan Han ile karıştırılmamalıdır.** (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

* **Tarkan:** (Tar). Demirci ustası demektir. Tarkanlar saygın bir mesleğe sahiptirler.

(Karıştırılan: DARHAN HAN)

DAYIN HAN: Savaş Tanrısı.

Eşdeğer: ZAYIN HAN

Savaşçıların koruyucusudur. Askerler savaşlardan önce kendisinden yardım dilerler. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

* **Dayın:** (Day/Tay/Yay/Yağ). Dayın/Dayn sözcüğü Moğolcada savaş demektir. Tuvaca ve Mançucada yine Dayın kelimesi savaş manası taşır. Türkçe Yavu/Yağı (düşman), Yağma (saldırı, hücum) sözcükleriyle de balantılıdır.

DAYIKIN HANIM: Bebek Tanrıçası.

Eşdeğer: TAYIKIN HANIM

Çocuğun uykusunda gülmesi, Dayıkın'ın onunla oynadığını gösterir. Çocukları korur. Yeni yürümeye hazırlanan çocukların **Day Durması** da bu Tanrıça ile ilgilidir. Atların yavrularına Tay denmesi ile de bağlantılı olabilir. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

* **Dayıkın:** (Day/Yay/Zay). Yaratmak anlamı içerir.

DEĞİRMEN İYESİ: *Değirmen Ruhu.*

Eşdeğer: TEGERMEN (DEYİRMEN, TİYİRMEN, TİĞİRMEN, TÜGMEN) ISI

Değirmenin koruyucu ruhu. Genelde saçlarına kadar apak una bulanmış, kısa boylu bir kocakarı veya ihtiyar olarak betimlenir. Kötü ruhları değirmene yaklaştırmaz, onları uzak tutar una ve ekmeğe dokundurmaz. Aynı zamanda değirmene un öğütmeye gelenleri de korur. Bu yüzden eskiden, değirmenin müşterileri öğütülen undan ona da pay bırakırlarmış. Değirmende tahıl konulan kazan boş kalmamalıdır. Çünkü kazanı boş kalan değirmeni bu iye terk eder. *Değirmen Anası*, tabiri kullanıldığı da olur. İyi insanların ununu güzel öğütür ve bembeyaz yapar, kötü niyetli insanların ununu kara, kepekli öğütür. Esinti olmayan bir günde değirmenin kanatları kendi kendine çalışırsa susulur ve onun geldiğine inanıldığı için daikkatli olunur. Bazı yörelerde **Değirmen taşı İyesi** adında başka bir ruhun varlığına daha inanılır. Kimi lehçelerde değirmen taşının koruyucu ruhuna **Suğoruna İçi** denilir. Değirmenler aynı zamanda mecazi anlamlara da sahiptirler. Dünyanın dönüşünü, tıpkı öğüttüğü tahıllar gibi zamanın yokoluşunu temsil ederler. Değirmen taşı tıpkı göğün altın kazığının etrafında döndüğü gibi bir eksen etrafında tezgindir (döner). (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Değirmen:** (*Değ/Teğ*). Değirmi (yuvarlak) sözünden gelir.

DEMİRDAG: *Dünya Dağı.*

Eşdeğer: TEMİRTAV, TÖMÜRTAV, TİMİRDAK

Göğün 12. katına kadar yükselir. Bazen Demir Direk şeklinde görülür. Ulu Kayın ile ilişkilendirilebilir. Altın Dağın orta katı olarak da düşünülebilir. Bir başka anlayışa göre de aslında yer altı, yeryüzü ve göğü kaplayan bir dağın aşağıda kalan kısmı bakır, ortası demir, üst kısmı altındır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Demir:** Dayanıklılık anlamı vardır. Eski çağlardan beri kullanılan, insanlar için gökten indiğine inanılan metal.

(Bakınız: *DEMİRDİREK, ULUĞKAYIN*)

(Yansı: *ALTINDAĞ, BAKIRDAĞ*)

DEMİRDİREK: *Dünya Direği.*

Eşdeğer: TEMİRTEREK, TEMÜRTÜVRÜK, TEMİRTİREK, TİMERTEREG

Göğün 12. katına kadar yükselir. Bazen Demir Dağ şeklinde görülür. Ulu Kayın ile ilişkilendirilebilir. Terek Ağaç anlamı da taşır. Çadırın orta direğine (Bagan/Bağana) benzetilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Demir:** Dayanıklılık anlamı vardır. Eski çağlardan beri kullanılan, insanlar için gökten indiğine inanılan metal.

(Bakınız: *DEMİRDAG, ULUĞKAYIN*)

DENİZ HAN: *Deniz Kağanı.*

Eşdeğer: TENGİZ (DENGİZ, DİNGEZ HAN, TİNES) HAN

Moğolca: TENGİS (ÇİNGİS) HAN

Oğuz Kağan'ın ilk eşinden olan oğullarından biri. Türk Devleti'nin denizlerdeki egemenliğini ve enginliğini simgeler. Ongunu Çakır kuşudur. Bu kuş maviye çalan rengi nedeniyle denizi çağırıştırır. Ayrıca standaki gökten inen kurt mavi bir ışığın içindedir ve bu aynı zamanda göğün rengidir. Cengiz Han'ın adını bu söylenceden (veya bu anlayıştan) esinlenerek aldığı söylenir. Çünkü Cengiz gerçek ismi değildir, bir unvan olarak verilmiştir. Sonsuzluğu, kurduğu devletin genişliğini ve kendisinin büyüklüğünü simgeler. Mitolojiden ve halk kültüründen beslenen çağdaş Türk Dünyası edebiyatının

tartışmasız en büyük isimlerinden biri olan ve Dünya çapında tanınan Kırgız yazar Cengiz Aytmatov da ilginç bir tesadüf eseri olarak bu isme sahiptir. Edebi yeteneği, ünü ve yapıtları sanki adına uygun olarak sınırları aşmış ve yazdığı ürünler engin bir birikimin ve anlayışın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ezelde hiçbirşey yokken uçsuz bucaksız bir deniz vardır. **Daluy/Taluy** sözcükleri okyanus anlamında kullanılır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Deniz:** (*Den/Teng*). Kıtaların iç kesimlerinde bulunan ve okyanusların uzantısı olan su kitleleri. Yerkabuğunun çukur kısımlarını doldurur. Deniz sözcüğünün eski biçimi olan Tengiz ve Moğolcadaki Cengiz birbiriyle bağlantılı iki kavramdır. Cengiz, okyanus demektir. Mecazen enginlik ve bilgeliği de simgeler.

DİREN: *Şeytan Piri*.

Eşdeğer: TİREN, TİYREN, SEREN, SEREĞEN

Şeytani İnsan. Kuran-ı Kerim'deki "Şeytan Evliyası" tabiri ile benzerlik gösterir. İnsanların her tür isteklerini yerine getiren kötücül ruhlara da bu ad verilir. Fakat bu ruhun karşısındaki insan o kadar kötüdür ki, onun tarafından kandırılır. İşte bu kişilere Diren denilir. Eren kavramının karşıtı olarak algılanır. Sözcük olarak Evrim ve Devrim sözcüklerindeki karşıtlığa benzer bir durumdur. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Diren:** (*Dir/Tir*). Canlılık ve karşıtlık anlamı vardır. Aynı zamanda dirgen adlı üç çatallı tarım aracının diğer söyleniş biçimidir. Eski Türkçede Tirge/Tire, Moğolca Tarhi, Tunguzca Türe sözcükleri küfretmek, lanetlemek, hor görmek anlamları taşır ve bu sözcükle de bağlantılıdır.

(Karşıt: EREN)

TSS

DOĞA: *Tabiat*.

İnsanın içinde yaşadığı ve insan yapısı olmayan çevre ve onunla ilgili olarak işleyen yasaların tümü. Söylence unsurlarının pek çoğu doğa ile iç içedir ve doğal kavramlarla ilgilidir. Doğurganlıkla ilgili bir sözcük kökünden geliyor olması Yer Ana kavramı ile de bağlantılıdır. Bir şeyin yaradılışa dair ve yapısal özelliklerinin tamamı da ifade eder. Doğumu, bağışlayıcılığı, yaşamı ifade eder. Tabiata karşı yeryüzüdeki tüm Şamanist geleneklerde özel bir önem verilmiş ve saygı duyulmuştur. İnsanın bir kardeşi olarak algılanır. Doğadaki her şey insanın koruması altındadır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Doğa:** (*Doğ*). Doğmak fiilinden gelir. Doğurganlığı ve dişiliği içerir.

DOĞAÇ: *İrtical*.

Eşdeğer: DOĞUNÇ

Kendiliğinden söyleme ve yapma. Esin (ilham) ile yakından ilgilidir. Birdenbire içine doğduğu gibi söyleme ve etme. Allah(c.c) vergisi bir yeteneğin en önemli özelliklerinden biridir. Önsel değil, içseldir. Tıpkı doğada olduğu gibi doğurgan ve içten gelen bir olguyu ifade eder. Şamanist inançların tamamında doğaçlama davranış ve dualar Tanrısal iletişimin en önemli göstergelerinden kabul edilirler. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Doğaç:** (*Doğ*). Doğmak kökünden gelir. Doğurganlığı ve dişiliği içerir.

DOHSUN HAN: *İşkence Tanrısı.*

Yeraltında yaşar. Ateşten yaratılmıştır. Boynuzlu ve kuyrukludur ama elleri, ayakları yoktur. Tek gözü oldu söylenir. Bir görüşe göre Duyar (Tuyar) Han ile aynı varlıktır. Dohsun Duyar olarak da anılır. **(Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Dohsun:** (*Dok/Toh*). Kelime kökünde zarar vermek anlamı yer alır. Tokmak, tokat gibi sözcüklerle aynı kökten türemiştir.

DOKUZ: *Kutlu Rakam.*

Eşdeğer: TOKUS, TUĞIZ, TUGIS, DOKIS, TOĞUZ, TOKIZ, TEHER

Türkler'de kutsal rakamdır. Dokuzun as ve üs katları da yine önemli rakamlardandır. Dokuz Tuğ, Dokuz Oğuz, Dokuz Boy, Dokuz Yer, Dokuz Gök gibi... Tuva Cumhuriyetinin başkenti olan Kızıl şehrinin yakınlarında Dokuz Bulak adı verilen bir su kaynağı vardır. Türklerde 9, 19, 90, 99, 900 şeklinde bir sıralama önem kazanır. Slav kökenli kültürel anlamda Türkleşmiş olan Boşnaklarda Bosna Irmağı'nın 99 kaynaktan beslendiği söylenir. Moğollarda güneyde 99, kuzeyde 77 tanrı vardır. Ayrıca 17 ve 19 diğer kutsal ve önemli sayılar olarak görülür. Kahramanlar üçlü yol kavşakları arasında kalırlar ve seçim yapmaya zorlanırlar. Yine Moğollarda göğün dokuz oğlu olduğu kabul edilir. Dokuz Arka; eski dönemlerde soyluluk gösterme ve belli etmesi açısından, bir kişinin babasından itibaren geriye doğru dokuz atasının sayılıp açıklanmasıdır. Moğollarda Arban Gurban adı verilen dokuz tıp tanrısı vardır. Nart destanlarında da zaman zaman bu rakama rastlanır. Örneğin Demirci Debet'in dokuz oğlu olduğu söylenir. **(Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Dokuz:** (*Dok/Doğ*). Bu kök, doğmak, doğa, dokumak, doymak anlamlarını içerir. Doksan sayısı da bu rakamdan türemiş bir sözcüktür. Kutlu alamet kabul edilen Tuğ kelimesi ile bağlantısı önemlidir.

(Bakınız: *SİMGE, Sayılar*)

DOLAY HAN: *Açgözlülük Tanrısı.*

Eşdeğer: DULAY (DOĞULAY) HAN

Arşan Dolay olarak anılır. Sınırsız servete sahiptir. Kötü ruhların bir kısmının önderi konumundadır. Boynuzlu ve sakallıdır. Gölgesi yoktur. Karısı ve yedi oğlu vardır. **(Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Dolay:** (*Dol*). Doluluk anlamı içerir. Dolay kelimesi geniş bir çevreyi de ifade eder.

DOLUN HAN: *Verimlilik Tanrısı.*

Eşdeğer: TOLUN HAN

Hayvanların ve ekinlerin verimli olmalarını, çoğalmalarını sağlar. Yeryüzüne bereket verir. Dolunay ile bağlantılı olma ihtimali yüksektir. Çünkü dolunay bereketin, tamlığın ve güzelliğin sembolüdür. Masallarda, türkülerde güzel kızlar hep dolunaya benzetilir. **(Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Dolun:** (*Dol/Tol*). Doluluk, bolluk anlamına gelir. Dolunay da ayın en görkemli halidir ve doluluk ve çokluk, bütünlük, olgunluk ifade eder.

DOYDU: *Ölüm Balığı.*

Eşdeğer: TOYDU

Dev Balık. Yeraltındaki büyük denizde yaşadığına inanılan efsanevi devasa balık. Ağzı gırtlığının altında, gözü ise ensesindedir. Belkemiği ters çevrilmiştir. Zincirlerle bağlı tutulur. Başını ve vücudunu

oynatınca depremler olur, tufanlar kopar. **Ker Balık**'da denir. Ker sözcüğünü Kör olarak anlamlandıran bir görüşe göre, bu onun öte aleme ait olduğunun ilk belirtisidir. Adı Abra ve Yutpa ile birlikte anılır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Doydu:** (*Doy/Toy*). Yemek, yutmak anlamlarını içerir. Doymak fiili bu köktendir. Doydu bazı lehçelerde Yeryüzü demektir. Bu bağlamda Yeryüzü Balığı veya yeryüzünü taşıyan balık olarak anlaşılabilir.

(*Eşanlam:* ARAT)

DÖNENCE: *Burç.*

Eşdeğer: DÖNENGİ

Gökyüzünü oniki bölüme ayıran takımyıldızlardan her biri. Gökyüzü Türklerde büyük bir çark veya teker gibi algılanmıştır. Burçlar bu ayrılmış olan bölümlerden herbirinin simgesidir. Eski çağlardan beri, insanların karakterlerinin ve yazgılarının bu simgelerle bağlantılı olduğuna inanılmıştır. Türklerin Yıldızcı (Uldızçı) dedikleri falcıların, kişilerin gizli Yıldız Kayıtlarına bakarak geçmişini ve geleceğini görebildiklerine inanılır. Anadolu'da bugün bile pek çok kimse Yıldızname adı verilen çok gizli bir fal türünün varlığına inanırlar ve bunu başarabilen kişilere saygı duyarlar. Diğer kültürlerdeki Astroloji alanı bir zamanlar bilim dalı olarak dahi görülmüştür, be tamamen gök nesnelerinin insan hayatını etkilediği inancıyla oluşmuştur. Tüm büyük uygarlıklar gökyüzüne ilgi duymuş ve burçları kendi söylenceleriyle bir biçimde bağdaştırmıştır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Dönence:** (*Dön*). Dönmek kökünden gelir. Zamanın geçişi ve göğün dönüşü (çarkıfelek) kavramıyla alakalıdır.

(*Bakınız:* ÜKEK)

TSS

DUMRUL HAN: *Söylencesel Kahraman.*

Eşdeğer: TUNGRUL HAN

En yetkin biçimini Korkut Ata öykülerinde bulmuştur. Yolkesicilik yaptığından dolayı Tanrıyı kızdırır ve canını almaya gelen Aldaçı (İslam sonrası Azrail) ile karşılaşır ve canını vermek istemez. Diğer başka halk anlatılarında da farklı serüvenlerde görünür. Ancak hepsinde de, pervasız, hoyrat, korkusuz bir kişilik olara yer alır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Dumrul:** (*Dum/Tum*). Okun sivri ucu demektir. Baş dumanlı anlamına da gelir.

DUYAR HAN: *Eziyet Tanrısı.*

Eşdeğer: TUYAR (TOYAR) HAN

Ateşten yaratılmıştır. Boynuzlu ve kuyrukludur. Eli ve ayağı yoktur. Ölüm tohumu eker. Mutsuzluk getirir. İnsanlara eziyet eder ve delilik verir. Alnının ortasında tek gözü vardır. Bazen yarı insan yarı şeytan olarak tanımlanır. Üç ayaklı atı vardır. **Ulu Tuiyar** olarak da bilinir. Yeraltında yaşar. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Duyar:** (*Duy/Doy*). Doymak fiili ile aynı kökene sahiptir.

DÜŞ: *Rüya.*

Eşdeğer: TÜŞ, TÖŞ, TÜS, TÖS, TÜHE, TÛL, TELEK

Moğolca: ZÜD

Uykudayken zihinde gerçekleşen zihinsel etkinlik(ler) ve bunlara ait algılar. Görsel çağrışımlar şeklinde oluşur. Gerçek olmayan şey, hayal, imge. Yarı Ölüm olarak algılanan uykuda görülen bu görsel imgeler öteki alem ile irtibat kabul edilir. Ve haber değeri taşıdığına inanılır. Örneğin rüyada yumurta gören

bir kadının çocuğunun olacağına inanılır. Hz. Yusuf en önde gelen rüya yorumcusu olarak kabul edilir. Bazen de gerçek alemin orası, bu dünyanın bir yanılsama olduğuna inanılır. Uyku bir çeşit ölümdür ve ruhun hareketli kısmı bedeni terk eder. Kabuslar akarsulara anlatılır ki, alsın götürsün diye. Rüyalar, o esnada gidilen yer bu alemin zıddı olduğu için tersine yorumlanabilir. Çağdaş bilimsel verilere göre düşler insanın bilinçaltının birer yansıması olup, doğru çözümlendiklerinde çeşitli ullağı sorunlarının giderilmesine yardımcı olabilmektedir. Rüyalar tüm toplumlarda ilgi çekmiş ve öteki alemden gönderilen bilgiler veya insanların öte alemde yaptıkları yolculuklar olarak düşünölmüştür. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Düş:** (Düş/Tüş). Düşünmek, düşmek, düşlemek fiilleri ile aynı köke sahiptir. Töz sözcüğü ile uzaktan bağlantısı dikkate değerdir.

"E" Harfi İçin Aşağıdaki Sayfanın Başına Geçiniz...

TSS

**LÜTFEN, BU E-KİTABI
FACEBOOK VE DİĞER SOSYAL SİTELERDE
PAYLAŞIN.**

EBEDE: Ağaç Cini.

Ormanlarda yaşar. İnsanlara zarar vermez. Yaşlı bir kadın görünümündedir. Ormanlarda yerlerdeki kurumuş ağaç yapraklarından gelen çıtırtılar onun ayak sesleridir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Ebede:** (Ebe). Ebe sözcüğü Yaşlı kadın anlamındadır.

EBEY HANIM: Yeryüzü Tanrıçası.

Eşdeğer: ABAY (APAY) HANIM

Yeryüzünü korur. İskit (Saka) mitolojisindeki Ana Tanrıça Abay ile bağlantılıdır. Aba/Ava sözcüğünün Havva sözcüğüyle ilgili olduğunu öne süren görüşler vardır. Türklerde ebe sözcüğü nine (büyükanne) demek olduğu kadar, bir insanı doğurtan kişi (doğum hemşiresi) anlamına da gelir ki, bu sözcüğün türeyişle olan ilk anlamını bir biçimde içerisinde barındırmaktadır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Ebey:** (Ebe). Yaşlı kadın anlamındadır. Türkçe Aba/Ebe, Moğolca Ebe/Ebi/Eve, Tunguzca Eve/Evke/Ebke sözcükleri anayanlı akrabalıkların bazılarını karşılamakta kullanılır. Eb/Öb/Öv kökü Moğolcada emmek anlamına gelen içerkilere sahiptir.

EBREN: Ejderha.

“Evren” olarak da ifade edilir. Söylencesel dev sürüngen. Kanatlıdır, korkunç bir görünümü vardır. Bazen devasa bir yılanıdır. Yeraltındaki mağarada yaşar ve orada bulunan hazineyi korur. Sularda veya ormanda yaşadığı da anlatılır. Bazen ateşin içinde barınır. Ağzından ateş saçar. Kuraklığın ve ölümün simgesidir. Masallarda suyun önünü keser ve bırakmak için karşılığında kurban ister. Su yaşam demektir, dolayısıyla onu kendi denetimine alarak yaşama sahip olacaktır. Bir başka açıdan bakıldığında susuz bıraktığı yeryüzüne ölüm ve kaos getirir. Öteki taraftan bunları elinde bulundurduğu için aynı zamanda bereketi refah ve güç simgesidir. Altay inanışlarında Bükrek (Bukra) adlı iyicil bir ejderha ile Sangal adlı kötücül bir ejderin birbirleriyle yaptıkları savaşlar anlatılır.

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Ebren:** (Ev/Eb). Evrilmek sözcüğüyle bağlantılıdır. Döndürmek, çevirmek, kıvranmak gibi anlamlar içerir. Evren sözcüğünün farklı bir söyleyiş biçimidir. Dolayısıyla Evren (kainat) aslında bir ejderhadır, tıpkı ejderha gibi evren de büyük ve insanüstüdür ve insan aklıyla bütün niteliklerini anlamak mümkün değildir. Ever (Eski Moğolcada Ebher), Moğolcada boynuz demektir ve ejderhaların boynuzlarının olduğu yaygın bir inanıştır. Tunguz dilinde Üre sözcüğü yılan veya ejderha anlamı taşır. Tunguzcanın Ulça lehçesinde ise Vere sözcüğü aynı anlama gelir.

(Bakınız: YELBEĞEN, EVREN)

ECEY: *Havva.*

Eşdeğer: ECE, EÇE, EJE

Veryüzündeki ilk kadın. Törüngeyin eşi. Sümerlerdeki Ecem (Kraliçeler Tanrıçası) ile de bağlantılıdır. Moğolcada anne demektir. Adem ise Elley veya Törüngey olarak bilinir. Türkçede ise abla, kraliçe gibi anlamları vardır. İlk insan olan kocasının ve kendisinin adı **Ecey (Ece)** ve **Elley (Ele)** şeklinde geçerler. İlk insan (ilk erkek ve ilk kadın) kavramlarına tüm kültürlerde ilgi duyulmuştur, çünkü insanın yeryüzünde ne zaman ve nasıl varolduğu sorusu daima merak edilmiştir. Günümüzde de antropolojinin ilgi alanlarından birisi insanoğlunun yeryüzüne yayılış sürecidir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Ece:** (*Ec/Eç/Eş*). Sümer kökenli olduğu söylenmektedir. Türkçede büyük kızkardeş, kraliçe anlamları vardır. Türkçede ç/ş dönüşümüyle Eş kökünü de işaret eder. Eş hem hayat arkadaşı hem de dişilik anlamları içerir.

(Yansı: ELLEY)

EĞEGÖZ: *Tekgözlü Dev.*

Eşdeğer: İĞEGÖZ

Başının üzerinde tek gözü olan canavar. Tek göz şeytaniliği simgelemektedir. Tepegöz'ün bir türüdür. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Eğegöz:** Ege + Göz. Ege göğüs kafesi demektir, belki de gözü göğsünün üzerindedir. İğ kökü ise hastalık, şeytanilik gibi anlamlar barındırır.

(Bakınız: TEPEGÖZ)

TSS

EKİN İYESİ: *Ekin Ruhu.*

Eşdeğer: EGİN (İGİN) ISI

Eşanlam: ARIŞ (ARUŞ) İyesi

Ekinin koruyucu ruhu. **Çavdar İyesi, Arpa İyesi, Buğday İyesi, Yulaf İyesi, Yonca İyesi, Ot İyesi, Çayır İyesi, Çimen İyesi** gibi türleri vardır. Hatta hasat sonrası biçilmiş ot ve ekinler için **Kes İyesi, Saman İyesi** gibi iyeler de mevcuttur. Hatta dirgen, tırmık, yaba, döven, kosa, orak, bel, kürek, kazma gibi tarım araçlarının her birinin dahi iyeleri olduğu düşünülür. Zayıf kalmış ekinlerin bulunduğu yerlere Ekin Anasının ayak izleri denir. Ekinlerde yangın çıktığında ters taraf üfleyerek söndürür. Ekinlerin içinde yuvarlanmayı sever. Bir demet ekin onun için biçilmeden bırakılır ve buna Kır Sakalı denir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Ekin:** (*Eğ/Ek*). Ekmek fiilinden türemiştir. Tahıl unundan yapılan yiyecek olan Ekmek ile aynı kökene sahiptir. Ayrıca kültür anlamındaki Ekinç/Ekin ile eşsesli ve benzer anlamlıdır, aynı kökten gelirler. Eski Moğolcada Ekin (günümüzde Eh) başlangıç demektir.

ELBİS HAN: *Kavga Tanrısı.*

Eşdeğer: İLVİS (İLBİS, ELVİS, YİLBİS) HAN

Elbis Kuha olarak da anılır. Savaş Tanrısı olarak da algılanır. Acımasızdır ve insanlara acımasızlığı telkin eder. Savaşçı bir karakteri vardır. Şeytani özelliklere sahiptir. İslam'ın etkisiyle bu sözcük "İblis" halini almıştır. Fakat aslında Türkçede pek çok olumsuz anlamı barındıran (Yal/Yel/Hal/Al/EI) kökünden türemiştir. Savaşlardan önce çağrılır ve adına törenler yapılır. Onun sayesinde düşmanın attığı oklar geri kendisine döner. Düşmanın ölmesini isteyen kim varsa ondan yardım diler. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Elbis:** (*El/Al/Yal/Yel*). Şeytani özellikleri anlatan Yelbi sözcüğü ile aynı kökten gelir.

ELLEY HAN: Adem.

Eşanlam: 1. TÖRÜNGEY (TÜRÜNGEY) HAN, 2. TARGITAY (TARGUTAY) HAN

İlk insan. Yeryüzünde yaratılan ilk kişi. İnsanların atası. Gökte yaşamaktadır. Ne bir ulusa ne de bir boya (kabileye) sahip değildir. İlk önceleri eşi de yoktur. Sonradan yeryüzüne gönderilmiştir. Yeryüzüne gönderilirken Uluğ Kayın tarafından kendisine Su, Ateş ve Demir verilmiştir. Karısının adı Eçe'dir. Elli kapılı, kırk pencereli, çatısı otuz kirişli bir evi vardır. Öküzleri tarla sürmede kullanan kişidir. Köten (saban) sürmeyi bulan kişi de odur. Kımız bulan da odur. Kımız içme töreni ona aittir. Bazen göklerden mi indiği yerden mi çıktığı belli olmayan kişi olarak betimlenir. Bazen de gökten düştüğü söylenir. Ateşi elde etmiştir. Ve kendisi yurdundan kovar, bu durum kovulma motifiyle de bağlantılıdır. İslam, Hıristiyanlık ve Museviliğin etkisiyle çamurdan yaratıldığı inancı yerleşmiştir. Türklerle bağlantılı eski bir kavim olan İskit (Sak / Saka) mitolojisinde **Targitay** (Targutay) olarak yer alır. Targutay'ın üç oğlu vardır, bunların yeraltını, yeri ve göğü simgeler.

- **Arpaksay:** Arpa yemeği yer ve Arpaçay'da oturur.
- **Lipoksay:** Balık yemeği yer Lipoçay'da oturur.
- **Kolaksay:** Kuş yemeği yer ve Kulaçay'da oturur.

Karısıyla birlikte adları **Ecey (Ece)** ve **Elley (Ele)** şeklinde geçer. Ele ile bağlantılı olan Hala (Ala) her ne kadar dişil bir akrabalık bağına ifade ediyor olsa da babasoylu ve babayönlü bir kanbağını anlatmaktadır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Törüngey:** (*Tör/Tür*). Türemek kökünden gelir. Töre/Türe/Törö sözcüğü adalet ve hukuk anlamı da taşır. Türk kelimesiyle aynı kökteştir. Tör/Törü/Türe/Törö/Turo/Turu sözcükleri Moğolcada da emir, düzen ve bunun yanında evlilik ve doğum anlamlarını bünyesinde barındırır.
- * **Targutay:** (*Tar*). Tarım yapmak anlamı ifade eder. Tangrı Tay yani Tanrının oğlu anlamını içerdiğini öne süren görüşlerde vardır. Ayrıca Sibiry Türkçesinde boğa anlamına gelen Tur sözcüğü ile de bağlantılı görünmektedir. Yine eski Türkçede Tar/Targ/Tarh kökünün akrabalık bildirmesi ile de alakalı olabilir. İskit kökenlidir.

(*Bakınız: ECEY, SOGOTOH HAN*)

EMEGEL HANIM: Çocuk Tanrıçası.

Eşdeğer: EMEGELÇİ HANIM

Çocukları ve bebekleri korur. Küçük çocukların başlarına gelecek kazaları önceden görür ve engel olur. Çocuklar hastalandıklarında kadın şamanlara onlar için uygun ilaçları hazırlamala yollarını gösterir.

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Emegelçi:** (*Em*). Moğolca Emege nine, Emgen ise yaşlı kadın demektir. Ayrıca Emmek fiilini çağrıştırır. Em kökü ilaç ve dişilik anlamlarına sahiptir. Moğol ve Türk lehçelerinin hemen tamamında dişil anlamları ve emzirme içeriğini barındırır. Tunguzcada da yine dişil akrabalıkların bazılarını tanımlamakta kullanılan bir sözcüktür. Mançuca Emhe, kaynana manasına gelir.

EMEGEN: Dev.

Eşdeğer: İMEGEN

Kafkas efsanelerinde çirkin, zaman zaman birden fazla başı olan devasa yaratıklar olarak betimlenir. Nart efsanelerinde emegenlerin sayıları oldukça fazladır ve her üç ayda bir doğum yaptıkları söylenir. Her doğumda yüzden fazla çocuk dünyaya getirirler. Nart kahramanları sürekli emegenlerle savaşır ve güçleriyle, zekalarıyla onları her zaman yenmeyi başarırlar. Fakat onlardan çok korkar ve çekinirler.

Çünkü emegenler, yakaladıkları zaman insanları yerler. Nart destanlarına göre dünyadaki bütün kötülüklerin kaynağı emegenlerdir. Eğer onlar olmasaydı dünyada hiçbir kötülük olmazdı. Tanrılar, yeryüzünü emegenlerin kötülüğünden korumak için Nartları yaratmıştır ve onlar da sürekli emegenlerle savaşıp durmaktadırlar. Emegenlerin yer almadığı hiçbir Nart destanı yoktur. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Emegen:** (Em). Emek (bir yerde olmak, güç tüketmek, iş yapmak) fiili bağlantılıdır. Emen ruh can demektir, ayrıca ağaç dikmek için açılan çukuru da ifade eder. Kafkasyadaki diğer halkların dilleriyle de ilgisi bulunduğu muhakkaktır.

EMEKET: Şaman Ruhu.

Eşdeğer: EMEGET, EMEGEY, AMAGAT

Şamanın varlığında kök salar. Kel ve parmak kadardır. Bu ruh olmadan şaman olunamaz. Şamana yol gösterir. Şaman öldüğünde kuş görüntüsünde dışarı çıkar. Şamanın mezarının yanında veya üstünde büyüyen ağacının üzerinde mezarın saygınlığını ve temizliğini korur. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Emeket:** (Em). Emek (bir yerde olmak, güç tüketmek, iş yapmak) fiili bağlantılıdır. Emen ruh can demektir, ayrıca ağaç dikmek için açılan çukuru da ifade eder. Emege/Emegen ise büyükanne ve yaşlı kadın demektir. Tunguzlarda koruyucu ruhlara verilen Amaka adıyla da bağlantılıdır. Teleğüt Türkleri ise bu ruha Emegen adı verirler.

(Bakınız: KELTEGEY)

ERBÖRÜ: Kurtadam.

Dolunayda kurda dönüşen kişi. İskitler, bazı olağan üstü büyücülerin her yıl birkaç gün için kurda dönüştüklerine inanıyorlardı. Dişi olanları için “Eşbörü” kullanılabilir. Kurtadam kavramına yeryüzünde değişik kültürlerde rastlanır, ancak özellikle Avrupa toplumlarında en çok ilgi duyulan mitolojik figürlerden birisidir. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Erbörü:** Er “İnsan” + Börü “Kurt”

ERBÜKE: Yarı İnsan.

Eşdeğer: ERBÖKE

Yarı insan yarı yılan olan varlık. Bu varlıkların başında Yılan Ana ve/veya Yılan Ata (Şahmaran) bulunur. Dişi olanları için “Eşbüke” kullanılabilir. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Erbüke:** Er “İnsan” + Büke “Ejderha, Yılan”

(Bakınız: YILAN ANA, YILAN ATA)

ERDENY HAN: Haber Tanrısı.

Eşdeğer: ERDENAY HAN

Tanrıların haberlerini insanlara iletir. Habercileri ve ulakları korur. Uçan beyaz bir atı vardır. Elçilerin başlarına zarar gelmesine engel olur. İletilen haberlerin olduğu gibi, değiştirilmeden yerine ulaştırılmasının önemi sembolize edilir. Türk masallarında en çok rastlanan haberciler **Çapan/Çapar:** Atlı Haberci, Atlı Postacı olarak görünürler ve atları üç gün üç gece hiç durmadan yol alır. Ya da her şehirde bir at değiştirerek ve atın üstünde uyuyarak yol alırlar. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Erdeney:** (Er). Erden; katışıksız, erdemli, sadık demektir.

EREK HAN: *Söylencesel Şaman.*

Ülgen'in kızlarından biriyle evlenmiştir. Son derece güçlü ve sıra dışı yetenekleri vardır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Erek:** (*Er*). Amaç, hedef bildirir. Güçlülük anlamı da bulunur. Moğolcada Ereh, aramak; Eregtey ise erkek anlamına gelir. Moğol, Mançu ve Türk dillerinde er kökü erkek anlamına gelen çeşitli sözcükleri türetmiştir.

EREN: *Evliya.*

Eşdeğer: İREN, YİREN

Ermış olarak da adlandırılır. Kendini Tanrıya ve onun yoluna adanmış kişi. Sıradışı işler başaran ve Tanrı tarafından korunan, yardım edilen kutlu kişi. Olağanüstü sezgileri ve yetileri vardır. İstedikleri zamanda istedikleri mekanda bulunabilirler. Tanrı onların dualarını kabul eder. Dua ederlerse bol yağmur yağar ve bereket gelir. Dağ eteklerinde dolaşır, dağlarda ve mağaralarda yaşar. Eliklerle (dağkeçileriyle) ve geyiklerle dolaşır. Verdiği öğütlerin dinlenmesini ister. Bazı erenler savaşçıdır ki, Tanrı'nın dinini yaymak ve vatani korumak için vuruşurlar. Bunlara Alp Eren denir. Böylesi erenlerin atları da kendileri gibi kutludur ve bir dağdan başka bir dağa atlar, uçurumlardan aşağıya atlayarak iner. Atladığı dağlarda, bir taşın veya kayanın üzerinde bu atların ayak izleri kalır. Erenlerin kurganlarında veya türbelerinde kılıçları saklanır ve bu kılıçların üzerine yemin edilir. Bazen iki tür eren olduğu anlatılır. Biri yerde diğeri gökte yaşar. **Ağ (Ak) Eren** denilen ruhlar daha önemli bir yere sahiptir. Bazen olacak şeyleri önceden bilirler. "**Yitik Erenler**" gözle görülemeyen, gözlerden ırak evliyaları ifade eder. Hastalıkları iyileştirebilir, ateşte yanmaz. Onlara karşı saygı gösterilmelidir. Tüm bilimlerin kapıları onlara açıktır. Tüm alemin sırlarını anlarlar. Bir pencerenin perdesini hafifçe aralayıp bir müride gizli alemlerden bir parçayı gösterebilirler. Ona kılıç, ok, zehir etki etmez. Zehiri içtiğinde bal olur. Devislere verilen bir diğer isim ise Ayıkşa'dır.

- * **Eren:** (*Er*). Ermek fiilinden gelir. Olgunluk, mükemmellik, yükselme anlamlarına sahiptir. Mançu dilinde İren sözcüğünün geyik anlamına gelmesi ise tesadüften öte bir durumdur. Moğolca Aran/Haran ise insan demektir. Yakutçadaki Eren sözcüğünün umut anlamına gelmesi de dikkat çekicidir. Gerçekte Türk inanişinde erenler insanlığın umudu olarak görülürler ve dünyanın onların hürmetine yokolmadığı düşünülür.

(*Karşı: DİREN*)

ERGE NE İYESİ: *Maden Ruh*

Eşanlam: 1. ŞAHTA (ÇAHTA), 2. URKA (URKAY, URHAY) İyeleri.

Maden ocağının koruyucu ruhu. Her maden ocağı için farklı bir İye vardır. Bu İye, insan gözüne gözükmez, fakat ısıklık çalar, kedi gibi miyavlaması ve bebek ağlaması, köpek uluması gibi sesler çıkarır. Çalışan işçilere yardım eder, mesela maden ocağı çökeceği zaman işçilere "Gidin" diye seslenerek onları kazadan korur. Türk işçilerin Ukrayna, Rusya gibi ülkelerden işçiliğine gittiklerinde dahi buralarda bu İyeye dua ederek yardım diledikleri anlatılır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Ergene:** (*Er/Erk/Erh*). Güçlük, zorluk anlamlarını barındırır. Maden ocağı demektir. Türklerde gizemli yerlerdendir. Erge sözcüğü Türkçenin bazı lehçelerinde kapı, eşik veya basamak demektir. Korumak anlamını da taşır. Moğolcanın değişik lehçelerindeki Ergenek/Erginek/Hergeneh/Ergeneg sözcükleri de bir şeyi korumaya yarayan dolap veya sandık demektir.

(*Bakınız: İYE*)

ERGENEKEN: *Kutsal Yurt.*Eşdeğer: ERGENEKÖN, ERGENEKON

Türkler düşmanları tarafından yok edilip kılıçtan geçirilir. Yalnızca iki kadın ve iki erkek kalır. Bunlar sarp yollardan aşarak dağların arasında bir yere varırlar. Bu iki erkeğin adı Negüz ve Kıyan'dır (bazı kaynaklarda Tuguz ve Kayan). Bu dağların arasında bulunan yeşillikler içindeki diyarda yaşar ve çoğalırlar. Fakat daha sonra sayıları artınca bu yurda sığmaz ve çıkmak isterler. Fakat atalarının geldiği geçidi bulamazlar, çünkü büyük ihtimalle o yol bir depremde kapanmıştır. Sonra dağların belirli bir kesiminde yoğun miktarda metal bulunduğunu ve orayı eritirlerse çıkabileceklerini anlarlar. Devasa körükler yapar, inanılmaz büyüklükte bir ateş yakarlar ve madeni eritip dışarı çıkarlar. Türk ve Moğol boyları buradan yeryüzüne yayılırlar. Bu yolculuklarında kendilerine kutsal bir kurt yol gösterir. Ergenekon'dan çıkışın yıldönümü Nevruz Günü'dür. Bu yüzden nevrusta örslerde demirler dövülür, ateşler yakılır. Demircilik de bu nedenle kutlu bir meslek kabul edilir. "Yırtarım dağları, enginlere sığmam taşarım." (İstiklal Marşı - M. Akif ERSOY) bu efsaneye gönderme yapar. Ergenekon'dan çıkarken Konrat (Kongrat) boyu diğer boylardan önce davranıp çıkmak istemiş ve düzeni bozarak karışıklık çıkarmıştır. Bu nedenle Tanrı tarafından cezalandırılarak ayaklarına bir ağırlık verilmiştir. Bu boydan gelen herkesin ayağı ağrır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Ergene:** (Er/Erk/Erh). Ergene "Maden" + Ken/Kön "Geçit, Aşıt". Güçlük, zorluk anlamlarını barındırır. Maden ocağı demektir. Türklerde gizemli yerlerdendir.

ERKE HANIM: *Ayartıcılık Tanrıçası.*Eşdeğer: İRKE HANIM

Baştan çıkarıcı, ayartıcı Tanrıça. Nazlı olarak tanımlanır. Erke Sultan (Erke Solton) da denir. Teleğütlerde Erkey Han adlı bir Tanrının varlığından bahsedilir. Aynı kişi olması muhtemeldir fakat Han (Kağan) sıfatının kullanılması eril olduğunu akla getirmektedir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Erke:** (Er/Erk/Erh). Erkli, güçlü, kuvvetli demektir. Egemenlik anlamı vardır, işve cilve, naz çeriğine de sahiptir. Ayrıca ayartma anlamı da taşır. Bazı lehçelerde arzu, istek manalarına gelir.

ERKECEY: *Parmak Adam.*Eşdeğer: İRKEYEL, ERKECEL

Parmak boyunda bir insandır. Türklerde ruh başparmakta bulunur. Öbür dünyada insanlar çok küçük boyludur. Türkler, insanların binlerce yıldır, boylarının ve ömürlerinin kıaldığına inanırlar. Eskiden insanlar çok iri ve uzun, ayrıca daha uzun ömürlüymüş, binlerce yıl yaşarmış. Boyları ve ömürleri kısalarak bugünkü durumlarına ulaşmışlardır. Buna bağlı olarak insanların küçülerek bir cüce hatta parmak kadar kalacağına inanılır. **Biliz** ve **Ecene/Eçene** (Cüce) sözcükleri masallarda zaman zaman geçer fakat bunlar parmak kadar değildirler. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Erkecey:** (Er). Küçük kişi demektir. Moğolcada Erhiy (Eski Moğolcada Erekey) başparmak anlamına gelir.

(Bakınız: ERNEK)

(Karşıt: UZUH, KELEMTER)

ERKLİĞ HAN: *Uzay Tanrısı.*

Yıldızlardan, göktaşlarından ve gök nesnelerinden sorumludur. Adı gezegenlerden birisine (Satürn) verilmiştir. **Erlik Han ile karıştırılmamalıdır. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

* **Erkliğ:** (*Erk*). Erkli, güçlü, kuvvetli demektir.

(*Karıştırılan: ERLİK HAN*)

ERLİK HAN: *Kötülük Tanrısı.*

Eşdeğer: İRLİK HAN, YERLİK HAN

Moğolca: ERLEG (YERLEG) HAN

Kötülüklerin kaynağıdır. Yeraltında yaşar. Saçları, gözleri ve kaşları ile atı karadır. Çatal (çiftli) sakalı dizlerine kadar uzamıştır. Boynuzları ağaç köklerine, bıyıkları yaban domuzunun dişlerine benzer. Yatağı kunduz derisindendir. Kadehi insan kafatasındandır. Kamçısı karayılandandır. Körüğü, çekici ve örsü vardır. Dokuz oğlu ile dokuz kızı vardır. Çenesi tokmak gibidir. Eyerlenmiş dokuz boğası vardır. Gümüş bir tahtı vardır. Yeraltında demir sarayında yaşar. Yassı demirden bir kalkanı bulunur. Kılıcı geniş ağızlı bir paladır. İhtiyar ve çirkin bir görüntüye sahiptir. Kara renkle simgelenir. Kendisine kara at kurban edilir. Kayra Han ilk önce bir varlık yaratmış onun aracılığı ile de yeryüzünü, dağları, vadileri meydana getirmiştir. Bu varlığın kendisine baş kaldırması üzerine, ona "Erlik" adını vererek ışık evreninden yeraltına atmış, ayrıca yerden dokuz dallı bir ağaç büyütür her dalında değişik bir cins insan yaratmıştır. Sonsuz suların içinden toprak (balçık) çıkarma görevi ona verilmiş fakat Erlik yeryüzü yaratılırken ağzında kendisi için bir parça toprak saklamış fakat bu yaptığı anlaşılınca cezalandırılmıştır. Bilgisiz, yıkıcıdır. Düzen ve barış istemez. Huzura karşıdır, yeryüzünü karıştırmak ister. Sonsuz karanlıkların içinde yaşar. İradesi yoktur. İradesizliği simgeler. Affedilir fakat hemen ardından kötülüğe dalar. Evrenin başlangıcında yalnızca Ülgen ve Erlik vardır. Kaz ve kuğu kılığına girerek sonsuz suyun üzerinde uçarlar. Kayra Han ise evrenden önce de mevcuttur. İki köpeğinin adı **Kazar ve Pazar**'dır. Yeraltındaki ırmağın kenarında, yüksek bir dağın eteğinde kırk köşeli taş evinde yaşar. Çelik mızrak şeklinde bir tılsımı vardır. Bir insanın eline geçtiğinde ölümcül bir silah olur. Tüm düşmanları yok eder. Gözkapakları bir karış, saçları dimdik, yüzü kan gibi kırmızıdır. Bıyığı kıvrılarak kulağına asılmıştır. Vücudu yılanlarla kaplıdır. Domuz boynuzlu öküzünün sırtında yolculuk yapar. Kızlarının hiçbirinin adı yoktur. Kötü ruhların tamamı onun egemenliği altındadır. Pora Ninci ve Kara Ninci adlı iki yardımcısı vardır. Gökten kovulduğunda yardımcı ve hizmetkarları da onunla birlikte yere dökülmüştür. O hızla toprağın altına saplanmışlardır. Erliğin gelişyle aleme aniden karanlık çöker, rüzgar eser, fırtına kopar, yer sarsılır. Yeraltını kara bir güneşle aydınlatır. 1980 yılında Moğolistan'da bulunan bir dinozora Erlik ismine istinaden Erlikosaurus adı verilmiştir. Dokuz tane oğlu vardır, bunlardan biri Sokor (Tek Gözlü) ve biri de Çolok (Tek Elli)'dir ve her biri yerin dokuz katını simgelerler:

1. **Karaş Han** (Bkz.)
2. **Matır Han** (Bkz.)
3. **Şingay Han** (Bkz.)
4. **Kömür Han** (Bkz.)
5. **Badış Han** (Bkz.)
6. **Yabaş Han** (Bkz.)
7. **Temir Han** (Bkz.)
8. **Uçar Han** (Bkz.)
9. **Kerey Han** (Bkz.)

Erkliğ Han ile karıştırılmamalıdır. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Erlik:** (Er/Yer). Kişi, güç ve yer, yer altı kelimeleri ile bağlantılıdır. Buryatçada kan içen anlamında kullanılır.

(Karşıt: ÜLGEN HAN)

(Karıştırılan: ERKLİĞ HAN)

ERNEK: Parmak Adam.

Eşdeğer: ERKENEK, İRKENEK

Parmak boyundaki insan. Avrupa masallarındaki “**Parmak Çocuk**” motifini akla getirmektedir. Fakat tamamen özgün ve farklı bir varlıktır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Ernek:** (Er). Küçük kişi demektir. Moğolcada Erhi/Erhiy/Herekey/Hereg başparmak anlamına gelir. Eski Türkçede Ernek/İrnek/İrgek/Ergek/Erbeh parmak veya başparmak manası taşır.

(Bakınız: ERKECEY)

(Karşıt: UZUH, KELEMTER)

ERŞEK: Söylencesel Yaratık.

Pars ve Ayı'nın çiftleşmesinden doğan efsane yaratığı. Yarı ayı yarı pars olarak da düşünülür. Gövdesi pars, kafası ayı şeklindedir. Pençeleri de ayıninkiler gibidir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Erşek:** (Er). Güçlülük anlamı içerir. Moğolcada Ers keskinlik ifade eder ve bu canlıların pençelerinin keskinliği ile ilgili olabilir.

ERTEĞİ: Masal.

Eşdeğer: İRTEĞİ, ERTEK, ERTEKİ

Masallar yeryüzündeki tüm toplumlarda bir biçimde mevcuttur. Türk kültüründe de önemli bir yer tutarlar. Başlıca masal kahramanlarının adları aşağıda sıralanmıştır. İsimler Türk kültürünün ortak geçmişinden kaynaklandığı için Asya'da, Anadolu'da farklı masallarda ortaya çıkabilmektedir. Örneğin son derece ciddi bir üslubu ve anlatım tekniği bulunan, sosyolojik altyapısı olan Korkut Ata öykülerindeki bazı kişilere daha basit çocuk masallarında rastlanabilmektedir. Bazen de masal kişileri mitoloji ile bütünleşmektedir. Değişik efsanelerde yer almaktadırlar. Aşağıda verilen isimler belli başlı sık rastlanan adlardır. Daha ayrıntılı bir tarama ile bu sayı kat be kat artacaktır. Bu isimlerde eril olanların sonundaki Han ünvanının kaldırılıp yerine Batır, Mergen gibi sıfatlar eklendiği veya başına Er gibi ekler getirildiği çeşitlemelere rastlanabilir. Aynı şekilde dişil olanlarda ise Hanım yerine Hatun, Kız gibi sıfatlarla oluşturulmuş versiyonlar mevcuttur. Ayrıca lehçe ve şivelerdeki söyleyiş farklarıyla da yer alabilirler. Ancak bu karakterlerin geçtiği tüm masallarda birkaç kategoride farkları ortaya koyulabilecek ortak veya benzer öyküler ayrıntı çeşitlilikleri ile yer alırlar. Masallarda geçen motifler de aynı şekilde ortak özellikler taşırlar. Pek çok öge pek çok masalda benzer ifadelerle ve nitelermelerle geçer. Masal kültürü içerisinde pek çok ilave yan unsuru barındırır. Örneğin Türklerde **Olonho (Olungu)** veya **Yomak (Comog)** olarak adlandırılan ve şiir şeklinde anlatılan destanlar ile **Bilmeceler** ve hatta **Leyley (Laylay)** da denilen Ninniler de masalların bütünleyicisi konumundadırlar. Mitolojinin en önemli taşıyıcısı durumunda olan masallar, bilgi birikiminin kuşaktan kuşağa aktarılmasında büyük işleve sahip olmuşlardır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Erteği:** (Er/İr). Erte, ertelemek sözcükleriyle aynı kökten gelir. İrdelemek sözüyle bağlantısı da dikkat çekicidir.

ESEGE HAN: *Yaratıcı Tanrı.*

Esege Malan veya **Esege Burhan** olarak bilinir. Kel başlıdır. Moğol ve Buryat kökenlidir. Yeryüzündeki insanları yaratır. Oğlu Çolpan Han'dır. Eski Moğolcada, Esege (İsegey) yani "Ata" olarak tanımlanır. Örneğin Yakutlar Ayzıt için de İsegey ünvanını kullanırlar. Malan ise kellik ifade eder. Kel olmak Türk Moğol kültüründe güç ifade eder. Gilyaklardaki Yitsigey de benzerlikler taşır. Tungusların Eskeri adlı yaratıcı Tanrılarını da akla getirir. Eskeri suların içinden çamur çıkararak dünyayı yaratmıştır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Esege:** (*Es/Ez*). Ata, baba anlamları vardır. Türkçe Es/Ez/Is sahip köküylede bağlantılıdır. Yesüge/Yesügey/Yasaga ise yasalara bağlı olan, yasa koyan demektir. Eski Moğolca Etige (Çağdaş Moğolcada Eçeg/Ezeg) sözcüğü baba manasına gelir.

ESİN: *İlham.*

Metafizik, doğaüstü veya tanrısal yetenek veya buna bağlı söz, duyum ve algı. Etkilenme, çağrışım, içe doğma ile gelen yaratıcı düşünce. İnsanlara estetik duyguları getiren iyicil varlıkların bulunduğu inanılan dönemlerin anlayış biçimi aslında günümüzde de sözcüğün içeriğinde gizlidir. Gelen ilham perisi esinti oluşturduğu için bu söz yerleşmiştir. Tanrı Vergisi deyimi bu kavramı biraz daha açıklar. Sanatsal yetenek ve onun sonucu olan ürünler, insanlara bahşedilmiştir. İşte bu yeteneği ve o oan oluşacak olan ürüne dair fikri bir ruh getirir. SümerlerE göre Es, rüzgarın söylediği söz demektir. Türk kültür ve sanat algılayışında yeteneklerin ilahi bir güç tarafından gönderildiği inancı yaygındır. Esin kavramı da zaten zaman zaman gelen bir olgudur. "İlham geldi" tabiri bu durumu ifade eder. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Esin:** (*Es*). Esmek fiili ile ilgilidir. Doğaüstü varlıkların bir esinti şeklinde hissedilebileceği inancını barındırır.

EŞİK İYESİ: *Eşik Ruhu.*

Eşdeğer: EŞGİK (ESİK) ISI

Eşanlam: 1. ASTANA 2. BUSAĞA (BOSAĞA, BUSAVA, BOSAKA, BOSAHA, BASTAV), 3. TUPSA İyeleri

Moğolca: BOGOHO (BOHOGO) EZEN

Eşiğin koruyucu ruhudur. Her eşiğin koruyucu bir ruhu vardır. Bu ruh eşikte yatar. İneklerin şaşırmandan evlerini bulabilmelerini sağlar. Hayvanları korur. Eşikte oturmak, eşikte konuşmak iyi sayılmaz, bunun nedeni ruhun orada olmasıdır. Eşiğin baht ve talihle de ilgisi vardır. Çünkü eşik iki farklı alemleri simgeleyen esrarengiz bir sınır gibidir. Günümüzde çağdaş beşeri bilimlerde kullanılan Bilinç Eşiği, Duyum Eşiği gibi kavramlar da bu sınır anlayışını ortaya koymaktadır. İçerisi ve dışarı, açık ve kapalı alan, soğuk ve sıcak mekan, aydınlık ve karanlık hep evin dış çevreden farklılığın bir sonucudur. Eşikte bulunur. Bazen "Kara Çuha" adı da verilir. Astana Kazakistan'ın başkentidir ve bu sözcük de aynı zamanda başkent demektir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Eşik:** (*Eş*). Kapı basamağı. Bir şeyin başlangıç yeri. Bir şeyin sınırı.

ETKİLEŞİM: *Kültürel Alışveriş.*

Farklı kültürler arasında gerçekleşen kavramsal alışveriştir. Etkileşim görece daha eski dönemlerde, birbirine yakın ve komşu toplumlar arasında daha yoğun, daha hızlı ve daha fazla ortaya çıkmıştır. Günümüzde ise teknik olanaklar sayesinde kültürel alışveriş herhangi bir sınır tanımadan gerçekleşebilmektedir. Bunun olumlu yönleri olduğu kadar, pek çok olumsuzluk da açık bir biçimde kendisini göstermektedir. Örneğin ekonomik ve siyasi anlamda egemen ve baskın olan ülkelerin kültürleri her alanda diğer kültürleri yok etmektedir. Türk kültürüne ait masal unsurları haricinde

dışarıdan gelen (kelime ve/veya anlam olarak) yabancı kökenli varlıklarda mevcuttur. **Şeyh, Cüce, Soyтары, Fil, Cambaz, Hekim, Darağacı, Hırka, Asa, Zenci, Cübbe, Kaftan, Çoban, Kadı, Çingene** gibi ikincil unsurlar da bulunmakla birlikte pek çok kavram, söylence ve masallarımızın artık vazgeçilmez öğeleridir ve bunlar da artık kültürümüzün önemli bir parçası haline gelmişlerdir. Türk kültürüne çevre uygarlıklardan taşınan ve bir biçimde içselleştirilen söylence unsurlarının belli başlıları şöyle sıralanabilir.

Yabancı Kökenli Önemli Masal ve Söylence Unsurları:

- **Abrakadabra** (*Aramice, Avrakadabra*): Büyülü söz. Büyüyü gerçekleştirmek için söylenir. Aramice de “Söylediğim Gibi Yaratacağım” demektir.
- **Amazon** (*Yunanca, Amazon; Farsça, Hamazan*): Savaşçı kadın. İyi ok atmak için tek göğüsleri yoktur. Dede Korkut öykülerindeki Alpkızlar olduğu iddia edilir. Anadoluda yaşadıkları söylenir. İskitçede **Oyorpata** adı verilmiştir.
(Bkz. ALP, Alpkız)
- **Anka** (*Farsça, Anka*): Kızıl renkli devasa kuş. Kaf dağında yaşar. Köpek başlı, kaplan pençeli olarak tasvir edildiği de olur. Kendi küllerinden yeniden doğar. Sümerlerde Anzu olarak bilinir.
(Bkz. Türkçe: KONGRUL, TOĞRUL)
- **Burak** (*Arapça, Burak*): Hz. Muhammed'in Miraç'ta kullandığı binek. Yıldırım, şimşek, parıltı, ışıltı anlamlarına gelen Berk kelimesinden türetilmiştir.
- **Buta** (*Sanskritçe Butha*): Kutsal Rüya. Rüya da kişiye şamanlık veya ozanlık yeteneğinin bahşedilmesi. Genelde üç bade içilir. Bundan sonra kişinin ağzından burnundan kan gelir. Uyandığında kopuz veya bağlama çalma gibi yetenekler edinilmiş olur.
(Bkz. Türkçe: BERGÜ)
- **Cadı** (*Farsça, Cadu*): Doğaüstü güçleri olduğuna inanılan kadın. Geceleri dolaşarak ve uçarak kötülük yapar. Türkçede Cazi olarak da söylenir. Albis Türklerde cadı benzeri bir varlık olarak bilinir.
(Bkz. Türkçe: ALBIS)
- **Canavar** (*Farsça, Canuvar/Canubar*): Masallarda sözü geçen yabani, yırtıcı hayvanlar. Sıradışı büyüklükte ve görüntüdedir. Korkunç görünümü ve sesi vardır.
(Bkz. Türkçe: AZMAN, GUYUK, MANGUS)
- **Cemre**: İlkbaharda görünüp titrek ışıklar saçarak göğe yükselir. Sonra buzların üzerine düşerek onları eritir. Oradan da yere girer. Bulgarlarda **Zemire** olarak yer alır. Türkçe Emire/İmere ile de bağlantılıdır.
(Bkz. Türkçe: İMRE)
- **Cin** (*Arapça, Cin*): Göze görünmeyen, türlü biçimlere girebilen, iyilik de kötülük de yapabilen, ateşten yaratılmış varlık. Sihirli Lambanın içinden çıkma motifi Arap kültürüne aittir. İnsanlara verdikleri zarara “Cin Çarpması” denir.
(Bkz. Türkçe: ÇOR, YELPİN)
- **Çiltan** (*Farsça, Çilte*): Kırklar. Kırk Evliya demektir. Kırk Çiltan veya Kırk Eren adıyla da anılırlar. Çiltanlar yılda bir kez toplanıp yeryüzünde olup bitenleri görüşürler, değerlendirirler.
(Bkz. Türkçe: KIRKLAR)
- **Derviş** (*Farsça, Derviş*): Tanrı yoluna adanmış ve bu yolda kendisini eğiten kişi. Diyar diyar gezen, insanlara bilgeliği aşılayan bir kişilik olarak yer alır.
(Bkz. Türkçe: EREN)

- **Dev** (*Farsça, Div*): Çok büyük masal yaratığı. Çoğu zaman insan biçimlidir. Korkunç görünümülleri olabilir.
(Bkz. Türkçe: YELBEĞEN, YALMAVUZ)
- **Haydut** (*Arapça, Haydut; Macarca, Hayduk*): Yolkesici, hırsız, soyguncu. Kırk Haydut (Kırk Harami) motifi Ortadoğu kültürlerinin etkisiyle gelmiştir. Hayduk biçimi Macarca, Bulgarca, Arnavutça ve Slav dillerinin tamamında ortak bir tabir olarak yer alır. Macarlarda bu adla efsaneleşmiş, zenginden alıp fakire dağıtan (Türklerdeki Efe) benzeri kişiler vardır.
(Türkçe: UĞRU, YOLKESEN)
- **İblis** (*Arapça, İblis*): Şeytan. Ateşten yarartılmış ve Tanrıya isyan etmiş olan, insanları yoldan çıkaran varlık.
(Bkz. Türkçe: TEYREN)
- **Kaftar** (*Farsça, Kaftar*): Boynuzlu bir kadın görünümündedir. Büyücülük yapar, ölüleri mezardan çıkarıp götürür. Çirkin bir görüntüsü vardır. Kuş olup uçar. Keskin dişlidir.
- **Kevser** (*Arapça, Kevser*): Ölümsüzlük Havuzu veya Irmağı. Cennette olduğu söylenir. Bolluk, bereket anlamı da taşır. Farsça'da Abıhayat, Türkçede **Bengisu** olarak karşılanır.
(Bkz. Türkçe: BENGÜSU)
- **Korsan** (*İtalyanca, Kursar*): Deniz taşıtlarına saldıran, yağmalayan haydut. Korsanlar bir milleti ya da orduyu temsil etmezler ve çoğunlukla amaçları ganimet ele geçirmektir.
- **Kral** (*Macarca, Kraly*): Bir ülkenin başında bulunan ve mutlak hakimi olan erkek yönetici. Masallarda Padişah, Şah, Emir, Sultan gibi isimlerle de anılır. (Türkçe: Ege veya Ege)
(Bkz. Türkçe: HAN, HAKAN)
- **Kralça** (*Macarca, Kralyno*): "Kraliçe" de denir. Kralın eşi veya tek başına ülkeyi yöneten kadın hükümdar. Masallarda Kral ile birlikte anılır. (Türkçe: Ece veya Eçe)
(Bkz. Türkçe: HANIM)
- **Mekir** (*Arapça, Meker*): Aldatıcı Yaratık. İnsanlara kandırıp, hile yaparak tanıdığı bir kişinin kılına bürünür veya tanıdık birisinin sesiyle kişiyi çağırıp götürerek kaybeder.
(Bkz. Benzer: CONGOLOS)
- **Melek** (*Arapça, Melek; İbranice, Malakh*): Tanrı tarafından belirli bir görevi yerine getirmek amacıyla yaratılan, günahsız yaratıklardır. Cinsiyetleri yoktur.
(Bkz. Türkçe: TUNKÜR, YUMUŞÇUĞ)
- **Nur** (*Arapça, Nur*): Kutsal Işık. İslami terminolojide ateşin zıttı olarak ışık anlamına gelir. Ateş ise aynı kelime kökünden gelen Nar sözcüğüdür.
(Bkz. Türkçe: YARUK)
- **Peri** (*Farsça, Peri*): Dişi soyut varlık. Genelde güzel kızlar olarak düşünülürler. Kanatları vardır. Büyülü güçlere sahiptirler. Perihan adlı önderleri vardır.
(Bkz. Türkçe: İRŞİ)
- **Pir** (*Farsça, Pir*): Manevi Önder. Kutlu varlıkların başında bulunduğu, onlara yol gösterdiğine inanılan kişi veya varlık. Demircilerin Piri gibi...
- **Saray** (*Farsça, Seray*): Hükümdar konağı. Hükümdarların, devlet başkanlarının oturduğu veya kamu işlerinin yürütüldüğü büyük yapı. Göçebe kültürden yerleşik topluma geçiş sonrası ortaya çıkmıştır. Masallarda bazen Köşk olarak da geçer.
(Türkçe: ULUKONAK, KONAK)
- **Tekke** (*Arapça, Tekye*): Dergah. Dervişlerin barındıkları, ibadet ve tören yaptıkları yer. Türklerde ocak olarak da bilinir. Dervişlerin yaşadığı ve eğitim gördüğü yerdir. Daha sonraları türbe anlamında da kullanılmıştır.

(Türkçe: OCAK)

- **Tılsım** (Arapça, *Tilsim*): Büyü veya büyü nü nesne. Tılsımlı nesneler görünmezlik veya şekil değiştirme gibi yetenekler sağlarlar. Gagavuz Türklerinde şekil değiştiren varlık.

(Bakınız: BÜYÜ)

- **Türbe** (Arapça, *Turba*): Kutsal mezar. İçinde ulu ve kutlu kişilerin yattığı dikkat çekici gömüt. Eski Türk geleneklerinde genellikle yığma tepeler ve höyükler şeklindedir.

(Bkz. Türkçe: KURGAN)

- **Vezir** (Farsça, *Vezir*): Padişah yardımcısı. Bakan. Masallarda ve söylencelerde bilge kişiler olarak yer alırlar. Başvezir ise deneyimi simgeler. Türkler Hakana yardımcı olan kişiyi Kurmay olarak ifade ederler. Moğollarda Noyan adı verilir. Fakat bu sözcüğün niteliği kişilerde aynı zamanda asker olma vasfı vardır.

(Türkçe: KURMAY, NOYAN)

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

ETÜGEN HANIM: Yeryüzü Tanrıçası.

Eşdeğer: ÜTÜGEN HANIM

Moğolca: İTÜGEN (ÜTİGİN) HANIM

Toprak ve yeri temsil eder. Devleti ve egemenliği korur. Toprağı ve toprakla ilgili tüm unsurları, bitkileri ve hayvanları korur. Konur (kahverengi) saçları vardır. Toprağa dayalı üretimi, tarımı ve hasadı korur. İnsanların bilmediği, ulaşamadığı bir yerde topraktan (kerpiçten) yapılmış evinde yaşar. Son derece alçakgönüllüdür. Mecazen emeği ve helal kazancı simgeler. Ötügen (Ötüken) aynı zamanda Türklerin yeryüzünde ilk var olduğu ve oradan Dünya'ya dağıldığı yerin adı olarak da kabul edilmektedir. Orhun nehri kaynaklarını bu bölgeden alır ve Göktürk Devleti'nin de başkenti yine bu yörede kurulmuştur. İnanca göre bütün büyük devletlerin başkenti burada kurulmalı idi. Bazı kaynaklarda Toprak (Yer) Tanrıçasının oğlunun adının **Kılan** olduğundan bahsedilir. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Etügen:** (Et/Ed) ve (Öt). Ötümek (dua etmek), etmek (gücü yetmek) ve utağan (döl yatağı) anlamlarını içerir. Etene ise plasenta demektir. Etki gücü anlamını da taşır. Moğolca Udaga fiili zamanın geçişini ifade eder.

(Bakınız: ÖTÜKEN)

EV İYESİ: Ev Ruhü.

Eşanlam: ÜY (UY, OY, ÖY) ISI

Moğolca: GER (KER) EZEN

Evin koruyucu ruhu. Her ev için farklı bir İye vardır. Bazen bir yılan olarak betimlenir. Evde görülen yılanın bereket getireceğine inanılır. Onu öldürmeden dışarı çıkarmak gerekir. Böylece o da kimseye zarar vermemiş olur. Aksi takdirde evin bereketi kaçır. Kısa boylu bir erkek şeklinde betimlenir. Eve girildiğinde ona selam vermek gerekir. Yoksa küsüp gider ve evin bereketini de götürür. Ev bir süre sonra örene döner. Aileyi korur. Bazen eşyaların yerini değiştirir. Bazen bağırarak insanları korkutur. Ev İyesi insanlarla aynı evde birlikte yaşar. *Ev Bekçisi* olarak da bilinir. Bazen yılan kılığında olan ya da gözleri kor gibi yanan, saçları dağınık esmer vücutlu bir yaratık olarak anlatılır. Daha çok terk edilmiş evlerde rastlanır. İnsan kılığında ve ocak başında bulunan bir ruhtur. Uzun saçlı ve orta boylu bir ihtiyar olan bu İye, evi kara ruhlardan ve hastalıklardan korur. Çuvaşlarda, bahçesiyle, ahırıyla ve avlusuyla bir bütün oluşturan evin sahibi olan Ev İyesi'nin iki yardımcısı vardır. Dam (ev) bekçisi olan **Kilti Tura** ile hayvanların yaşadığı Damız (ahır) bekçisi **Karta Tura**. Ayrıca evin temelini koruyan **Nigez**

İyesi adlı bir İye de vardır. Evin ortadireğini koruyan ruha **Arabağana (Bagan)** İyesi denir ki, o olmadan evin çökeceğine inanılır. Ev İyesi genelde beyaz giyinen bir kadın, beyaz bir tavşan veya beyaz bir köpek kılığındadır. Ona kaz, tavuk, horoz, ördek gibi evcil kuş kurban edilir. Bodrum katta yaşar ve eve ancak geceleri çıkar. Her insan onu farklı kılıkta görür. Ancak genelde olarak orta boylu, beyaz yüzlü, buruşuk derili, ak elbiseli, biraz kambur biri olduğunu söylenir. Yün, keten eğirir, beşiğinde ağlayan bebeği sallar, bulaşık yıkar. Yangın çıkarsa veya eve hırsızlar girerse ses çıkararak ya da ev sahiplerinin ayağını çekerek onları uyandırır. Bazen uyuyan ev sahibinin saçlarını da örebilir. Bu örgüyü sökmek iyi değildir, kendi kendine çözülmesini beklemek gerekir. Bazen insanlar gece yarısı uyanınca ev içinde yürüme ve nefes alma sesleri duyumsarlar. Bu sesler ona aittir. Bodrumda un eler. Bir evden başka bir eve taşınılınca bir veda töreni yapılır ve bu tören sırasında İyeyi yeni eve davet ederler. Bazen de Ev İyesi için özel at koşulur ve onu eski evden yeni eve götürürler. Türk kültüründe iki insanın yaşamını birleştirerek aile kurması; evlenmek, nikah kıymak ise evermek tabirleriyle ifade eldir. Sonuna ev getirilerek oluşturulan pek çok kelime vardır: **Orduevi, Dikimevi, Gözlemevi, Bakımevi, Yaşlılarevi, Basımevi, Doğumevi, Yazımevi, Yemekevi, Aşevi, Tecimevi, Kesimevi, Sütevi, Buzevi, Sağlıkevi, Konukevi, Öğretmenevi, Yapımevi, Sayrılarevi, Gökevi, İplikevi, Dağevi, Kırevi, Dökümevi, Kuşevi, Kayıkevi, İçimevi...** (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Ev:** (Ev). Barınmak, birlikte yaşamak anlamlarını içerir. İçinde oturlan yaşanılan yer demektir. Evren sözü ile aynı köke sahiptir. Bu anlamda Evren de büyük bir evdir. Moğolcada ev sözcüğü uyum, anlaşma, barış gibi manalar taşır.

(Bakınız: İYE, YURT İYESİ)

EVREN: Kainat.

Düzenli ve uyumlu bir bütün oluşturan, bildiğimiz varlık alemindeki tüm her şeyin bütünü. Türk Dünya ve Uzay anlayışında Evren iki katlıdır: Yer ve Gök. Yer dışılığı, Gök erkekliği simgeler. Başka bir sınıflandırmada ise üç katlıdır. Ancak aslında ikili sınıflandırmanın biraz genişletilmiş bir hali olup (çünkü Yeraltı aslında Yerin bir parçasıdır) bu üç katlı anlayış dünyevi olmaktan ziyade öteki alemini içerir. Cehennem yeraltında, Cennet gökyüzündedir. Bu sınıflandırmanın merkezinde insanın yaşadığı Dünya vardır. Buna göre aşağıya ve yukarıya doğru birer katman eklenir (Yeraltı ve Yerüstü). Bu katmanlar da alt ve üst katlara bölünür kendi içinde. Yer ve Gök Türk kültüründe ayrılmaz bir bütündür. Katmanlar her ne kadar yarı soyut olsa da, gerçekliğe uygun, maddi ve somut bir anlayış içerisinde mekansal bir yaklaşımla açıklanır. Bir başka görüşe göre ise Türk kültüründe evren aslında dört katlıdır ve ikili anlayışın biraz genişletilmiş biçimidir. Bu görüşe göre Gök-Kalığ ifadesindeki Gök uzayı, Kalığ ise havayı (atmosferi) anlatır. Gerçekten de Kalı (Kalığ) hava demektir. Böylece Yer: Yeryüzü ve Yeraltı olarak iki katlıdır. Aynı şekilde Gök: Kalığ ve Uzay olarak iki katlıdır. Macarlarda da üç katlı evren anlayışı aynen korunmuştur ve küçük ayrıntılar dışında Türk kültüründeki ile aynı özelliklere sahiptir. Evren sözcüğünün aynı zamanda ejderha anlamına gelmesi ise çeşitli anlamsal içerikleri doğru algılamayı gerektirir. Örneğin sürüngenlerin evrilerek, yumurtadan çıkarak gelişmesi ile evrenin değişkenliği ortak çağrışımlara sahiptir. Evren sözcüğü büyüklük ve anlaşılmazlık açısından da hem kainat hem de ejderha için ortak içerikleri taşımaktadır. Bu nedenle ejderha aslında kainatın bir sembolüdür demek yanlış olmayacaktır.

1. **Yer Üstü:** Gökyüzünü, uzayı ve algının ötesindeki üst alemleri kapsar. **Yukarı Yertinç** olarak da adlandırılır. 9 veya 19 katlı olarak düşünülür. Uçmağ (Cennet) göktedir. İyicil (Aydınlık) Tanrılar Gökte yaşarlar. (İslam ile birlikte 7 katlı olarak anlaşılmaya başlanmıştır.) Gök yüzü yaratıcılığı simgeler. (Üst Tilekey veya Çağa Çiri/Yeri de denir.)

2. **Yer:** Üzerinde yaşadığımız yeryüzüdür. Dünya'ya (bir gezegen olarak ele alındığında) **Yertinç** denilir. Tek katlıdır. Denizler bu katmana dahildir. (Orta Tilekey de denir.)
3. **Yer Altı:** Dünyanın alt katmanlarını içerir. **Aşağı Yertinç** de denir. Yeraltını, çağlar öncesinden kendiliğinden oluşan mağaralar ile algı sınırının erişemediği soyut alt alemler buradadır. Kötücül (Karanlık) Tanrılar yeraltındadırlar. 9 katlı olarak anlaşılır. Tamağ (Cehennem) buradadır. Yer altı ölümü ve yokluğu temsil eder. (Alt Tilekey veya Ayna Çiri/Yeri de denir.)

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Evren:** (Ev). Ev, evrilmek, evrim gibi sözlerle ilintilidir. Ebren ise ejderha demektir ve mecazen kainatı simgeler. Ever, Moğolcada boynuz demektir ve ejderhaların boynuzlarının olduğu yaygın bir inanıştır.

(Bakınız: EBREN)

"G" Harfi İçin Aşağıdaki Sayfanın Başına Geçiniz...

TSS

LÜTFEN, DÜZELTME VE EKLEMELER İLE
ORTAK ÇALIŞMA İÇİN
AŞAĞIDAKİ İLETİŞİM ADRESİNE
E-MAIL ATIN:
karakurtdeniz@hotmail.com.tr

GAL HAN: Ateş Tanrısı.

Ateşin ve ocağın devamlılığını sağlar. Al/Hal inancı ile bağlantılıdır. Moğol kökenli bir kavramdır. Türklerdeki Al (Hal) Ana'nın karşılığı olarak düşünülebilir. Tehlikeli ve zaman zaman kızıp yangınlar çıkaran bir varlıktır. Bu kelimedenden türeyen ve Ocak Tanrısı anlamına gelen Golomto Han adlı bir karaktere yine Moğol mitolojisinde rastlamak mümkündür. **(Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Gal:** Moğolcada Ateş demektir. Türkçe Al/Hal ve kellik ifade eden Kal kökleriyle bağlantılıdır. Eski Moğolca Galı ve Evenkçede Guluvun ateş mamasına gelir.

(Bakınız: AL ANA)

GESER HAN: Söylencesel Hakan.

Eşdeğer: KESER (GEZER) HAN

"**Abay Geser**" olarak da anılır. Türk, Moğol ve Tibet, Tunguz efsane kahramanı hakan. Moğol ve Tibet yönü ağır basar. Sezar, Kayzer isimleriyle benzerliği dikkat çekmiştir. Gerçekleştirdiği akınlar ve yaptığı kahramanlıklar uzun destanlarda işlenmiştir. Tarihsel bir kişilik olduğu iddia edilmiş fakat ispatlanamamıştır. Mucizevi bir doğumu olmuş, babasız doğmuştur. Türk destanlarındaki gibi yeraltına iner. Geri dönmeyi başarır. Büke Beligte asıl adıdır. Gökyüzünden Tanrılar tarafından yeryüzüne gönderildiğine inanılır. **(Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Geser:** (*Ges/Gez*). Gezmek fiilinden türemiştir. Atıcılıkta nişan işareti Gez olarak anılır. Moğolcada Gezeg, saç düğümü demektir.

GEYİK ATA: Geyik Tanrı.

Eşdeğer: KEYİK (GİYİK, KİYİK) EDE

Eşanlam: 1. SIĞIN (SIGUN) ATA, 2. BOLAN (BULAN) ATA 3. PUĞU (BUGU) ATA

Moğolca: ELİ ECEGE

Geyik sürülerinin başında bulunup idare eden geyiğe Gökgeyik ve Göksığın adı verilir. Masal kahramanları veya söylence kişileri bir geyiği kovalar ve peşinden bir mağaraya girer. Burada çoğu zaman güzel bir kıza rastlar. Geyikli Baba gibi erenler halk kültüründe sıklıkla yer alır. Hacı Bektaş-ı Veli gibi erenler de geyik donuna bürünebilirler. **(Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Geyik:** (*Gey/Gez*). Uzun ve çatal boynuzları olan memeli hayvan.
- * **Siğın:** (*Siğ*). Erkek Geyik demektir.

(Yansı: GEYİK ANA)

GEYİK ANA: *Geyik Tanrıça.*

Eşdeğer: KEYİK (GİYİK, KİYİK) ENE

Eşanlam: 1. BURÇIN ATA, 2. BOLAN (BULAN, PULAN) ATA

Moğolca: 2. MARAL ECE, 2. SÖGÖ ECE

Bedenindeki lekeler yıldızların işaretleridir. Denizden çıkarak gelmiştir. Bazı Türk boylarına yol göstericilik yapar. Ak geyik kılığına girerek Göktürklerin atasıyla birleşmiş ve Göktürkler türemiştir. Görkemli çatal boynuzları ve kanatları vardır. İnsan biçimindeyken çok güzeldir. Vücut hatları ince ve orantılı olarak betimlenir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Geyik:** (*Gey/Gez*). Uzun ve çatal boynuzları olan memeli hayvan. Moğolcada Giyih sözcüğü aydınlık anlamına gelir ve bu hayvanın kutsallığı ile de bağlantılıdır. Örneğin Alankova sözcüğü de Işığın Geyiği gibi bir anlam ifade eder.

- * **Maral:** Dişi Geyik demektir. Moğolcadır.

(Yansı: GEYİK ATA)

(Bakınız: ALANKOVA HANIM)

GEZEĞENLER: *Seyyareler.*

Tüm uygarlıklarda gözle görülebilen beş gezegene farklı isimler verilmiştir. Moğollar gök cisimlerine Budizmin etkisiyle Tibet kökenli isimler vermişlerdir. Türklerde ise Arap ve Avrupa kökenli isimler tercih edilmekle birlikte, yeterli araştırmalar yapıldığında halk kültüründe kullanılan Türkçe adları bulunabilmektedir. Ulusal bir bilim dili için gökcisimlerine mutlaka Türk Halk kültüründen ve söylencelerinden isimler verilmesi gerekmektedir. Örneğin yıldızlara Türk mitolojisindeki tanrıların adları verilebileceği gibi, gezegenlerin uydularına da Türk boylarının adlarının verilmesi yoluna gidilebilir. Aşağıda tamamen halk kültüründen edinilen bilgilere göre gezegenlerin adları verilmektedir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Gezegen:** (*Gez*). Gezmek fiilinden türemiştir.

1. **TİLEK** (DİLEK): *Merkür, Utarit.*

Eşanlam: **TİLEKDİZ** (DİLEKTİR)

Dilek yıldızı. Ona bakılarak dilek dilenir. Çıplak gözle görülür.

2. **SEVİT** (SEVÜT): *Venüs, Zühre.*

Eşanlam: **ÇOLPANDIZ** (ÇOLPANTIR)

Moğollarda Çolpan adı verilir ve bu yüzden yanlışlıkla kelime benzerliği nedeniyle dönüşerek “Çoban Yıldızı” denir. Çıplak gözle görülür.

3. **YERTİNÇ** (YERDİNÇ): *Dünya, Arz.*

Eşanlam: **YERDİZ** (YERİNTİR)

Yeryüzü.

4. **KÜRÜT** (KÜRÜD): *Mars, Merih.*

Eşanlam: **KIZILDIZ** (KIZILTIR)

Güçlü ve kızgın bir yiğit olarak düşünülür. Çıplak gözle görülür.

5. **ONGAY** (ÖNGEY): *Jüpiter, Müşteri.*

Eşanlam: **ERENDİZ** (ERENTİR)

Olgunluğu ve bilgeliği temsil eder. Çıplak gözle görülür.

6. **ERKLİĞ** (ERKLİ) : *Satürn, Zuhâl.*

Eşanlam: **SEKENDİZ** (SEKENTİR)

Etrafında halkaları vardır. Çıplak gözle görülür.

7. **CETEGEY** (YETEY): *Uranüs.*

Eşanlam: **YETENDİZ** (YEDENTİR)

Çıplak gözle görülemez.

8. **KONUŞUK** (KONUŞU): *Neptün.*

Eşanlam: **ALTANDIZ** (ALTANTIR)

Çıplak gözle görülemez.

9. **YALDIRIK** (YILDIRAK): *Plüton.*

Eşanlam: **USANDIZ** (USANTIR)

Bu gezegenin son yıllarda yapılan çalışmalarda aslında birbirinin etrafında dönen iki gezegen olduğu anlaşılmıştır. Adları **Yaldırık** ve **Yıldırak** olarak ikili hale getirilebilir. Çıplak gözle görülemez. Ayrıca Uluslararası Gökbilim Kurulları tarafından da artık gezegen olarak kabul edilmemektedir.

GILGAMIŞ HAN: *Söylencesel Hakan.*

Eşanlam: **BİLGEMİŞ HAN**

Efsanevi Sümer Hakanı. Ölümsüzlüğü aramıştır. Tanrılara isyan ederek gizemli diyarlara yolculuklar yapmıştır. Öldüğünde bir ırmağın yatağı değiştirilerek gömülür sonra tekrar ırmak eski yatağına çevrilir. Irmak yatağının değiştirilmesine dair aynı söylenti Atıla (Atilla / Attila)Han içinde anlatılır. Gilgamiş'in vücudu tüylüdür. Herşeyi görmüş demektir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Gilgamiş:** Gıl/Kıl kökünden gelir. Kılmak, yapmak anlamlarını içerir. Büyük işler yapmış kişi demektir. Ayrıca Kalgamak (Sıçramak, Kalkmak) köküyle de bağlantılıdır. Bu bağlamda Kalkamış, İsyan Eden demektir. Yaklaşık beşbin yıl önce var olan bu adın fonetik yapısı bugünkü Türkçe ile dahi uyum içindedir.
- * **Bilgemiş:** Bil kökünden türemiştir. Bilgelik anlamı içerir. Ölümsüzlük arayışı ve bilgelik arasında bağlantı vardır. Aynı ilişkiye Arap bilgisi Lokman Hekim'de de rastlanır.

Açıklama: Günümüzde Sümerlerin (kendi dillerindeki adlarıyla Kenger'lerin) Ön-Türk bir kavim olduğu hem dilbilimsel hem kültürel açıdan tartışılmaktadır. Sadece dilbilim açısından bakılacak olursa Sümerce'de kullanılan pek çok kelimenin Türkçe ile benzer, aynı kökten hattı birebir aynı olduğu ortaya konulmuştur. Herşeyden önce topluluğun adı olan (Sümer veya Kenger) sözcükleri Türkçe ile uyum gösterir. İhtar, Tammuz, Anu, Enlil, Enki, Utu, Ecem, Marduk, Aşnan, Emeş, Işkur, Muşdamma, Sumukan, Inanna, Aya, Anat, Ur, Utukku, Bogu, Damu, Sataran gibi Tanrı ve Tanrıça adları anlam ve köken olarak Türkçe ile büyük benzerlikler göstermektedir. Sümerlerin devamı niteliğinde olan Urartular da yine aynı şekilde (topluluğun adı olan Urartu sözcüğü ile başlayarak) dil ve kültür açısından bu iddiayı destekler niteliklere sahiptir. Sümercede pek çok Sami (Arap-İbrani) ve Farsça kökenli sözcükle akrabalık bulunsada dilin yapısı kesinlikle bunlara uygun olmayıp (içten çekimli değildir), sondan eklemelidir. Bu durum basitçe şu şekilde izah edilebilir. Göçebe bir kavim olarak

doğudan Mezopotamya'ya gelen Sümerler (Kengerler) yerleşik kültüre ait pek çok kavramı mecburen orada bulunan yerli halklardan almış ve bu arada kültürel etkileşim sonucu o bölgede ileri bir uygarlık düzeyine geçmiştir. Fars ve Arap kökenli sözcüklerin yoğunluğu, hatta kendi sözcüklerinden daha fazla olması, ya da bazı yabancı dilbilgisi kurallarının alınıp uygulanması bu dillerle akraba olduğunu göstermez. Örneğin Osmanlıca bunun en güzel örneğidir. Dış etkenlerin içinde boğulmuş olmasına karşın Osmanlıca bir Türk dilidir. Sümer Dili de tıpkı Osmanlıca gibi o dönemin ve coğrafyanın kozmopolit yapısı içerisinde oluşmuştur ve yazılı kaynaklar üzerinden günümüze ulaşmıştır. Ve yine Osmanlı devletinde aslında halkın çok daha anlaşılır bir Türkçe konuştuğu gibi, Sümer halkı da daha arı bir dil kullanmış olabilir. Yani Sümer bilim ve edebiyat dili ile halk dili birbirinden çok farklıdır.

GÖK: *Sema.*

Eşdeğer: KÖK, KÜK, GÖY, KOVAK

Moğolca: TENER

“Gökyüzü” olarak da söylenir. Yeryüzünü örten havaküre. Bazen Uzay anlamında da kullanılır. Tüm toplumlarda gökyüzü insanların ilgisini çekmiştir. Türk Mitolojisinde 9 katlıdır. 19 kat olarak genişletildiği de olur. İslamiyetin etkisiyle 7 katlı olarak düşünülmüştür. Göğün belli başlı üç sembolünde ikisi olan Ay ve Yıldız pek çok Türk Devleti'nin bayrağında mevcuttur. Bazılarında Güneş de bulunur. Ayrıca günümüzdeki Türk Bayrağı, Cumhurbaşkanlığı Sancağı (forsu) olarak ele alındığında Ay, Yıldızlar ve Güneş unsurlarının tamamı üzerinde yer almaktadır. Göğün katlarında aşağıdaki Tanrılar oturur. Katlar aşağıdan yukarıya doğru artar. En yukarıda en büyük tanrı oturur. İnsana can veren güç doğadır. Tüm gökcisimlerinin bir İyesi vardır. Manevi güç kaynağıdır. Moğollar kendi ülkelerine “Munkhe Khukhe Tengriin Oron” (Sonsuz Mavi Gök Ülkesi) derler. Türk-Moğol ve Sümer söylencelerinde Eril gücü simgeler. Baskın ve egemendir. Sami (günümüzde İbrani-Arap) kültüründe ise tam tersidir. Havva sözcüğü göğü ve havayı çağrıştırır (Ava: Hava demektir. Adem sözcüğü ise yeri ve toprağı içerir (Adama: Balçık, çamur demektir.) Bu açıdan Türk kökenli halkların öz kültürü, Sami anlayışından ciddi bir farka sahiptir. Gök (Kök) sözcüğü Türklerde çok önemlidir. Hem göğü, hem gökçe rengi, hem enginliği, hem kökeni, hem saflığı hem de ilk olmayı ifade eder. Örneğin Göktürk, en büyük devlet olma iddiasını içerir. Gök ve Yer tıpkı Sümerlerde olduğu gibi Türklerde de ilk başta bir bütündür, bitişiktir. Gök yaratıcı güce sahip olmakla birlikte o da yaratılmıştır. Onu da yaratan daha büyük, daha kapsayıcı bir güç vardır. Ve o güç Tasavvufi Vahdet-i Vücut (Bütünleşik Varlık) kavramına denk gelir. Gök ve yere yemin edilir, ikisinden birden yardım istenir. Hanların ve hakanların, ulusların soyu göğe bağlanır. Cengiz Han'a adını veren şamanın adı Gökçe'dir. Herkesin gökte bir yıldızı vardır ve herkesin yaşamı ve yazgısı göğe bir ipile bağlıdır. İpin kopsun bu anlamda bir bedduadır. Çuvaşça da mavi renk Kovak (Kevek) kelimesiyle karşılanır ve Kök/Gök sözünden türemiştir. Moğolca gök demek olan Tengeri sözünün Tanrı kelimesiyle bağlantısı açıktır. Çuvaşça da ise Tüpe gök demektir. Mançuca Kuku şeklinde yerc alır. **Göğün Oğlu:** En önemli görevi kurtarıcılık olan, Ulu Ata'ya ait adlardan biridir. Işık şeklinde yeryüzüne düştüğüne inanılır. Göğün katlarında yaşayan Tanrılar şu şekilde sıralanır.

1. KOÇA HAN, AK ANA, AK ATA
2. ZADA HAN, İYEHSİT HANIM
3. YAYIK HAN, TALAY HAN, ETÜGEN HAN, MAY ATA, MAY ANA, CÖHÖGÖY HAN
4. YAYUÇI HANIM, HOTOY HAN
5. KIZAGAN HAN, SUĞORUN HAN
6. AYZIT HANIM, AY ATA, AY ANA, UD ATA, UD ANA, CAHIN HAN
7. MERGEN HAN, GÜN ATA, GÜN ANA, BÜRKÜT ATA, BÜRKÜT ANA, CILKA HAN, TANHA HAN

8. KÜBEY HANIM, ODIĞIN HAN, ÇINIS HAN
9. UMay HANIM
10. ERDENEY HAN
11. ALTAN HAN
12. SUVOLTA HANIM
13. AYIĞ HAN
14. SUYLA HAN, KARLIK HAN
15. UTKUÇI HAN
16. ÜLGEN HAN
17. KAYRA HAN
18. GÖKTANRI
19. TURA

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Gök:** (*Göğ/Gök/Kök*). Mavi renk, yükseklik, sonsuzluk, güzellik, genişlik, enginlik gibi anlamlar içerir. Tanrısallık ifade eder. Göklen, ulu, mübarek demektir. Gökben ise Tanrısallık anlamına sahiptir. Moğolcada Höh hem mavi renk hem de göğüs manası ifade eder, Kakmukçada Kökö mavi renk demektir. Gök/Kök aynı zamanda bir şeyin kökeni, kökü (çıkış noktası) demektir.

(Karşıt: YER)

(Bakınız, Benzer: GÖK-KAL)

GÖKDENİZ: *Sonsuz Okyanus.*

Eşdeğer: KÖKTENGİZ, GÖKTENİZ, GÖVTİNES

Dünyanın sonunda yer alır. Bu denizde veya kıyılarında yaşayan Han'lara erişilmez. Ak Deniz'in ve Gökdeniz'in de ötesinde Od Deniz (Ateş Denizi) vardır. Akdeniz ve Gökdeniz mantığına uygun olarak, gökte Demirkazık'ın etrafında dönen Akboz At ve Gökboz At vardır. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Gökdeniz:** Gök "Mavi" + Deniz

(Yansı: AKDENİZ)

(Bakınız: ODDENİZ)

GÖK HAN: *Gökyüzü Kağanı.*

Eşdeğer: KÖK (KÜK) HAN

Oğuz Han'ın ikinci eşinden doğan oğludur. Türk yurdunun sınırsızlığını ve enginliğini simgeler. Göğün enginliği ve sonsuzluğu büyük öneme sahiptir. Örneğin "İstikbal Göklerdedir!" (M. Kemal ATATÜRK) sözü bu yaklaşımın çağdaş bir yansıması olarak algılanabilir. Gök Han'ın ongunu Sungur kuşudur. Maviye çalan bir rengi vardır. Diğer kuşları avlamakta kullanılır. **Gök Ata ile karıştırılmamalıdır.** (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Gök:** Dünya'yı çevreleyen havaküre. Ayrıca uzay anlamına gelir.

GÖK-KAL: *Doğa Katmanı.*

Eşdeğer: KÖK-KALI, KOVAK-KALIĞ

Atmosferi ve Uzayı, ayrıca buralarda bulunan koruyucu ruhları içerir. Yakutçada ve Dolgancada Kalan gök demektir. Kal (Kalı/Kalığ) sözcüğünün atmosfer ve uzayın farklılığının algılanabildiği dönemlerde ortaya çıkmış olduğu düşünülür. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Gök-Kal:** Gökyüzü ve atmosfer. Kal sözcüğü, kalkmak fiili ile bağlantılıdır. Örneğin kuşun kalkması, uçağın kalkması onun havalanması demektir ve bu sözcükle ilişkilidir.

GÖKTANRI: *Semavi İlah.*

Eşdeğer: KÖKTENGİRİ, KÜKTENGER

En yüce yaratıcıdır. Soyut bir kavram olarak yer alır. İnsan biçimli değildir. Eşi ve benzeri olmayan, insanlara yol gösteren, onların varoluşuna hükmeden, cezalandıran ve ödüllendiren bir ulu varlıktır. İnsanların yaşamına doğrudan karışır, buyruklar verir, iradesine boyun eğmeyenleri cezalandırır, insanlara bağışladığı iktidar (kut) ve kısmeti (ülüg) değerini bilmeyenlerden geri alır. Şafak söktüren (tan üntürü) ve bitkileri oluşturan da “Ulu Tanrı”dır. O, yaşam verici ve yaratıcıdır, ölüm de Tanrı’nın iradesine bağlıdır. Çuvaşça da **Tüpe Tura** (Gök Tanrı) olarak söylenir. İskitlerde Goytosır olarak adı geçen Tanrının Gökthanrı demek olduğu iddia edilmektedir. Mengü-Han’ın Rubruk vasıtası ile Fransız Kralına gönderdiği mektupta, Moğolların inanç anlayışı açık bir şekilde görülmektedir: “Beyrū (ezeli) ve Bengü (ebedi) Tanrının buyruğu budur. Gökte bir Tanrı vardır, yeryüzünde de bir Hakan olacaktır.”

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Göktanrı:** Gök + Tanrı.

(*Karşıt:* YERTANRI)

GÖKYOLU: *Samanyolu.*

Eşdeğer: KÖKZOL, GÖKCOL

Gökyüzünde bir yol gibi görünen galaksi. Güneş Sistemimiz bu gökada içerisinde. Söylencesel orduların bu yolda ilerlediği düşünülür. Masal kahramanlarının yine bu yoldan geçtikleri anlatılır.

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Gökyolu:** Gök + Yol

(*Eşanlam:* ORDUYOLU)

GÖL İYESİ: *Göl Ruhu.*

Eşdeğer: KÖL (KÜL) ISI

Gölün koruyucu ruhu. Her göl için farklı bir İye vardır. Çuların ilk atası ve yer tanrısının mezarı, bir göl içinde, bir ağaç dibindeydi. Oğuz Han ilk eşini bir gölün ortasındaki adada yer alan bir ağacın kovuğunda bulmuştur. Göllerde peri kızlarının oynadığı ve erkekleri kandırarak suyun derinliklerine çekerek boğdukları söylenir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Göl:** (Göl/Köl). Etrafı karayla kapalı, su kitlesi. Serinlik, kuytuluk gibi anlamları vardır.

(*Bakınız:* İYE)

GÖZ: *Nazar.*

Eşdeğer: KÖZ, KÜZ, GÜZ

Görme organı. Kötü bakış. En eski biçiminde büyücü ve kötücül şamanların gözlerinde kötü ruhların yerleştiğine inanılırdı. Bu yüzden bu bakışların tehlikeli bir güç barındırdığı düşünülürdü. Üzerlik otu yakılarak tütsü yapılması, nazardan korunmanın en etkili yoludur. Kötü göz nesneleri bile çatlatabilir. Örneğin bardağı kırabilir. Mavi boncuğun bu enerjiyi kendisine çekerek yok edeceği fikri yaygındır. Kelimenin köz “ateş parçası” ile bağlantısı da dikkat çekicidir. Yakıcı enerjiyi temsil ettiği açıktır. Karak sözcüğü de aynı anlamda kullanılır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Göz:** (Göz/Köz). Bakmak ve ateş anlamlarına sahiptir. Bakışın yakıcı gücü olduğu düşünülür.

GÖZGÜ: *Ayna.*

Eşdeğer: KÖZGÖ, KÜZGÜ, GÜZGÜ, KÖZGÜ, GÖZGEÇ, KÖZGEÇ

Bakınca kendisini görebilmeyi sağlayan, yansıtıcı nesne. Aynalar pek çok toplumda dikkat çekmiş bir nesnedir ve farklı anlamlar yüklenmiştir. Bu dünya ile öteki arasındaki sınırı simgeler. Ruhlar alemine açılan bir pencere gibi algılanır. Şaman aynaya bakarak gelecekte haber verir veya kendi ruhunu görebilir. Gözle görünmeyen varlıkları gösterir. Erlik Han yanında bir ayna gezdirir ve buna baktığında insanların işledikleri tüm günahları görür. Gece aynaya bakmak uğursuzluk getireceği düşüncesiyle hoş karşılanmaz. Ayna yere bırakıldığında bir denize dönüşür. Tarak da yere bırakıldığında bir ormana dönüşür. Bazı şamanların anormal güçleri olan aynaları vardır. Öbür dünyada dorukları gökyüzün değen iki dağın arasında bulunan bir sandıkta duran ve tüm dünyayı gösteren bir ayna vardır. Gömülen cenazelerin üzerine ters bir ayna bırakmak eski bir Türk geleneğidir ve Anadolu'da uygulamaya devam eden yöreler vardır. Görme eylemi ve görüntülerin Türk kültüründe farklı bir önemi vardır. Görüntü gerçeğin en önemli parçası kabul edilir. Bu nedenle geriye dönüp bakma yasağı (arkaya bakma yasağı) veya kimseye bakmama yasağı şeklinde söylence motifleri vardır. Sınavdan geçen kahraman bu yasağa uymazsa taş kesilir (taşa dönüşür). Geriye dönüldüğünde tıpkı aynada olduğu gibi bir yansıma algısı ile ruhlar alemine olumsuz bir yöneliş gerçekleşir. Çuvaşçadaki Tevger/Teker ile Macarcadaki Tükör kelimeleri arasında bulunan bağlantı ilginçtir. Masallarda sihirli aynalar gelecekte haber verir, uzak yerleri gösterir, insanlarla konuşur. **(Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Gözü:** (Göz). Görmek ve yansımak anlamlarını taşır.

GUYUK: *Canavar.*

Eşdeğer: GÜYÜK

Vahşi hayvan. Olağanüstü, yırtıcı canlı. Değişik biçimlerde tasvir edilir. En yaygın betimlemeye göre karanlıkta çöllerde ve mezarlıklarda ortaya çıkar. Vücudu sarı kırmızı tüyle kaplı, pis kokuludur. Çok iridir. Gündüzleri yeraltına veya mezara girebilir. Güreşte yenilirse çekip gider. Fakat bunların dışında her tür sıra dışı somut varlığı içeren bir anlamı vardır. Yöresel ve yerel canavar motiflerine rastlanır. Örneğin Türkiye'de Van Gölü Canavarı ve Moğolların Gobi Çölü Canavarı gibi. **(Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Guyuk:** (Guy/Kuy/Kıy). Kıymak anlamını taşır. Moğolca Güy, koşmak ve kaçmak anlamı içerir.

GÜN HAN: *Güneş Kağanı.*

Eşdeğer: KÜN (KÖN) HAN

Oğuz Han'ın göksel olan ikinci eşinden doğan oğludur. Yeryüzünün yaşam kaynağı olan ışıkları sebebiyle Güneş'e duyulan hayranlığın mitolojik dışavurumudur. Gün Han'ın ongunu Laçın (Şahin) kuşudur. Maviye çalan bir rengi vardır. Diğer kuşları avlamakta kullanılır. Gün Han altın bir otağ (çadır) kurdurur. Sağ tarafına kırk kulaç yüksekliğinden bir direk diktirir. Üzerine de altın bir tavuk koydurur. Altın, Güneş'in mecazi bir sembolüdür. Hamile kadın rüyasında Güneş görürse kızı olur. Günbatımını izlemek pek iyi karşılanmaz. Kötücül varlıklar Güneşi boğmaya çalışır, batarken kıza boyanmasının nedeni budur. Gün ışığı görmeyesin gibi beddualar önemli bir yere sahiptir. **Gün Ata ile karıştırılmamalıdır. (Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Gün:** (Gün). Gündüz. Ayrıca Güneş demektir. Moğolcada Gün, derin demektir. *(Karıştırılan: GÜN ATA)*

GÜREŞ: Söylencesel Spor.

Eşdeğer: KÖREŞ, KÜRÖŞ, GÖREŞ, KÜREŞ, GÜLEŞ

Belirli kurallar içerisinde iki kişinin birbirinin sırtını yere getirmeye çalışmasıdır. Güreşçi veya Güreşmen (Pehlivan) adı verilen kişiler Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Kahraman, evleneceği kızla güreşir ve yener. Yiğitler altı yaşındayken güreşmeye ve büyüklerini yenmeye başlarlar. Manas destanında yer alan Koşay Han gelmiş geçmiş pehlivanların en iyisi olarak kabul edilir. Hanne'ye de ise Uluğ Arslan Han pehlivanların atası olarak yad edilir. Bu pehlivan tam 1200 yaşındadır. Efsanevi Türk Hakanı Gür Han'ın ismi ile benzeşmesi de dikkat çekicidir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

* **Güreş:** (Gür/Kür). Güç anlamını taşır. Güçlerin karşılaştırılması demektir.

"H" Harfi İçin Aşağıdaki Sayfanın Başına Geçiniz...

TSS

**LÜTFEN, BU YAPITIN DAĞITILMASINA
YARDIMCI OLUN...**

HAKAN: *İmparator.*

Eşdeğer: HAGAN

Moğolca: KAĞAN

Birleşmiş hanlıklardan veya krallıklardan oluşan ülkeyi, bir topluluğu veya bir boyu yöneten kişi. Kralların kralıdır. Türk tarihinde yer alan Karahan devletine diğer uluslar Hakanya adını vermişlerdir.

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Hakan:** (*Han/Kan*). Soy ve soyluluk anlamları içerir. Han sözcüğü ile bağlantılıdır.

(*Bakınız: HAN, HANIM*)

HALAY: *Tören Dansı.*

Eşdeğer: ALAY

Kökleri milattan önceki dönemlere ve hatta Tarihöncesi çağlara uzanan bir oyundur. Al kültü ile ilişkilidir. Yaşamın enerjisini, döngüsünü, dayanışmayı, hareketi, durup devam etmeyi ve ritmi içerir. Al (Hal) sözcüğünün ateşle yani yaşamsal enerjiyle bağlı olması bu oyuna verilen önemi göstermektedir. İlkel biçiminin adı **Allı** veya **Yallı** olarak bilinir. Kobustan adlı bölgede kayalara çizilen eski çağlara ait resimlerde bu oyunun resmedildiği görülmektedir. **Elley (Allay)** adlı ilk ata ile de bağlantılı görülmektedir. Yakutlar bu dansa Ohokay derler. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Halay:** (*Al/Hal*). Topluluk ve ateş anlamları içerir. Moğolca Halah fiili serbest bırakmak, rahatlatmak manalarına gelir. Mançuca Hala fiili de aynı içeriği ihtiva eder.

HAL DİLİ: *Ters Lisan.*

Eşdeğer: AL DİLİ

Al dili olarak da bilinir. Tersine bir dildir. İnanişâ göre öte dünya varlıklarının yaşayışları, görünüşleri ve dilleri bu dünyanın tam tersidir. Git demek için Gel demek gerekir veya bazen de sözcüğün ya da cümlelerin tersten okunması lazımdır. Kuş dili kavramı ile de bağlantılıdır. Amerikan kovboy filmlerinde bir dönem yerli dillerini filmlerde kullanmak yerine, bu zahmete girmemek için İngilizceyi tersten okutarak kotaran yönetmenlerin uygulamalarını da akla getirmektedir. Çünkü bu anlayış kendinden olmayı karşıt olarak algılayanın bir sonucudur. Türk kültüründe öte dünya bu dünyanın tersidir. Yer altı alemi bu alem ile uyumsuzluk halindedir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Hal:** Aldatmak, kandırmak ve kızıl renk anlamlarını içerir. Moğolca kökünde ise Al-Hal benzeşmesine ilave olarak “Gal” (Ateş) anlamı da vardır.

HAN: *Kral.*

Eşdeğer: GAN

Moğolca: KAN

Bir ülkeyi, bir topluluğu veya bir boyu yöneten kişi. Mitoloji de tanrıların da sıfatı olarak kullanılır. İlk çağlarda Han aynı zamanda topluluğun dini önderidir. Topluma baş-şamanlık yapan kişidir. Ata Ruhları adına törenler düzenler. Tahta çıktığında ise bir keçe üzerine oturtulup dokuz kez doğudan batıya doğru çevrilir. Bu onun göğe çıkmasını, göğün dokuz katını aşip Tanrıya ulaşmasını ifade eder. Doğal olayların önderden kaynaklandığı düşünülür. O doğaya etki edebilir. Daha sonraları bu durum biraz daha soyutlaştırılıp, kötü yöneticinin bereketsizliğe, iyi olanın ise bolluğa sebep olacağı inancı haline dönüşmüştür. Devletin gücü hakanın ne kadar kulu olduğuyla ilgilidir. Kan kelimesi ile yakından ilgilidir. Kan hayat verici bir güç olarak ve nesilden nesile aktarılan bir yaşam ve özellik taşıyıcısı şeklinde düşünülür. Yeminler kan akıtarak yapılır. Kanla ıslanmış mendiller sürüldüğünde kör olan göz görmeye başlar. Kanları birbirine karışan insanların ömür boyu hatta ölümden sonra bile bağlı kalacağına inanılır ve bu nedenle biraz sütün içine bir iki damla kendi kanlarını damlatarak içenler “Kankardaş” olurlar ve soydan gelen kardeşlik kadar geçerli sayılır. Kahramanlar doğarken avuçlarında sertleşmiş bir kan pıhtısı tutarlar. Moğolcada Han kelimesi Gök anlamını da içerir.

Buyrultu/Buyruldu: Ferman veya **Yarlıg/Yarlık:** Ferman adı verilen emirleri toplumu düzenler ve masallarda da sık sık yer alır. Türklerde Ege/Eğre sözcüğü de kral anlamında kullanılır. **Tigin/Tekin** ise Prens, Şehzade demektir. Türk-Moğol ve Macar tarihinde gerçekten yaşamış olan ancak adı söylencelere giren ve olağanüstü özellikler yüklenen belli başlı Han’lar şu şekilde sıralanabilir. (Türkçe-Moğolca-Macarca olmayan isimler listeye alınmamıştır.) Bazen Beg/Beğ/Bey sözcüğü de Han anlamında kullanılsa da aslında Beğ daha düşük bir hiyerarşik düzeydedir ve genelde Ağa kavramına denk düşer, bazen de il/ilçe yöneticileri kastedilir.

- **Beğ:** Ağa, vali, prens.
- **Begüm:** Hanımağa, kadın vali, prenses.

Önemli Tarihsel Han Kişiler: Abılay Han, Almos Han, Alparslan Han, Arpad Han, Aşbara Han, Atıla Han, Baygu Han, Bilge Han, Böğü Han, Buğra Han, Bumın Han, Cengiz Han, Çağatay Han, Çağrı Han, Edigey Han, Girey Han, İstemi Han, Karaman Han, Kubılay Han, Mehmed Han, Mete Han, Otman Han, Ögedey Han, Salçuk Han, Saltuk Han, Şu Han, Temür Han, Toktamış Han, Tuğrul Han, Tuman Han, Ügyek Han. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Han:** (*Han/Kan*). Soy ve soyluluk anlamları içerir. Moğolca, Tunguzca, Mançuca ve Türkçede küçük ses farklarıyla hep aynı anlamı taşır.

(Yansı: HANIM)

HANIM: *Kraliçe.*

Eşdeğer: KANIM

Moğolca: HATAN (KATAN, HATUN)

Bir ülkeyi, bir topluluğu veya bir boyu yöneten kadın. Mitoloji de tanrıçaların da sıfatı olarak kullanılır. Ece veya Eçe olarak da kullanılır. Prenseslere ise **Bike/Büke** denilir. Hanım (Kraliçe) sözcüğünün türeyişi şu şekilde anlatılır. Mete Han (Moğollar Cengiz Han olduğunu söylerler) gelip saygı sunan herkesin Han’ım şeklinde hitap ettiği bir ortamda, içeri giren eşini görünce “İşte bu da benim Hanım” der. O günden bu yana kadın yöneticilere Hanım denir. Etimolojik olarak doğruluğu tartışılabilir, sosyal hayat algısı olarak kadının bu konumu tartışılmaz bir gerçektir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

Önemli Tarihsel Hanım Kişiler: Süyünbike Hanım, Emese Hanım, Türkan Hanım, Çeçek Hanım, Tomrus Hanım, Ipar Hanım, Mama Hanım, Börte Hanım, Kösem Hanım,

- * **Hanım:** (*Han/Kan*). Soy ve soyluluk anlamları içerir. Han sözcüğünden Hanım'ın türetilişine benzer bir durum da **Beg/Beğ** (Bey)'den **Begüm** sözcüğünün oluşumudur. Begüm; Bey'in dişil halidir ve hanımağa, kadın yönetici, prenses gibi anlamlar içerir.

(Yansı: HAN)

HIZIR: *Hızır Peygamber.*

Eşdeğer: HIDIR, KIDIR

Zor anlarında insanların yardımına koşan, başkalarının kılığına bürünebilen, olağanüstü özellikleri olan bir peygamber. Ölümsüzlüğü aradığı söylenir. Dua ettiğinde veya verdiği bir elma yenildiğinde kısır kadınların çocuğu olur. Bilgelik ve hikmet sahibidir. İnsanlara yardımcı olan kutlu bir kişidir. Baş sıkışan iyi insanların yardımına koşar. Kuran-ı Kerim'de adı doğrudan geçmez. Peygamber olduğu da belirtilmez fakat bu yönde işaretler vardır. Sümer kökenli bir kişi olduğu da iddia edilir. Sümerlerden beri var olduğu öne sürülmektedir. Sümerlerdeki "Hasısatra" ile aynı kişi olduğu düşünülebilir. Ölümsüzlük suyunu içtiği için ölüp yeniden dirilebilir. Elbiseleri yeşildir. Bu anlamda doğayı simgeler.

Hızır Ata da denir. Havada dolaşır, su üstünde yürür. Kılıktan kılığa girebilir. Doğadaki varlıklara söz geçirebilir. İnsanlara görüldüğünde kendini tanıtmadığı müddetçe kimse onun gerçek kimliğini bilemez. İnsanları sınavdan geçirir, bazen bir derviş, bazen bir yoksul kılığına bürünür. Aç olduğunu söyler, iyilikle karşılık verenleri ödüllendirir, tam tersine kendini kovup açlığını gidermeyenleri cezalandırır. Savaşlarda kurt kılığına girip öndere veya komutana görünür. Yaraları iyileştiren ilaçlar yapar veya içeriklerini tarif eder. Bazen kör olarak tarif edilir ama göze ihtiyacı yoktur, çünkü o kalp gözüyle her şeyi görür. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Hızır:** Arapça kökenlidir. Hadra "Yeşil" kelimesiyle ilgilidir. Bir başka görüşe göre ise Sümerce kökenli bir isimdir.

HORTLAK: *Zombi.*

Eşdeğer: HORTAN, HORTDAN

Yaşayan Ölü. Mezardan çıkan ölü. Cansız olduğu halde hareket edebilen varlık. Ölümü zor olan kişinin hortlamasının daha yaygın olduğu düşünülür. Çünkü gözü dünyada kalmıştır. Mezardan çıkma olgusunu, ölmeden (öldüğü sanılarak) gömülme ile açıklamaya çalışmak yeterli değildir. İnsanlık tarihinde bu tip vakalara rastlanmış olsa da, hortan motifi farklı kültürel algılarla bağlantılıdır. Örneğin Avrupada öldüğü sanılarak gömüleceği korkusunu taşıyan dönemde tanınmış kişilerin buna engel olmak için aldıkları önlemleri içeren vasiyetler dahi vardır. Hortan öykülerinden ölmüş olan kişinin artık bu dünyaya ait olmadığı, bunun kabullenilmesi gerektiği sonucu dahi çıkarılabilir. Fakat aslında bu motif, insanın ölüme ve onu en iyi sembolize eden mezarlara yönelik olan korkularının bir dışavurumudur. Pek çok toplumda mezardan çıkma veya yaşayan ölü anlayışına dayanan varlıklar mevcuttur. Hatta bir dönem popüler kültürün en çok ilgi duyduğu figürlerden birisi haline gelerek korku filmlerine konu olmuşlardır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Hortlak:** (*Hort*). Mezardan çıkmak anlamı taşır. Kelime kökünde bir yerden fırlamak, dışarı çıkmak, yediden doğmak gibi anlamlar vardır.

(Bakınız: HORTLAMAK)

(Bakınız, Benzer: ÖREK)

HORTLAMAK: *Mezardan Çıkmak.*

Eşdeğer: HORTDA-

Bir ölünün mezardan çıkması. Anadolu'da pek çok yörede mezarından çıkıp gelen genç kızların öyküleri anlatılır. Geldiğinde ya bir eşyasını alıp götürür veya toprak döküntüleri (ayak izleri) takip edildiğinde onun mezarına kadar vardığı görülür. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Hortlamak:** (*Hort*). Mezardan çıkmak anlamı taşır.

(*Bakınız: HORTLAK*)

HÖYÜK: *Tümülüs.*

Eşdeğer: HÜYÜK, ÖYÜK, ÜYÜK

Yığma tepe şeklindeki mezar. Taşlardan sembolize edilmiş biçimine Moğollar Ovo (Öbö, Övö, Ovoğ), kazaklar ise Oba derler. İçerisinde genellikle Hakan (İmparator) Tigin (Prens) gibi kişilerin mezarları ve değerli eşyaları bulunur. Höyükler tahtalarla, bazen de taşlarla çevrili mezar odalarının üstüne bir metre ile yetmiş metre arasında toprak yığılmasıyla oluşturulur. Ayrıca bugün Çin sınırları içerisinde yer alan Uygur Özerk Devleti topraklarında Türk yapımı devasa üçgen yapılar (piramitler) keşfedilmiştir ve bunların Mısır ve aztek piramitleriyle büyüklük ve nitelik itibarıyla yarışacak seviyede olduğu söylenmektedir. Höyük İyesi, höyüğün koruyucu ruhu demektir. Höyükleri soyanların, açıp içine girenlerin başlarına felaketler geldiği anlatılır. Bu durum Ata ruhlarına saygı inancı ve Ata mağaraları anlayışıyla da bağlantılıdır. Höyüklerin Kurgan olarak adlandırıldığı da olur. Piramitin içinde bir mumya, üzerinde kurt başları ve ayyıldız sembolleri ve ayrıca Oğuz Kağan'ın temsili süreti bulunmaktadır. Bunlar aslında antik höyüklerdir. Batıda *Beyaz Piramit* olarak da adlandırılmaktadır. Farklı uygarlıklarda kral mezarlarının yığma toprak içerisinde oluşturulmasına sıklıkla rastlanmaktadır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Höyük:** (*Hüy/Üy*). Tepe anlamı içerir.

(*Bakınız, Benzer: KURGAN*)

HU HANIM: *Gazap Tanrıçası.*

Eşdeğer: HUĞ (KU) HANIM

Çok merhametsizdir. Çok şey bilir ama kötüye kullanır. Fitne çıkarır. Yeraltındaki kara suların en dibinde yaşar. Kara Tilki kılığına girebilir. Beşiği Ak Kaya'dır. Kayalardaki gözle görünmez kapılar sadece onun sesiyle açılır. Cinsel içerikli davranışları bulunur. Bilinmezler alemini bilir. Demir Asa ile dolaşır. Yeryüzünde kötülükler yapar. İnsanlar arasında huzursuzluk çıkarır. Sürekli olarak kötülük düşünür ve içinde kötülük olan insanlara musallat olup onları olumsuz davranışlarda bulunmaya iter.

Kuğu Ana ile karıştırılmamalıdır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Hu:** (*Hu/Ku*). Çıplaklık ve beyazlık anlamları içerir.

HUNOR HAN: *Söylencesel Hakan.*

Hunların ve Macarların atası olarak kabul edilir. Hun kolunu temsil eder. Macarlara günümüzde verilen iki isimden birisi (Hungar) yine burada kaynaklanır (diğeri Magyar). Kimi görüşlere göre aslında kökeni çok daha eskilere kadar uzanmaktadır ve İskit (Saka) kökenli bir söylencenin gelişmesiyle oluşmuştur. Kardeşi Magor ile birlikte kutlu bir geyiğin peşinde denizi geçerek Macaristan topraklarına ulaşırlar. Soyundan Atıla (Attila/Atilla) Han'ın geldiği söylenir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Hun:** (*Hun/Kun*). Moğolcada insan anlamına gelen bir köktür.

(*Yansı: MAGOR HAN*)

"I" Harfi İçin Aşağıdaki Sayfanın Başına Geçiniz...

TSS

**LÜTFEN,
YAYGINLAŞMALARI VE UNUTULMAMALARI İÇİN
BU YAPITIN İÇERİSİNDE YER ALAN BİLGİLERİ
PAYLAŞIN.**

IDIK: Azat Kurban.

Eşdeğer: IDUK, ITİK, İYİK, IDUĞ

Doğaya salarak başıboş bırakma şeklinde gerçekleşen kurban. Böylesi hayvanlar doğuya doğru sürülür, üzerine bir işaret koyulur. Ve bir daha kimse elini süremez. Ayrıca Tanrı'ya aitlik ve Tanrı tarafından gönderilmişlik anlamlarına da gelir. Macarcada İtsen sözü Tanrı demektir. Türkçede İdi/İdi/İzi/ sözcükleri de Tanrı anlamı içerir. İye/İçe/İse/İsi/İçi ve hatta İne/İni tabirleri de koruyucu ruh demektir. İdukut; Kut sahibi, Tanrıdan gelen, Tanrıya yakın, Tanrıya benzer, Tanrı tarafından görevlendirilmiş vb. anlamları içeren ve Uygur kağanlarının büyük çoğunluğunun kullandığı bir unvandır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **İdik:** (İdi/İdi). İdimak (azat etmek) fiilinden türemiştir. Kutluluk ve tanrısallık anlamlarını da içerir.

(Bakınız: İZİH HAN)

TSS

IRK: Kehanet.

Eşdeğer: IRIK

Falcılık. Gelecekte haber verme. Falcılık tüm toplumlarda değişik nesnelerle gerçekleştirilen bir uygulamadır. Özellikle Çingenelerle özdeşleşmiş bit kavramdır. Falcılara İrkçi adı verilir. İrkil Han'ın adı da bu isme dayanır. Falcılar için ise şu tabirler kullanılır.

- **Bakı:** Fal, **Bakıcı:** Falcı (Bakmak fiilinden).
- **Körüm:** Fal, **Körümçü:** Falcı (Körmek/Görmek fiilinden).

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **İrk:** (İr/Yır). Konuşmak, çağıldamak, ezgi, şarkı söylemek anlamlarını taşır. Moğolca İre, Türkçe İrim sözcükleri kehanet demektir.

(Bakınız: İRKLAMAK, ARKIL HAN)

IRKLAMAK: Kehanette Bulunmak.

Eşdeğer: IRIKLAMAK

Falcılık yapmak. Gelecekte haber vermek. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **İrklamak:** (İr/Yır). Konuşmak, çağıldamak, ezgi, şarkı söylemek anlamlarını taşır.

(Bakınız: İRK, İRKİL HAN)

IRMAK İYESİ: İrmak Ruhu.

Eşdeğer: YIRMAK (IRMAG) ISI

Eşanlam: 1. YILGA 2. ÖRÜS İyeleri

Moğolca: MÖR (MÜREN, MÖREN, MÖRÖN) EZEN

Irmağın koruyucu ruhu. Her ırmak için farklı bir iye vardır. Türklerde bazı ırmaklara özel önem verilir ve saygı duyulur. Özellikle Ötüken bölgesindeki ırmaklar On Irmak, Otuz Irmak gibi tabirlerle sınıflandırılır. Kutsal ırmaklar kaynaklarını genellikle Uçmağ'dan (Cennetten) veya Yaşam Ağacı'nın kökünden alırlar. Türklerde iki ırmağın kesiştiği yerler özel öneme sahiptir. Buralarda bulunan adalar ise kutlu sayılır. Bu birleşme soyun iki kolunu Ana ve Atayı temsil eder. Örneğin Kitan'ların ak ata binmiş ataları ile boz öküze binmiş anaları iki ırmağı izleyerek böyle bir yerde rastlaşmış ve evlenmişlerdir. Onlardan da sekiz boy türemiştir. Bu nedenle Bahar ve Güz mevsimlerinde ak bir aygırla boz bir inek kurban ederlermiş. Öteki dünyada “**Doymadım (Toybadım) Irmağı**” adı verilen bir akarsu vardır. Ölümü ve öteki dünyanın nimetlerinin sürekliliğini simgeler. Irmaklara farklı anlamlar yüklemek Türk kültürünün vazgeçilmez özelliklerinden birisidir. Örneğin Necip Fazıl Kısakürek'in Sakarya Türküsü adlı şiirinde, siyasi içerik de dahil olmak üzere pek çok anlam yükler ve Sakarya Irmağı'na bir insan gibi hitap ederek, şöyle diye seslenir.

Yol onun, varlık onun, gerisi hep angarya;

Yüzüstü çok süründün, ayağa kalk, Sakarya!

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

* **Irmak:** (Ir/Yır). Nehir demektir. Şırıldamak, çağıldamak, ezgi, şarkı söylemek anlamlarını taşır. (Bakınız: İYE)

İŞANÇ: Din.

İnanç. Din, genellikle doğaüstü, kutsal ve ahlaki öğeler taşıyan, çeşitli ayin, uygulama, değer ve kurumlara sahip inançlar ve ibadetler bütünü. Moğolca kökenli Ünənç ve Türkçe İnanç sözcükleri ile de karşılanmaktadır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

* **İşanç:** (İş). Işık ve aydınlık sözcükleriyle bağlantılıdır.

İTOGA HANIM: Tarla Tanrıçası.

Eşdeğer: İTÖGE HANIM

Tarlaları ve ekenekleri korur. Etügen ile aynı Tanrıça olduğunu ileri süren görüşler vardır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

* **Itoga:** (It/Id). İdik, İdi isimleriyle bağlantılıdır. Moğolcada İtge/İtege, Tuva dilinde İdeg sözcükleri umut demektir.

(Bakınız: ETÜGEN HANIM)

İZİH HAN: Hayvan Tanrısı.

Eşdeğer: İTİH HAN

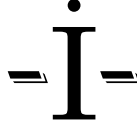
Hayvanları ve özellikle atları, İdik olarak doğaya salınan azat kurbanları koruyan Tanrıdır. Dağların zirvesinde yaşar. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

* **İzih:** (Iz/Id). İdik sözünden gelir. Salmak, serbest bırakmak anlamları vardır. Kutsallık ve Tanrısallık kavramlarını da bünyesinde barındırır.

(Bakınız: İDİK)

"I" Harfi İçin Aşağıdaki Sayfanın Başına Geçiniz...

LÜTFEN, BU ESERİN İÇİNDEKİ BİLGİLERİ BAŞKA YAPITLARDAN YENİDEN İŞLEYİN.

İBİŞ: *Soytarı.*

İnsanları güldüren kişi. Hokkabaz, şaklaban. Ortaoyununda da yer almıştır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **İbiş:** (*İb/İp*). Güldürmek anlamı vardır.

İÇİTE HANIM: *Sağlık Tanrıçası.*

Hastalıkları önler, insanlara sağlık verir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **İçite:** (*İy/İz/İç*). İye/İçe yani koruyucu ruh ve sahip anlamlarıyla bağlantılıdır. Ayrıca Ece/Eçe yani kraliçe ve abla sözcükleriyle de yakından ilgilidir. Enjeksiyon yapmak (şırınga etmek) anlamına gelen içitmek adlı sözcükle benzerliği de ilgiçektir.

İDİ: *İlah.*

Eşdeğer: İZİ

Yaratıcı. Sahip, malik, efendi. İye kavramıyla yakından bağlantılıdır. Moğolca sahip anlamına gelen Ezen ile de alakalıdır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **İdi:** (*İz/İd*). Sahiplik ve kutluluk anlamları içerir. Moğolcada İshi (Eski Moğolca Eşen) sözcüğü bir şeyin kökenini belirtir. Tunguz dilinde Odu, Moğolcada Udu, Türkçede İdi kökü doğaüstü ve mucizevi olma anlamları taşır.

(*Bakınız: TANRI, OĞAN*)

İL İYESİ *Vilayet Ruhu.*

Eşdeğer: HULA (KULA) ISI

Moğolca: KOTA EZEN

Şehrin veya bir yerleşim biriminin koruyucu ruhu. Her şehir için farklı bir İye vardır. Şehir adları farklı biçimlerde oluşturulabilir. Örneğin Almatı şehrinin adı Alma Ata adlı koruyucu ruhun / evliyanın adından gelir. Türklerde yer adları değişik biçimlerde oluşturulabilir. Birkaç örnek vermek yararlı olacaktır.

1. **Kent** (Kend, Kant, Kand): Şehir demektir.
Semerkent, Taşkent, Yarkent, Çimkent, Hankent, Kumkent, Mankent, Özkent, Tünkent, Semizkent, Süt kent, Yegenkent,
2. **Balığ** (Balı, Balık): Sur, duvar demektir.
Ordubalığ, Kuzbalığ, Beşbalığ, Yengibalığ, Togubalığ, Baybalığ, Kaşbalığ, Togubalığ, Çakukbalığ, Bavlbalığ,
3. **Yurt:** Vatan demektir.

Karlıyurt, Yeşilyurt, Akyurt, Taşlıyurt, Bozyurt, Kızılyurt, Çayyurt, Düzyurt, Özyurt, Başyurt, Çamyurt, Dağyurt, Saryurt, Güzelyurt,

4. **El:** Yurt, vatan demektir.

Tunceli, Türkmeneli, Yıldızeli, Çayeli, Korkuteli, Orhaneli, Çameli, Güneli, Taşeli, Kocaeli, Kırklareli, Oğuzeli, Yavuzeli

5. **Kışla:** Kışın kalınan, konaklanan yer demektir.

Şarkışla, Akkışla, Ulukışla, Akçakışla, Kızılcaışla, Kızılkışla, İnkişla, Başkışla, Taşkışla, Sarıkışla, Beykışla, Düzkışla

6. **Yayla:** Yazın kalınan, yerleşilen yer demektir.

Altınyayla, Uzunyayla, Akyayla, Sarıyayla, Çamyayla, Başyayla, Bozyayla, Düzyayla, Çamlıyayla, Yeşilyayla, Karacayayla

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **İl:** (El/il). Şehir, Vilayet demektir. İller eskiden özerk **İlhan** tarafından yönetilirken, sonraları merkeze bağlı **İlbey** (Vali) tarafından yönetilmeye başlanmıştır. İlçeler ise **İlçebey** (Kaymakam) tarafından yönetilir.

(*Bakınız: İYE*)

İLEMEN HAN: *Söylencesel Hakan.*

İlemen boyunun atasıdır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **İlemen:** (El/il). İl sahibi, il alan demektir.

İLENMEK: *Lanetlemek.*

Bir kişi için kötü temennilerde bulunmak, başına felaket gelmesini istemek. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **İlenmek:** (İl/Yil/Yel). Kötülük anlamını içerir. Yel kökü ile bağlantılıdır.

(*Bakınız: İLENÇ*)

İLENÇ: *Lanet.*

Kötü kader, kötü son, felaket gibi bir insanın başına gelen ve peşini bırakmayan olumsuz durumlar. Bir çeşit ceza olarak algılanır. Ayrıca bu gibi durumlara yönelik temenniler. Türk inanişinde haksız yere yapılan lanetin kişinin kendisine döneceğine inanılır. Lanet, bir kavram olarak neredeyse yeryüzündeki tüm toplumlarda mevcuttur. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **İlenmek:** (İl/Yil/Yel). Kötülük anlamını içerir.

(*Bakınız: İLENMEK*)

İMRE: *Cemre Cini.*

Eşdeğer: İMERE, EMRE

İlkbaharda görünüp titrek ışıklar saçarak göğe yükselir. Sonra buzların üzerine düşerek onları eritir. Oradan da yere girer. Bundan sonra ısınmış topraktan buhar yükselir. Emire baharın gelişini temsil eder. Bulgarlarda **Zemire** olarak yer alır. Anadolu Türkçesindeki Arapçadan gelme Cemre sözcüğünün aslında bu adın benzetme yoluyla değişmiş hali olduğu söylenebilir. İlk cemre 20 Şubatta havaya ve yedişer gün arayla da suya ve toprağa düşer. Zemre ise Kumuk Türkçesinde nem, buhar gibi anlamlara gelir. Emir ise sis, duman, bulut anlamlarını taşır. Ünlü tasavvuf ozanı Yunus Emre ve şeyhi Taptuk Emre'nin adları da bu konuda ilgi çekici bir özellik taşır. Tasavvuftaki kor ve ateş kavramlarının mecazi anlamları vardır. Temizlenmeyi ve yeniden doğuşu temsil eden ateş aşk kavramının

yakıcılığıyla da yakından ilgilidir. Amramak / Emremek / İmremek (Aşık Olmak) ve Amra / Emre / İmre (Aşık) sözcükleri de bu konuyla bağlantılı olarak değerlendirilebilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **İmre:** (*Am(Em/İm)*). Ateş ve Aşk anlamları taşır. Ayrıca damga, hafıza gibi içeriklere de sahiptir. İm Moğolca ve Türkçede işaret, belirti demektir.

(*Bakınız: KOR*)

İN İYESİ: *Mağara Ruhı.*

Eşdeğer: İN (HİN) ISI

Eşanlam: ÜNKÜR (ÖNGÜR, ÜNGİR) İYESİ

Moğolca: HONGIL EZEN

Mağaranın koruyucu ruhu. Her mağara için farklı bir İye vardır. Türklerde mağaralar farklı alemleri ve gizli diyarları birbirine bağlayan geçitlerdir. Yer altı dünyasını yeryüzüne bağlayan kapılardır. Hun Devleti'nde kutsal sayılan ve büyük şamanlar ile devlet adamlarının ziyaret ettiği bir "Ata İni (Mağarası)" vardır. Burası kutlu bir yerdir, senenin belli günlerinde ziyaret edilir ve saygı gösterilir. Bir çeşit mabeddir. Göktürklerde ve başka Türk boylarında da yine aynı şekilde kurbanlar sunulan ata mağaraları vardır. Kurttan türeme efsaneleri çoğu zaman bir mağarada gerçekleşir. Şamanlar yeraltına giderlerken Dünyanın Bacası denilen bir kapıdan geçip yeraltındaki mağaralardan oluşan tünellerde yolculuk yaparlar. Türklerin Aşına adı verilen kurt ataları böyle bir mağarada kurttan doğmuştur. Yer altı dünyasının bir parçasıdır. Tapınakların çoğu mağaralardadır ve ata ruhları buralarda gezip dolanır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **İn:** (*İn*). Mağara demektir. İnilen yer anlamına gelir. (*Bakınız: İYE*)

İNEHSİT HANIM: *Doğum Tanrıçası.*

Eşdeğer: İYEHSİT HANIM

Güçlü gülüşleriyle doğum yapan kadına hatta doğuran ev ve ahır hayvanlarına yardım eder. Gülüş Türk kültüründe farklı bir öneme sahiptir. Bolluk, tokgözlülük gibi anlamları vardır. O yüzden bir şaman doğarken gülerken hayata başlar. Türk Sinemasındaki "Gülen Adam" filminde bu doğum motifi sanki geçmiş çağlardan gelen ortak bir bilinçaltının ürünü olarak çağdaş dönemde yeniden ortaya çıkar. Bir kadının yapılan bir törenle kriz halinde güldürülmesi onun kısırlıktan kurtulacağı anlamına gelir. Kahkaha cinselliği çağırıştırır. Gülüş bazen ölüyü bile diriltir masallarda. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **İnehsit:** (*İye/İne/Ene*). Anne ve sahiplik anlamları içerir. Türklerde bazı boylarda kutsal olarak kabul edilen inek kelimesi ile aynı kökten türemiştir. Moğolcada İneh sözcüğü gülmek demektir ve Tunguz dillerinin tamamında da yine gülme anlamı içerir. Gülmek sihirli bir olgu olup bereket getirdiğine inanılır, İyehsit'in gülerken doğum yapan kadınlara yardımcı olduğu söylenir. İye sözcüğü ile de alakalıdır. İyi ve İyilik sözcükleriyle de aynı kökten gelmektedir.

İRLE HAN: *Ölümler Tanrısı.*

Yeraltında yaşar. Yeraltındaki evi kırk köşelidir. Evinin önündeki dokuz çam ağacına dokuz oğlu atlarını bağlar. Bazen Erlik Han ile aynı Tanrı olarak düşünülür. Kendisine konur renkli bir atla konur renkli bir inek kurban edilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **İrle:** (*İr/Er*). Güç, kuvvet anlamlarını barındırır. Yer, yer altı demektir. Moğolcada İr bıçak anlamına gelir ve bağlantılı olabilir.

(*Bakınız: ERLİK HAN*)

İRİS HANIM: *Koruyucu Tanrıça.*

Kötü ruhları kovan tanrıçadır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **İris:** (*İr/Er*). Güç, kuvvet anlamlarını barındırır. Kurtuluş, hürriyet demektir. İras (Uras) sözcüğü ile de bağlantılıdır.

İRŞİ: *Peri.*

Perikızı. Cisimsiz dişil varlık. Tüm dünya mitolojilerinde farklı isimlerle yer alır. Çoğu zaman iyicil varlıklardır. Çok güzel kız bir kılığına bürünür. Fakat aslında ne gözü ne kulağı ne burnu ne saç olmayan bir canlıdır. Masal kahramanı yiğitlerle evlenirler. Bazen de onları görünmez yapan sihirli gömlekleridir. Tepegözün annesi bir peridir. Bazen İye kavramı ile eşdeğer kullanılır. Hayvan kılığına girebilirler. Peri Han kavramı perilerin önderlerini ifade ettiği gibi perilerle iletişime geçebilen şamanlara da denir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **İrşi:** (*İr/Er*). Güç, kuvvet anlamlarını barındırır. İrmek (bulunmak ve olgunlaşmak) fiili ile bağlantılı olarak düşünülebilir.

İYE: *Koruyucu Ruh.*

Eşdeğer: YİYE, EĞE, İÇİ, İS, EZ

Moğolca: EZEN, EJEN, EÇEN, EDİN

1. Sahip. Koruyucu. Bir şeyin maliki.

2. Bir şeyin koruyucusu, koruyucu ruhu. Nesnelerin içinde olan, olağanüstü doğasını aktaran gizli güç. Koruyucu, iyiliksever ruhlara verilen isim. Türk mitolojisinde pek çok doğa unsurunun özellikle de belirli bir anlamı ve değeri bulunanların mutlaka bir İyesi vardır. Orman İye'si, Ağaç İye'si, Su İye'si gibi... Bağ İyesi üzüm bağını korur. İnsanlardan kendilerine yani korudukları şeye karşı saygılı olmalarını beklerler. Öyle olmadığında kızarlar. Bunun dışında zararsızdırlar. Bu ruh her bir unsurun her üyesi için ayrı ayrı mevcuttur. Ve onun ayrılmaz bir parçasıdır. Örneğin her ocağın kendi koruyucu ruhu vardır. Hatta İslam sonrası Mescit (Meçet) İyesi adı altında Cami ve Mescidlerin bile koruyucu ruhları olduğuna çok uzun süre inanılmıştır. Hatta Tatarlar arasında bugün bile yaygın olarak bu inanış yer almaktadır. İyeler bulundukları yerin temizlik ve güvenliğine çok önem verirler, hatta insanlara örnek olsun diye bunları bazen kendileri gerçekleştirirler. Ayrıca Altay Ezi (Altay Dağının koruyucusu) gibi özel adlarla oluşturulmuş iye adları da vardır. Türkçe'deki İssiz tabiri Koruyucu Ruhlu olmayan yerler için kullanılırdı. Bu varlıklar korudukları yerin dışında güçsüzdürler, o yüzden oraları terk etmezler. Hemen her şeyin İyesi olabilir örneğin: Taş İyesi veya Çekiç İyesi... Bu anlayış İslam dinindeki, her nesnenin ve her varlığın başında en az bir melek bulunur anlayışı ile de paralellik göstermektedir. Örneğin her insanın sağ ve sol omzunda günah ve sevaplarını yazan melekler (*Kiramen ve Katibin*) bulunmaktadır. Dolgunlarda Eski Mallar İyesi şeklinde ifade edilebilecek bir İye dahi vardır. Kimi zaman soyut olguların veya olayların da İyesi bulunur, örneğin Çut Ezi (Kıtlık İyesi) kıtlıklara neden olan bir varlıktır. Bu nedenle, tüm İyeleri tek tek incelemek mümkün görünmediği için sadece en çok bilinen ve tanınanları ele almak daha doğru olacaktır. Türklerle komşu bir kavim olan Yenisey Ostyaklarında **Eç (Es)** adlı bir Gök Tanrısı vardır ve göğün yedinci katında yaşar. Yakutlar İye için bazen **Küdegen** tabirini kullanırlar. Teleğüt Türklerinde Dünyanın başından veri var olan **İyezi** adlı bir ruh bulunur, ki belki de Baş İye olarak tanımlamak uygun olacaktır. İyeler bazen Bekçi olarak da adlandırılır. Etrüsk yazıtlarında **İe** olarak yer alır. İyeler iki ana sınıfa ayrılır.

1. **Kök-Kalığ (Gök-Hava) İyeleri:** Gök cisimlerinin koruyucu ruhlarıdır. Her bir gök cisminin kendi İyesi vardır. Bir görüşe göre sayıları 19 tanedir.

2. **Yar-Sub** (Yer-Su) **İyeleri:** Yerle ve sularla ilgili bulunan varlıkların iyeleridir. Her bir varlığın kendi iyesi bulunur. Bir görüşe göre sayıları 17 tanedir. Dağların eteklerinde, nehirlerde, pınarlarda, ormanlarda otururlar. Hakaslar bu İyeleri sadece iki tane düşünürlerdi. Dağ Ezi ve Su Ezi.

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **İye:** (İy/İz/İs/Ez/İç). Sahip, malik. Koruyucu. Örneğin İdikut ismi İdi (İye) ve Kut kelimelerinin birleşik halidir ve Kut'un sahibi demektir ki Tanrı'yı ifade eder. Moğol ve Tabgaç dillerinde Ezen/Eçen, Mançuca Eden sözcükleri de sahip ve/veya amca anlamlarına gelirler.

(Bakınız: 1. OD İYESİ, 2. SU İYESİ, 3. YEL İYESİ, 4. YER İYESİ)

"K" Harfi İçin Aşağıdaki Sayfanın Başına Geçiniz...

TSS

**LÜTFEN, BU E-KİTABI
TÜM TANIDIKLARINIZA HEDİYE EDİN!**

-K-

KABULGAN: *Şekil Değiştirme.*

Eşdeğer: KUBULGAN, KABULGAK

Moğolca: HUBILGAN

Don Bürünme (Ton Bürgünme) veya **Donuna Girme** (Tonuna Girme) şeklinde de ifade bulur. Başka bir varlığa dönüşmek. Metamorfoz. Kılık değiştirmek. Genelde silkinilerek gerçekleşir. Donuna girmek şeklinde de ifade bulur. En çok kuş ve geyik donuna girme yaygındır. Erenler güvercin ve geyik tonuna bürünürler. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kabulgan:** (*Kap/Kab*). Kabuk kelimesiyle aynı köktendir. Kabuk değişmek, biçim değiştirmek anlamlarına gelir. Kap sözü ile de bağlantılıdır.
- * **Ton:** (*Don/Ton/Tong*). Giysi, teçhizat demektir. Donanım kelimesi bu kökten gelir.

(*Bakınız: KABULMAK, KUBULMAK*)

KABULMAK: *Şekil Değiştirmek.*

Eşdeğer: KABULGAMAK, KUBULMAK

Don Bürünmek (Ton Bürgünmek) veya **Donuna Girmek** (Tonuna Girmek) şeklinde de ifade bulur. Başka bir varlığa dönüşmek. Metamorfoz. Kılık değiştirmek. Genelde silkinilerek gerçekleşir. Donuna girmek şeklinde de ifade bulur. En çok kuş ve geyik donuna girme yaygındır. Erenler güvercin ve geyik tonuna bürünürler. Örneğin bir masalda, mağarada yaşayan 13 kız birdenbire Kurda kabulgar (dönüşür). Ahmet Yesevi zaman zaman Turna kuşu kılığına girer. Güvercin tonuna bürünen Hacı Bektaş, Toğrul Baba bir doğan kılığına girerek takip eder. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kabulmak:** (*Kap/Kab*). Kabuk kelimesiyle aynı köktendir. Kabuk değişmek, biçim değiştirmek anlamlarına gelir. Kap sözü ile de bağlantılıdır.
- * **Ton:** (*Don/Ton/Tong*). Giysi, teçhizat demektir. Donanım kelimesi bu kökten gelir.

(*Bakınız: KABULGAN*)

KAFDAĞI: *Söylencesel Dağı.*

Kafkas dağlarının sembolize edilmiş biçimidir. Aşılmaz yüksekliğe sahiptir. Etrafı sularla çevrilidir. Toğrul ve Kongrul Kuşu burada yaşar. Düşsel canlıların yaşadığı yerdir. Ortadoğu kültürlerinin etkisiyle Türk kültürüne girmiştir ancak hızla yerleşmiştir. Çünkü Türklerin söylenceleriyle büyük bir uyuma sahiptir. Türk kültüründe yer alan karşılığı aslında **Alvuz (Yalbuz)** dağıdır. Bu dağ İran kültüründe Elbürz olarak geçer. Peri kızlarının yaşadığı mekan olarak kabul edilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kaf:** Kafkas demektir. Arapça Kaf harfini de çağrıştırır.

(*Bakınız: YALBUZ*)

KALAYKAN HANIM: *Ocak Tanrıçası.*

Eşdeğer: GALAYKAN HANIM

Ocağı ve ateşini korur. Ateşin dış yönünü ifade eder. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kalaykan:** (*Gal/Kal*). Kal (kellik) ve Moğolca Gal (ateş) ile ilgilidir. Kalay madeni ile de bağlantılı gibi görünmektedir. Moğolca Kalaghun sözcüğü sıcaklık ve ateş anlamlarını içerir.

KALÇAN HAN: *Ateş Tanrısı.*

Ateşin koruyucu ruhu olarak saygı gösterilir. Kendisine keçi kurban edilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kalçan:** (*Kel/Kal/Gal*). Kellik ifade eder. Kal (kellik) ve Moğolca Gal (ateş) ile ilgilidir. Ayrıca Moğolcada Halzan sözcüğü kel demektir.

KALÇABAY HAN: *At Tanrısı.*

Atları ve atçılığı korur. Yılış / Yılıcı (Atçı) tabiri kullanılır. Toprak yarılarak içine girip kaybolduğuna inanılır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kalçabay:** (*Kel/Kal*). Kellik ifade eder.

KALDAZ HANIM: *Ateş Tanrıçası.*

Başka bir görüşe göre mal (sığır) ve büyükbaş hayvanların koruyucusudur. Emrindeki olan canlılara Kaldazın adı verilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kaldaz:** Kel + Daz.

(Bakınız: KALDAZIN)

KALDAZIN: *Ateş Cini.*

Ateşin içinde oynar. Kısa boyludur. Sakalı yedi karıştır. Sakalları kirpi oku gibidir. Sarı bir samura dönüşebilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kaldazın:** Moğolca Gal (Ateş) kelimesi ve Hal sözcüğü ile bağlantılıdır. Ayrıca kellik ifade eder. Kel + Daz.

(Bakınız: KALDAZ HANIM)

KALGANÇI: *Kıyamet.*

“**Kalgançı Çağ**” da denir. Kalganan (sıçrayıp kalkılan) gün. Kıyamet günü. Dünyanın ve/veya evrenin yokolacağı daha sonra tüm ölümlerin tekrar diriltileceği gün. Bu inanca göre, yeryüzü yaşamı sürekli değildir; günün birinde sona erecek ve insanlar, hayvanlar, bitkiler yok olacaktır. Bu sona doğru insan soyunda azalma başlayacak, suçlar çoğalacak, günahlar alıp yürüyecek, insanlarda tanrı korkusu kalkacaktır. İyilik simgesi Ülgen’le, kötülük simgesi Erlik arasında oluşacak büyük savaşın sonunda, Ülgen dışında bütün savaşanlar ölecektir. Bay Ülgen bütün canlıların öldüğünü, yeryüzünde kendisinden başka kimse kalmadığını görünce “kalkın ey ölümler” diye bağırarak, bu çağrı üstüne bütün ölümler yattıkları yerden kalkacaktır. “İnsanların yeniden dirilmesi” anlamına gelen “kalkancı çağ” (kalıcı çağ) budur. İnsanlar azalacak, kötülük artacak, Erlik Han dünyaya yaklaşacaktır. **Sağış Günü** (Hesap Günü) tabiri de kullanılır. Türk kültüründe aslında çok geniş olarak üzerinde durulmayan bu kavram, İslam inancıyla hatta Hristiyanlık, Maniheizm ve Budizmin etkisiyle Kıyamet inancı büyük oranda şekillenmiştir. Örneğin Güneş’in batıdan doğacağı inancı İslam’ın etkisiyle ortaya çıkmıştır. Bazı lehçelerde **Kirti Gün** (Gerçek Gün) adı verilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kalgançı:** (*Kal*). Kalgamak kökünden türemiştir. Kalkma, sıçrama anlamına gelir. Kalkmak kelimesi ile akrabadır. Moğolcada Halgah (Kalkah) fiili korkmak anlamına gelir ki, bu bağlamda düşünüldüğünde Korku Günü demek de olabilir. Bir başka görüş ise kalıcılık manası taşıdığı ve Kalıcı Zaman demek olduğudur.

(Karşıt: YAYGUÇI)

KALOĞLAN: Saçsız Kahraman.

Eşdeğer: KELOĞLAN

Kısaltılmış olarak **Kalca** veya **Kalça** (Kelce) olarak da geçer. Çoğu zaman güldürü öğeleri taşır. Kurnazlığı ve bahtı temsil eder. Zor durumlardan akli ve şansı sayesinde kurtulur. Taşsa ile bağlantılıdır. **Kalçapatır** (Kelce Batur) olarak geçtiği şiveler vardır. Helce biçimiyle de söylendiği olur.

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Keloğlan:** Kel “Saçsız” + Oğlan

(Eşanlam: TAZŞA, KELÇE, KELEY)

KAM: Şaman.

Eşdeğer: GAM, HAM

İlkel topluluklarda doğaüstü güçlerle iletişime geçebilen din adamı. Ruhlarla irtibat kurabilir. Dualarıyla hastaları sağaltabilir ve törenlerle kötü ruhları kovabilir. Aynı zamanda büyücü ve hekimdir. Değişik ritüelleri yerine getirir. Tanrı ilk şamanı yarattığında onun evinin önüne sekiz dallı bir ağaç dikmiştir. Bu nedenle her şaman kendisini temsil eden bir ağaç diker. Bu ağaca “Turuğ” adı verilir. İlerleyen zamanlarda Ayığ Han üç şaman göndermiş ve bunların çadırlarının önüne de yine birer tane ağaç dikmiştir. Rivayete göre Tanrı Ülgen ilk şamana “Senin adın bundan böyle Kam olacak” diyerek adını vermiştir. Gök Tanrı tarafından bu göreve getirildiğine ve üstün güçlerle donatıldığına ve ruhlaralemi ile insanlar arasında aracı olduğuna, bazı gizli bilgiler taşıdığına inanılır. Şaman kendi özel yöntemiyle ulaştığı coşa (vecd) yani kendinden geçme halinde, ruhunun göklere yükselmek, yeraltına inmek ve oralarda dolaşmak gibi yetenekleri bulunur. Coşku halinde ruhlarla iletişim kurar. Bu coşkuya ulaşabilmek için müzik ve ritim büyük öneme sahiptir. Dans ederek kendinden geçer. Maddi dünya ile olan bağlar zihnen kopar. Bu aslında bir çeşit delilik halidir. Bütün kamların çok derin sezgileri, geniş düş güçleri vardır. Derin bir coşkunluğa kapılarak kendinden geçer. Göklere ve uzayı, yeraltı dünyasını gezdiğine, ruhları gördüğüne, bütün gizli alemleri dolaştığına inanılır. Şaman ruhları egemenliği altına alarak, ölümler, doğa ruhları ve şeytanlarla ilişki kurar. Şaman, gerektiğinde yardımcı ruhları dünyanın her yanına dağılmış olsalar bile olsalar çağırabilir. Bu çağırışı davul veya tefini çalarak yapar. Şamanizmde tanrı-doğa-insan arasında sürüp giden ve hiç kopmayan bir bağlantının bulunduğu öngörülür. Şamanlar için sıfat olarak Toyun (Toyon) “Efendi, Sahip” tabiri kullanılır. Bazı Macar kavimlerinde **Gam** sözcüğü falcı, kahin anlamında kullanılır. Şamanların koruyucu ruhlarına **Kamortan** denmesi de burada değinilmesi gereken bir konudur. Moğollara göre Ergil Buga (veya diğer adıyla Holongoto) şamanlığın dokuz derecesine ait gelenekleri kurmuş ve emrine 99 erkek, 99 kadın şaman alarak Sayan dağlarına çekilmiştir. Bazen Türk kültüründe din adamları iki isimle (iki sınıf halinde anılır): **Nom** ve **Kam**. Bazı kaynaklarda Nomların Kamları bilgileriyle mağlup ettiklerinden bahsedilir. İki tür kam bulunur.

1. **Akkam (Aktoyun):** İyi Ruhlarla iletişime geçen şaman.

2. **Karakam (Karatoyun):** Kötü Ruhlarla iletişime geçen şaman.

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Kam:** (*Kam*). Göz alıcılık, anlamını içerir. Kamaşmak kelimesiyle bağı vardır. Kamamak fiili, bir şeyi kapatmak, kilitlemek demektir ki ruhların ele geçirilmesiyle alakalı olabilir. Kamanmak ise bunalmak demektir. Moğolca hamah toplanmak demektir ki, şaman ayini çoğu zaman insanların toplanmasını, bir araya gelmesini sağlar. Yine Moğolca, Türkçe ve Tunguzcada Kam kökü topluluk, toplanmak, bir araya gelmek, bir arada olma anlamı taşıyan kelimelerin türediği bir köktür. Eski Tunguzcada Kum ruh manası taşır. Moğolcada Keme/Heme kehanette bulunmayı ifade eder. Eski Altaycada ise yürümek manasını içerir.

KAMBAR HAN: *At Tanrısı.*

Atları korur, eğlenceyi sever. Yılkıcı (At Sürüsü Sahibi) Kambar Ata olarak söylenir. İslam sonrası Kamber motifi ile özdeşleşmiştir. İskitlerden bu yana Türklerle iç içe bir etkileşim halinde bulunan Taciklerde Yağmur ve Yıldırım Tanrısı olarak görünür. Türklerde at daima yıldırım ile ilişkilendirilmiştir. Bu açıdan akla yatkın görünmektedir. Yunancada damat demektir. “Kambersiz düğün olmaz,” sözcüğü bu anlamda kullanılır. Çalgıcıların koruyucusu olarak tanımlandığı da görülür. Aslında aslında var olan ve atların koruyucu ruhu olarak görülen bir Tanrıya çeşitli sözcük benzerlikleri nedeniyle farklı anlamlar yüklenerek özelliklerinin genişletildiği anlaşılmaktadır. Hz. Ali’nin atlarından sorumlu kölesinin (veya gönüllü hizmetkarının) adının Kamber olduğu ve birlikte yolculuklar yaptıkları anlatılır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kambar:** (*Kam*). Kam (şaman) sözcüğü ile bağlantılıdır. Kamçı sözcüğü atları hareket ettirmek için kullanılan kırbaç demektir ve aynı kelime kökünden türemişlerdir.

KAM HAN: *Söylencesel Hakan.*

Eşdeğer: KAM GAN

Bayındır Han’ın atasıdır. Aynı zamanda güçlü bir kamdır. Türklerde eski dönemlerde hanlar aynı zamanda toplumun başındaki kam olarak da yer alırlar. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kamgan:** (*Kam.*) Kam + Han

KAMLAMAK: *Şamanlık Yapmak.*

Eşdeğer: KAM-

Şaman ayini yapmak. Şamanın davul ve def çalarak coşkuya kapılması ve kendinden geçmesi sonucu farklı alemlere yolculuklar yaptığına inanılır. Şaman ayinlerinin hemen her kabiledede farklı kuralları vardır. Ruhlar alemi ile iletişim, gelecekte haber verme, insan ömrünün çok ötesindeki geçmiş anlatma bu ayinde tanık olunabilecek durumlardır. Örneğin “**Kamıyak**” fal demektir ve kamlama ile alakalı olarak ortaya çıkmıştır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kam:** (*Kam.*) Göz alıcılık, anlamını içerir. Kamamak fiili, bir şeyi kapatmak, kilitlemek demektir ki ruhların ele geçirilmesiyle alakalı olabilir. Kamanmak ise bunalmak demektir.

KAMOS: *Kabus Cini.*

Eşdeğer: KAPOŞ

Kabuslara ve karabasanlara neden olan kötü ruh. Geceleri gelip, rüyalarda insanları korkutan ve ruhlarını alan kötücül yaratık. İnsanlara korkuyu ve kabusları o gönderir. Biçimsiz bir varlıktır. İnsanları uykuda yakalayarak götürür. Üzerine çöktüğü insan nefes alamaz. Kedi gibi sessizce gezer. Keçiye benzediği söylenir. Gün ışığından korkar. Güneş doğunca kımıldayamaz. Tek başına uyuyan insanların üzerine bütün ağırlığıyla çökerek onların çarpılmalarına veya ölmelerine sebep olabilir. Geceleri

dolaşır, kimi zaman iriyarı, bazen de cüce görünüşlüdür. Başında daima bir börk (başlık) taşır. Bir insan bu börkü kapmayı başarır ise elinde bu börkün büyüklüğünde altın kalacağı söylenir. Kara kedi şeklinde de görülebilen kamosun üzerine çöktüğü insan, kanının çekilip damarlarının kuruduğunu sanır. Bazı görüşlere göre eski Ortadoğu (Moab, Asur) mitolojileriyle de bağlantılıdır ve bu kültürlerde insanları boğarak öldürdüğüne inanılır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kamos:** (*Kam*). Göz alıcı, büyüleyici varlık demektir. Arapça Kabus sözcüğüyle de bağlantılı gibi görünmektedir. Kamaz ise rüzgar demektir. Karmak fiili ile de bağlantılıdır.

(Bakınız: BASTIRIK)

KANIM HAN: *Güven Tanrısı.*

Yeryüzündeki dürüst ve güvenilir insanları korur. Ülgen Han'ın oğludur. **Er Kanım** olarak anılır. Güvenilirlik Türk inanç sistemindeki önemli kavramlardan birisidir. "Eline, beline, diline sahip ol!" (Hacı Bektaş-ı Veli) sözü bu anlayışın en özlü ve en muhteşem anlatımıdır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kanım:** (*Kan*). Soyluluk, inanç, güven gibi anlamları vardır.

KANIKAY HANIM: *Söylencesel Hanım.*

Eşdeğer: KANIKEY (KENİKEY) HATUN

Manas Han'ın karısıdır. Savaşçı Kırk Kız yardımcısı vardır. Oğluna kız arayan Manas'ın babası ondan daha iyi bir eş bulamadığını ifade eder. Kanıkay Hatun iyi bir binicidir, savaşçıdır. Kocasına yerinde öğütler verir. Manas öldüğünde ilaç yaparak kocasını diriltir. İyi bir eşin ne kadar önemli olduğu bu şekilde simgeselleştirilmiştir. Sadıktır, kocasının ismine gölge düşürmez. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kanıkay:** (*Kan*). Soyluluk anlamı içerir. Kanık (Kanaatkar) sözcüğü ile de bağlantılı gibi görünmektedir. Moğolca Hanı/Kanı sözcüğü eş anlamına gelir.

KANIRMAĞI: *Yeraltı Nehri.*

Eşdeğer: GANIRMAK

Yeraltında akar. İçindeki sıvı su değil kandır. Kan ölümü, ateşi, öfkeyi simgelediği gibi aslında yaşamın da sembolüdür, bu nedenle yaşam ve ölüm arasındaki sınırı simgeler. Bu ırmak masallarda bazen uçan atlarla geçilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kan Irmağı:** Kan + Irmak

KARABASAN: *Kabus.*

Eşdeğer: GARABASMA

Geceleri insanların üzerine çöken kötücül varlık. Kabuslara neden olur. Genel anlamda ise insanların kötü şeyler görmesi demektir. Korkulu rüyalarıdır. Bazı yörelerde **Karakura** adlı bir varlığın neden olduğu düşünülür. **Ağırbasma** ifadesi de kullanılır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Karabasan:** Kara "Siyah" + Basmak

(Bakınız: KAMOS, KARABASMAK, KARABASTI)

KARABASMAK: *Kabus Görmek.*

Geceleri kötü rüya görmek. Karabasanlara kötü ruhların veya cinlerin neden olduğuna inanılır. Bu ruhlar bazen ölümcül olabilmektedir. Bazen uykuda ölen insanların bu varlıkların öfkeleri dolayısıyla öldükleri düşünülür. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Karabasmak:** Kara “Siyah” + Basmak. Moğolca Harah/Karah sözcüğü bakmak ve Harağah ise lanet anlamına gelir.

(Bakınız: KARABASAN, KARABASTI)

(Eşanlam: BASIRGAMAK)

KARABASTI: Halüsinasyon.

Eşdeğer: KARABASU

Gerçekmiş gibi algılanan kötü rüyalar. Hayalet görme. Bazen de doğum yapan kadının ölmesi Karabastı'ya bağlanır. Karabasanların günümüzde bilimsel olarak Uyku Felci diye tabir edilen durumla örtüştüğü görülmektedir. Buna göre uykunun bazı evrelerinde uyanılması halinde uyuma doğal döngüsünü sürdürmekte ve bilinç tam olarak açık olsa bile beden kımıldayamamaktadır. Bu durumda çeşitli sanrılarda görülebilmektedir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Karabasmak:** Kara “Siyah” + Basmak

(Bakınız: KARABASAN, KARABASMAK)

KARA HAN: Söylencesel Hakan.

Kara Ulus'un yanı sıra sıradan (soylu olmayan) insanların önderidir. 10 oğlu ve dokuz kızı vardır. Soylu olmayıp, halktan sıradan bir kişi iken sonradan Han'lık elde edenlerin veya devlet kuranları temsil eder. Karadenizde yaşar (Akdenizin yanında ikincil öneme sahiptir). Buryatçada Hara Ay demektir (Moğolca Sara), bazı kayıtlarda Oğuz Han'ın babasının adının Kara Han, iken bazı kaynaklarda soyunun (veya babasının) Ay olarak gösterilmesi bu kelime benzeşimi olabilir. Kara Türklerde kuzey yönünün simgesidir. Gücü ve otoriteyi vurgular. Tarihte yer alan Karahan Devletinin ismi tesadüfi değildir. **Kayra Han ile karıştırılmamalıdır.** (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Karahana:** Kara “Siyah” + Han. Moğolca Har, Mançuca Kara sözcükleri siyah renk belirtir.

(Karıştırılan: KAYRA HAN)

(Karşıt: AKÇA HAN)

KARAGUŞ HAN: Kuş Tanrısı.

Eşdeğer: KARAKUŞ (HARAHUS) HAN

Kuşlara hükmeder. Tanrı Ülgen'in oğludur. Karakuş Türklerde büyük ve yırtıcı kuşları tanımlamakta kullanılan ortak bir tabirdir. **Karağuş** şeklinde de söylenir. Ayrıca, kam'ın ayın sırasında yaptığı hareketlerin, bazı yörelerde rastlanan kartal oyunu ile temsil edildiği görülmektedir. Kartal oyunu Siirt'te, “Harahusta”, Urfa ve Adıyaman'da “Karakustana” şeklinde söylenir. Hınıs'ta ise “Yarkusta” oyunu denir. Bu oyunun Karakuş Han'a bir saygı içermesi de muhtemeldir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Karaguş:** Kara + Guş / Kuş. Kartal anlamına gelir.

KARAKIZLAR: Kötülük Tanrıçaları.

Eşdeğer: KARAGIZLAR

Erlik Han'ın kızlarıdır. Adları bilinmez. Düz, kuru, çıplak, kaygan bir yerde yaşarlar. Vakitlerini eğlenerek geçirirler. Göge çıkan şamanı ayartıp yolundan çevirmeye çalışırlar. Bazen cinsellikle ilgili veya cinsellik içeren davranışlarda bulundukları anlatılır. Saçları kara yılanı benzer. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Karakız:** Kara + Kız

(Yansı: KARAOĞLANLAR) (Karşıt: AKKIZLAR)

KARAKONCOLOS: *Kış Cini.*Eşdeğer: KARAKONCUL

Kara renkte ve çok çirkindir. Aslında pek zararlı olmadığı halde görüntüsü insanlarda paniğe neden olur. Kürklü olarak betimlenir. Geceleri gezer. Bulgar kültürünün Türk tarihiyle olan ortak kökeni sonucu Bulgar halk edebiyatında “**Karakonjul**”adıyla yer alır. Kara kelimesi geceyle ilişkili olarak değerlendirilir. Zemheride (kışın en soğuk zamanı) sokaklarda dolaşır, rastladığına “Nereden geliyorsun, Nereye gidiyorsun?” gibi sorular sorar. Verilecek yanıtların içinde mutlaka “kara” kelimesi olmalıdır (Karasu’dan geliyorum, Karakışla’ya gidiyorum gibi). Böyle yapılmadığında Karakoncolos elindeki kocaman bir tarakla vurarak karşısındaki insanı yaralar. Kendisinden korunmak için kış günleri evlerdeki taraklar ortada bırakılmaz, saklanır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Karakoncolos:** Kara “Siyah” + Kon. Koncol/Konçul sözcüğünün etimolojisini tespit etmek zor gibi görünmektedir. Yunanca kökenli olduğunu iddia edenler dahi vardır fakat bu pek makul görünmemektedir. Konmak fiili veya Kon (dağ geçidi) ile alakalı olabilir.

*(Bakınız: CONGOLOS)***KARAMAT:** *Sanrı Cini.*Eşdeğer: KARIMIT, KİREMET

Kabuslara neden olan ve bunun sonucunda hezeyan ve psikolojik bozukluklar ortaya çıkaran kötücül varlık. Günümüzde Şizofreni adı verilen ruhsal hastalığa benzer durumların geçmişte bu varlıkla ilintili olduğu düşünülmüştür. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Karamat:** (*Kara*). Korku ve kötülük anlamları içerir. Arapça kökenli Keramet ile hiçbir ilgisi yoktur. Karamak, hor görmek, kötülemek demektir.

*(Eşanlam: KARAMAT)**(Bakınız: KARABASAN)***KARAOĞLANLAR:** *Kötülük Tanrıları.*Eşdeğer: KARAULLAREşanlam: KARAERLER

Erlık Han’ın oğullarıdır. Sayıları dokuzdur. Moğolların “Dokuz Kana Susamış Tanrı”ları ile benzerlik gösterirler. İnsanlara kötülükler getiren kara fırtınalar estirir, kan yağmurları yağdırırlar. Erlık’ın sarayının veya yeraltının kapılarını bekledikleri için Kapı Bekçileri diye anılırlar.

1. **Karaş Han** (*Bkz.*)
2. **Matır Han** (*Bkz.*)
3. **Şingay Han** (*Bkz.*)
4. **Kömür Han** (*Bkz.*)
5. **Badış Han** (*Bkz.*)
6. **Yabaş Han** (*Bkz.*)
7. **Temir Han** (*Bkz.*)
8. **Uçar Han** (*Bkz.*)
9. **Kerey Han** (*Bkz.*)

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Karaoğlan:** Kara + Ul / Oğlan,
- * **Karaer:** Kara + Er

*(Yansı: KARAKIZLAR)**(Karşıt: AKOĞLANLAR)*

KARAŞ HAN: *Karanlık Tanrısı.*

Eşdeğer: KARIŞ HAN

Karanlığı oluşturur. Geceleri hüküm sürer. Erlik Han'ın oğludur. Sert yapılı, iri vücutlu olarak anlatılır. Kara Yılanları vardır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Karaş:** (*Kar*). Karartan, karartıcı demektir. Kara kökünden gelir. Karış ise beddua, ah anlamına gelir.

KARAV: *Kabus Cini.*

Kabuslara neden olan ve bunun sonucunda hezeyan ve psikolojik bozukluklar ortaya çıkaran kötücül varlık. Moğolcada Karağ (Harağ) lanetlemek anlamı içerir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Karav:** (*Kara*). Korku ve kötülük anlamları içerir. Karamak sözcüğü kötölemek, hor görmek anlamlarını barındırır. Karağ sözcüğü kimi yörelerde ise kabus anlamında kullanılır. Karağı da ışığın az olduğu yerlerde görememe (ala körlük) hastalığını ifade eder.

(*Eşanlam:* KARAMAT)

(*Bakınız:* KARABASAN)

KARGIMAK: *Beddua Etmek.*

Eşdeğer: KARGAMAK

Bir insan için kötü temennilerde bulunmak ve bu amaçla Tanrı'ya yakarmak. Karga kuşu, hem rengi hem de Hz. Nuh tarafından kendisine kargındığı için bu adı almıştır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kargimak:** (*Kar*). Lanetlemek, ah etmek anlamları vardır. Kargı, kısa mızrak demektir, delicilik manasına gelir. Kara sözüyle aynı köktendir.

(*Karşı:* ALKIMAK)

(*Bakınız:* KARGIŞ)

KARGIŞ: *Beddua.*

Eşdeğer: KARIŞ

Moğolca: HARAHA

Bir insan için kötü temennilerde bulunma ve bu amaçla Tanrı'ya yakarma. Anadolu'da Karış Vermek tabiri lanet okumak, beddua etmek anlamında kullanılır. Ah ve Ah Etmek de benzer anlamlara sahiptir. "Ahım Çıktı" deyiminde olduğu gibi. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kargışmak:** (*Kar*). Lanetlemek, ah etmek anlamları vardır. Kargı, kısa mızrak demektir, delicilik manasına gelir. Lanetin bir mızrak gibi delici bir silah olarak algılanmasını akla getirir. Kara, karanlık, karga sözcükleriyle aynı köktendir.

(*Karşı:* ALGIŞ)

(*Bakınız:* KARGIMAK)

KARI: *Bilge Kadın.*

Kocakarı olarak da geçer. Göğe çıkıp tılsımlar yapar. Bazen kötü özellikler taşır ve insanları tutsak edip yeraltında zincirlerle bağlar. Herşeyi bilme ve gizli ilimlere sahip olma özelliği ister iyicil, ister kötücül olsun devam etmektedir. Büyülü ilaçlar yapar. Tılsımlar hazırlar. Bu nitelikleriyle doğruluğa hizmet eden Koca kavramının tam tersi özelliklere sahiptir. Küp Karısı adı verilen bir kadın küplerde yaşar veya küpe girerek kaybolur. Küp ana rahmini ve toprağı sembolize etmektedir. Urartuların küp

mezarları akla gelmektedir. Aksaçlı karılar bahşılara görünüp ona davul verir ve şamanlık yapmaya başlamasını sağlar. Bu kadın, doğum yapan gebelere de yardım eder. Beyaz saçlı bu kadın kış mevsiminin simgesidir. Yedi ırmağın ötesindeki, yedi dağın gerisinde yedi tılsımın içinde oturup “Öt Kirmenini” (Zaman Eğirmenini) döndürür. O kirmeni döndürdükçe zaman akıp gider. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Karı:** (*Kar.*) Yaşlı demektir. Yaşlanmak, beyazlamak, saçları ağarmak anlamı vardır. Karımak fiili yaşlanmak demektir.

(*Karşıtlık: KOCA*)

KARLUK HAN: *Duman Tanrısı.*

Eşdeğer: KARLIK HAN

Ülgen’e kurbanların ruhlarını iletir. İnsanların yaşamlarını denetler, bir değişiklik olduğunda Ülgen’e bildirir. İşareti dumandır. Yakılan kurbanlardan çıkan duman onun geldiğini gösterir. Ocağa su serpilerek duman çıkması sağlanır ki, Karluk’un hoşuna gitsin diye. Genelde Suyla Han ile birlikte görülür. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Karlık:** (*Kar.*) Karamak (görmek) ve kara (is) kökünden gelir.

(*Bakınız: SUYLA HAN*)

KARŞIT HAN: *Temizlik Tanrısı.*

Eşdeğer: KARZIT HAN

İnsanlara temizliği öğretmiştir. Ülgen Han’ın oğludur. Ülgenin oğulları içinde en duygulu olanıdır. Temizlik Türk kültüründe çok önemli bir yere sahiptir. Su, ateş, toprak temizleyici unsurlar olarak görülmüştür. Su zaten en önemli temizleyicidir. Ateşin de gözle görülmeyen mikroskobik canlıları öldürdüğü günümüzde bilimsel bir gerçektir. Toprak ise ölen canlıların gömülerek hastalıklara neden olmalarını engeller. Köylerde kadınlar, kimyasal temizleyicilerin bulunmadığı dönemlerde tabak, çanak gibi mutfak gereçlerini ırmak ve dere kıyılarında mil ile (balçıklı kum) veya külle ovalayarak temizlemekteydiler. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Karşıtlık:** (*Kar.*) Beyazlık anlamı vardır. Kar sözcüğü ile bağlantılıdır.

KARŞITLIK: *Zıtlık.*

Nitelik ve durumları itibarıyla birbirine ve aykırı ve birbirlerinin karşısında, ters kutuplarında yer alan kavram ve olgular. Kainat ve yaşam döngüsü zıtların birlikteliği üzerine kuruludur. Türk kültüründe en çok bilinen, en sık raatlanan veya en çok kullanılan karşıtlıklar şunlardır:

1. **Ak ve Kara** (Siyah ve Beyaz)
2. **Aydınlık ve Karanlık** (Nur ve Zulmet)
3. **Yaruk ve Karuk** (Nur ve Zulmet)
4. **Yaruğ ve Oduğ** (Nur ve Nar)
5. **Yalabuk ve Karanuk** (Nur ve Zulmet)
6. **Gündüz (Kün) ve Tündüz (Tün)** (Gündüz ve Gece)
7. **Erkek ve Eşkek** (Adam ve Kadın)
8. **Gişi ve Tişi** (Adam ve Kadın)
9. **Su ve Od** (Mai ve Ateş)
10. **Yaşam ve Ölüm** (Hayat ve Memat)
11. **Yer ve Gök** (Arz ve Sema)
12. **Sağ ve Sol** (Eymen ve Eyser)

13. **Geçmiş ve Gelecek** (Mazi ve Ati)
14. **Doğu ve Batı** (Şark ve Garb)
15. **İyilik ve Kötülük** (Hayır ve Şer)
16. **Bayıg ve Yazıg** (Sevap ve Günah)
17. **Onağ ve Yasağ** (Helal ve Haram)
18. **Teklik ve Çokluk** (Yek ve Kesret)
19. **Uçmağ ve Tamağ** (Cennet ve Cehennem)
20. **Bur ve Buk** (İyi Ruh ve Kötü Ruh),
21. **Aya ve Aza** (İyicil Varlık ve Kötücül Varlık)
22. **Beyrû ve Bengü** (Ezel ve Ebed)

Türk kültüründe bu sayılan kavramların ve simgelerinin tamamı birbiriyle iç içe geçmiştir. Bazen Ak Koç ve Kara Koç olarak, bazen Ülgen ve Erlik olarak, bazen Od ve Su olarak tezahür ederler. Zıtlıklar yalnızca Türk kültürüne özgü değildir. Yeryüzündeki gelmiş geçmiş medeniyetlerin tamamında bir biçimde varlıklarını hissettirirler. İslam dini alemde her şeyin zıddıyla mevcut olduğunu açıkça ifade eder. “Herşeyden iki çift yarattık ki düşünüp anlayabilesiniz.” (Zariyat-49) Maniheizmde Aydınlık ve Karanlığın hiç bitmeyen ebedi ve ezeli savaşı anlatılır ve bu din bütünüyle ikili ve karşıtlıklar üzerine kurulu bir anlayış üzerine inşa edilmiştir. Bu aynı zamanda İyi ile Kötünün ve de İyilik ve Kötülüğün savaşıdır. Birbirlerini yenemezler, fakat Türklerin karşıtlık anlayışında iyilik ve aydınlık hep bir adım öndedir. Örneğin Ülgen kesinlikle Erlik’ten çok daha güçlüdür. İslam dini ise Allah(c.c)’ın Cemal sıfatlarının Celal sıfatlarına göre daha fazla kendisini belli ettiğini kabul eder. Çin kültüründeki Yin ve Yang bu zıtlıkları simgeselleştiren ve birleştiklerinde tam bir daire oluşturan iki balık motifidir. Moğol bayrağı içerisinde de yer alır. Bu balıkların gözlerinin renkleri ise balığın rengine göre de zıttır. Siyah balıkta beyaz göz, beyaz balıkta siyah göz vardır. Buna göre aslında her şeyin özü ve çekirdeği de kendi zıddından oluşmaktadır. İyiliğin özünde kötülük vardır, çünkü iyilik kötülüğü yok etmeyi planlar bu da bir çeşit kötülüktür. Kötülük ise iyiliği ortadan kaldırdığında düşmansız kalacak böylece de kendi kendisiyle çelişecektir ki bu durumda da barış ortaya çıkacaktır. Ortadoğu kökenli dinlerde Adem toprağı, Havva göğü sembolize eder. Yakın tarih içerisinde felsefi olarak formüleleştirilen **Tez (Sav) + Antitez (Karşısav) = Sentez (Bileşim)** mantığı bütün bu dinsel anlayışların bilimselleştirilmiş bir bağintısından başka bir şey değildir. İşte yukarıda değinilen zıtlığın olumlu yönünün ağır basması olgusu Türklerde simetrik veya denk olmayan (yani asimetrik) karşıtlık anlayışını ortaya koyar ki, tam da bu noktada çok ilginç bir biçimde kendisini gösteren bir unsur bu durumun en güzel örneğini oluşturur. Türk kültürünün özünde yer alan ilk ve temel karşıtlık sanıldığı gibi aksine Ak ve Kara değildir. Temel karşıtlık Ak ve Al biçiminde açıkça belirginleşir. Bunlara Al İnancı ve Ağ İnancı da denilebilir. Diğer karşıtlıklar hep buradan türemiştir.

1. **Al** (Hal, Yal, Gal): Ateşi, toprağı, kötülüğü, yalnızlığı, tek rakamları ortaya koyar. Kötü ruhlar hep bu külte bağlıdır. Al, ateşin rengidir. Hal Dili (Al Dili) adı verilen bir dil kötücül ruhlara aittir ve tersine konuşmayı (hem ters okumayı hem de tersini söylemeyi) içerir.
2. **Ak** (Ağ): Suyu, gökyüzünü, iyiliği, dayanışmayı, çift rakamları içerir. İyi ruhlar daima bu kült içerisinde yer alırlar. Ak, suyun rengidir. Akrar adlı bir kült ile bağlantılıdır.

Türk kültüründeki asimetrik diğer karşıtlık ise Ak ve Gök karşıtlığıdır. Her ikisi de olumlu anlamlar içermesine karşın Ak renk daima hükümdarlığı temsil ettiği için ön plandadır. Ak Orda ve Gök Orda. Yine yer ve gök karşıtlığında Gök hep üstün ve baskın durumdadır. **Ak ve Kara** ayrışması, **Yer ve Gök** karşıtlığı daha sonra ve Al ve Ak karşıtlığını da bir biçimde içlerinde barındırmaya devam ederek ortaya çıkmışlardır. Çift rakamlar, tek olanlardan daima fazla ve baskındır. Su ateşi söndürür ve gökten yağmur olarak iner. Toprak su olmadan yeşermez. Bu nedenle iyilik hep baskındır. Masallarda

iyiler hep kazanırlar. Karşıtlık kavramı Türk Mitolojisinde ayrıca Tersine Olma durumu ile de ortaya çıkar. Buna göre başka aleme ait varlıklar tıpkı bir ayna gibi solunu ve sağını yer değiştirmiştir. Bu nedenle farklı görünüş ve davranışlara sahiptirler. Örneğin bir Albısa gitmesini söylemek için gel demek gerekir. Çünkü ne denirse tersini yapacaktır. Ayrıca bazı varlıklara da kurulacak cümleyi tersten okumak gerekir. Çorların ayakları terstir. Masallarda ters çevrilmiş kazanlarda pişen yemeklerden bahsedilir. Konrul ve Toğrul Kuşları et istediğinde su, tam tersine su istediğinde et verilmelidir. Öte dünyadaki hayvanlar tersine yemlenir. “**Ata et, ite ot**” verilir. Atlar tersine nallanır. Anadolunun bazı yörelerinde en çok korkulan büyü Kuran-ı Kerim’in tersine okunmasıyla yapılandır ki, buna en acımasız ve güçlü büyücüler bile kolay kolay cesaret edemezler, çünkü çok tehlikelidir. Bazı Türk boyları yas tutarken elbiseleri ters giyerler. Bazı rüyalar bu nedenle tersine yorumlanır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Karşıtlık:** (*Kar*). Karşısında bulunma demektir. Ancak karşılıklı olma anlamı da vardır. Yani karşısında olan şey ile bir anlam ifade etmeyi kelime kökü zaten barındırmaktadır.

KARUK: *Zulmet.*

Eşdeğer: KARANUK

Ölümcül, yok edici karanlık. Hiçliği ifade eder. Karşıtı olan Yaruk ise nur demektir. Yaruk ve Karanuk tabirleri Aydınlık ve Karanlık şeklindeki daha basit içeriklerden biraz farklı olarak dinsel ve ilahi bir anlama sahiptirler. Tüm kültürlerde Karanlık ölümü, yalnızlığı, kötülüğü ve korkuyu çağrıştıran bir unsur olarak ele alınmıştır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Karuk:** (*Kara*). Karanlık kelimesi ile aynı köktendir. Moğolca Haranhuy/Karankku sözcüğü de karanlık demektir.

(*Karşıtlık:* YARUK)

KATAY HAN: *Deprem Tanrısı.*

Eşdeğer: KADAY HAN

40 boynuzlu boğasıyla deprem oluşturur. Bu boğa kızıp sinirlendiğinde ayaklarını yere sürtmeye başlar böylece hafif sarsıntılar olur. Burnundan soluması ise hafif seslere dönüşür. Daha çok kızdığında ise ayaklarını yere vurur. Daha da kızınca boynuzlarını toprağa geçirip yeryüzünü sallır. Homurtuları ise depremin gürültüsünü meydana getirir. Dokuz davulludur. Kendisine dokuz Han bağlıdır. Yakutlarda Hotoy Han olarak anılır. **Kıtay Han ile aynı kişi olduğu da söylenmektedir.** (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Katay:** (*Kat*). Mecaz olarak yeri göğü birbirine katan anlamını içerir. Katılık ve sertlik içeriğine de sahiptir. Moğolca Hatah, zorluk anlamı içerir. Katay Kuman dilinde arkadaş, yoldaş demektir. Eski Türkçe Kat/Kad/Kas kelimesi rüzgar, fırtına, tayfun demektir.

(*Karıştırılan:* KITAY HAN)

KAY: *Destan.*

Şiir şeklindeki söylence. **Kayçı** adı verilen destancılar tarafından ezbere okunur. Manas destanı dünyanın en uzun destanlarından biridir (kimi görüşlere göre en uzundur). Destanları doğru okumayan, bazı yerlerini unutan veya güzel okumayı beceremeyen Kayçıların, destandaki kahramanın ruhu (veya destanın koruyucu İyesi) tarafından hastalandırılacağına hatta öldürüleceğine inanılır. Destanlar tüm uluslarda rastlanan şiirsel anlatılardır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kay:** (*Kay*). Hızlı gitmek, hızlı konuşmak.

(*Eşanlam:* YOMAK, OLONGU)

KAYAKAPISI: *Yeraltı Geçidi.*

Eşdeğer: GAYAGAPI, KIYAKAPISI

Eşanlam: CALTASKALGA, YALTAŞKALA

Yeraltı Dünyasına giden geçidin kapısıdır. Çok uzak diyarlardaki bir mağaranın içinde bulunur. Önemli kapıların veya geçitlerin bulunduğu mağaralar, in içinde in, kuyu içinde kuyu olacak şekilde karmaşık yerlerdir. Bazı masallarda bu kapıya Argalıh adı verilir. Demir kaygan geçit ve kara kaygan geçit olarak betimlenir. Bazen sürekli açılıp kapandığı için Acılar Cabılar (açılır kapanır) olarak tarif edilir. Kimi zaman çadırın bacası ve güneşliği olan Tünük/Tündük biçiminde düşünülerek bu geçide de aynı ed verilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Kayakapısı:** Kaya + Kapı

(*Eşanlam:* TAŞKAPI)

KAYIŞ: *Çarpık Cin.*

“**Kayış Bacak**” veya “**Kayış Baldır**” olarak da söylenir. Lohusalara musallat olup hava karardıktan sonra ortaya çıkarak tan vaktine kadar dolaşır. Eğri bacaklı, korkunç görünüşlü bir yaratıktır. Lohusanın omuzlarına ayakları önden sarkacak şekilde sımsıkı yerleşir ve dolaşmasını, gezinmesini ister. Kendi ayakları üzerinde durup yürüyemez. Bunun için de insanları aldatıp, onun boynuna biner. Sonra kayış ayaklarını onun beline dolayıp onu bırakmaz. Elsiz ve ayaksız bir ihtiyar görünümündedir. Irmak kenarında oturur, zavallı bir görünüşle boynunu büküp oradan geçenlerden, onu omuzuna alarak ırmağın diğer kıyısına geçirmelerini ister. Birisinin sırtına binince de karnından bir anda yılana benzer üç arşın uzunluğunda iki ayak çıkıp, yolcunun bedenine sarılır. Elleriyle de sıkı sıkıya sarılıp o insanı kölesi yapar. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Kayış:** (*Kay*). Kayganlık ve kayıtmak (geriye dönmek), kayılmak (geriye yaslanmak) anlamlarını içeren bir köktür. Kayış sözcüğü kemer, deri demektir.

KAYRA HAN: *Yaratıcı Tanrı.*

Eşdeğer: KAYIR HAN

Baş Tanrı. Tanrıların en büyüğü ve en önde gelenidir. Herşeyin yaratıcısıdır. Mutlak üstünlüğü vardır. Göğün 17. katında oturur. Diğer Tanrıları da o yaratmıştır. Bu anlamda diğer Tanrıların kendisiyle kıyaslandığında, emirlerini yerine getiren veya verdiği görevleri yineleyen birer melek konumunda olduğu yaklaşımı yanlış olmayacaktır. Ancak İslam öncesi Türk kültüründe melek veya benzeri bir kavram yer almaz. Bu sonuca yalnızca kıyaslama yapılarak ulaşılabilir. Evrenin yazgısını belirler. İyilik yönü ağır basar. Yeryüzünü yarattıktan sonra dokuz dallı bir ağaç (çam veya kayın) dikmiştir. Bu ağaç yerle göğü birbirine bağlayan yaşam ağacı “Uluğ Kayın”dır. İnsanların atası olan dokuz kişi bu ağacın dallarından türemiş ve dokuz boy (dokuz ırk) bu kişilerin soyundan ortaya çıkmıştır. Ülgen, Mergen ve Kızagan adlı üç oğlu vardır. Ülgen, İyilik ve merhametini yani cemalini; Kızagan, öfke ve intikamını yani celalini; Mergen ise bilgelik ve hikmetini yani egemenliğini temsil ederler. Görkemli bir varlığa sahiptir. Somut nitelemeler pek fazla yapılmamış ancak soyut yönü üzerinde daha çok durulmuştur. Ana ve Ata olarak (hem eril hem dişil, yani nötür olarak) tanımlandığı kaynaklar mevcuttur. İnsan biçimli olarak pek fazla tasvir edilmez. Kışı yeryüzünde yazı gökyüzünde geçirir. Değişik renklerde yıldırım çaktırır. Onun yıldırımına çarpılan kişi şaman olur. Bazı batılı kaynaklarda Kuara (Kuğara) olarak geçer. Bu takdirde Urartulardaki Kuera ile bağlantılı görünmektedir. Bulgarlarda da bu isimle rastlanır. Kuğara (Koğara)’nın Kayra Han ile farklı Tanrılar olduğunu öne süren görüşlerde vardır. **Kara Han ile karıştırılmamalıdır.** (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kayra:** (*Kay*). Lütuf, İhsan demektir. Kayırmak fiili ile aynı kökten gelir. Kayramak ise korumak himaye etmek, lütfetmek demektir. Moğolca Hayra sözcüğü aşk anlamına gelir.

Açıklama: Kayra Han ile Kara Han aynı kişi olarak nitelense de bu durum sesbilimsel ama yaygın bir yanlışlıktır. Çünkü Kara sözcüğü içerisinde daha çok olumsuz anlamlar barındırır. Kara Han farklı bir mitolojik kişiliktir (Oğuz Han'ın babasıdır).

(Karıştırılan: KARA HAN)

KAZAK HAN: *Söylencesel Hakan.*

Kazakların Atası olarak kabul edilir. Alaş Han'ın oğludur. Üç oğlu vardır:

1. **Bakaris.** Neslinden gelenler Uluğ Cüz'ü oluştururlar. ('Sol Kazakları' veya 'Büyük Otağ'.)
2. **Akaris.** Soyundan gelenler Orta Cüz'ü oluştururlar. (Orta Kazakları' veya 'Orta Otağ'.)
3. **Yanaris.** Soyun Küçük Cüz' adıyla anılmıştır. (Sağ Kazakları' veya 'Küçük Otağ'.)

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kazak:** (*Kaz*). Kahraman, başıboş, özgür, sert anlamlarına gelir. Kaz kökü konup göçmek içeriğine sahiptir. Atlı asker anlamında da kullanılır.

KAZIRGAN: *Cehennem Çukuru.*

Kötü ruhların doğruluğa gelmesi için, geçici bir süre kaldığı ateş çukuru. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kazırgan:** (*Kaz*). Çukur anlamı taşır. Kazımak ve kazık sözleri ile aynı köktendir.

(Bakınız: TAMAĞ)

KELÇE: *Kel Kahraman.*

Eşdeğer: KALÇA, KEÇEL

Çokbilmiş, kurnaz ve talihlidir. Ukala ve alaycı olarak da görünür. Kendisini kele dönüştürerek öteki dünyaya bile gidebilir, göğün yedi katını ve yıldızları dolaşır. Altay efsanelerinde kel kadın şaman ölüleri bile diriltir. Bu nedenle kellik bir güç simgesidir. Güneşli bir günde kar yağdırır, fırtına çıkarır. Manas Destanında Targıl Taz adlı bir kahin vardır (Taz, kel demektir). Kel/Kal sözcüğünün Moğolca Gal "Ateş" sözcüğü ile de bağlantısı vardır. Ateş kutsallık ve güç içeren bir enerjiye sahiptir. Moğolların Gal Han adlı bir Tanrıları vardır. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kelçe:** (*Kel*). Saçsızlık ifade eder. Dayanıklı olmak anlamı da kökün içinde gizlidir. Moğolca Heleh/Kele, Kalmukça Kelehe konuşmak, gevezelik etmek demektir ve Kelçe'nin lafazanlığı ile de bağlantılıdır.

(Bakınız: KELOĞLAN, TAZŞA, KELEY)

KELEMTER: *Dev İnsan.*

Eşdeğer: KELETER

Başları bulutlardan bile yüksektir. Eski çağlarda yaşamışlardır. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kelemter:** (*Kel/Gel*). Dayanıklılık, büyüme gibi anlamlar ifade eder.

(Bakınız: UZUH)

KELENİ: *Şaman Ruh.*

Şaman kaçan ruhları geri getirmesi için Keleni'yi gönderir. Ama o her zaman şamanı dinlemez. Bir söylentiye göre göklerden yere inen bulutlar ile insanoğlunun birleşmesinden türemişlerdir. Sembolü hilaldir. Görünüşleri gülünç ve peltek dillidirler. Kekemelik yaparlar. Çok kıskançtırlar. Her iki ayağı da topaldır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Keleni:** (*Kel/Gel*).Dayanıklılık, büyüme gibi anlamlar ifade eder. Moğolca Helhe/Kelkiye sözcüğü iletişim kurmak demektir.

(Eşanlam: *KELTEGEY*)

KELEY: *Yarı Tanrı.*

Ülgen'in kızlarından biriyle yerden doğan bir şamanın evliliğinden doğan bir kişidir. Peltek dillidir. Keloğlan adlı masal kişiliğinin oluşmasında rol oynayan arkaik tiplerdendir. Moğollar ve Avarlar ilk atalarının kel olduğunu söylerler. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Keley:** (*Kel*). Saçsızlık ifade eder. Dayanıklı olmak anlamı da kökün içinde gizlidir. Moğolca Helhe/Kelkiye sözcüğü iletişim kurmak demektir.

(Bakınız: *KELOĞLAN, TAZŞA, KELÇE*)

KELTEGEY: *Şaman Ruhu.*

Şamanın yanında bulunan ruhtur. Keleni de denir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Keltegey:** (*Kel/Gel*).Dayanıklılık, büyüme, olgunluk gibi anlamlar ifade eder.

(Eşanlam: *KELENİ*)

KEMPIR: *Dev.*

Azman, çok büyük yaratık. **Mastan (Mıstan, Bıstan) Kempir** adlı bir dev insanın topuklarından kanını emer ve yer altına götürüp tutsak eder sonra da acıkınca yer. Bazen ağzından alevler çıkar. **Zulman Kempir** adlı dişi bir dev de sık sık masallarda anılır. **Yalmavuz Kempir** ise dev kavramının farklı bir adıdır. Kazaklarda yaşlı çirkin bir kocakarı şeklindedir. Kazaklar Gökkuşağına Kempirkoşak adı verirler. Kambar Han ile de bağlantılı olma ihtimali vardır. Gökkuşağına bazen Kempirkoşak bazen de Kambarkuşak adı verilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kempir:** (*Kem/Gem*). Kemirmek fiili ile aynı kökten gelir. Ayrıca eski Altaycada Keme kökü ateşle bağlantılıdır. Örneğin Kemeke/Kemege soba anlamına gelir.

(Bakınız: *MANGUS*)

KENÇLİYÜ: *Yağma Merasimi.*

Eşdeğer: *KENÇLÜYÜ*

Yağma veya **Talan** olarak da bilinir. (Her iki sözcük de Türkçeden Farsçaya geçmiştir. Kimilerine göre ise tam tersine Farsçadan Türkçeye geçmiştir.) Bir yöredeki zengin kişinin veya ağanın mallarını kendi isteğiyle talan ettirmesi anlamına gelir. Bu durum onun şanını ve şerefini yüceltir. Bu uygulama onları yoksul bırakmaz, aksine daha etkili bir konuma yükseltirdi. Önceleri tüm malını mülkünü yağma ettirme geleneği varken, sonraları biraz daha hafifletilmiştir. Sonraki devirlerde tüm varlığını dağıtmak yerine; dağ gibi et, tepe gibi ekmek yığdırırlar, göl gibi kırmızı döktürürlerdi. İnsanlar da bu 90 atla 900 sığırın ve 9000 koyunun eti ile 90 havuz kırmızı yağma eder, eğlenir yer içerlerdi. Pek çok ilkel kültürde benzer biçimlerde "Potlaç" adıyla bilinen ve var olan bir uygulamadır. Ayrıca Türklerde Toy "Şenlik", Toylamak "Şenlik Yapmak", Şölen (Şülen) "Karnaval" gibi eğlenceler içerisinde yer alan yağma ve talan kavramları yoksullarla paylaşma gidilmesinin ve toplumsal sorumluluğun simgeselleştirilmiş uygulamalarıdır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kençliyü:** (*Kenç/Genç*). Gençlik kelimesi ile aynı kökten gelir.
- * **Yağma:** (*Yağ*). Yağmur gibi olmak, üşüşmek anlamını taşır.
- * **Talan:** (*Tal/Dal*). Talmak (dalmak) fiilinden türemiştir.

KER: *Kötü Varlık.*

Eşdeğer: GER, KİR, GİR

Çoğu zaman bir sıfat olarak kullanılır. O varlığın kötücül bir özelliğe sahip olduğunu gösterir. Tek ayaklı, tek gözlü, tek kollu kel varlıklardır. Sümerlerde Kur adlı bir yer altı canavarı bulşunur ki, yeraltında yaşayan varlıkların Ker sözcüğü ile tanımlanması bununla bağlantılı olabilir. Yeraltında yaşadığına inanılan Ötker adlı kötü varlıklar da bunların bir türüdür. Öteki aleme ait canlılar daima tek gözlü olarak betimlenir. Ker sözcüğünün Kır anlamına geldiğini öne süren görüşler de mevcuttur. Bu sıfatla anılan dört önemli varlık bulunur.

- **Ker Yutpa:** Yeraltı Ejderi
- **Ker Abra:** Yeraltı Yılanı
- **Ker Arat:** Yeraltı Balığı
- **Ker Köylek:** Yeraltı Cadısı

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Ker:** (*Ker*). Kır sözcüğüyle bağlantılı olması muhtemeldir. Kır sözü farsça olarak geçer fakat Türkçedeki Gör köküyle bağlantılıdır. Farsçaya Türkçeden geçmiştir. Geri ve gerilim sözcükleri ile aynı köke aittir. Bu kelime Eski Türkçede ve Moğolcada aynı zamanda sınır, kenar anlamı taşır ve Kire/Ker/Her/Har olarak ifade edilir.

KEREH: *Kurban.*

Eşdeğer: KERGEK

İlahi bir amaçla kesilen veya doğaya salınan hayvan ya da doğaya saçılan yiyecek, içecekler ile tahıllar. Yeryüzündeki bütün inanç sistemlerinde rastlanan bir olgudur. Kurban rastgele seçilmez, üstün ve seçkin bir özelliği olmalıdır. İslam dini ile daha da önem kazanan Kurban kavramı Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etmeye niyetlenmesi ama karşılığında ona bir koç gönderilmesi çok bilinen olaydır. Öteki dünya ile iletişim kurmanın bir yolu olarak algılanır. İlkel topluluklarda gökten gelen bir yıldırımın kurbanı yakması, Tanrı tarafından kabul edildiği anlamına gelir. Ateşe verilen kurbanı Vot Çüke (Vut Şüke) denilir. Türklerde ve Moğollarda ve bağlantılı kavimler olan Ural-Ugor boylarında hiçbir zaman insan kurbanına rastlanmadığı için Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etme girişiminin Tanrı tarafından ödüllendirilmesi ama bu ödülün ise oğul kurbanının engellenmesi ve hatta yasaklanması şeklinde verilmesi merhamet ve bağışlama duygularını yansıttığı için büyük ilgi görmüştür. Türkler üç tür kurban verirler.

1. **Sacı:** Cansız kurban. (*Bkz.*)
2. **Idık:** Azat kurbanı. (*Bkz.*)
3. **Kurumsak:** Kanlı kurban. (*Bkz.*)

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kereh:** (*Ker*). Ölmek anlamı içerir. Ayrıca gereklilik bildirir. Germek fiili ile de ilgili olabilir. Moğolca Hereg/Kereg sözcüğü de gereklilik (farz) anlamı taşır.

KEREY HAN: *Arabozuculuk Tanrısı.*

Eşdeğer: KİREY HAN

Yeryüzündeki kötülükleri yönetir. İnsanlar arasına nifak sokar. Erlik Han'ın oğludur. Yes / Ças (Demir) bilekli olarak betimlenir. Yedi otağı bulunur. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kerey:** (*Ker/Kir/Gir*). Girmek (insanların arasına girmek) anlamını içerir. Moğolca Hir/Kir kirlilik, kötülük anlamları taşır.

KILA İYESİ: *Hayvanlar Ruhu.*

Eşdeğer: GUL (KÖLÖ, KİĞİL, KİĞİL KÖLÜK, KÖLİK) ISI

Hayvanların koruyucu ruhu. Her hayvan için farklı bir İye vardır. Kimi yerlerde bu ruh aynı zamanda bir şamana aittir. Vahşi bir hayvan görünümündedir. Şamanın sağlığını korur. Bu ruhların gerçek görüntülerini şamanların kendileri bile göremezler. Bu ruhlar dağlarda gizlenirler ve yerlerini kimse bulamaz. Bu ruhun başına ne gelirse şamanın başına da aynısı gelir. O yaralanırsa Şaman da yaralanır. Kimi söylencelere göre şamanı doğuran bu hayvandır. Ulu bir çam ağacının dallarında, kuluçkaya yatan İye Hayvanın koruduğu yumurtadan çıkar şaman. Bazı hayvanların ruhu bazı boylar için çok önemlidir. Çünkü o hayvanın soyundan geldiklerine inanırlar. Örneğin; at, karga, atmaca, kuğu, kartal, turna, kakım, tavşan, deve, koyun vs. Mesela Ku'lar kuğu soylu olduklarına inanırlar. Ku kelimesi zaten kuğu demektir. Bu kavimlerin şamanları kendilerini bu hayvanlara benzetecek biçimde giyinirler. Her şaman belirli bir hayvanın donuna bürünebilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kila:** (*Gul/Kul*). Hayvan demektir. Türkçede Kölik, Moğolcada Gölög/Gülüg/Gülig hayvan anlamına gelen kelimelerdir. Kullanmak ve kul sözcükleriyle bağlantılıdır.

(Bakınız: İYE)

KILIÇ: *Kutlu Silah.*

Eşdeğer: KILIS, KILIŞ

Ata kılıcı kuşaktan kuşağa emanet edilip evde saklanır. Yemin edilirken eğilip kılıç öpülür. Savaş Ruhu'nun simgesi sayılır. İskitlerde Kılıç Tanrının bir simgesidir. Gökten gelen kılıçlar en güçlü silahlar olarak kabul edilir. Yıldırım Tanrısı tarafından gönderilen kılıçların özünde yıldırımın özü vardır. Ölümsüzlük suyunu arayan Ural Han'a babası kıvılcımlar saçan elmas bir kılıç verir. Bu kılıcı yer vurunca su çıkar. Bazı kahramanlar taştan doğarken ellerinde kılıçları vardır. Bazen kılıcı suya vurunca suda yol açılır. Bu motif Hz. Musa'nın kızıldenizi yarmasını akla getirir. Bazen kılıç kahramanın canıdır ve yere düşürünce ölür. Aynı mantık Bayrak için de geçerlidir. Bayrak ordunun ruhudur ve yere düşürülmez. Tigin "Şehzade, Prens" sözcüğü de Tig/Tığ kelimesinden gelir ve kılıç demektir. Macarlara göre Atıla Han'ın, Hadur adlı savaş tanrısının kendi döverek yaptığı kılıcını bulduğu söylenmektedir. Bazen bu efsane batı anlayışıyla birleşip Mars'ın kılıcı şeklinde anlaşılmaktadır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kılıç:** (*Kıl*). Uzun, iki yanı keskin, ucu sivri ve çoğunlukla bele takılarak taşınan savaş aleti. İnsanlığın en eski savaş aletlerindendir. Kılavuz sözü ile aynı kökten gelir.

KİMİZ: *Süt Rakısı.*

Eşdeğer: KİMİS, KUMUS

Moğolca: HIRAM, KIRAM, KİMUR

Kısırak sütünün mayalanmasıyla yapılır, alkollü ve ekşidir. Türklerin günlerce at üstünden inmeden kımız içip kavut yiyerek yolculuk yaptıkları söylenir. Öykülerde yağma sırasında 90 havuza kımız

doldurulur ve halka sunulur. Etrüsklerde Comus adlı bir eğlence ve içki Tanrısı vardır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kımız:** (*Kim*). Kımıldamak fiiliyle aynı kökten gelir. İçerisindeki karbondioksit gazı tıpkı bira gibi hafif bir şekilde kımıldamasını sağlar. Ekşi ve mayhoş anlamı da bulunur.

KIPÇAK HAN: *Söylencesel Hakan.*

Eşdeğer: KIFÇAK HAN

Kıpçak boyunun atasıdır. Bir ağacın kovuğunda doğmuştur. Oğuz Han, himayesine almıştır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kıpçak:** (*Kıp/Kıf*). Ağaç kovuğu demektir.

KIRGIL HAN: *Merhamet Tanrısı.*

Eşdeğer: KIRGUL HAN

İnsanları korur ve onlara şefkat gösterir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kırgıl:** (*Kır*). Kırk rakamı ile aynı kökten türemiştir ve bu rakam kutsallık ve çokluk bildirir.

KIR İYESİ: *Kır Ruhı.*

Eşdeğer: GIR İYESİ

Eşanlam: YAZI (CAZI, SIHI) ISI

Moğolca: DALA (DELE) EZEN

Uzun elli, uzun kollu, uzun parmaklı, yarı insan yarı yarı ağaç görünümlüdür. Tek ağaçlarda veya çalılarda yaşar. Kırları korur. Kırlarda başı derde giren insanlara yardım eder. Ona ekmek kırıntıları ve bir demet ekin saçı olarak verilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kır:** (*Kır*). Arazi demektir. Aynı zamanda boz, gri renk anlamına da gelir.

KIRGIZ ATA: *Söylencesel Hakan.*

Kırgız ulusunun kurucusu ve koruyucusu olarak kabul edilir. Yenisey ırmağının kaynağında oturduğuna inanılır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kırgız:** (*Kır*). Kırk rakamı ile aynı kökten türemiştir ve bu rakam kutsallık ve çokluk bildirir. Ayrıca kırkmak sözü ile de bağlantılıdır.

KIRK: *Kutsal Sayı.*

Eşdeğer: GIRK, KIRN, HEREH, KEREH

İslam'ın etkisiyle önemi artmıştır. Kırk eren tarafından veya kırk şaman tarafından korunan kutlu kişilere Kırklı adı verilir. Burla Hatun'un savaşı Kırk Kız yardımcısı vardır. Yeni doğum yapmış bir kadının yanına bir iki kişi hariç kırk gün boyunca kimse girip çıkmaz. Bu durumun sağlık gerekçeleriyle bir bağlantısı olduğu açıktır. Ayrıca bu süre çocuğun kırkının çıkması anlamına da gelir ki, bu anlayışa bağlı gelenekler vardır; dua okunması, yemek verilmesi vs. gibi. Ölünen kırkının çıkması da yine benzer biçimde dualarla ve helva yapılarak gerçekleştirilir. Bu anlayışın temelinde ruhun yaşadığı evi kırk gün sonra terk ettiği inancı vardır. Kırgız bayrağında Güneşin etrafında kırk Kırgız boyunu simgeleyen kırk ışın vardır. Dede Korkut Hikayeleri, Manas Destanı, Kırgız Türeyiş Efsanesi'nde Kırk Kız vardır. Oğuz Han'ın verdiği şölenlerde diktirdiği sırikların boyu kırk kulaç uzunluğundadır. Hikâye ve masallarda "kırk gün, kırk gece" düğünler yapılır. Cezalandırılanlar için "Kırk katır veya kırk satır" şeklinde bir uygulamadan bahsedilir. Ejderhalar kırk gün veya kırk yıl uyurlar. Ejderhadan kırk kıl koparılır ve ateşte yakılır, ejderha ancak o zaman ölür. İslamiyet'te ise ölümün ardından kırk gün

sonra mevlit ve Kuran okunur. Musa Peygamber, Tanrı'nın buyruklarını Turdağı'nda kırk gün kırk gecede almıştır. Kırk erenlerin sonsuza kadar yaşayacağına inanılır. Göze görünmezler, Tanrı tarafından seçilmişlerdir. Bektaşilerde dört kapı kırk makam anlayışı yer alır. Kırk sayısının Çuvaşçadaki söyleyiş biçimi olan Hereh'in kurban anlamıyla bağlılığı dikkat çekicidir. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Kırk:** (Kır). Çokluk ifade eder. Kırkmak fiili ile aynı köke sahiptir.

KIRKLAR: Kırk Evliya.

Eşanlam: KIRKAVLAN

Derviş motifiyle yakından bağlantılıdır. Kimi görüşlere göre her çağda kimliği bilinmeyen (bazen bunu kendileri bile bilmeyen) kırk kutlu kişi vardır. Ve kötülüklerle dolu Dünya onların yüzü hürmetine ayakta durur. Hristiyan Türklerde 40 Aziz kavramı vardır. Onlar için 40 mum yakılır. Kırklara karışan erenler veya yiğitler de bir daha görünmezler. Örneğin Yaşar Kemal'in İnce Memed adlı kahramanı için dört kitabın sonunda da şu cümle yer alır. "*İnce Memed'den bir daha haber alınamadı. İmi timi bellisiz oldu.*" Çiltlenler yılda bir kez toplanıp yeryüzünde olup bitenleri görüşürler, değerlendirirler. Hastaların şifa için gittiği "Çiltlen Ocağı" Asyada farklı yörelerde mevcuttur. Kırk Çiltlen veya Kırk Eren adıyla da anılırlar. Kışın ardından baharda yeniden dirilmeye hazırlık süreci olarak kışın doğadaki üç kez ölüp dirilmeyi ifade eden ve ilki kırk gün süren üç dönemin adı **Çille** şeklinde geçer. Büyük Çille 40, Küçük Çille 20, Boz Çille ise Nevruz'a kadar gider. Nevruzda nihai diriliş gerçekleşir. Şiltlenler dağlarda yaşar ve canlıları da korurlar. Ava çıkmadan kendilerine dua edilerek yardım istenir. Yine bu kavramla bağlantılı olan ve Kazaklarda Temmuz ayını ifade eden **Şilde** isminin nereden geldiği hususunda iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki eski Türkçedeki "Şolde" (Susamak, Çölde Kalmak) kelimesinden geldiği yönündedir. İkinci görüş ise, bu ayın isminin Farsça "çilla" (kırk) kelimesinden geldiği hakkındadır. Kırklı sözcüğü, kırk ünlü ata ruhunun koruyuculuğu altında olan kişi demektir. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Kırk:** (Kır). Çokluk ifade eder. Kırkmak fiili ile aynı köke sahiptir.
- * **Çiltlen:** (Şil/Çil). Çilemek, yağmur yğması, sepelemesi demektir. Çileğ de serpinti anlamına gelir. Farsça kırk anlamına gelen Çille ile de alakalıdır.

KIRSUT İYESİ: Koruyucu Ruh.

Eşdeğer: KIRZIT ISI

İnsanın kendi iyesidir, yanında bulunduğu o insanı korur. Bu nedenle *İnsan İyesi* bile denebilir. Bir köylü kadını şöyle söyler:

Benim Kirsut'um çok akıllıdır. Misafirliğe giderken derim ki; "Kirsut'um, beni üç saat sonra gelip al." Tam üç saat geçince Kirsut'umun geldiğini anlarım, artık misafirlikte kalamayacak kadar eve gitmeyi isterim. Evde semaver ile çay koyunca da Kirsut'u yanımda ağırlarım. Kirsut'suz olmaz, onsuz ev soğuk olur.

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Kirsut:** (Kır). Kutsallık anlamı vardır.

KISIL HAN: Öfke Tanrısı.

Eşdeğer: KIZIL HAN

İnsanlara öfke duygusu verir. Yeryüzündeki kin ve nefret kendisinden kaynaklanır. Kızıl bir kılıcı ve kızıl bir topuzu vardır. Sürekli kızgın bir görünümü vardır. Öfkeli olduğunda gök gürültüsüne benzer güçlü bir

ses çıkarır. Moğollarda pek çok Tanrıya sıfat olarak Ulan (Ulağan) yani kızıl sıfatı verilmesi bu Tanrı ile bağlantılı olabilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kızıl:** (Kız/Kıs/Kıy). Öfkenin ve kanın rengi olan kızıl sözcüğü aynı kökten gelir. Kiskanmak fiilini de barındırır.

KIŞ HAN: *Kış Tanrısı.*

Eşdeğer: GIŞ HAN, KIHIN (KIHİL) HAN

Kış mevsiminin tanrısıdır. Bu mevsimi düzenler ve zamanında başlayıp zamanında sona ermesini sağlar. Kışın gerçekleşecek olayları belirler. Kışla köylerini korur. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kış:** (Kış). Kış Mevsimi. Yılın en soğuk zamanı.
(*Karşıt:* YAZ HAN)

KITAY HAN: *Demirci Tanrısı.*

Eşdeğer: KIDAY HAN

Yeraltı tanrılarının soyundan gelir. Kendisine kırmızı inek kurban edilir. Demirciler bu ineğin kanını çekiç, örs, körük gibi aletlerine sürerler ve hayvanın yüreğini de demirci ocağına atarlardı. Demirci ocağında yakılan mas (meşe) ağacı da kutsal sayılır. Demircilerin araçları da kutludur. Bu araçların her birinin koruyucu ruhu (iyesi) bulunur. Hiçbir üstün gücün egemenliği altına girmeyi kabul etmez. Yeraltındaki demir evinde yaşar. Yeraltında yaşadığı için kötü bir varlık olarak tanındığı halde aslında hayırsever bir yapıya sahiptir. Ergenekonda Demir Kayayı eriten demircilere o yardımcı olmuştur. Demirciliğe kabul törenine katılan çırağın gücünü sınamak için onlara zarar verir fakat sonra bu verdiği zararları ortadan kaldırır. **Takağçı/Takavcı:** Nalbant veya **Kayarçı:** Nalbant denilen kişiler de masalarda sık sık yer alırlar. **Katay ile aynı kişi olduğunu ileri sürenler vardır. Kuday ile karıştırılmamalıdır.** (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kitay:** (Kit/Kız). Kıtımak, yenmek demektir. Moğolca kökenlidir.
(*Karıştırılan:* KUDAY)
(*Bakınız:* KATAY HAN)

KIZAGAN HAN: *Savaş Tanrısı.*

Eşdeğer: KIZIĞAN HAN

Göğün dokuzuncu katında yaşar. Kayra Han'ın oğludur. Çok kuvvetlidir. Orduları yönetmekte, savaşları kazanmakta, düşmanı yenmekte komutanlara yardımcı olur. Kızıl yularlı, kızıl buğra sırtındadır. Asası gökkuşağıdır. Kızıl renk ile simgelenir. **Uruşman/Uruşçu** veya **Vuruşman/Vuruşçu** Cengaver demektir ve masalarda sık sık Uruşçuların (cengaverlerin) adları geçer. Savaşçıları korur. Türk Moğol İmparatorlukları birer fetih devleti olduğu için savaşlar ve savaşçılar toplumsal hayatta önemli bir yer tutar. Tüm erkekler, hatta yeri gelince kadınlar da aynı zamanda askerdirler. Türklerin kadınları ve çocukları da pusat (silah) kullanmayı bilirler. Kuvveti sembolize eder. Güçlülük masal ve söylence kahramanlarının en önemli özelliklerindendir. Savaşçılara ve askerlere kuvvet verir. Onların yenilmez olmalarını sağlar. Bazen çok az sayıda askerin kendisinden kat kat fazla büyüklükteki orduları yendiğine tanık olunur. Tarihte bu gibi vakalara rastlanması hiç de az değildir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kızağan:** (Kız/Kıs/Kıy). Öfkenin ve kanın rengi olan kızıl sözcüğü aynı kökten gelir. Kiskanmak fiilini de barındırır. Güçlü, Kuvvetli, Öfkeli demektir. Kızmak kökünden gelir.

KIZILALMA: *Ütopya.*

Eşdeğer: GIZILALMA

Kırmızı Elma. Olgun, kızarık elma anlamı, bir sembol ve imgedir. Bazen fethedilmesi gereken illeri ifade eder, çoğu kez ise bütün Türklerin, tek bayrak altında toplandığı devletin simgesidir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Kızılalma:** Kızıl + Elma

(Bakınız: ALMA)

KİL HAN: *Söylencesel Hakan.*

Eşdeğer: GİL HAN

Kıldağ'da yaşayan bir hakan. Kendisine dağın etrafını çeviren balçıktan dolayı ulaşamaz. Balçık sözcüğü ile yaklaşık aynı anlamlar taşır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Kil:** (Kil). Toprak, çamur, balçık demektir.

KİLİN: *Boynuzlu At.*

Çoğu zaman tek boynuzu vardır. Boynuz gücü simgeler. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Kilin:** (Kil/Kel/Gel) kökünden türemiştir. Güç ve toprak, çamur anlamlarını taşır. Moğolca Hilan/Kiling, Kalmukça Kileng sözcüğü korku anlamına gelir.

KİMESENE: *Ev Cini.*

Eşdeğer: KİMESNE

Evlerde yaşarlar. Cinlerin adlarının telaffuz edilmesinin onları çağırmak anlamına geleceği gerçeğiyle ugun bulunmaması Kimse, Kimsene gibi örtülü isimler verilmesine neden olmuştur. Özellikle evlerde yaşadığı düşünülenler için bu tabirler tercih edilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Kimsene:** (Kim). Bilinmezlik, kimliksizlik ifade eder.

KİŞTEY HAN: *Zina Tanrıçası.*

Baştan çıkarıcı, ayartıcı Tanrıça. Sekiz gözü vardır. Siyah bir tilkiye dönüşebilir. İnsanları zina yapmaya, evlilik dışı ilişkiler kurmaya iter. Türk inancında zina büyük günahlardandır ve İslam dini de bu yaklaşımla örtüşecek şekilde zina yapmayı yasaklamıştır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Kiştay:** (Kiş). Kişi ve kişnemek sözcükleriyle aynı köke sahiptir.

KOCA: *Bilge Adam.*

Eşdeğer: HOCA

İnsanlara yol gösteren, bilgelik ve hikmet sahibi kişilerdir. Farsça anlam benzeşimi ve Türkçe'nin yapısını da uygun olan ses değişimi ile "Hoca" haline gelmiştir. Örneğin Nasreddin Hoca. Karı-Koca tabirindeki her iki kelimedede yaşlılık ve tecrübe içerir. Karımak ve Kocamak fiilleri ihtiyarlamak demektir. Ozan kelimesiyle aynı kökten gelen Ozon'un ise yaşlı/bilge anlamına gelmesi önemli bir ayrıntıdır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Koca:** (Koc/Koç). Yaşlı, görmüş geçirmiş demektir. Kocamak yaşlanmak anlamına gelir.

(Karşıt: KARI)

KOÇ: Kutlu Hayvan.

Eşdeğer: GOÇ, KOÇKAR, GOÇKOR, KOÇKOR, KOÇAK, KUCAK, KOSAK, KOSKAR

Moğolca: HUÇ, HUSA, HUÇA, KUCA, GUCA

Erkek koyun. Türklerde gücün simgesidir. Ak Koyun ve Kara Koyun olmak üzere iki zıtlığı temsil eder. Akkoyunlu Devleti, Karakoyunlu devleti gibi devlet adları bir hanedan adı olmaktan ziyade bu anlayışın bir sonucudur. **Koç (Koçun)** ve **Koy (Koyun)** olarak eril ve dişil biçimde anılır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

* **Koç:** (Koc/Koç). Erkek koyun demektir. Ayrıca savaşçılık ve güç gibi anlamlar içerir.

(Yansı: KOYUN)

KOÇA HAN: Bereket Tanrısı.

Eşdeğer: KOSA HAN

Kendisi adına ilkbaharda “Koçagan/Koçıgan” adlı bereket töreni yapılır. Şor Türklerinde ise bu törenin Sonbaharda yapılan yansımasının adı “Paktıgan” olarak yer alır. Bu isim de Baktı Han’ın adından gelir. Zaman zaman adı Baktı Han ile birlikte anılır. Bu törende ev ev dolaşıp pay toplar. Kosa töreniyle yakından ilgilidir. Bu törenlerde Şaman bir maske takar. Akşamüzeri topladıklarını yığarak bir şenlik yapar. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

* **Koça:** (Koc/Koç). Savaşçılık ve güç gibi anlamlar içerir. Koç bereketin simgesidir.

(Bakınız: BAKTI HAN, KOSA)

KOKPAR: Kutlu Oyun.

Eşdeğer: KOKBOR, KÖKPAR, KÖKPER, KÖKBÖRÜ

Eşanlam: 1. OĞLAKTARTIŞ (ULAKTARTIŞ) 2. ULAKGAPTI 3. BUZKAŞI (BOZKAÇI)

“**Kokpar Serke**” olarak da blinir. Serke direk demektir ve ortadaki bayrağı ifade eder. Geniş bir düzlükte takımlar halinde veya bireysel olarak oynanır. Amaç, kesik bir oğlağı veya küçükbaş hayvanların derisinin şişirilmesiyle oluşturulmuş bir tulumu, at üstünde taşıyarak belirli mesafeyi aşmaktır. Düzlüğün ortasında bulunan bayrağın etrafında önceden belirlenen sayıda tur atılarak başarı elde edilir. Oğlağı taşıyanla birlikte diğer atlılar da oğlağı kapmak için yarışır. Atlıların birbirine kamçılarıyla vurmaları serbesttir. Oğlak yere düştüğünde ise at üstünden eğilerek yerdeki oğlağı almaya çalışırlar. Kokpara her atla katılinamaz. Darbelere ve debelenmeye hazırlanmış, eğitilmiş ve kaslı atlar olmaları gerekir. Buzkaçı sözcüğü Buz (Buzağı) ve Kaçırma fiillerinden türeyerek Tacik diline geçmiştir. Ulak Tartış ise Oğlak Kapmaca demektir. Afganlar ise bu oyuna Vuzloba derler. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

* **Kokpar:** Kök + Börü

KONRUL: Anka Kuşu.

Eşdeğer: KONGRUL

Doğaüstü nitelikleri olan kızıl renkli devasa kuş. Adını renginden alır. Ölümsüzlüğü ve yeniden dirilişi simgeler. Hergün yeniden doğar. Diğer pek çok Dünya uluslarının mitolojilerinde de değişik adlarla mevcuttur. (Anka, Simurg, Phoenix vs.) Kongrul Kuşu diğer ulusların söylencelerindeki Anka Kuşu ile pek çok benzer özellikler taşır, hatta zaman zaman geçişim yoluyla o mitolojilerden alıntılar yapılarak içselleştirilmiştir. Örneğin Fars kültüründeki Anka Kuşu’nun özellikleri bütünüyle bu kuşa aktarılmıştır. Ancak Türk mitolojisindeki bu kuşun diğer mitolojilerdeki benzerlerinden en önemli farkı tek başına olmayıp bir benzerinin hatta ikizinin bulunmasıdır. Kongrul Kuşu Toğrul Kuşu ile birlikte anılır. Her ikisi de Anka kuşunun tüm niteliklerini barındırırlar. Kongrul ve Toğrul, çiftbaşlı kartal olan Öksök’ün

henüz bütünleşmemiş, ayrık biçimi olarak da tarihin derinliklerinde ortaya çıkmış olabilirler. Fakat ad ve nitelik olarak Öksökö'den farklı canlılardır. Bir efsaneye göre Toğrul Kuşu Moğolları, Konrul Kuşu ise Türkleri simgeler. Kuş iki alemini yeri ve göğü birbirinden ayıran sınıra kadar gidebilir ve bu nedenle o sınırı geçebildiği de düşünülür. Pek çok mitolojik varlık kuş olup uçabilir. Gagası çok uzundur ve üzerinde binlerce delik bulunan bir kaval gibi ses çıkarır. O öterken diğer kuşlar susup onu dinlerler. Sesinin yankısı bin veya tümen (onbin) tane kuşun sesi gibi çıkar. Günlerce aralıksız şakıdıktan sonra yanmaya başlar ve sonra küllerinden yeniden doğar (Yeniden doğma motifi Fars, Hint-İran, Arap ve Avrupa kültürlerine aittir). (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kongrul:** (*Kon*). Konur kelimesiyle aynı anlamları içerir. Konur; koyu Kızıl, kahverengi demektir. Konmak sözünü de ifade eder. Mağrurluk bildirir. Türkçe, Moğolca ve Tunguzcada ortak bir kök olup hepsinde de bu kökten türeyen renkler ufak farklarla koyu kahverengi, koyu kızıl gibi renkleri belirtmekte kullanılır.

(Yansı: TOĞRUL KUŞU)

KOPUZ: *Kutsal Çalgı.*

Eşdeğer: KOMUS

Bağlama'nın atası olan çalgı. Türkler'de önemi büyüktür. Bağlama ve Kopuz kutsal sayılır. Bunun yanında diğer önemli telli çalgılar arasında İkliğ ve Gizik adı verilen yaylı olanlar ile Yatuğan denen ve yatık olarak çalınanlar yer alır. Kobzamak, kopzatmak gibi fiiller çalgı çalmayı ifade eder. Havada uçan veya ölen kopuzlar masalarda zaman zaman yer alır. Kopuzu Korkut Ata'nın buluşu olduğu söylenir. Hastalıkların tedavisinde bile kullanılır. Kopuzun sahibi onu bir başkasına vermeyi tabu sayar ve birinin elinin değmesinin günah olduğunu kabul eder. Şamanlar ruhları onunla çağırır. Aldaçı (Ölüm Tanrısı) bile Kopuz'un sesinden Korkut Ata'nın canını veya o civarda bulunanların ruhunu almaya gelemmez. Onun sesinde bir haşmet vardır. Korkut Ata öldükten sonra kopuzu yıllarca acıklı sesler çıkarmıştır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kopuz:** (*Kop*). Hızlı hareket etmek anlamını taşır. Kopmak, Anadolu'da aynı zamanda koşmak demektir. "Kop Gel" bu anlamda kullanılır.

KOR: *Cemre.*

Eşdeğer: GOR

Eşanlam: ÇOĞ, ŞOĞ, ŞOK, ÇOK

Havaya, suya ve toprağa düştüğüne inanılan soyut ateş parçası. Böylece bu unsurlar sırasıyla bahara hazır hale gelirler. Köroğlu adının Koroğlu veya Goroğlu olarak söylendiği bazı şivelerde ismin Kor kökünden kaynaklanması ve kahramanın gökten ışık şeklinde (veya gün ışığında) düşmesi önemlidir. Bir başka rivayette Koroğlu'nun annesi gökten düşen bir ışıktan hamile kalır. Bir başka rivayette ise diri diri gömüldüğü mezarda doğum yapan bir kadının oğludur. Cemre birer hafta arayla düşer. Sümer mitolojisinde yer altı dünyasının bir adı Kur olarak geçer. Bu mitolojilerdeki ilk anlamı da dağ demektir. Korkut adının bu sözle bağlantısı dikkate alınmalıdır. Koru (Koruğ) kelimesi hem Tabu hem de Orman demektir. Kor kavramının ateşle olduğu kadar yerle ve yer unsurlarıyla da bağlantısı vardır. Kor kahramanın anası veya ona güç veren koruyucu olarak görünür. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kor:** (*Kor/Gor*). Ateş Parçası demektir. Korumak, korkutmak, koramak (yanmak) gibi anlamları vardır.

(Bakınız: İMRE)

KORİK HAN: *Dağ Tanrısı.*

Sümerlerde Kur, dağ demektir. Saygıdeğer yaşlılara da Korık denir. Günümüzde halk dilinde “Korum”, sarp yer anlamında kullanılır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Korık:** (*Kor/Gor*). Ateş Parçası demektir. Korumak, korkutmak, koramak (yanmak) gibi anlamları vardır.

KORBOLKO: *Ateş Kuşu.*

Ateşi insanlara getiren söylencesel kuş. Tanrı Ülgen tarafından gönderilmiştir. Bazen ateşi, bazen de ateşi yakmaya yarayacak olan çakmaktaşlarını getirdiği söylenir. Bu taşların biri ak, diğeri karadır. Birbirine sürtünce kıvılcım çakar. Bazı masallarda ak ve kara iki saç telini birbirine sürtünce de kıvılcımlar çıktığı söylenir. Kimi söylencelerde ise Tanrı Ülgen bu kuşun kılığına girerek kendisi getirmiştir bu taşları. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Korbolko:** Kor “Ateş” + Bol “Bulmak”, Ateşi bulan demektir.

KORKUT ATA: *Söylencesel Ozan.*

Dede Korkut olarak da bilinir. Ozanların atasıdır. Sıra dışı özellikleri vardır. Kopuz çalar, öyküler anlatır. Çok uzun yıllar yaşamıştır. Kopuzun bulucusu odur. İslamiyetle birlikte bir evliya olarak kabul görmüştür fakat İslam öncesi dönemlerde çok geriye giden bir karakterdir. Allah(c.c)’ın izniyle gelecekte haber verir. Kor’dan çıkmış bir kadının oğludur. Kuşların dilini bilir. Pek çok söylence de onun adına rastlanır. Şamanlığı, şeyhliği, ozanlığı, bahşılığı, evliyalığı, erenliği hepsi birbirine bağlıdır ve her kültürde bunlardan en az birkaçına sahip olarak tanımlanır. Çok uzun yıllar yaşadığı anlatılır. Kendisinden bahsedilirken “Ölü dersem ölü değil, diri dersem diri değil” sözleriyle bahsedilir kendisinden. Bilgedir ve hikmet sahibidir. Kendi ölümünü uykuda haber almıştır. Evrensel düzenin başlayıp bittiği yer olan dünyanın merkezinde suların üzerinde huzur bulur. Ölümden kaçarak dünyanın dört bir yanını dolaşır ancak yine de en sonunda bunun mümkün olmadığını anlar. Bir anlamda Sümerlerden beri var olan Gılgamışın ölümsüzlük arayışının bir uzantısıdır bu yolculuklar. Tüm hayvanların ve özellikle de kuşların dilini bilir. Ayrıca kendisinin “Tuman” adını verdiği bir yiğit de tüm kuşların dilini bilir. Korkuta Ata’nın insanlara ad vermesi, Yaratılış çağlarının önce nesnelerin adlarının oluşmaya başlamasıyla yakından ilgisi vardır. Dede Korkut kitabında 12 öykü yer alır bunlar tarih boyunca dilden dile, aktarılan bir sözlü gelenek ürünüdür, 16. Yüzyılda yazıya geçirilmişlerdir. Bir kısmının sonunda Korkut Ata şöyle seslenir:

*Hani dediğim erenler,
Dünya benimdir diyenler,
Ecel aldı yer gizledi,
Fani Dünya kime kaldı,
Gelimli gidimli Dünya,
Son ucu ölümlü Dünya.*

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Korkut:** (*Kor/Gor*). Çok büyük, ulu, heybetli, korku veren demektir. Ayrıca korkutucu düş anlamında da kullanılır. Kelime kökünde kor, korumak, korkutmak, koramak (yanmak) gibi anlamları vardır.

KOROĞLU: *Söylencesel Kahraman.*

Eşdeğer: KÖROĞLU, GOROĞLU

Tüm Türk Dünyasının ortak motiflerinden biridir. Annesi ışıktan hamile kalır ve diri diri gömülerek öldürülür. Mezarda doğar, ölmüş anasını emerek büyür. Ahmet Yesevi'nin toprak altına mezar kazıp orada yaşayarak çile çekmesi bu anlayışı çağrıştırmaktadır. Değişik ülkelerde uyarlanarak farklı versiyonları anlatılır. Körlük kavramı yalnız görmemeyi değil, görülmemeyi de içerir. Sevgilisinin ardından öbür dünyaya yolculuk yapar. Kahramanlar korunmak için görünmez olurlar. Hızır zaman zaman kör olarak betimlenir çünkü onun göze ihtiyacı yoktur. Körlük bilgeliği simgeler. Örneğin şaman anlamına gelen Bakşı sözcüğü Bak (Görmek) kökü ile de bağlantılıdır. Şamanın törenlerde yüzünü örten başlığı aynı şekilde körlüğü çağrıştırır. Değişik yörelerde bazen farklı isimlerle anılan babası Alı Koca (İslamdan sonra Ali), körlük tanrısı Alış Han'ın rasyonel (gerçekçi) bir versiyonudur. Köroğlunun ismi de Ali'dir. Kor kelimesi ışık demek olduğu gibi yer altı, dağ, toprak gibi anlamları da vardır. Bütün bunlar bir arada değerlendirildiğinde Köroğlu ismi üç farklı manayı ifade eder.

1. Gözleri kör olan (göze ihtiyaç duymaya) kişinin oğlu.
2. Toprağın, dağın (mecazen mezarın yani ölümün) oğlu.
3. Korun yani ateşin (kutsal gücün) oğlu.

Köroğlu kendisini defalarca kurda benzetir. Anadolu'da 16. Yüzyılda Yaşayan ve bu destan kahramanının adını alarak onunla özdeşleşen Köroğlu adlı halk ozanının şiirleri de kendisiyle bütünleşmiştir. Böylece Köroğlu ozanlık yeteneği ile de bütünleşmiştir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

* **Köroğlu:** Kor "Ateş, Yer altı" veya Kör "Görmeyen" + Oğul

KORUĞ: Tabu.

Eşdeğer: KORU, KORI

Yapılması, dokunulması, gidilmesi, söylenmesi dinsel veya metafizik içerikli bir sonuca bağlanmış olan yasak. Masallarda sık sık görülen yasaklar şu şekildedir.

1. **Bakma yasağı:** Yiğidin geriye dönüp bakmaması gerekir. Bazen de hiç kimseye başını çevirip bakması yasaklanır.
2. **Uyuma yasağı:** Bir ağacın altında ejderhayı bekleyen yiğidin uyumaması gerekir. Bunun için kolunu keserek tuz basar.
3. **Söyleme Yasağı:** Bazı sözlerin söylenmemesi veya hiç kimseye konuşulmaması gerekir. Özellikle kutlu hayvanların adı anılmaz. Bazı soyut varlıkları anmak da onları çağırmak dermektir.

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

* **Koruğ:** (Kor/Gor). Kor sözcüğünden türemiştir. Korumak fiilinden gelir.

KOROSUN HAN: Çiçek Tanrısı.

Eşdeğer: KOROĞSUN (KOROSON) HAN

Hastalıkları iyileştirir. Türk düşünce sisteminin en incelikli anlayışlarından birisidir. Her ne kadar kastedilen çiçek hastalığı olsa da; çiçek doğumu, güzelliği ve sevgiyi, doğayı simgeler. İsmi içindeki korumak anlamı ile bütün bunlar bir araya getirildiğinde sevginin, doğumun, estetiğin, doğanın korunmasının önemi vurgulanmaktadır. Bunlara ilave olarak Çiçek Hastalığı denilen ve eski dönemlerde yeterince tehlike gösteren bir rahatsızlığın adı da vücutta çiçek gibi açan kızarıklıklarla ortaya çıktığı için bu şekilde anılır. Türklere göre Çiçek Sayrılığı yedi türdür (yedi kardeştir). Bu hastalıktan korunmak için Korosun Han'dan yardım istenir. Nur yüzlü bir ihtiyardır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Korosun:** (*Kor/Gor*). Kor fiilinden türemiştir. Korumak fiilinden gelir. Horsun sözcüğü Yakut dilinde cesaret demektir.

KORŞAK: *Hayvan Cini.*

Eşek, köpek, domuz, keçi kılığına girdiğine inanılan bir varlık. Gece kapıları çalıp, ev sahibinin tanıdığı bir ses ve kılıkla onu kandırarak dışarıya çağırıp kaçıtır. Geceleri çok fazla dışarıya çıkmanın doğru olmadığını vurgulayan bir halk anlayışının dışavurumudur. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Korşak:** (*Kor*). Korkmak fiili ile bağlantılıdır. Korsak sözcüğü Karsak/Kırsak ile de bağlantılıdır. Boz renk, kırlık alan ifade eder.

KOSA: *Nevruz Şenliği.*

Eşdeğer: KOÇA

“**Kodu**” adıyla da anılır. Nevruza birkaç gün kala başlayan ve Nevruz gününün sonuna kadar devam eden şenliklerdir. Kodu ve Kosa adındaki şenlik önderinin veya korkuluk şeklindeki sembolün başına boynuzlu (Güneşi simgeleyen) bir başlık geçirilir. Güneş çağrışımı ve boynuzlar Nevruz’un yeniden dirilme olgusuyla yakından ilgilidir. Sümerlerdeki Utu ile de bağlantılı olması muhtemeldir çünkü Ut/Üt kökü ateşi ifade eden sözcükleri oluşturmakta kullanılır. Oyuna katılanlar kurt, tilki, çakal kılıklarına girerler. Kosabaşı üzerine aldığı kürkü ters giyer. Beline ve boynuna çingirak asar. Kosa kimin evine girerse o eve bereket girer ve yıl boyunca eksik olmaz. Bazı yörelerde çocuklar bazılarında ise kadınlar tarafından oynanır. Koça Han ile bağlantılı olması muhtemeldir. **Koçagan** adıyla anılan tören Bahardaki gündönümünde, **Paktıgan** adıyla yapılan tören ise Güz gündönümünde yapılır. Kosa aynı zamanda ekin biçmeye yarayan alet olan Tırpan ile eşanlamlıdır. Kosa’nın son gününde Semeni (Sem/Som) adı verilen bir tören yapılır. Som aynı zamanda Yula denilen ruhun koruyucusudur. Semeni bir çeşit helva olup, pişirildikten sonra Nevruz gecesi bir kısmı suya bırakılır. Kosa törenlerinin bir kısmında örtülü cinsel çağrışımlar bulunur, örneğin kadının oğuldurduğunu (dölyatağını) simgeleyen bir kemik bunun en bariz göstergesidir. Bazen kadınlar erkek kılığına girerler ve yapılan korkuluğa Kosa Gelin adı verilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kosa:** (*Kos/Koç*). Heybetlilik, koç katımı, koç, tırpan gibi anlamları vardır. Farsça Köse ile bağlantılandırılması yanlıştır. Kösemen koç anlamına gelir. Tunguzcadaki Koso/Kosa sözcüğü halka, zincir demektir ve bu bağlamda döngüyü, sürekliliği ifade eder.

(*Bakınız: KOÇA HAN, BAKTI HAN*)

KOTAZ: *Nazarlık.*

Gözün (nazarın) gücünden koruyan nesne. Gözün dikkatini başka yöne çekmesi nedeniyle korunduğu mantığı öne sürülür. Çok kuvvetli nazarların kotazları (nazar boncuklarını) çatlattığı hatta parça parça ettiği anlatılır. Çom sözcüğü de nazarlık anlamına gelir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kotaz:** (*Kut/Kot*). Kutlu nesne anlamına gelir.

KOVAK ANA: *Gökyüzü Tanrıçası.*

Eşanlam: 1. GÖK (KÖK, KÜK) ENE, 2. TÜPE ENE

Moğolca: TENGHER ECE

İnsan ve hayvanlara süt verir. Yakutlara göre bu Gök Ana, herkesin eşini bularak onları birleştiren bir ruhtur. Ayrıca yeni evlileri de korumaktadır. Türklerde Sümerlerden bu yana gök eril olarak algılanır.

Bu nedenle Gök Ana tabiri pek yaygın değildir. Fakat Yer ve Gök birbirinden ayrılmadan önce birlikteyken herşey zıttınıda ihtiva ettiği için Gök Ana'nın da orada var olduğu söylenir. Sümerlerde Inanna, Gök Ana kavramını karşılar. Inanna'nın diğer adı Iştar'dır ve bu Sümer Ay ve Güzellik Tanrıçasının adı da Işmak kökü ile bağlantılı görünmektedir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kovak:** (Göğ/Gök/Kök/Köv/Kov). Mavi renk, yükseklik, sonsuzluk, güzellik, genişlik, enginlik gibi anlamlar içerir. Tanrısallık ifade eder.

(Yansı: GÖK ATA)

KOVAK ATA: Gökyüzü Tanrısı.

Eşanlam: 1. GÖK (KÖK, KÜK) EDE, 2. TÜPE EDE

Moğolca: TENGHER ECEGE (TENGİR EÇEG)

Daha sonra Gök Tanrı anlayışına ulaşan bir yaratıcı anlayışdır. Moğollarda Tenger Etzeg (Gök Baba) olarak anılır. Sümerlerden itibaren Gök eril olarak algılanmıştır. (Sami "Arap-İbrani" anlayışında ise tam tersidir, onlarda toprak eril olarak yer alır.) "Üze kök tenri asra yağız yer kılınukda ekin ara kişi oğlu kılınmış." Üstte mavi gök altta yağız yer yaratıldığında, ikisinin arasında kişi oğulları yaratılmış." (Orhon Yazıtları) Tunguzlardaki Kovakı (diğer adı veya ikizi Savakı) adlı yaratıcı Tanrıyı anımsatmaktadır. **Gök Han ile karıştırılmamalıdır.** (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kovak:** (Göğ/Gök/Kök/Köv/Kov). Mavi renk, yükseklik, sonsuzluk, güzellik, genişlik, enginlik gibi anlamlar içerir. Tanrısallık ifade eder.

(Yansı: GÖK ANA)

(Karıştırılan: GÖK HAN)

TSS

KOVUÇ: Şeytan Çıkarma.

Cin kovma. Şeytan kovalama, eksorsizm. Kötü ruhların uzaklaştırılması işlemidir. Batı Hıristiyanlığında şeytan çıkarma işlemi işkence de dahil her tür yöntemi mübah kabul etmiştir ve Ortaçağ bu tip uygulamalara sahne olmuştur. Şamanist gelenekte ise böylesi vakalar görülmez. Ruhları görüp insanlardan uzaklaştırabilen kişiler Kovuçu (Kuvuçu/Kuğuçu/Kuğunçu) denir. Kötü ruhu bir kez yakalayan kişi Kovuçu olmaya hak kazanmış demektir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kovuç:** (Kov/Koğ). Kovmak demektir. Dedikodu yapmak, arkadan konuşmak anlamına gelen Kov sözüyle de ilgilidir.

KOYUN: Kutlu Hayvan.

Eşdeğer: KOY, GOY, GOYUN, HOY, KUYIN

Moğolca: KONI, KONIN

Dişi davar. Türklerde gücün simgesidir. Ak Koyun ve Kara Koyun olmak üzere iki zıtlığı temsil eder. Akkoyunlu Devleti, Karakoyunlu Devleti, Ak Kun (Ak Hun) gibi devlet adları bir hanedan adı olmaktan ziyade bu anlayışın bir sonucudur. Erkek ve Dişi (Koç ve Koy) olarak geçer. Aslında sakın ve uysal bir hayvan olan koyunun bu şekilde algılanması birkaç sebebe dayalı olabilir. Öncelikle erkeğinin (koçun) boynuzları olması. Çünkü boynuz güç sembolüdür. İkinci olarak ne kadar çok koyuna sahip olunursa o kadar zengin olunduğunun, dolayısıyla o kadar çok nüfuzlu olunduğunun anlaşılması. Bir başka görüşe göre de koyunun renginin çoğunlukla beyaz olup (nadiren de siyah), bu nedenle bu renklerin iktidar ve otoriteyi vurgulaması ve bu yöndeki bir algısal çağrışımın oluşması. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Koyun:** (*Koy*). Savaşçılık ve güç gibi anlamlar içerir. Ayrıca Kun kelimesiyle de bağlantılıdır. (Yansı: KOÇ)

KÖÇÖT: *Can Değiştirme.*

Eşdeğer: KÖÇÜT

“Öz Yerine Öz” anlayışı ise bir kişinin başkasının yerine ölmeyi kabul etmesidir ve en güzel ve en yetkin örneği Deli Dumrul öyküsünde yer alır. Aldaçı (İslam sonrası Azrail) ile karşılaşan Deli Dumrul’un ana babası onun yerine ölmeyi kabul etmezler. Yalnız karısı kabul eder. Bunun üzerine Aldaçı Dumrul ve karısını bağışlar, ana babasını ceza olarak öldürür. Tingöçü (reenkarnasyon) ile karıştırılmamalıdır. Çok farklı bir olgudur. Burada bir değiş tokuş söz konusudur. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Köçüt:** (*Köç/Göç*) kökünden türemiştir. Göçmek, değişmek anlamlarını içerir. Kilit anlamı da bulunmaktadır.

(Eşanlam: AYLANU)

KÖMÜR HAN: *Kömür Tanrısı.*

Eşdeğer: KÖMİR (KÜMÜR, KÜMİR) HAN

Kap kara bir görünümü vardır. Erlik Han’ın oğludur. Gömleği kara dumandandır. Yeraltında yaşar. Kötü ruhların ve şeytanların başı ve yöneticisi olarak görülür. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Kömür:** (*Köm*). Kara veya yanmış demektir. Kömür oluşumunun doğal koşullarda yeraltında gerçekleşmesi ile ad arasındaki bağlantı önemlidir.

KÖRMÖS: *Hayalet.*

Eşdeğer: KÖRMÖZ, KÖRÜMES, KÜRMÖS, KÜRBÜS

Ruh. İyilik ve kötülük yapan ruhların tamamı. Genelde üçlü bir sınıflandırmayla ele almak doğru olacaktır.

1. Yer üstünde yaşayan yaratıklar,
2. Su ve toprak altında yaşayan yaratıklar.
3. Gökyüzünde yaşayan yaratıklar.

Tanrının görevlendirdiği varlıklar. Şeytani varlıklara Sokor Körmös (Kör Melek) adı verilirdi. İslam inancına göre de şeytan da aslında meleklerin içerisinde fakat sonradan isyan etmiştir. Körmösler en çok günbatımında ve gündeğümünde ortaya çıkar ve etkin olurlar. Bu yüzden bu vakitler tehlikeli sayılır. Bu vakitlerde uyutulması uygun görülmezdi. İnsanların ruhlarını ele geçirebilirler. Körmöslü kavramı deli veya ruhsal hastalıklı anlamında kullanılır. Yakutlarda ölümlerin başıboş dolaşan ruhlarına **Üğör** adı verilir. Ölen insanların ruhlarının Körmös’e dönüştüğü inancı yaygındır. Kaza sonucu ölmüş olan insanların ruhlarına **Obun**, intihar edenlerinkine **Alban** denilir. Ataların ruhları ise **Ozor** olarak anılır. Önderleri Kürmez Han olarak bilinir. Körmösler ikiye ayrılır.

1. **Aruğ (Arı) Körmös:** İyicil ruhlardır. İnsanları ve ailelerini korurlar. Ülgen’in emrindedirler. Yeryüzünde iyilik yaparlar.
2. **Caman (Yaman) Körmös:** Kötücül ruhlardır. Yer altı dünyasında Erlik’in hizmetkarıdır. İnsanların canını alıp götürebilirler.
3. **Kal (Gal) Körmös:** Acıklı ruhlardır. Eziyet çekerler. Kötülük veya iyilik yapamazlar.

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Körmös:** (Gör/Kör). Görmeyen demektir. Görmezlik aynı zamanda görünmezlik demektir. Maniheizm sonrası İyilik Tanrısı Hürmüz ile bağlantılı olarak görülmüşlerdir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

(Eşanlam: TÜNKÜR)

(Bakınız: KÜRMEZ HAN)

KUDAY: Hüda.

Eşdeğer: GUDAY, KUTAY

Tanrı, Yaratıcı. **Kıtay Han ve Katay Han ile karıştırılmamalıdır.** (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kuday:** (Kut/Kud). Temizlik anlamını içerir. Farsça Hüda kelimesinin dönüşmüş biçimi olduğu öne sürülse de aslı Türkçe Kut (kutsallık, kutluluk) kökünden türemiştir.

KUĞU ANA: Kuğu Tanrıçası.

Eşdeğer: KU (GU, KUV, KUBA) ENE

Moğolca: HUN (KUN, HUNG, KUNG) ECE

Bazı Türk boyları kuğudan türediklerine inanırlar. Örneğin Ku'lar (Lebedler). Hu Hanım ile karıştırılmamalıdır. Finlilerin Ku adlı Ay Tanrısını da akla getirmektedir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kuğu:** (Ku). Zerafetin simgesi olan kuş. Eski Moğolcada Hun/Kun kelimesinin aynı zamanda insan anlamına gelmesi dikkat çekicidir. Tunguz-Mançu dillerinde Kuki/Kuhu/Kukku şeklinde yer alır.

(Yansı: KUĞU ATA)

KUĞU ATA: Kuğu Tanrısı.

Eşdeğer: KU (GU, KUV, KUBA) ENE

Moğolca: HUN (KUN, HUNG, KUNG) ECE

Bazı Türk boyları kuğudan türediklerine inanırlar. Örneğin Ku'lar (Lebedler). (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kuğu:** (Ku). Zerafetin simgesi olan kuş.

(Yansı: KUĞU ANA)

KULBASTI: Halüsinasyon.

Gulyabani ile bağlantılıdır. Aleybanı (Alyabani) ve Kuleybanı (Kulyabani) bir ikili oluştururlar. Ortadoğu kültürlerinde Gul insanları aldatan ve sonra da öldüren kötü ruh veya canavar olarak yer alır. Issız yerlerde ve çöllerde insanların üzerine binerek öldürdüğü düşünülür. Sümer, Türk, Fars, Arap ve Mezopotamya kültürlerinin tamamında ortak bir motif haline gelmiştir. Kökeninin tam olarak nerde olduğunu tespit etmek çok zordur. Sümercede yer alan tabirler ile bağlantısı olduğu açıktır.

Ala Hul: Şeytani Tanrı.

Dingir Hul: Şeytani Tanrı.

Mulla Hul: Şeytani İblis.

Utuk Hul: Şeytani Ruh.

Gigim Hul: Şeytani Ruh.

Gidim Hul: Şeytani Hayalet.

Maskim Hul: Şeytani Cin.

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kul:** (*Kul/Gul*). Kullanmak fiili ile aynı kökten gelir. Gul sözcüğü vahşi hayvan anlamına da gelir. Moğolca Gal ateş ve Türkçe Al/Hal/Hul köküyle de ilgili olma ihtimali vardır.

KUMAYIK: *Köpek Reisi.*

Eşdeğer: HUMAYIK

Köpeklerin önderi olan efsanevi hayvan. Kuşların atası olan Buğdayık ile birlikte anılırlar. "Kuş törüsü (reisi) Buğdayık, it törüsü (reisi) Kumayık." (Kırgız Atasözü.) (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kumayık:** (*Kum*). Çalkalanma, dalgalanma anlamları vardır. Kumları ayıklayan anlamına gelir. (*Bakınız: BUĞDAYIK*)

KURGAN: *Türbe.*

Eşdeğer: KORGAN

Eşanlam: KÜMBET

Kutsal mezar. İçinde ulu ve kutlu kişilerin yattığı dikkat çekici gömüt. Eski Türk geleneklerinde genellikle yığma tepeler ve höyükler şeklindedir. Genelde devlet yöneticisi olanlar için yapılmışlardır. Ceset odasının döşemesi genelde ağaç kütükleri ve kalastan yapılır. Cesetlerin başı doğuya çevrilmiş olur ve eşyaları ile birlikte gömülürler. Kurganların farklı bölgelerinde at cesetlerine de rastlanabilir. Örneğin Esik kurganı M.Ö. 5 Yüzyıla ait olup Kazakistan'ın başkenti Almatı'nın yaklaşık 50 kilometre doğusunda yer alır. Esik Kurganı dünyada içerisinde en çok altın bulunan ikinci mezardır. Yazının Göktürk kitabelerinin alfabesine benzerliği ve eserlerin özelliklerinin Hun sanatına çok uygun oluşu nedeniyle Hun eseri olarak nitelendirmişlerdir. Ancak eldeki veriler Türklerle iç içe yaşayan ve Türkleşmiş bir kavim olan İskitlere de ait olabileceğini göstermektedir. Esik Kurganda 18-25 yaşları arasında bir Tekin/Tigin (Prens)'in mezarı ve ona ait elbise bulunduğu için bu prens Altın Tigin adı verilmiştir. Kurgan İyesi veya Kümbet İyesi türbenin koruyucu ruhunu ifade eder. Orada yatan kişinin ruhu değildir. Orayı koruyan başka bir varlıktır. Kurganları soyanların başına bu iyenin felaket getireceğine inanılır. Kurgan sözcüğü komşu kültürlerle de geçmiş ve bazı slav dillerinde Anıt anlamı kazanmıştır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kurgan:** (*Kur/Kor*). Kurulmuş yapı demektir. Korumak anlamı vardır. Korugan (kale) sözcüğü ile de bağlantılıdır.

KUR HAN: *Söylencesel Hakan.*

Eşdeğer: KÜR (GÜR) HAN

Kurdağ'da yaşayan bir hakan. Oğuz Kağan'ın amcasıdır. Sümerlerde yer altı tanrısının adı Kür olarak geçer ve onun koruduğu ırmağın adı da Kur'dur. Yer altı dünyasına da bu ad verilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kur:** (*Kur/Gur/Kür*). Güç, kuvvet, dayanıklılık, bağımsızlık anlamlarına gelir. Kurtarmak fiili ile de bağlantılıdır. Moğolcada Görü/Gürü, Tunguzcada Güre sözcükleri aynı manaları ifade eder.

KURMACA: *Hayali Hikaye.*

Gerçekdışı, kurgusal öykü ve anlatı. Bu yönde gerçekleştirilen anlatım tekniği. Bilimkurgu günümüzde bu yöndeki en yaygın uygulamadır. Söylenceler, kurmaca öykülerin geçmişe açılan kapıları, bilimkurgu ise geleceğe açılan pencereleridir. Bazı kurmaca öyküler zamanla bir çeşit söylenceye dönüşebilir. Örneğin Tarzan adlı, ormanda kaybolup hayvanlar tarafından büyütülen çocuk motifi, Drakula adlı insanların kanını içen vampir veya devler ülkesi ile cüceler ülkesine yolculuklar yapan Gülliver, devasa

bir goril olan Kong artık tüm dünyada kabul görmüş ve ortak bilincin unsurları haline gelmiştir. Bu öyküler daima da ilgi çekmektedir, çünkü insanoğlunun ilkel toplumlardan bu yana süregelen söylencesel yapıya uygun anlayışına ve algısına hitap etmektedir. Ayrıca aslında bir ölü gömme tekniğinin sonucu olarak ortaya çıkan Mumya kavramı da sihir, yeniden dirilme, hortlama gibi kavramlarla birleştirilerek bir kurmaca ögesi durumuna getirilmiştir. Yaygınlaşan sinema ve televizyon olanakları bu tür çeşitliliklerin tüm dünyada hızla yayılmasına olanak tanımakta fakat bu sektörleri ellerinde tutan büyük güçlerin egemenliği nedeniyle maalesef yerel ve daha zayıf kültürler gittikçe yokolmaktadır. Süper Kahraman kavramı ise, mitolojisi olmayan sömürgeci beyaz Amerikan toplumunun kendisine söylence kahramanları oluşturma girişimleri olarak değerlendirilebilir. Söylencesel unsurlar taşımakla birlikte bu tür üstün kişilikler (süper kahramanlar) günümüzde birkaç tane çok yaygın motif dışında ortak kabul görmüş değildir. Zaman içerisinde unutulup gitmeleri muhtemeldir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kurmaca:** (*Kur*). Kurulmuş (sonradan uydurulmuş) anlamı vardır. Kurgu sözcüğü ile kökteştir.

KURT ANA: *Kurt Tanrıça.*

Eşdeğer: KORT (KURD, GÜRT, KIRT) ENE

Eşanlam: BÖRÜ (BÖRİ, PERİ, BERİ, BÖRÖ) ANA

Moğolca: 1. ÇINA (ŞONO, ŞINA, ŞUNNU) ECE

Kurtları korur. Çünkü Türkler kurttan türemiştir. Hemen hemen tüm Türk boyları ortak bir inanış olarak dişi kurttan türediklerine inanırlar. İlk defa Hun ve Vusun (Wu-Sun) ortak söylencesinde yer alan bir öyküye göre Hun hükümdarı tarafından öldürülen Vusun kağanının küçük oğlu çöle bırakılmış ve onu da dişi bir kurt emzirmiştir. Bunu gören Hun kağanı çocuğu yanına alarak yetiştirmiş krallığını ona geri vermiştir. Dişi kurttan türeme efsanesi Aşina (E-Çine) adlı dişi kurt efsanesinde en yetkin biçimine ulaşmıştır. Göktürklerin türeyiş efsanesine göre ataları olan kişi henüz bir çocukken düşmanları tarafından ailesi öldürüldükten sonra bir bataklığa atılır ve burada dişi bir kurt tarafından bulunup emzirilir. Daha sonra da onunla evlenir. Doğan on çocuk, Göktürklerin on boyunu oluşturur. Aşina ailesi bu çocuklardan birinin soyundan gelmektedir ve Göktürk Devletini de bu aile kurmuştur. Börü sözcüğü Uygurcada Peri şeklinde söylenmiştir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kurt:** (*Kur/Gur/Kür*). Güç, kuvvet, dayanıklılık anlamlarına gelir. Kurtarmak fiili ile de bağlantılıdır.

- * **Börü:** (*Bör*). Kurt demektir.

(*Yansı: KURT ATA*)

KURT ATA: *Kurt Tanrısı.*

Eşdeğer: KORT (KURD, GÜRT, KIRT) EDE

Eşanlam: BÖRÜ (BÖRİ, PERİ, BERİ, BÖRÖ) ATA

Moğolca: ÇINA (ŞONO, ŞINA, ŞUNNU) ECEGE

Kurtları koruyan ve aynı zamanda kurt kılığına girebilen tanrıdır. Hemen hemen tüm Türk boyları ortak bir inanış olarak kurttan türediklerine inanırlar. Kağoçı (Kao-Çı) Türkleri'nin söylencelerine göre ilk kağanlarının kızları babaları tarafından bir tepeye bırakılmış. Sonrasında küçük kızı bir kurt kılığında gelen Kurt Tanrı ile birleşmiş ve Kağoçı halkı onların çocuklarından meydana gelmiştir. Göktürk bayraklarının tepesinde daima bir kurt başı bulunurdu. Tarduş Türkleri'nin atası kurt başlı bir insandır. Kurt daima yol gösterici olarak kabul edilir ve peşinde farklı ülkelere gidilir. Onun uyarısıyla tehlikeler kılpayı atlatılır. Kutsal ruhların dokuz oğullarının hepside kurda benzer. Gök yeleli, gök kuyruklu tabirleri kullanılır. Başkurtlar kurttan türediklerine inanırlar ve isimleri de bu yüzden Baş-Kurt

şeklinde. Kurt Ata'ya Avrupa efsanelerinde örneğin Roma'nın kuruluşuyla ilgili olarak Romus ve Romulus Efsanesinde rastlamak mümkündür. Bu motifi Türkler'le bağlantılı bir kavim olduğu tahmin edilen Etrüskler aracılığıyla İtalya'ya ulaşmış olması muhtemeldir. Kurtlar Türklerce kutsal sayıldığı için toplumsal hayatın her aşamasında hatta çağdaş toplumda bile etkilerini gösterir. Örneğin Cumhuriyet dönemi'nde üretilen ilk yerli lokomotif "Karakurt" adı verilmiştir. Ayrıca Cengiz Aytmatov'un, bozulan ve yokolan doğal dengeyi bir kurdun gözünden anlattığı Dişi Kurdun Rüyalari adlı eseri de Türklerde kurdun doğa, yurt ve yaşamı simgelemesi açısından değerlendirmek de yerinde olacaktır. Tarduşların ataları kurt başlı bir insandır. Şaman dualarında altı ağızlı kurttan sık sık bahsedilir. Oset efsanelerinde *Kurdalagon* adlı bir demirciden bahsedilir. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Kurt:** (Kur/Gur/Kür). Güç, kuvvet, dayanıklılık anlamlarına gelir. Kurtarmak fiili ile de bağlantılıdır.
- * **Börü:** Kurt demektir.

(Yansı: KURT ANA)

KURUMSAK: Kanlı Kurban.

Tanrısal veya dini bir açla kesilecek hayvan. Aynı zamanda kurban törenini de ifade eder. Moğolcada **Kurım** sözcüğü şölen, şenlik anlamlarına gelmektedir. **Kurum** şekliyle Tunguz ve Macar dillerine de geçmiştir. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Kurumsak:** (Kur). Büyüklük ve görkem anlamı olduğu kadar, kurum sözcüğü is, kül demektir. Ve eski çağlarda kurbanın yakılması ile de bağlantılıdır. Moğolcada Hurım/Kurım sözcüğü düğün demektir.

KUT: Kutsal Enerji.

Eşdeğer: KIT, HUT, GUT, KUD

Moğolca: KUTAG, HUTAG, KUTUG

Kutsal yaşam gücü. Bereket. Hayat verici, mübarek, canlılık gibi anlamları vardır. Yiğitler kut sayesinde ölümden kurtulur veya yaşama döner. Bu güç Tanrı'dan kaynaklanır. Tanrı bu gücü geri çekerse kağanlar tahtı ve yaşamlarını yitirirler. Padişahların ve soylarının kanı kutlu sayıldığından, hanedandan birisi idam edileceği zaman boynu kılıçla vurulmaz, yay kirişiyle boğularak öldürülür. İnsanın kutu doğmadan önce gökyüzünde yer alır. Şarap gibi akıcı, su gibi durudur. Kutun değişik türleri de mevcuttur. **Kutu** şeklinde Tunguzcaya ve **Hutu** şeklinde Mançucaya geçmiştir. Sümercede de ayen Kut biçimiyle yer aldığı görülmektedir. **Kudagaçı:** Büyücü, şaman anlamına gelir. İtelmenlerin (Kamçadalların) **Kuth** veya **Kutka (Kutku)** adlı dünyayı ve canlıları yaratan bir Tanrıları vardır.

1. **Bor Kut:** Cisimleşmiş kuttur. Bir nesneyi temsil eden onun küçük bir modeli gibidir.
2. **İye Kut:** Bir varlığı koruyan ruhsal enerjidir ve tamamen soyuttur.
3. **Sal Kut:** Hareketli kuttur. Rüzgar gibi esebilir.

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Kut:** (Kut/Kud). Temizlik anlamını içerir. Farsça Hüda kelimesinin dönüşmüş biçimi olduğu öne sürülse de aslı Türkçe Kut (kutsallık, kutluluk) kökünden türemiştir. Bereket, yaşam gibi anlamlar içerir. Kutan, dua, yakarış demektir. Evenk dilinde Khutu sözcüğü kutsallık manası içerir.

KUYAŞ ANA: *Güneş Tanrıça.*

Eşdeğer: KOYAŞ ENE

Eşanlam: 1. GÜN (KÜN) ANA 2. GÜNEŞ (KÜNEŞ) ANA, 3. YAŞIK ANA, 4. HEVEL ANA

Moğolca: NAR (NARA) ECE

Göğün yedinci katında oturur. Türklerle de bağlantılı bazı ön Asya kültürlerinde dişil olarak algılanmıştır. Günümüzde kızlara Güneş adının verilmesinin nedenlerinden birisi de budur. Türklerde güneş sıcaklığın ay ise soğukun sembolüdür. Ural Batır (Ural Han) söylencesinde Gök Tanrısı Samrav'ın iki karısı vardır birisinin adı Kuyaş Ana'dır. (Diğeri de Ay Ana'dır.) (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Kuyaş:** (*Gün*). Güneş demektir.

* **Gün:** (*Gün/Kün*). Gündüz. Ayrıca Güneş demektir.

(Yansı: KUYAŞ ATA)

KUYAŞ ATA: *Güneş Tanrı.*

Eşdeğer: KOYAŞ EDE

Eşanlam: 1. GÜN (KÜN) ATA 2. GÜNEŞ (KÜNEŞ) ATA, 3. YAŞIK ATA, 4. HEVEL ATA

Moğolca: NAR (NARA) ECEGE

Yeryüzüne gönderdiği yaşam enerjisi nedeniyle Türk kültüründe Güneş'e saygı duyulur ve Yaşam verici bir unsur olarak kabul edilir. Güneş'in doğduğu yön saygıyı hak eder. Avrupa ve Batı medeniyeti "Eks Oriente Luks" ("Işık Doğudan Yükselir" yani uygarlığın kökeni doğudadır,) diyerek aynı anlayışı farklı bir biçimde vurgulamışlardır. Anadolu sözcüğü Güneş'in doğduğu yer demektir eski Yunan dilinde. Türkler doğan Güneşi üç veya dokuz kez selamlarlar. Hakanın çadırın kapısı doğuya bakar. Evlerin kapıları hep doğuya açılır. Moğolca söyleyişi Macarların Güneş Tanrısı Napkiral'yı anımsatmaktadır. Tüm kültürlerde güneş dünyaya gönderdiği ışıklar, yani yaşam enerjisi nedeniyle saygı duyulmuştur. Verdiği ısı onun gücü olarak görülmüştür. Bu nedenle de neredeyse tüm uygarlıklarda ve tüm topluluklarda eril olarak algılanarak Baş Tanrı konumuna getirilmiştir. **Gün Han ile karıştırılmamalıdır.** (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Kuyaş:** (*Gün*). Güneş demektir.

* **Gün:** (*Gün/Kün*). Gündüz. Ayrıca Güneş demektir.

(Yansı: KUYAŞ ANA)

(Karıştırılan: GÜN HAN)

KUYU İYESİ: *Kuyu Ruhü.*

Eşdeğer: GUYU (KOYO, KUDUK, KUDIK, KOYI, GUYI) ISI

Kuyunun koruyucu ruhu. Her kuyu için farklı bir İye vardır. Kuyular başka alemlere açılan kapılar olarak kabul edilir. Gizemli yerlerdir. Su çıkartıldığı için de saygı duyulur. Bazı masallarda Altın Kuyu'dan bahsedilir. Masallarda kuyuların derinliği 40 kulaç olarak söylenir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Kuyu:** (*Kuy*). İçinden su çıkartılan doğal veya yapay, derin çukur.

(Bakınız: İYE)

KUZ HAN: *Söylencesel Hakan.*

Eşdeğer: KÜZ (GUZ) HAN

Kuzdağ'da yaşayan bir hakan. Yaşadığı dağa varmak isteyenler soğuktan ve rüzgardan dolayı ulaşamazlar. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kuz:** (*Kuz*). Soğuk, kuytu, karanlık demektir. Kuzey kelimesiyle aynı kökten gelir.

KUZAR HAN: *Söylencesel Hakan.*

Eşdeğer: KOZAR (HAZAR) HAN

Hazar boyunun kurucusu ve Azerilerin atası. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kuzar:** (*Kuz*). Soğukluk, kuytuluk anlamlarını içerir.

KÜBEY HANIM: *Doğum Tanrıçası.*

Eşdeğer: KUBAY HANIM

Doğum yapan kadınları korur. Dişiliğin simgeselleştiği tanrıçadır. Süt gölünden yanındaki tulumlarla getirdiği sütü doğacak çocuğun ağzına damlatır. Böylece daha fazla süt isteyen çocuk dışarıya çıkmak ister. Çocuğa ruh verir. Yaşam ağacı Uluğ Kayın'ın içinde yaşar. Bu ağacın kökünden Bengisu (Yaşam Suyu) akar. Yarı beline kadar çıplaktır. Ayakları ve bacakları ağaç kökünü andırır. Göğsünden sağaltıcı özelliği olan bir süt verir. Orta yaşlı bir görünümü vardır. Bedeni şişman değildir. Ciddi bakışlıdır. Uzun saçları vardır. Çocukların ve kadınların koruyucusudur. Yaşam Ağacı ve Kübey ışık saçarlar. Hamile kadın doğum yaparken gökten inip onun yanında durur. Fakat kadın onu göremez. Kadının ağrılarını hafifletir. Çocuk doğduktan üç gün sonra gider. Yeryüzünde saf ve temiz olan şeyleri korur. Temizlik Tanrıçası olarak da görülür. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kübey:** (*Küb/Küp*). Aynı kökten geldiği küpeyi (kadın süsü) çağrıştırır, küp (büyük çömlek) ise şişkinlik anlamı bildirir ki, topraktan olması itibarıyla de bir çeşit ana rahmini simgeler. Türkçe, Moğolca ve Tunguzcada Küb/Kub/Kuv/Küv kökü şişkin, kabarık olayı belirtir. Temizlik anlamını içerir. Kubaşmak, yardımlaşmak anlamına gelir. Türkçede Küb kökü (Tatarcada Küye) ve Tunguzcada vurmak anlamı içerir ki, doğacak çocuğun tekmeleriyle alakalı olabilir. Kırgızcada Kübü, Türkmencede Göbe yine vurmaya belirtir. Eski Türkçe Kuva/Kuba, Moğolca Gova/Guva sözcükleri güzellik ve aydınlık manası da taşır. Eski Altay, Moğol ve Tunguz dillerinde Kü/Küb/Hü/Hüb/Hüv kökü bilgelik ve ün gibi manaları da barındırır.

KÜĞ: *Şiir.*

Eşdeğer: KÖĞ, KÖY

Uyaklı ve dizi halindeki cümlelerden oluşan söz ve ifadeler. Halk ozanları tarafından ezgiyle söylenen Koşuk/Goşuğ (Halk Şiiri) adı verilen biçimi ile Koşma adı verilen türü yaygındır. Goşa (Mani), Tuyuğ (Rubai), Tapuğ (İlahi)... Köğük ise mısra demektir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Küğ** (*Kök/Kük/Küğ*). Asıl olmayı ifade eder. Sözü'n aslıdır.

KÜLDÜRGİŞ: *Güldürü Cini.*

Eşdeğer: KULTARKAÇ

Ormanlar ve çöllerde yaşarlar. Çok büyük göğüsleri olan kızlardır. İnsanları yakalayınca onları güldürecek davranışlar sergilerler. İnsanların yollarını kesip gıdıklarlar. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Küldürgiş:** (*Kül/Gül*). Gülmek ve güldürmek anlamı taşır.

KÜRMEZ HAN: *Ruhlar Tanrısı.*

Eşdeğer: KÜRMEZ HAN, KÖRMÖZ HAN

Yeraltındaki ruhların (Körmöslerin) önderidir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Kürmez:** (Gör/Kör). Görmeyen demektir. Görmezlik aynı zamanda görünmezlik demektir. Maniheizm sonrası Hürmüz ile bağlantılı olarak görülmüşlerdir.

(Bakınız: KÖRMÖS)

"M" Harfi İçin Aşağıdaki Sayfanın Başına Geçiniz...

TSS

LÜTFEN,
BU E-KİTABI TÜM TANIDIKLARINIZA
HEDİYE EDİN.

-M-

MAGOR HAN: *Söylencesel Hakan.*

Hunların ve Macarların atası olarak kabul edilir. Macar kolunu temsil eder. Macarlara günümüzde verilen iki isimden birisi (Magyar) yine buradan kaynaklanır (diğeri Hungar). Kimi görüşlere göre aslında kökeni çok daha eskilere kadar uzanmaktadır ve İskit (Saka) kökenli bir söylencenin gelişmesiyle oluşmuştur. Kardeşi Hunor ile birlikte kutlu bir geyiğin peşinde denizi geçerek Macaristan topraklarına ulaşırlar. Soyundan Almos Han'ın geldiği söylenir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Magor:** (*Mag/Bağ*). Bağlamak fiili ve büyü anlamı içeren Mag köküyle bağlantılıdır. (Yansı: HUNOR HAN)

MAL İYESİ: *Hayvan İyesi.*

Eşanlam: 1. SIĞIR (SIYIR) 2. DAVAR (TAVAR) 3. DEVE (TEVE) 4. AT (YUNT) İyeleri.

Atların ve sığırların koruyucu ruhudur. Türkler hayvanları genelde dört sınıfa ayırırlar. Atlar, inekler, koyunlar ve develer. Mal kavramı bunların tamamını kapsar. Ancak kimi yörelerde yalnızca büyükbaş hayvanlar (at ve inek) veya sırf inekler için kullanılır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Mal:** (*Mal*). Moğolca kökenli bir kelime olup, büyükbaş hayvan demektir. Arapça eşya, ürün anlamına gelen Mal ile hiçbir ilgisi yoktur. (Bakınız: İYE)

MALAHAY HAN: *Ceza Tanrısı.*

Eşdeğer: MANKALAY (MANGALAY) HAN

Suçlu insanların cezalarını verir. Yeraltında yaşar. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Malahay:** (*Mal/Bal*). Alın, önyüz demektir. Süvari, atlı anlamlarını da taşır. Moğolcada başlık, kalpak, örtmek gibi anlamları da vardır.

MAMUT: *Fillerin Atası.*

Fillerin atası olan nesli tükenmiş iri bir hayvan. Günümüzde yaşayan fillerden 3 ve 5 kat daha büyüktür. Söylenceye göre Erlik Han bu hayvanlara kızarak cezalandırmış ve yeraltına çekmiştir. Fosilleri ilk kez Yakutya bölgesinde bulunmuş ve ne ad verileceği düşünülürken bölgede yaşayan Yakut (Saha) Türkleri, bilim adamlarına çok alışkın bir biçimde bunların adının Mamut olduğunu söylemişlerdir. Böylece kelime bilim literatürüne Yakut Türkçesinden geçmiştir. Bir başka görüşe göre yine Sibiry'a bölgesinde yaşayan Nenets dilinden gelmedir. Sibiry'a'da doğaya bağlı yaşam şekli sürdüren Dolganlar ve Yakutlar gibi bazı Türk halkları'nda mamutların yeraltı aleminde yaşayıp Erlik Han'a hizmetçilik ettikleri anlatılır. Yeraltı aleminin efendisi Erlik Han mamutları ceza olarak yeraltına almıştır. Eğer mamutlar oradan kaçıp yeryüzüne çıkmaya çalışırlarsa derhal buz kesilip ölürler.

Sibiry'a'nın doğal yerlileri Tundra ikliminin binyıldır çözülmemiş toprağından dışarıya dikilir şekilde buldukları bu garip dev hayvanların dişleri ile çadırlarını süslemiş, postlarını ısınmak için kullanmış ve hatta donmuş etini eritip yemişlerdir. Günümüze kadar Dolganlar'da hâlâ mamutların fildişiyle yapılmış ev eşyaları ve süsler bulunmaktadır. Evenklerde Şeli adlı Mamut görünümüne bir Tanrı mevcuttur. Türkçede Yağan/Yağna, Tuva Türkçesinde Çağan, Moğolcada Zağan/Dıgan kelimeleri fil demektir ve bazı masallarda bu sözcüklerle rastlanan unsurlardan birisidir. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Mamut:** (Mam/Bam). Yakutça'da Büyük Fil demektir. Maymut (Baymut) sözcüğünün değişmiş biçimi olabilir.

MANAS HAN: *Söylencesel Hakan.*

Kırgız söylence kahramanı. Kırgızların bir Ulus haline gelmelerinde büyük bir etkisi olmuştur. Hatta destanın kendisi bile Kırgızları bir araya getiren ortak bilinç aşılayan bir etkidir. Kırk yiğidi vardır ve bu yiğitlerin kendi aralarında da bir hiyerarşi vardır. Manas'ın karısı Kanıkay Hanım'ın da savaşçı Kırk Kız'ı (yardımcıları) vardır. Doğarken elinde bir kan pıhtısı vardır. Anasının karnında on ay kalmıştır. Anadolu'da söylenen ve karşısındakinin kendisini üstün görmesini vurgulayan "Sen on aylık mısın?" sorusu ile bu durum ilginç bir benzerliğe sahiptir. Pek çok söylence kahramanı gibi o da bir günde bir yaşına yedi günde yedi yaşına gelir. Altı yaşındayken güreşmeye başlar. İlerleyen yıllarda büyük bir savaşçı olur. Öldükten sonra tekrar dirilir. Manasçılar tarafından destanı ezberlenir ve nesilden nesile aktarılır. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Manas:** (Ban/Man/Yan). Heybetli, görkemli anlamına gelir. Ayrıca bu sözcük huy, mizaç karakter demektir. Türkçede Yağan/Yağna, Moğolca Zağan, Tuvaca Çağan sözcükleri ile aynı kökten gelir ve bunların tamamı fil demektir. Eski Altaycada öğrenmek anlamı da kökün içinde mevcuttur.

MANGUS: *Canavar.*

Eşdeğer: MANGIS, MONGUS, MOGUS

Moğolca: **MONGAS, MANGAS**

Hortlak, dev, ejderha gibi içeriklerin tamamını kapsar. Amırğa Mongus korkunç bir devin adıdır. Andalma Moğus ise Erlik tarafından yaratılmış bir canavar olup denizden dilini çıkararak insanları yakalayıp yutar. Moğol mitolojisinde Karamangıs adlı bir ejderha bulunur. Tunguz ve Mançu dillerinde de benzer anlamlarla yer alır. Buryatlarda geçen **Mangaday (Mangatkaş)** ise çok başlı ejderhadır. Dünyanın sonunda yaşarlar ve çok iri cüsselidirler. Çoğu zaman siyah ve sarı renktedirler. İrandaki ateşperest büyücü/rahipleri ifade eden **Maguşlar** (Mecusiler) ile ilgili olduğu öne sürülmektedir, fakat aradaki kavramsal bağlantı yeterli değildir. Olası bir açıklama benzer sözcükler nedeniyle anlam kayması gerçekleştiğidir. Etrüsk Mitolojisindeki **Mantus** adlı Şeytani varlık ile de bağlantısı olama ihtimali vardır. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Mangus:** (Man/Ban) ve (Moğ/Boğ). Boğaz, boğmak fiilleriyle bağlantılı olabilir. Ayrıca Man kökü heybetlilik ve büyüklük ifade eder. Türkçede Yağan/Yağna, Moğolca Zağan, Tuvaca Çağan sözcükleri ile aynı kökten gelir ve bunların tamamı fil demektir.

(Bakınız: ŞULBUS)

Açıklama: Maguşlar ateşperest rahip sınıfıdır. Sihir yapabilme, rüyaları yorumlayabilme ve göğe bakarak öngörülerde bulunabilmeleriyle tanınmaktaydılar. Maguşların bu güçleri nedeniyle Mazdek

ve Zerdüşt dini üzerinde etkili oldukları söylenir. Zerdüştlüğün Ateşperestlik olarak algılanmasıyla birlikte Ateşgede (Ateş Tapınağı) rahipliği yapmışlardır.

MANKURT: *Bilinçsiz Köle.*

Mankurt haline getirilmek istenen kişinin başı kazınır, ıslak deve derisi sarılır ve böylece elleri kolları bağlı olarak Güneş altında bırakılır. Deve derisi kurudukça gerilir. Gerilen deri başı mengene gibi sıkar ve inanılmaz acılar vererek aklını yitirmesine neden olur. Böyle bir kişi bilinçsiz ve her istenen şeyi sorgusuzca yapan bir köleye dönüşür. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Mankurt:** (*Bun/Ban/Man*). Bun sözcüğü akıl yoksunluğunu ifade eder. Moğolca Munu/Mung (Türkçe Bunu/Bung) fiilleri aklını yitirmeyi, Munah (Türkçe Bunak) sözcükleri yaşlılık nedeniyle aklını yitirmiş olan kişileri anlatır. Eski Altaycada Manu, Tunguz ve Mançu dillerinde Mana sözcüğü akıl yitimini ve kullanılmaz hale gelmeyi belirtir.

MATIR HAN: *Cesaret Tanrısı.*

Eşdeğer: MATUR (PATIR, PATUR, BATUR) HAN

Korkusuz bir savaş tanrısıdır. Erlik Han'ın oğludur. Taş bilekli olarak betimlenir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Matır:** (*Bat/Mat*). Batur demektir. Bahadır, korkusuz, kahraman anlamlarına gelir. Batırmak ve boğmak fiili ile bağlantılıdır.

(*Bakınız: BATUR*)

MAY ANA: *Varlık Tanrıçası.*

Eşdeğer: PAY (BAY) ANA

İnsanların koruyucusu, kollayıcısı ve gözeticisidir. Göğün üçüncü katında oturur. Budizmin etkisiyle Maitreya adlı Tanrı ile özdeşleşmiştir. Bayanay ile aynı kişilik olduğu öne sürülür. Kırk başlı bir kadındır. Kimi yerlerde gümüş saçlı sarı bir kadın olarak betimlenir. Evini havada kurar ve çocuklarını orada doğurur. Çocukları korur. Yay ve oku ile acı veren ruhları çocuklardan uzak tutar. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **May:** (*May/Bay*). Varlık, zenginlik, ululuk, bilgelik, yönetmek anlamlarını içerir. Baymak fiili, büyümek ve gelişmek anlamına da gelir.

(*Yansı: MAY ATA*)

(*Bakınız: BAYANAY*)

MAY ATA: *Varlık Tanrısı.*

Eşdeğer: PAY (BAY) ATA

İnsanların koruyucusu, kollayıcısı ve gözeticisidir. Göğün üçüncü katında oturur. Budizmin etkisiyle Maitreya adlı Tanrı ile özdeşleşmiştir. Tunguzlarda Mayın adı verilen bir Ruhlar Tanrısı vardır ve evreni yarattığına inanılır. Bu Tungus Tanrısı yeni doğan bebeklere ruh verir. Tunguzların Mayın adlı lütüfkar ve yaratıcı tanrılarını da akla getirmektedir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **May:** (*May/Bay*). Varlık, zenginlik, ululuk anlamlarını içerir. Moğolcada May aynı zamanda Şenlik Ateşi anlamına da gelir.

(*Yansı: MAY ANA*)

MAYGIL HANIM: *Su Tanrıçası.*

Yeryüzündeki sulardan sorumludur. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Maygıl:** (*May/Bay*). Varlık, zenginlik, ululuk, bilgelik, yönetmek anlamlarını içerir. Baymak fiili, büyümek ve gelişmek anlamına da gelir.

MEÇKEY: *Vampir.*

Eşdeğer: MEÇİK

İnsanların kanını emer, içlerinde büyür. Ölüm saçan kambur bir yaşlı kadın şeklinde düşünülür. Tağun yani veba hastalığı taşıdığına inanılır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Meçkey:** (*Meç/Biç*). Biçmek (kesmek) fiili ile alakalıdır. Meç Moğolcada maymun, Mes ise silah demektir. Türklerde masal ve söylencelerde maymuna benzer varlıklara rastlanır.

MEHMED: *Hız. Muhammed.*

İslam dininin kurucusu. Son Peygamber. Muhammed isminin Türkçeleşmiş biçimidir. Hız. Muhammed kutlu bir mağarada düşünceye dalmış ve kendisine gelen Melek ona Tanrı'nın "Oku" emrini iletmıştır. Bundan sonra Peygamber olarak insanlık tarihinin seyrini değiştirmiştir. Bilime ve akla verdiği büyük önem İslam medeniyetinin çekirdeğini oluşturmuştur. Örneğin o dönemdeki pek çok toplumda görüldüğü üzere Ay ve Güneş'e farklı anlamlar yüklenmesine karşı çıkarak şöyle demiştir:

"Şüphesiz Ay ve Güneş asla kimsenin ölümü veya doğumu için tutulmazlar. Ancak bunlar Allah'ın iki ayetidir." (Hız. Muhammed, Hadis-i Şerif)

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Mehmed:** Arapça Hamd kökünden gelir. Övülen, övülmüş demektir.

Açıklama: Azeri Türkçesi'ndeki Mehemed ve Mehemed okunuşlarından sonra Türkçe olarak aldığı en yalın biçimdir. Kelime içerisindeki sessiz harfler kaybedilmediği için Arapça çekim kurallarına göre de isim kökü olduğu gibi durmakta ve aslında anlamını korumaya devam etmektedir. Fakat o kadar Türkçeleşmiştir ki, Mehmed ismiyle anıldığında bu konuda ön bilgiye sahip olmaksızın başka bir kültürde hiçbir biçimde Hız. Muhammed'in kastedildiğinin anlaşılması mümkün değildir. Bu ad yalnızca Türklere özgüdür.

MENGÜ: *Mani.*

Manicilik dininin kurucusu. Üçüncü Yüzyılda Pers (İran) İmparatorluğu içinde kurulan Mani dini en parlak dönemini sekizinci yüzyılda yaşamıştır. Çünkü Uygur devletinin milli dini olarak ilan edilmesi çok büyük bir itibar kazandırmıştır. Mani adının eski Türkçe "Mengü" sözcüğüyle bağlantılı olduğu öne sürülür. Mengü, sonsuz demektir. Manicilikte aydınlık ile karanlık iki rakip olarak karşı karşıya durur. Bu ikisinin birbirleri ile mücadelesi ezelden ebede kadar devam edecektir. Aydınlığın bir kısmı karanlığın içinde tutsak kalmıştır. Bulunç (vicdan) kavramı önemli bir yere sahiptir. Mani, vicdanın önemini şöyle vurgulamıştır.

"İnsan sadece kendi sesini dinler." (Mani Nakkaş)

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Mengü:** (*Ben/Men*). Dizi, düzen, özlük, sonsuzluk bildirir. Moğolca Manah sözcüğü korumak anlamı içerir.

MERDE HAN: *Söylencesel Hakan.*

Altay Türklerinin atası ve koruyucusu olduğuna inanılır. Yağmur yağdırma gücü vardır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Merde:** (*Mer/Ber*). Bilgelik ve deha anlamları içeren bir köktür. Mergen sözcüğü ile aynı kökten gelir.

MERGEN HAN: *Akıl Tanrısı.*

Eşdeğer: PERGEN (MEREGEN) HAN

Herşeyi bilir. Akli ve zekayı temsil eder. Göğün yedinci katında oturur. Bilgelik sahibidir. Herşeyi bildiği için her şeye gücü yeter. Oku ve yayı vardır. Bilgeliğiyle attığı ok hedefini şaşırılmaz. İnsanlara bilgelik verir. Bilimi ve felsefeyi simgeler. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Mergen:** (*Ber/Per/Mer*). Okçu, Nişancı, Kahraman demektir. Moğolcada bilge, deha demektir. Mançu dilinde de birebir aynı biçimde Mergen olarak yer alır.

MILAHSIN HANIM: *Hayvan Tanrıçası.*

Eşdeğer: MALAHSIN HANIM

Ahır hayvanlarını korur. Türk ve Moğol kültüründe ahır hayvanları toplumsal yaşamın sürdürülmesindeki en önemli unsurdur. Ahır hayvanları büyükbaş ve küçükbaş olarak ikiye ayrılır. Buna göre de bu hayvanları güden kişilere farklı adlar verilir.

- **Güder:** Çoban
- **Sığirtmaç:** Sığır Çobanı
- **Tavartmaç:** Koyun Çobanı

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Milahsın:** (*Mal*). Büyükbaş hayvan anlamı taşır. Arapça eşya, ürün anlamına gelen Mal ile hiçbir ilgisi yoktur.

MISTAN: *Cadı.*

Eşdeğer: MASTAN, MUSTAN, MİSTEN

Çirkin suratlı yaşlı bir kadındır. İnsanların kanını emer veya kaçırap yer. Mastan (Mistan) Kempir adlı bir dev anasından bahsedilir, dev cadı olarak anlamak mümkündür. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Mistan:** (*Mas/Bas*). Basmak, bastırmak fiili ile bağlantılı olması muhtemeldir.

(*Bakınız, Benzer: PİSTEN*)

MİTE: *Bit Cadısı.*

Eşdeğer: BİTE, PİTE

Üstü başı pislik içindedir. İhtiyar bir kadın kılığındadır. Bazen 12-13 yaşlarında bir çocuğa dönüşüverir. İnsanların arasında dolaşarak genç ve saf kızları kandırıp evine götürür ve onlara başındaki bitleri ve pireleri temizletir. İnsan ayağı değmemiş ormanlarda ve dağlarda yaşar. Kızların dizkapaklarından kanlarını emer ve birkaç gün sonra öldüklerinde onları yer. Etrafına uyuz hastalığı ile bit ve pire saçar. İnsanlar tarafından kandırılarak bilmediği yerlere gitmemeyi vurgulayan bir karakterdir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Mite:** (*Bit*). Bitmek, yokolmak anlamlarını da içerir. Bit sözcüğünden türemiştir, bitli demek olabilir.

MORDOK HAN: *Bereket Tanrısı.*

Eşdeğer: MORDO HAN

Teleğütlerin Tanrılarında birisidir. Fakirlere yardım eder, kötülerini cezalandırır.

- * **Mordok:** (*Bor/Bur*). Bora, boran, borağan sözcükleriyle aynı kökten gelir. Moğolca Mordoh ayırmak, bölmek demektir.

MUGAL HAN: *Moğolların Atası.*

Eşdeğer: MOĞOL (MUNGAL, MONGOL) HAN

Bulca Han'ın oğludur. Oğuz Han'ın amcası ve kaynatası olarak anlatılır. Sıkıntı verici, iç karatıcı bir bölgede yaşadıkları için bu adı aldıkları söylenir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Mugal:** (*Mun/Bun*). Sıkıntı vermek anlamlarını içerir. Moğolca Munu/Mung (Türkçe Bunu/Bung) fiilleri aklını yitirmek manası taşır. Moğolca Munah (Türkçe Bunak) sözcükleri sersemlik belirtir ve yaşlılık nedeniyle aklını yitirmiş olan kişileri ifade eder. Evenk dilinde Mongnon şeklinde aynı anlama gelen bir sözcük vardır.

MUNÇUK: *Nazarboncuğu.*

Eşdeğer: MONCUK, MUNCUG, MONŞAK, MONÇAK, MONÇOK, MUYINSA, MUYINÇA

Kişinin veya atın boynuna takılan değerli taş; arslan tırnağı, muska gibi şeyler. Köşgük tabiri de kullanılır. Atıla Han'ın babasının adı da Muncuk'tur. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Munçuk:** (*Bun/Bon*). Boncuk demektir.

MUS HAN: *Söylencesel Hakan.*

Eşdeğer: BUZ (MUZ, BÜS, MÜS, MÖSÜN, PÜR, MUR) HAN

Moğolca: MÖS KAN

Musdağ'da yaşayan bir hakan. Buzullar nedeniyle ulaşılamaz. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Mus:** (*Buz*). Buz demektir. Donmak, donmuş su anlamlarına gelir.

"N" Harfi İçin Aşağıdaki Sayfanın Başına Geçiniz...

LÜTFEN, BU E-KİTABI
FORUMLARDA VE BLOGLARDA PAYLAŞIN.

-N-

NAMA: *Nuh Peygamber.*

Hız. Huh veya benzer özellikler taşıyan bir kişi. Özellikle kuşlarla olan öykü çok özgündür. Sular çekilmeye, denizler alçalmaya başlayıp gemisi bir dağa oturduğunda ilk önce bir kuzgunu pencereden serbest bırakır ama geri dönmez. İkinci gün alakargayı dışarıya gönderirler, gelmeyince üçüncü gün saksaganı salar fakat o da geri gelmez. Dördüncü günün akşamında güvercini uçurur pencereden; hava kararmadan ağzında bir zeytin dalıyla gemiye girince, Nama bu kuşu kutlu kılması için Tanrı'ya yakarır. O günden sonra güvercinler insanların evlerine girdi, ulak olarak haberlerini götürdü getirdi. Kuzgunun ve alakargayla saksaganın ne yaptıklarını sorduğunda; birinin ölmüş hayvanların leşlerini yediğini, diğerinin sağa sola birikmiş çöpleri karıştırdığını ötekinin de su yüzüne çıkan malları çaldığını öğrendi güvercinin Nama. O üçüne kargışta bulunarak, güvercine ise alkıyarak, o anda ne yapıyorlarsa Dünya durdukça aynı şeyi yapmalarını diledi; kuzgunlar leş yemeye, alakargalar çöp karıştırmaya ve saksaganlar da hırsızlığa mahkûm edildiler. Güvercin ise insanlara habercilik yapmaya, evlerde yaşamaya hak kazanmıştı. O yüzden o günden beri de öyle yapar dururlardı. Güvercin'in tüm Dünyada pek çok toplumda Talih ile ilgili sayılması belki de bu nedenledir. Hz. Nuh insanların ikinci atası kabul edilir. Çünkü Büyük Tufan'dan sonra insanlar onun soyundan türemiştir. Yeryüzünde benzer biçimlerde varolan tufan söylencelerinin başkışisi olarak Hristiyanlık ve İslamiyetin de yayılması sonucu hemen her kültürde bilinmektedir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Nama:** (*Nam/Yam*). Yapmak ve yaymak fiili ile bağlantılı görünmektedir. Eski Altay dilinde Nemeh, Moğolca Nımayan, Mançu ve Tunguz dillerinde Namı, Buryatça Nama, Eski Türkçe Yıma/Cıma/İmya/İma/İme sözcükleri Geyik anlamına gelir ve Türk kültüründe Geyik kutsal sayılıp, su ve deniz ile ilişkilendirilir. Eski Moğolcada Nam/Namug (günümüzde Namag), Tibet dilinde Nem sözcükleri de dalga ve bataklık anlamlarını da içerirler.

NAYMAN ANA: *Söylence Kişisi.*

Mankurt destanında oğlunu kurtarmaya çalışırken ölen kadın. Mankurt haline dönüşen oğlu tarafından öldürülmüştür. Ruhu Dönenbey (Dönenbay) adlı bir kuşa dönüşmüştür. Mezarı kutsallık kazanmıştır. Naymanlar adlı bir Türk-Moğol boyu ile ilişkilidir. Moğolların sekiz boyunun anası sayılır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Nayman:** (*Nay/Yay*). Yayan, doğuran demektir. Moğolca sekiz rakamı ile ilişkilidir.

NEME: *Cin.*

İyi veya kötü Ruh. Soyut varlık. Karaneme adlı bir türü çok tehlikeli olarak görülür.

- **Aru Neme:** İyicil Cinler.
- **Kara Neme:** Kötücül Cinler.

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Neme:** (Ne/Na). Moğolcada karıştırmak, eklemek anlamları içerir. Ne, ney gibi bir varlığı soru yoluyla işaret eden sözcüklerle aynı kökten gelir. Eski Moğolcada Nama/Neme/Nomu, Eski Türkçede Cumsa/Yomsa, Buryatçada Nomo, Mogur dilinde Nomu sözcükleri ile Tunguzcada Nume, Mançuca Nem sıcaklık, sessizlik, hafiflik bildirir. Nime ise Tungua dilinde boynuz kavramı ile de alakalıdır. Moğolca Neme (Türkçe Yeme/Ceme) artmak, çoğalmak anlamları taşır. Tunguz-Mançu dillerinde Nime ziyaret etmek manası taşır.

(Eşanlam: ÇOR)

NOYON HAN: Asker Tanrısı.

Eşdeğer: NOYAN HAN

Askerleri ve orduyu korur. Ordu (Moğolca: Ord) “Askeriye” ve Çeri (Moğolca: Çereg) “Asker” kavramları göçebe Türk ve Moğol toplumlarının toplumsal örgütlenmesinde büyük rol oynamıştır.

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Noyon:** Moğolca kökenlidir. Moğolca efendi, general gibi anlamlar taşır.

"O" Harfi İçin Aşağıdaki Sayfanın Başına Geçiniz...

TSS

**LÜTFEN, BU E-KİTABI
SOSYAL SİTELERDE PAYLAŞIN.**

OBA İYESİ: *Oba Ruhı.*

Obanın koruyucu ruhu. Her obanın kendi koruyucu ruhu olduğuna inanılır. **(Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Oba:** (*Ob/Ov*). Göçemelerin konak yeri ve burada konaklayan aşiret. Genişlik, birlik, yaygınlık ifade eder.

(*Bakınız: İYE*)

OBOT: *Doyumsuzluk Cini.*

Görünüşleri son derece çirkindir. Dişleri çok büyük ve korkunçtur. İri kemikleri vardır. Sürekli yer ama doymazlar çünkü, yediklerini anında geri çıkarırlar. Ateşli gözleri vardır. Aileleri ve evleri bulunur. İnsanların içine girerek veya musallat olarak tüm servetini harcamasına neden olurlar. **(Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Obot:** (*Ob*). Kelime kökünde yemek, yutmak, yok etmek anlamları bulunur. Obur sözcüğüyle kökteştir.

OCAK: *Kutlu Nesne.*

Eşdeğer: OÇAK, OÇIR, OCAG, OŞAK, OÇOK, USAK, ÖCEK, VUÇAH,

Moğolca: GULAMTA, GOLUMTA, HULUMTA, KOLOMTA

İçinde ateş yakılan yer. Evin veya çadırın ısıtılmasını ve besinlerin pişirilmesini sağlar. Türklerde ateş ve ocak maddi ve manevi pek çok işlevi yerine getirir. Ateş ruhunun koruyucu ve yardım edici özelliği vardır. Cezalandırıcı, temizleyici, tedavi edici, bereket verici olarak da görülür. Pek çok slav diline ve Makedoncaya, Romenceye, Arnavutçaya aynen bu şekliyle veya değişik bağlantılı anlamlarla geçmiştir. Bunun yanı sıra şifa bulunan yerlere de Ocak denir. Bu olgunun çağdaş yansıması Sağlık Ocağıdır. Fakat doğaüstü güçlerle bağlantılı olarak şu ocaklara rastlanır ve buralarda bazı rahatsızlık ve sıkıntılardan kurtulunabileceğine inanılır: Al Ocağı, Kül Ocağı, Uçuk Ocağı, Alaz Ocağı, Sarılık Ocağı, Arpağ Ocağı, Bağ Ocağı, Göz Ocağı, Alaca Ocağı, Kurşun Ocağı, İnme Ocağı, Kumru Ocağı, Karınca Ocağı, Siğil Ocağı, Kısır Ocağı, Mum Ocağı, Yel Ocağı, Kızıl Ocağı...**(Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Ocak:** (*Oc/Od*). Ateş yakılan yer. Pişirme, ısıtma gibi amaçlarla kullanılır. Mecazen ev, aile demektir. Ocamak ateş yakmak demektir. Ocumak/Ocunmak/Ocutmak ise korkutmak demektir ki, ateşin korku verici olmasıyla bağlantılıdır. Moğolca Oç kıvılcım anlamına gelir.

OCAK İYESİ: *Ocak Ruhı.*

Eşdeğer: OÇAK (OÇIR, OCAG, OŞAK, OÇOK, USAK, ÖCEK) ISI

Moğolca: GULAMTA (GOLUMTA, HULUMTA, KOLOMTA) EZEN

Ocağın koruyucu ruhu. Her ocak için farklı bir İye vardır. Türk kültüründe ocak çok önemli bir yere sahiptir. Ocak evin en önemli unsuru olduğu gibi mecazen ev anlamına da gelir. Ateşe saygı gösterilmesi gerekir. Ocak ve ateşi kutlu kabul edilir. Aynı şekilde ocağın üzerine koyulan üç ayaklı kazanlar da önemli bir yere sahiptir. “Korkma, sönmez bu şafaklarda tüten en son ocak.” (İstiklal Marşı - M. Akif ERSOY) Ocak farklı anlamlarda kullanılabilir; Sağlık Ocağı, Türk Ocağı, Kömür Ocağı, Ergene Ocağı, Çeri Ocağı... Azeriler ocağa su dökmeyip kendiliğinden sönmesini beklerler. Çünkü bu ocağın ruhunu kızdırabilir. Eski Türkler evdeki yemekten bir parçayı ocağa atarak ona verirler. Bazen beyaz bazen kısl saçlı bir kadın olarak belirir. Ateşin yakıldığı yer kutsaldır. Ancak bu Eski Fars ülkesindeki gibi ateşe tapma şeklindeki bir putperestlik değildir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Ocak:** (*Oc/Od*). Ateş yakılan yer. Pişirme, ısıtma gibi amaçlarla kullanılır. Mecazen ev, aile demektir. Öcermek, ateşi söndürmemek için karıştırmak manalarını ihtiva eder. Moğocada Oç sözcüğü kıvılcım anlamına gelir.

(*Bakınız: İYE*)

OD ANA: *Ateş Tanrıçası.*

Eşdeğer: VOT (VUT, UĞOT) ENE

Eşanlam: TEP (TIP) ANA

Moğolca: GAL ECE

Ocağı ve içindeki ateşi korur. Kırmızılar giymiş yaşlı bir kadındır. Ateşin yalımıyla dalgalanan kırmızı ipekten bir kaftanı vardır. Genç al bir kısırak üzerinde gezinir. Uzun kırmızı saçları vardır, saçları örüldür ve ateşin yalımlarını simgeler. **Kırık Baştı Kıs Ene, Odus Baştı Ot Ene** olarak tanımlanır. Göğüsleri çok büyüktür. Ocak evin tam ortası ve kalbidir. Od Ana, genel olarak evlerdeki ve çadırlardaki ocakları ve ateşini korur. Her ocağa bir İye (koruyucu ruh) gönderir. Yedi oğlu vardır ve yedisi de Ateş Tanrısıdır. Yeryüzündeki ilk ocağı Ülgen'in kızları yakmıştır. Sonra da Od Ana'ya emanet etmiştir. Od Ana herbir ateşe ve ocağa birer tane İye (koruyucu ruh) gönderir. Dokuz ateş ırmağının kavşağında dokuz köşeli bakır bir evde yaşar. Evin, ülkenin koruyuculuğunu da simgeler. Kendi çocuğunu yediği söylenir. Bu durum ateşin alçalıp azalan yalımlı tabiatını çağrıştırır. Gök yerden ayrılırken yaratılmıştır. Moğollarda evliliği simgeler. Karaçaylarda Teb Ana biçimi kullanılmaktadır ve Tabırtı adlı İskit Ocak Tanrısı ile bağlantılıdır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Od:** (*Od*). Ateş demektir. Moğolcada Od sözcüğünün yıldız anlamına gelmesi ise dikkat çekicidir. Dagur dilinde Hod sözcüğü de yine yıldız demektir.

(*Yansı: OD ATA*)

OD ATA: *Ateş Tanrısı.*

Eşdeğer: VOT (VUT, UĞOT) EDE

Eşanlam: TEP (TIP) ATA

Moğolca: GAL ECEGE

Odkan biçimiyle Moğolcada yer alır. Türkler **Odhan** da derler. Ocak ve ateşi kutlu kabul edilir. Aynı şekilde ocağın üzerine koyulan üç ayaklı kazanlar da önemli bir yere sahiptir. Od Ana, genel olarak evlerdeki ve çadırlardaki ocakları ve ateşini korur. Her ocağa bir İye (koruyucu ruh) gönderir. Od Ana herbir ateşe ve ocağa birer tane İye (koruyucu ruh) gönderir. Ateş kurbanı göğe iletir. Al renk ateşi

simgeler ve albayrak kavramıyla da bağlantılıdır. Ateş temizleyici bir unsur olarak görülür. Halay kelimesinin Ateş töreniyle bağlantılı olarak Ateş Dansı anlamını içerdiğini öne süren görüşler vardır. Sonraları vatan koruyucusu imgesini de içermeye başlamıştır. Ateşin şekilsiz ve yapısız oluşu onu bir madde olarak algılamaktan ziyade kut kavramı ile ilişkilendirilmesine sebep olmuştur. Aynı şekilsizlik ve enerji olarak algılama durumu su için de geçerlidir. **Öt Han ile karıştırılmamalıdır. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

* **Od:** Ateş demektir. Odak, Oda, Odun gibi kelimeler bu kökten gelir.
(Yansı: OD ANA)

ODDENİZ: Ateş Denizi.

Eşdeğer: ODTENGİZ

Eşanlam: ODTALAY

Dünyanın çevresinde yer alan Akdeniz'in ötesinde yer alır. Ateşten bir deniz şeklindedir. Ateş ırmakları buraya dökülür. İlginç bir biçimde yeraltındaki Mağma Katmanını anımsatır. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

* **Oddeniz:** Ateş + Deniz.

OD İYESİ: Ateş Ruhu.

Eşdeğer: VOT (VUT, UĞOT) ISI

Eşanlam: 1. ÇULAM, 2. YALKIN (YALGIN, YALIN) 3. ALAV İyeleri.

Moğolca: GAL EZEN

Ateşin koruyucu ruhu. Her ateş için farklı bir İye vardır. Türk kültüründe ateş çok önemli bir yere sahiptir. Ateşe saygı gösterilmesi gerekir. Onun yatağı yağlı kurum ve kara ıstır; soluğu dumandır, aşı kuru odundur. Köz yastığı, kül yorganıdır. Ateşle bağlantılı olarak Duman ve Kor, Köz, Kül, Alav, Kıvılcım için dahi ayrı İyeleri olduğuna inanılır. Ateşe koyulan Sac üç ayaklıdır bunlar: geçmişi bugünü ve geleceği simgelerler. Ateşi insanlara Tanrı vermiştir. İlk ocağı Ülgen Han kurup insanlara bırakmıştır. Bazı söylencelerde Güneş, Ay ve Od kardeşirler. Ve hepsi de Yıldırımın oğludurlar. Ateş yıldırımdan yaratılmıştır. Ateş mecazen farklı içerikleri barındırır, örneğin Aşk Ateşi kavramı, aşk ile insanın vücudunda meydana gelen enerjiyi ve yeniden doğuşu ifade eder. *Eski Türk inançlarına göre "Ülgen tarafından gökten indirilen biri kara, biri ak iki taş arasına kuru otlar konması ve taşları birbirine vurması sonucu otların yanmasıyla elde edilmiştir".* Bu ruhun dünyanın yaratılmasından beri var olduğuna inanılır. O, kiri, kini, pisliği, kötülüğü sevmez. Yer üstündeki bütün ruhlara dua edebilmek için ilkin ateşin ruhuna adak vermek gerekir. İnanca göre ateş insanoğluna her şeyi söyleyebilir, onları uyarabilir, onlara öğretebilir. İyilik isteyen insanları koruması, onlara yardımcı olması, mümkündür. Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te hiç sönmeden yanan bir ateşin bulunduğu "Sönmez Od Anıtı" yer alır. Sönmez Ateş kavramının Pers Ateşperestliğiyle bağlantılı olduğu öne sürülür. Gerçi bu tür anıtlar dünyanın pek çok yerinde bulunmakla beraber Türklerde ateş özel bir öneme sahiptir. Ancak İran ateşe tapma anlayışı (Mecusilik) ile ilişkilendirme mantığı çoğu zaman yanlış bir yaklaşımdır. Mecusiler, ateşi İyilik Tanrısı Hürmüz'ün bir sembolü kabul ettiklerinden, her tapınakta **Ateşgede** denilen ve devamlı ateş yanan bir yer yapmışlardır. Bu ateş hiç sönmemek üzere yanardı. Mecusilik aslında hem tektanrıci hem de düalist bir inanç sistemidir ancak ateş kültü o kadar ön plana çıkmıştır ki bir sünre sonra ateşe tapma şekline dönüşmüştür. Ateş üçe ayrılır:

- **Ayhlı Od:** İyi ruhlara aittir. Yıldırım düşmesiyle elde edilen ve tanrının gönderdiği kabul edilen ateştir.

- **Abahı Od:** Kötü ruhlara aittir. Sıcak vermeyen soğuk bir ateştir. Soğğun yakıcı özelliği ile de bağlantılıdır. Soğuk yaktı tabiri ile bu anlatılır.
- **Uluğ Od:** Tanrısal ateştir.

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Od:** (Od). Ateş demektir.

(Bakınız: İYE)

ODMAN: Küçük Oğul.

Eşdeğer: OTMAN, OTOMAN, UTMAN

Ocağın, ev ateşinin devamlılığını sağlayan, evde kalan çocuk. Masallardaki daima başarılı olan Küçük Oğul figürüdür. Türk kültüründe büyük kardeşler kendilerine yeni ev açar fakat en küçük oğul evde kalır. Böylece ocak ateşinin devamını sağlar. Osmanlı İmparatorluğunun kucusu Osman Bey'in gerçek adının Otman olduğunu ileri süren tarihçiler vardır. İslamiyeti kabul eden Türklerde benzeşim yoluyla Osman'a dönüştüğü söylenmektedir. Hatta mecazen Selçuklu Devleti'nin varisi olduğu ve diğer beylikler içinde oldukça küçük olduğu halde Anadolu'daki Türk Devleti'nin ocağını sürdürdüğü için bu adla uyum içinde olduğu da düşünülebilir. Gerçekten de bu ada Avrupa kaynaklarında Ottoman olarak yer alır. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Od:** (Od). Ateş. Moğolca Otgon küçük erkek çocuk demektir ve Odkan/Odhan sözcüğünden gelmektedir.

(Bakınız: ODTİGİN)

ODTİGİN: Küçük Şehzade.

Eşdeğer: ODTEKİN

Moğolca: ODÇİĞİN, ODÇİĞİN

Ocağın, ev ateşinin devamlılığını sağlayan, evde kalan çocuk motifinin hanedan kültürüne yansımasıdır. Masallardaki daima başarılı olan Küçük Şehzade figürüdür. Türk kültüründe büyük kardeşler kendilerine yeni ev açar fakat en küçük oğul evde kalır. Böylece ocak ateşinin devamını sağlar. Masallarda üç kardeşin en küçüğü iyi, dürüst ve başarılı olur. Tanrısal bir güç tarafından korunur. Büyük kardeşler ya sıradandır ya da olumsuz özellikleri vardır. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Od:** Ateş + **Tigin:** Prens.
- * **Od:** Ateş + **Çigin:** Prens.
- * (Bakınız: ODMAN)

OĞAN: Rab.

Eşdeğer: UĞAN, UGAN

Yaratıcı. Evreni ve varlıkları yaratan güç. Oğulduruk sözcüğü ana rahmini ifade eder ki, bir canlının varoluşuyla ilgili olarak aynı kökten gelen bir sözcüktür. **Okan Han ile karıştırılmamalıdır.** (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Oğan:** (Oğ/Og/Uğ/Ug). Yaratmak, öğretmek anlamları vardır. Kudret ve güç anlamlarını da içermektedir. Oğul, oğulduruk (dölyatağı) gibi kelimeler bu köke aittir. Moğolca Oktargay/Ogtorguy sözcüğü cennet demektir ve bu sözcükle alakalı olması muhtemeldir.

(Bakınız: TANRI)

(Karıştırılan: OKAN HAN)

OĞUZ HAN: *Türklerin Atası.*Eşdeğer: 1. UĞUZ (UZ) HAN 2. OĞUR (OGUR, UGUR) HAN

Türklerin atası olan kahraman. İlk Türk Devleti'nin kurucusu. Bütün yaşamı boyunca Gök Kurt (Börteçine) kendisine kılavuzluk etmiştir. Yaşamı, daha doğumundan başlayarak olağanüstü olaylarla doludur. Yüzünün rengi maviye çalar. Gözleri al (kızıl) renklidir. Ağzı ateş gibidir. Çok çabuk büyümüştür. Doğan doğmaz yemek yemiştir. Bir kez süt emip sonra çiğ et yemiştir. Gücü simgeleyen boynuzlu bir tacı vardır. Babası Kara Han'ı öldürür. Ormanda tek boynuzlu bir yaratıkla vuruşarak onu yenip öldürür. Gergedan olduğu söylenen bu canlı olasılıkla aslında bir şeytandır. Pek çok boya adlarını o verir (Uygur, Kanglı, Kıpçak, Kalaç, Karluk). İki eşinden toplam altı tane oğlu olmuş ve bunların çocuklarından da oğuz boyları meydana gelmiştir. Avlanırken, bir ortasında yer alan bir ada bulur. Bu adanın ortasındaki bir ağacın kovuğunda ışıklar saçan çok güzel bir kız oturmaktadır (Yarsub "Yer-Su" bu kızla sembolize edilir). Saçları akarsular gibi mavidir ve dişleri inci gibidir. Onunla evlenir ve üç oğlu olur. Aradan yıllar geçer, bir gün gökten güçlü mavi bir ışık düşer ve ortasında güzel bir kız bulur (Gök-Kalığ "Gök-Hava" da bu kızla sembolize edilmiştir). İnanılmaz güzellikte olan bu kızın başında kutup yıldızı gibi ateşten bir ışık demeti vardır. Bu kızla da evlenir ve üç çocuğu olur. Rüyasında gördüğü Gümüş Ok'u bulup getiren ilk üç oğluna bölerek paylaşır. Aynı şekilde rüyasında gördüğü Altın Yay'ı da ikinci karısından olan çocuklarına paylaşır. Ünlü tarihçi Rüstem Paşa'ya göre Kuran-ı Kerim'de adı geçen **Zülkarneyn** (Çiftboynuz) adlı kutlu kişi Oğuz Han'dır. Çünkü çiftboynuzlu tacı ile tanınmıştır. **Lak (Ilak), Rak (Irak), Zak (Izak)** gibi efsanevi ülkelerin kağanlarını yenerek buraları fetheder.

OĞUZ BOYLARI			
	BOZOKLAR	UÇOKLAR	BAŞOKLAR
1	KAYI	BAYUNDUR	SORKI
2	BAYAT	BECENE	LALA
3	ALKALI	ÇAVULDUR	SAKLAB
4	KARALI	ÇEPNİ	MURDAŞAY
5	YAZIR	SALGUR	TURUMÇI
6	YIPAR	EYMÜR	KARAÇIK
7	DODURGA	ALAYUNT	KAZIĞURT
8	DÖĞER	ÜREĞİR	KANGA
9	AVŞAR	İĞDİR	KALAÇ
10	KIZIK	BÜĞDÜZ	TEKEN
11	BEKTİLİ	YIVA	KARLUK
12	KARKIN	KINIK	KIPÇAK

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Oğuz:** (Oğ/Og/Uğ/Ug). Mübarek, kutlu ayrıca yetenekli, bilgili demektir. Ruh anlamına da gelir. İyi huyluluk da belirtir.

*(Bakınız: ÜÇOKLAR, BOZOKLAR)***OK:** *Kutlu Silah.*Eşdeğer: UK, UH, OH

Türklerde büyük önemi vardır. Boy topluluklarına ok anlamını içeren adlar verilir. Onok, Bozok, Üçok. Yine bu sözcükle bağlantılı Oğuz ve Oğur kelimeleri de benzer biçimde kullanılır. On Oğur, Beş Oğur, Şar Oğur, Dokuz Oğuz gibi... Oğur ve Öğür (Bölük) kelimeleri de yakından ilişkilidir. Okruk sözcüğü devlet anlamında kullanılır. Hungar (Macar) sözcüğünün Onoğur'dan geldiği düşünülmektedir. Soylu

kişilerin attıkları oklar Güneş ışıkları tarafından tutulur. Güneş'in ışınları da ok olarak kabul edilir. Yakın dönemde Atatürk'ün Altı İlkesi de Altı Ok olarak simgeselleştirilmiştir. Yay ise gökyüzünün bir simgesi olarak kabul edilir. Ayrıca ok ve yay ile fal bakılır. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Ok:** (Ok). Yayla atılan ve ucunda sivri bir demir bulunan savaş aracı. Silah, sivrilik, öğrenmek, öğreticilik, okul anlamları içerir. Okruk hem Türkçede hem de bazı Sibiry'a özerk devletlerinde Devlet (günümüzde Cumhuriyet) demektir.

OKAN HAN: Barış Tanrısı.

Eşdeğer: UKAN (OKON, OKHON) HAN

Kan davalarına karşı çıkan, oba ve oymaklar arasındaki geçimsizliklerde, arabuluculuk yapan tanrı. Tanrının küçük oğludur ve cezalandırılarak yeryüzüne gönderilmiştir. **Oğan ile karıştırılmamalıdır.** **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Okan:** (Oğ/Og/Uğ/Ug). Yaratmak ve barış anlamları taşır. **(Karıştırılan: OĞAN)**

OKAY HAN: Sihirbaz Tanrısı.

Su altında yaşar. Su altında yaşayan, öte dünya ile bağlantılı bir büyücü. İnsan kanından meydana gelen denizler ile çevrili bir evi olduğu düşünülür. Yaşadığı kalenin etrafındaki denizler insan kanından ve kıpkırmızıdır. Kalenin avlusu hayvan kılığındaki insanlarla doludur. Onları bu kılığa Okay sokmuştur. Tabanı denizde tavanı gökyüzünde olan bu kale tamamen insan kafatasından örülmüştür. Bazen su içenleri sakallarından tutarak suya çeker. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Okay:** (Oğ/Og/Ok). Okçu büyücü, falcı anlamında da kullanılır.

OLONGO: Destan.

Eşdeğer: OLONHO, OLUNGU

Şiir şeklindeki söylence. Hemen her toplumda destanlar bulunur ve şiir şeklinde olmaları nedeniyle daha çok ilgi çeker ve daha kolay ezberlenirler. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Olongo:** (Ol). Olmak fiili ile ilişkilidir. Olanların, olmuşların öyküsü demektir. Eski Türkçede Ölon sözcüğü de destan demektir.

(Bakını, Eşanlam: KAY, YOMAK)

ONGUN: Totem.

Moğolca: ONGON

1. Kutsal hayvan ve onun sembolize edilmiş figürü. Kendisinin soyundan gelindiği düşünülen ve saygı duyulan, kutsal kabul edilen hayvan, nesne veya varlık. Bazen rüzgar bile bir ongun olabilir. Hayvan veya insan biçimli heykelciklerdir. Daha sonra arma şeklini almış ve bunlara da **Ongan** adı verilmiştir. Her boyun farklı bir kutsal hayvanı ve onu simgeleyen bir ongunu vardır. Bereket ve uğur getirdiğine inanılır. Ongun hayvanlarını yemek, yaralamak ve öldürmek yasaktır. Kabileler bu hayvandan türediklerine inanırlar. Yasaklara uymayanın başına felaketler gelir ve toplumdan dışlanır. Hatta bu hayvanların adlarını anmak dahi tabu (kutsal yasak) olarak kabul edilir.

2. Bolluk, bereket. Bir varlığın devamlılığı, çoğalma yeteneği. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Ongun:** (On). Bolluk, bereket, onarmak, iyileşmek anlamlarını içerir. Onaylamak, onamak, onmak fiilleri ile aynı kökten gelir. Onsuk, onat sözcükleri tamlik, mükemmellik ifade eder. On rakamı iki elin tüm parmaklarıdır ve bütünlüğü simgeler.

(Eşanlam: TÖZ)

ONGUN HAN: Bereket Tanrısı.

Bolluk ve bereketin kaynağıdır. Kıtıkları giderir. Ekinlerin bereketli olmasını sağlar. Onun isteğiyle başaklar bire dokuz verirler. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Ongun:** (On). Bolluk, bereket, onarmak, iyileşmek anlamlarını içerir.

ORDUYOLU: Samanyolu.

Eşdeğer: URDAZOL

Gökyüzünde bir yol gibi görünen galaksi. Güneş Sistemimiz bu gökada içerisinde. Söylencesel orduların bu yolda ilerlediği düşünülür. Macarlarda Hun ordularının buradan yürüdüğüne dair bir inanış vardır. Bazen **Kuşyolu** olarak da ifade edilir. Ancak bu tabir pek yaygın değildir. Koşun (Goşun) ordu demektir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Orduyolu:** Ordu + Yol. Moğolca Ord sözcüğü ordu anlamına gelir.

(Eşanlam: GÖKYOLU)

OR HAN: Söylencesel Hakan.

Ordağ'da yaşayan bir hakan. Soğuktan ve rüzgardan dolayı ulaşamaz. Oğuz Han'ın amcasıdır. Ordu (Ordo) şeklinde askeri örgütlenmeyi ilk gerçekleştiren kişi olarak kabul edilir. Ayrıca belirtilmesi gereken bir diğer husus da, Dünya tarihinde ilk defa 10'lu sisteme dayalı ordu örgütlenmesini yapılandıran kişinin Hun Kağanı Mete Han olduğudur. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Or:** (Or). Güç, kuvvet, ordu, yıkılmazlık anlamlarına gelir. Ordu (askeriye), orda (halk) bu kökten türemiş sözlerdir. Pakice (Pakistan Dili) Urdu olarak bilinir. Halkın dili demektir. Türk-Moğol kökenli bir sözcüktür. Yerleşmek, mevki, makam anlamları vardır. Yücelik ifade eder. Moğol Or sözcüğü İz manası taşır.

ORMAN İYESİ: Orman Ruhu.

Eşdeğer: URMAN (VERMEN) ISI

Eşanlam: 1. YIŞ (YIŞ ISI, HIS, SIS), 2. TOKOY (TOKAY) İyeleri

Moğolca: 1. SEBER (SİBİR) EZEN 2. OY (OYIN) EZEN

Ormanın koruyucu ruhu. Her orman için farklı bir İye vardır. Keyfi yerinde olduğunda kalın sesle şarkı söyler. Meşe ağacı kılığındadır. Ağaçlara her yıl yeni bir halka ekleyerek onları büyütür. Kır saçlı, aksakallı bir ihtiyardır. Uzun boyludur, elinde uzun bir sopa vardır. Tunguzlar Ura Amaka diye bahsederler. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Orman:** (Or). Büyük ve geniş ağaçlık alan. Moğolca Oron, Türkçe Orun sözcükleri yer, mevki anlamlarına gelirler.

(Bakınız: İYE)

OTAGAN: Şaman.

Eşdeğer: OTAĞAN

Moğolca: UTAGAN, UDAGAN

Şaman. Din adamı. Türk-Moğol kültüründe daha çok kadın şamanlara verilen addır.

- **Ota:** İlaç.
- **Otaçı/Otaman:** Eczacı.

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Otagan:** (Ot/Od/Ud). Ota (ilaç), otamak (ilaçla tedavi etmek) gibi kelimelerle aynı kökten gelir. Utağan, Yatağan kelimeleri Dölyatağı demektir. Od/Ot (ateş), Utmak (kazanmak) sözcükleri ile ilgili olma ihtimali vardır. Otamak (Ota: Bitkisel ilaç) sözünden geldiği kadar Od yani ateş sözüyle de bağlantılıdır ki, ateş ile tedavi etmek demektir.

OTAĞ : Hakan Çadırı.

Eşdeğer: OTAK, OTU, OTUV, OTAV

Moğolca: MACAN, MAJKAN, MAYHAN, MAYIKAN

Büyük ve görkemli çadır. Çadırdan farkı, yuvarlak ve süslü olmasıdır. Osmanlı'da Padişah çadırlarına bu ad verilmiştir. Yeryüzü büyük bir otağa benzetilir. Yaşam Ağacı ise onun ortasındaki direktir. Türk kültüründe çadır önemli bir yere sahiptir. Kızıllar Bozuy derler. Farklı renklerdeki çadırlar farklı anlamlara gelir. Ak Otağ, Kara Otağ, Kızıl Otağ, Sarı Otağ gibi... Oğuz Han ölüp de yerine oğlu Gün Han tahta çıkınca kendi Altın Otağ kurdurur. Kendi otağının sağ yanına altı, sol yanına da altı çadır kurdurur. Sağ tarafa 40 kulaçlık bir direk diktirip başına altın bir tavuk koydurur, dibine ak bir koyun bağlatır. Sol yanına da 40 kulaç bir direk diktirip onun üzerine de gümüş bir tavuk koydurur, dibine kara bir koyun bağlatır. Koyun güç simgesidir. Bu bağlamda Türk yurdu ve devleti üç boyutludur. Doğu-Batı (Sağ-Sol), Kuzey-Güney ve Gök-Yer.

Akça Otağ: Kağan (Hakan) Çadırıdır. Korkut Ata öykülerinde Han'ların verdikleri şöenlerde, erkek çocuğu olanların oturduğu çadırıdır.

Gökçe Otağ: Kam Çadırıdır. Şamanlar, din adamları veya bilge Kocalar ayrı bir öneme sahip olup mavi renkli çadırda otururlar.

Boz Otağ: Han Çadırıdır. Hanların seviyesi Hakana göre biraz daha düşük olduğu için Gökçe Otağ biraz daha düşük bir statüyü ifade eder. Ayrıca vezirlerin çadırı da boz renklidir.

Kızıl Otağ: Yüksek rütbeli ve saygın konumlu Devlet görevlilerinin otağıdır. Han'ların verdikleri şöenlerde, kız çocuğu olanların oturduğu çadırıdır.

Sarı Otağ: Düşük rütbeli Devlet görevlilerinin otağıdır. Han'ların verdikleri şöenlerde, kız çocuğu olanların oturduğu çadırıdır.

Kara Otağ: Soylu olmayan, sıradan halkın içinden çıkan ama sonradan mevki edinen Han'ların otağıdır. Ayrıca Han'ların verdikleri şöenlerde, çocuğu olmayanların oturduğu çadırıdır.

Yeşil Otağ: Din adamlarının çadırıdır. İslam dininin etkisiyle ortaya çıkmış olması muhtemeldir.

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Otağ:** (Ot/Od/Ud). Od (Ateş) ile bağlantılıdır. İçinde ateş yakılan barınak demektir.

OTAĞ İYESİ: Çadır Ruhı.

Eşdeğer: OTAK ISI

Eşanlam: 1. ÇADIR (ÇADIR, ŞATIR, ÇATIR, ÇEDİR), 2. ÇERGE 3. TİRME 4. ALAÇIK (ALASIK) İyeleri

Moğolca: 1. MACAN (MAJKAN, MAYHAN, MAYIKAN) 2. ASAR (ASARI) Ezen

Çadırın koruyucu ruhu. Her çadır için farklı bir iye vardır. Türk kültüründe otağ önemli bir yere sahiptir. Türk ve Moğol İmparatorlarının hiç kapatılmayan ve kırk öküz tarafından çekilen Otağlarının bulunduğu tarihsel kayıtlarda mevcuttur. Bu otağ yerleşik kültürdeki sarayın yerini tutmaktadır.

Macarca Sator olarak geçer. Kırgız bayrağında yer alan kesişen altı yol motifi, Kırgız çadırlarının tepe penceresinde tahtadan yapılan bir desendir. Bu Geleneksel Kırgız çadırının üst bölümünde bulunan ve bakıldığında içeriden güneşin görüldüğü “Tündük” sembolüdür. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Otağ:** (*Ot/Od/Ud*). Od (Ateş) ile bağlantılıdır. İçinde ateş yakılan barınak demektir. Oda kelimesi de yaklaşık aynı anlama sahiptir.
- * **Çadır:** (*Çad/Çat*). Çatmak kökünden gelir. Çatki, çatı sözcükleri ile aynı kökene sahiptir. Farsçaya Türkçeden geçmiştir.
- * **Çerge:** (*Çer/Yer*). Kurmak, sermek anlamları taşır.

(Bakınız: İYE)

OTUY: Ateş Cini.

Ateşin içinde oynar. Kısa boyludur. Sakalı yedi karıştır. Sakalları kirpi oku gibidir. Sarı bir samura dönüşebilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Otuy:** (*Ot/Od*). Ateş anlamı içerir. Ateşin içinde olan demektir.

OYMAK İYESİ:

Eşdeğer: OYMAG (OYU, OYUV, UYIV) ISI

Eşanlam: URUK (URUĞ, URIV, IRUĞ) İYESİ

Moğolca: AYMAG EZEN

Oymağın (aşiretin) koruyucu ruhu. Her aşiretin farklı bir koruyucu ruhu vardır. Türk-Moğol boylarının en önemlileri şu şekilde örnek olarak verilebilir. Bu boy adlarının Gök nesnelere, özellikle de yıldızlara isim olarak verilmesi önerilmektedir. Türklerde aile ve sülale gibi alt birimlerden sonra toplumsal örgütlenmenin ilk aşaması oymaklardır. Aşağıda Türk toplumsal hiterarşisi verilmiştir.

1. **Oğuş/Yuğuş:** Aile
- 2) **Urug/Uruk:** Sülale
- 3) **Oymak/Aymag:** Aşiret
- 3) **Bod/Boy:** Kabile, Kavim
- 4) **Bodun/Budun:** Federasyon
- 5) **Ulus:** Millet

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

Önemli Boy Adları:

Abakan, Abay, Abdan, Aday, Agıs, Akı, Akman, Aktaz, Alaç, Alakçın, Alan, Alaşa, Alçın, Alha, Almat, Altın, Anav, Andarcay, Ank, Appak, Ara, Arday, Argın, Arık, Arlat, As, Asak, Asık, Atıgay, Ayan, Aydurgaz, Ayıt, Aymak, Badanın, Baday, Bagana, Bagıs, Bağa, Bakal, Bakay, Baktı, Baraba, Barga, Bargı, Barın, Barmak, Barlas, Basmıl, Batan, Bataş, Batrak, Baybaktı, Bayıd, Bayıs, Bayraç, Baysıyık, Bakbulat, Bekler, Belek, Beltir, Berin, Beriş, Bıraş, Biyüm, Boğaca, Bonan, Burçığın, Borçığıt, Börkimek, Buçay, Buğanay, Bura, Burkaz, Busurman, Buşman, Butbay, Bükece, Bükrü, Büler, Bürcen, Calman, Canıs, Capalag, Cappas, Captu, Carud, Cekey, Celden, Cerid, Cirik, Culut, Cumart, Cumuk, Curu, Cuvuş, Cuy, Cüğüldek, Çabalak, Çağaldak, Çahar, Çaka, Çal, Çalbak, Çalgar, Çalım, Çalman, Çaltaz, Çanşık, Çaplan, Çapraştı, Çaptı, Çavdur, Çavgatı, Çavkaçık, Çavlay, Çeçey, Çekli, Çeküy, Çelim, Çerkeş, Çetim, Çetti, Çığal, Çimbir, Çıtak, Çibeney, Çiğendik, Çiğil, Çiken, Çilbek, Çiltek, Çimbil, Çolım, Çoros, Çökür, Çömekey, Çuktay, Çungar, Çunkara, Çunkay, Çuran, Çurtay, Çümekey, Çürçet, Dahur, Danrık, Darkad, Daşkı, Daz, Dolgan, Doylat, Dörbet, Dulat, Duvan, Eçiğ, Edigene, Elteke, Ergenektı, Esetemir, Esti, Eyüge, Gele, Geyne, Göklen, Halaç, Harçın, Hasar, Horzum, Hotamış, Hoton,

Hotogot, Ilaman, Irgit, İstı, İdeger, İldet, Ilmen, İney, İrge, İrgir, İrkit, İrtiş, İstek, İtemke, Kaç, Kaçan, Kaçar, Kaçay, Kaçın, Kaçkar, Kadırşa, Kağşal, Kağçoç, Kaki, Kalkaman, Kalmak, Kamasm, Kamaş, Kan, Kanay, Kandı, Kangalas, Kanıldı, Kank, Kanlı, Kar, Karaba, Karaga, Karagas, Karağunas, Karakçı, Karaman, Karavul, Karay, Karayım, Karkas, Karpık, Karşı, Kasar, Kasay, Kaş, Kaşkay, Katso, Kayanı, Kayduk, Kazay, Keldey, Kelesin, Keneges, Kengerme, Kereş, Kerey, Kerderi, Kergil, Kergit, Kerler, Keştin, Ketsik, Kıdık, Kır, Kıra, Kırık, Kışak, Kıtay, Kıyak, Kıyan, Kıyat, Kineges, Kineki, Kirderi, Kireyit, Kisek, Kisey, Kite, Kolçık, Koldıkay, Kongı, Kongur, Konrat, Korçu, Kosay, Koşut, Kotı, Koy, Koybal, Köbök, Ködyö, Kökim, Kökmürün, Köl, Kölpeş, Köşögölü, Köşön, Köyö, Ku, Kuba, Kuban, Kudagaçın, Kumandı, Kumuk, Kun, Kunçay, Kundur, Kuralas, Kurama, Kurçık, Kurıkan, Kuskal, Kuvakan, Kuvandık, Kuvuk, Kuyan, Kuydu, Kuzgan, Küçey, Küğerik, Küğüs, Küldenlen, Kürüme, Kūsün, Kütküleç, Küyüs, Lala, Lakay, Madır, Madyar, Mançu, Mangit, Mangıtay, Masak, Maskar, Maşak, Matay, Mayma, Merket, Mılış, Mırış, Miltek, Minçe, Mireke, Mirgek, Misit, Mişer, Miter, Monak, Monguldar, Mongur, Monguş, Morun, Mundus, Mungal, Munşak, Mülğü, Mürküt, Müyten, Nayhan, Nayman, Negüs, Nogay, Oçu, Ogutur, Ongrat, Ordos, Orus, Oşaktı, Oyrat, Öled, Ölet, Öndün, Ötemişö, Palan, Parat, Paylagas, Polu, Pürü, Sabay, Sadır, Sagay, Sağır, Sakar, Saknı, Salar, Salcığıt, Saluk, Samadın, Samay, Sambat, Sanglı, Sarar, Sarbas, Sart, Sartul, Satıkay, Sayak, Sebe, Selmek, Senrik, Sıbak, Sıban, Sıykım, Sirgeli, Soğ, Sokulak, Soltu, Soyonk, Soyot, Söyündük, Subak, Sumruk, Sunak, Suvan, Suvar, Sönit, Süki, Şalkal, Şapak, Şaragaş, Şekti, Şeley, Şor, Şu, Şubı, Taban, Tabın, Tabunay, Tagap, Tagay, Tama, Tamyar, Tana, Tangdu, Tanıp, Taracak, Taraktı, Taralık, Tarduş, Tarlık, Tartkın, Tatos, Tayaş, Tayıt, Tazanay, Tazdar, Telenget, Teleğüt, Teley, Temeş, Tenet, Teney, Tepter, Terekeme, Teyni, Tilev, Tilik, Tobol, Tobus, Todaş, Tofa, Toğul, Toğulbay, Tok, Tokabay, Tokaç, Tokalak, Tokay, Tokmak, Tokman, Tokpak, Toksara, Tokum, Tolkan, Tongşon, Torduş, Torgul, Torgut, Toro, Tortkara, Töki, Tölek, Töles, Tölös, Töntürt, Tugabay, Tulatay, Tuma, Tuman, Tunguz, Turan, Tuyak, Tübey, Tübüş, Tüküçey, Tümed, Türküt, Uğrı, Uran, Urad, Urgu, Urkit, Urus, Uryanhay, Uryankat, Ustu, Uvak, Uvanış, Uysun, Ülçeki, Üsergen, Üzemçin, Varsak, Vusun, Yabagu, Yağma, Yalan, Yamanbay, Yangak, Yaplan, Yarık, Yaramulu, Yarım, Yatı, Yavmut, Yemti, Yıdak, Yıltas, Yıttas, Yobır, Yomut, Yudak, Yurmatı, Yurtas, Yüğeçi, Yüs, Yütü, Zakçı, Zarubay, Zunga

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Oymak:** (Oy). Moğolca Aymag, Mançu dilinde Ayman olarak geçer. Genişlik ve çokluk bildiren Oy kökünden türemiştir. Dil, kültür ve akrabalık bakımından türdeşlik gösteren, yapısındaki aileler arasında din, kan, evlilik, soy bağı bulunan topluluklardır. Moğolca Oyoh bağlamak anlamı taşır.

OYOR HAN: *Ced Tanrısı.*

Eşdeğer: OZOR HAN

Ata Ruhlarının önderidir. Ozor ruhları ile bağlantılıdır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Oyor:** (Oy/Oz). Önde gitmek, görüş bildirmek anlamı vardır. Oy kelimesi bu köktendir.

OYRAT HAN: *Söylencesel Hakan.*

Oyrat/Kalmuk boylarının atası olarak kabul edilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Oyrat:** (Oy). Ele avuca sığmaz demektir. Hoyrat kelimesiyle ilişkilidir. Moğolca Oyr söcüğü yakınlık ifade eder.

OZAN: *Halk Şairi.*

Doğaçlama saz çalıp türkü söyleme yetenekleri vardır. Genellikle bu yetenek Tanrısal bir güç tarafından kendilerine bahşedilmiştir. Çoğu zaman bir rüyada üç bade içerler ve bu rüyadan uyandıklarında bu yeteneklerini kazanmış olurlar. Geleneğin koruyucusu ve aktarıcısıdır. Sümerlerdeki gelecekte haber veren kişi anlamına gelen Uzu ile de yakından bağlantılıdır. Akın veya Çeçen (Sesen) olarak da anılır. Kadın ozanlara ise Akınay denir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Ozan:** (Oz). Ozmak (önde gitmek, şarkı söylemek) fiilini içerir. Kendilerine saygı duyulduğu için hep önde otururlar. Uzmanlık bildiren Uz sözcüğüyle de yakından ilgilidir.

(Bakınız: 1. AYDIN ATA, 2. KORKUT ATA, 3. TÜRK HAN, 4. IRKIL HAN)

OZOR: *Ata Ruhu.*

Ataların ruhlarını ifade eder. Gelip insanlara yardım edebilirler. Moğollardaki Ced Tanrısı Oyor Han ile bağlantılıdır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Ozor:** (Oz). Ozmak (önde gitmek) fiilini içerir. Ozan sözcüğüyle aynı kökten gelir.

"Ö" Harfi İçin Aşağıdaki Sayfanın Başına Geçiniz...

TSS

LÜTFEN,
EKSİKLİK VE YANLIŞLIKLARIN GİDERİLMESİNE
YARDIMCI OLUN.

ÖDÜGET HAN: Akarsu Tanrısı.

Akarsulardan sorumludur. Su kenarlarında yaşamakta ve gezmektedir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Ödüget:** (Öt/Öd/Öz). Ses çıkarmak, geçmek anlamları vardır. Ötmek bu kökten gelir. Öz ise dere, çay demektir. Rica etmek, yalvarmak gibi anlamlara da gelir.

ÖĞÜZ İYESİ: Akarsu Ruhu.

Eşdeğer: ÖZ ISI

Eşanlam: 1. AKARSU (AKAR, AHAR, AHIN), 2. DERE İYESİ, 3. CILGA İyeleri

Akarsuyun koruyucu ruhu. Her akarsu için farklı bir İye vardır. Yaşlı kadın kılığındadır. Çaylarda, derelerde yaşar. Köprüden geçerken suya bakanlara kızar ve başını döndürür. O kişi de suya düşer ve bazen boğulur. Suların kirletilmesi onu çok üzer. Suyu kirli şeyler dökenlerin başına belalar getirir. Su kenarlarında yaşar. Bazen kuraklık ve hastalık getirir. İlk defa su doldurmaya giden bir gelin kendisine saç verir. Bozuk para atılabilir. Veya sudaki canlıları beslemesi için peynir, çökelek, ekmek dökülebilir. İnsanları ayaklarından tutup suya çeker. Bazen aslında çok sığ olan bir yerde insanlar onlarca kulaç derinliğe batarlar. Dağınık saçları vardır. Çay (Say) İyesi küçük akarsuların koruyucu ruhudur. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Öğüz:** (Öğ) ve (Öz). Akarsu demektir. Bazı şive ve lehçelerde Öz olarak kullanılır. Öz sözü aynı zamanda bir varlığın temel unsuru demektir ki, su tüm canlı organizmalardaki temel unsurlardan belki de en önemlisidir. Moğolcada Üyer, Tunguzcada Üge/Üve akarsu anlamına gelir.

(Bakınız: İYE)

ÖKSÖKÖ: Çiftbaşlı Kartal.

Türklerde önemli bir mitolojik öğedir. Bakır tırnaklıdır. Sağ kanadı ile Güneş'i, sol kanadı ile Ay'ı kaplar. Yaşam Ağacının tepesinde yaşar. Tanrı Ülgen'in sembolüdür. Gökten yıldırımlar indirir. Altın (renkli) kanatları vardır. Pençeleriyle Ay ve Güneş'i tutar. Göğün kapısını bekler. Gece ve gündüzü, ak ve karayı, aydınlık ve karanlığı (yaruk ve karuk), evrendeki çiftli zıtlığı simgeler. İki kartal Yer ve Göğün tam ortasında evrenin dönüşüne uyararak birbirlerinin etrafında dönmeye başlamışlar ve sonra da birbirleriyle kaynaşıp tek varlık olmuşlardır. Tanrı'nın güçlü bir bekçisidir. Çiftbaşlı kartal Selçuklu Devletinin bayrağında ve armalarında yer almıştır. Günümüzde Arnavutluk bayrağında da bu simge vardır. Ölümsüzlük suyunu içtiği söylenir. Farsça Simurg (Kuş) sözcüğünün Semrük olarak değişerek eşanlamlı kullanıldığı da görülür. Çift başlı kartal motifine; eskiçağlarda Sümerler ve Hititlilerde rastlanır. Sümerler'de Lagaş kentinin simgesi çift başlı kartaldır. Onlardan; Akadlara, Asurlulara, Sasanilere ve Bizanslara geçer. Aynı zamanda Hititlilerde, Büyük krallık döneminde Hattuşa,

Alacahöyük ve Yazılıkaya’da ki kabartmalarda, yine çift başlı kartal görülür. Anadolu’da durum böyle iken; Orta Asya’da şamanizm’e göre yer ile göğün arasındaki çelik kapıyı kartal tutar. İnsanlara gökyüzü ve yeryüzü yolculuklarında; refaket eden varlıklar, kuş şeklindedir. Kartal kuşlar arasında, ululuk ve yükseklik timsalidir. Bu yüzden; Türkler; kılıç kabzalarında, çift başlı kartal figürü kullanmışlardır. Günümüzde Türk Polis teşkilatının armasında yer alır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Öksökö:** Ök “Ana, Yaratıcı” + Sökö “Söken” veya Sük/Sök “Kemik, Soy”. Moğolca Ögsöh sözcüğü tırmanmak ve yükseğe çıkmak anlamları taşır.

ÖLÜM: Vefat.

Eşdeğer: ÜLİM

Bir varlığın canlılığını yitirmesi. Ruhun, bulunduğu bedeni dönmek üzere terketmesi şeklinde açıklanır. Türklerde ruhun insan bedenini uyku halindeyken ya da hastayken de terkettiği düşünülürdü. Eski Türkler ölümün bir son olmadığına, ölümden sonra yaşama ve ahirete inanırlardı. Sonbahar ise doğanın ölümü demektir. Ölüm bilinmezlik ve gizemdir. Öteki dünya insan zihnini daima meşgul eden soru işaretleri içerir. Türklerde ölümle ilgili pek çok gelenek vardır. Örneğin ölen birinin ardından yas tutulurken, ölünün kıyafetleri ortaya yığılır ve fakir fukara bunlardan istediğini alır. Bu kıyafet yığınının soyha adı verilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Ölüm:** (Öl/Ül). Cansızlık anlamı içerir. Herhangi bir varlıkta canlılığın sona ermesi demektir.

ÖREK: Zombi.

İnsanların öldürüldüğü ya da insan kanının akıtıldığı yerde ortaya çıktığı söylenir. Daha çok, öldürülen insanların mezarı üstünde rastlanır. *Örek* insanlara zarar vermez, ancak onun gezindiği görülür ya da acıklı seslerle inlediği işitilir. Bu açıdan hortlaktan farklıdır, çünkü hortlak insanlara zarar verebilir. Öldürülmüş insanların ruhu huzur bulamaz ve katilin ya kapısını çalar ya da penceresini tıklar. Katil *be* nedeniyle aklını yitirebilir. Uzun boylu ve zayıf olup, kefenini çıkarmadan sadece yüzünü açar. Macarcadaki Ördög ile ilgilidir. İnsan öldürmenin eninde sonunda cezasız kalmayacağını anlatmaktadır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Örek:** (Ör). Başboşluk anlamı vardır. Başboş gezen hayvan sürülerine de Örek denir. Yün eğirme aracına da Öreke denir ki, sivriligi ile alakalı olabilir.

(*Bakınız: HORTLAK*)

ÖREN İYESİ: Harabe Ruhu.

Eşdeğer: ÜREN İSİ

Eşanlam: 1. PEG 2. ÇALDIBAR İyeleri

Harabenin koruyucu ruhu. Uygarlığın bozulma sınırları olarak görülür. Ölümle iç içedir. Korkulan yerlerdir. Sabaha kadar bilinmeyen ışıklar yanar ve müzik sesleri gelir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Ören:** (Ör). Eski yapı veya kent kalıntısı, virane, harabe.

ÖRGÜL: *Hayırdua.*

Eşdeğer: ERGÜL

Moğolca: ÖRGÖL

Bir insan için iyi temennilerde bulunma ve bu amaçla Tanrı'ya yakarma. Sözün etkileyici gücüne olan inancı içerir. Eski Türk anlayışına göre söz pek çok şeyi değiştirmeye yetebilecek güce sahiptir. İyi dilekte bulunmak. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Örgül:** (Ör). Örmek (bağlamak) fiili ile bağlantılıdır. Moğolca kökenlidir. Moğol dilinde Örgö/Ergü/Ürgü/Ürge sözcüğü yükselmek, yukarı çıkmak manası taşır.

ÖRÜZMEK HAN: *Söylecesel Hakan.*

Eşdeğer: URIZMAG (VURZAMAK, VÜRZEMEK, VERİZMEG, ORAZMAK) HAN

Karaçay ve Malkarlar (Alanlar ve Tavlular) ile iç içe geçmiş olan Nart destanlarında Nartların lideri olarak karşımıza çıkan karakter *Örüzmek* adını taşır ve onun yeryüzüne düşen bir meteor parçasının içinden doğduğu ve kurt sütü içerek büyüdüğü anlatılır. Karısı Satanay Hanım'dır. Örüzmek'in yaşadığı olaylar Basat Han'ın yaşadığı serüvenlerle birebir örtüşür. Tepegözle karşılaşır ve onu öldürür. Türk destanlarında Uruz Bey, Basat'ın babasıdır. Örüzmek'in Kolan adında bir atı vardır ve Türkçe Kulan (yaban atı) ile örtüşmektedir, bu kelimenin alaca renk ifade ettiği söylenir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Örüzmek:** (Ör). Uruz Beg ismine benzemektedir. Örüşmek fiili kavga etmek demektir. (*Bakınız: SATANAY HANIM*)

Açıklama: Nartlar, aynı adlı destanlarda bahsedilen bir halktır ve gerçekte bu ada sahip bir toplum geçmişte yaşayıp yaşamadığı bilinmemektedir, fakat yaygın görüşe göre tek bir toplum olmayıp binlerce yıldır birlikte yaşayan ve değişik ırklardan gelen kavimlerin kaynaştığı bir Kafkas halkıdır. Daha doğrusu bugün de var olan bir halklar bütünüdür. Karaçay-Balkar (Alan ve Tavlular), Çeçen-İnguş (Nohçı ve Galgay), Oset (İron ve Digor), Abhaz, Adige, Avar ve başka pek çok küçük nüfuslu toplumlarının kültürel olarak kaynaşmasıyla ortaya çıkmıştır, ancak her biri kendi dillerini konuşur. Buna karşın ortak kültürel unsurların kime ait olduğu ve hangisinden geldiğini belirlemek bazen çok zor bazen de imkansızdır. Bu nedenle bir iki örnek vermekle yetinilecektir. Nart mitolojisinin içerisindeki Türk unsurları bulmaya çalışmak da aynı güçlükleri içerir. Bazı kavram, isim ve olaylar birebir Türk söylencelerini andırırken bazen de başka uluslara ait olduğu apaçık belli olan olgular sürer gider. Fakat tutarlı ve uyumlu bir örüntü içerisinde hepsi de. Nart kelimesi ise kahraman, yiğit, alp gibi anlamlar taşır.

ÖS: *Can.*

Eşdeğer: ÖZ (ÖZÜT, ÜZÜT)

1. Bir varlığın yaşam gücü. Kişinin hayatta oluşunun göstergesi. En çok kuş, yılan ve balık olarak temsil edilir. Ruh kavramıyla yakından bağlantılıdır. **Öz Kuşu** (Can Kuşu) deyiimi bu inanışın en belirgin örneğidir. Dört kanatlı Bürküt kuşu ordular savaşırken üzerlerinde dolaşır, çünkü bu kuş bütün bir ordunun ruhudur. **"Öz Yerine Öz"** anlayışı ise bir kişinin başkasının yerine ölmeyi kabul etmesidir ve en güzel ve en yetkin örneği Deli Dumrul öyküsünde yer alır. Özütlerin öldükten sonra toplandığı yere giden iki ırmaktan bahsedilir. Bu ırmak yeni ölenlerin ruhlarını oraya götürür. Ölüm sonrası kasırgaya dönerek daha önce yaşadıkları yerleri ziyaret ederler. Kötü olanlar Erlik Han'ın hizmetine girerler. ÜzüT Aşı sözcüğü de ölünün arkasından verilen yemek olan Ölü Aşı anlamında kullanılır.

2. Bir şeyin temel içeriği, esası. Merkezinde yer alan unsur. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Ös:** (Ös/Öz). Öz demektir. Bir varlığın içeriği, temel niteliğidir. Ösmek fiili, yükselmek, yukarı çıkmak anlamına gelir. Gerçeklik anlamı da bulunur.

ÖT HAN: Zaman Tanrısı.

Eşdeğer: ÖĞÖT HAN

Zamanın akışından sorumludur. Zamanın akışını bazen hızlandırır, bazen yavaşlatır. Kültigin anıtlarında şu muhteşem ifade yer almaktadır.

“Öd tengri aysar, kişi oğlu kop ölgeli törümiş.”

Talat Tekin'e göre “Zaman tanrısı öyle buyurunca insanoğlu hep ölümlü yaratılmış,” anlamına gelmektedir. Muharrem Ergin ise “Zamanı tanrı yaşar, insanoğlu hep ölümlü yaratılmış,” şeklinde çevirmektedir. Gündüz ve gece, ak ve kara iki ip yumağıdır. Bu yumakların sarılmasından sorumlu yardımcıları vardır. Yumaklar hızlı sarılırsa zaman hızlı geçer. Yavaş sarılırsa, zaman da yavaşlar. Türklerde zaman ölçmeye yarayan asygıta, güneş saati kavramıyla ve gün sözcüğüyle ilgili olarak Güngen denilmiştir. Yine zamanı ölçmek anlamına gelen Ötçek/Ödçek sözcüğü de saat (zaman ölçme aracı) demektir ve bu Tanrının adıyla bağlantılıdır. Zaman ölçü birimleri aşağıdaki gibidir.

- **Oğ:** An.
- **Oğur:** Saat.
- **Oğrak:** Dakika.
- **Oğurdak:** Saniye.
- **Oğurçak:** Salise.

Türkler günü farklı zaman dilimlerine bölmüşlerdir.

GÜN					
Oğur	Öyün	Türkçe-1	Türkçe-2		Bölüm
06.00	Sabah	ERTE/İRTE	KÜNE	TAN	(GÜNDÜZ)
	Kuşluk	BİRİNDİ (BİRİNÇ)	KALKSI	KÜŞ	KÜN
12.00	Öğle	ÖĞLE/ÖVLE		TÜŞ	
	İkindi	İKİNDİ (İKİNÇ)		SÜŞ	
18.00	Akşam	BİTE/PİTE	TÜNE	ÜŞ/ÖŞ	(DÜNDÜZ)
	Yatsı	ÜÇÜNDÜ (ÜÇÜNÇ)	YATSI	SÖN	TÜN
24.00	Leyl	GECE/KEÇE			
	Teheccüd	DÖRDÜNDÜ (DÖRTÜNÇ)			
➤ Yönler: GÜNEY, TÜNEY, DOĞU, BATU (Güneşin durumuyla bağlantılı olarak.) ➤ Gün, ÇAK adı verilen 12 bölüme ayrılmıştır. (1 ÇAK = 2 Saat) ➤ Her Çak ise KEH adı verilen sekiz parçadan oluşur.					

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Öt:** (Öt/Öd). Zaman demektir. Ödemek, ödünç kelimeleri bu kökle ilgilidir. Moğolca Ötlöh (Eski Moğolca) Ötel yaşlanmak demektir ve bu fiil zamanın geçişiyle alakalıdır. Öte ise yaşlı adam demektir.

ÖTÜĞ: *Dua.*

Yakarma. Tanrıya yalvarma. Dilemek, istemek. En yalın olarak, bir şeyin gerçekleşmesini ve kötü durumlardan korunmayı Tanrıdan istemek olarak tanımlanabilir. Kuman Türkçesiyle Macaristana kadar ulaşmış olan ve Göktanrıya yakarış içeren bir kam ötüğü şöyledir.

<i>Bizim atamız kimsing kökte</i>	<i>(Bizim atamız kimdir gökte)</i>
<i>Sentlensing sening ading</i>	<i>(Yücelsin senin adın)</i>
<i>Düşsün senin könglögüng</i>	<i>(Hoş olsun senin gönlün)</i>
<i>Neçik kim cerde alay kökte</i>	<i>(Nice hem yerde tüm gökte)</i>
<i>Bizing ekmeğimizni ber</i>	<i>(Bize ekmeğimizi ver)</i>
<i>Bizge büt bütün künde</i>	<i>(Bize bütün günlerde)</i>
<i>İlet bizing minimizni</i>	<i>(İlet bizim benliğimizi)</i>
<i>Neçik kim biz iyerimiz</i>	<i>(Nice biz boyun eğerez)</i>
<i>Bizge ötrü kelgenge</i>	<i>(Bize emir geldiğinde)</i>
<i>İlitme bizi ol camanga</i>	<i>(İletme bizi hiç kötülüğe)</i>
<i>Kutkar bizi ol camannan</i>	<i>(Kurtar bizi her kötülükten)</i>
<i>Sen barsing bu küçli</i>	<i>(Sen varsın bu güçte)</i>
<i>Bu çin iygi Tengri</i>	<i>(Bu gerçeklikte yüce Tanrı)</i>

* **Ötüğ:** (Öt/Öd). Zaman ve yakarma anlamları içerir.

(Eşanlam: AĞAN)

ÖTÜKEN: *Kutsal Başkent.*

Eşdeğer: ÖTÜGEN

Ötügen (Ötüken) Türklerin yeryüzünde ilk var olduğu ve oradan Dünya'ya dağıldığı yerin adı olarak da kabul edilmektedir. Orhun nehri kaynaklarını bu bölgeden alır ve Göktürk Devleti'nin de başkenti yine bu yörede kurulmuştur. İnanca göre bütün büyük devletlerin başkenti burada kurulmalı idi. Gerçekten de pek çok Türk ve Moğol Devleti biraz genişledikten sonra başkentlerini bu bölgeye taşımışlardır. Ötüken dağının Namı (olasılıkla Nama) adında bir koruyucu ruhu vardır. Ve bu ruh yine büyük olasılıkla Nuh Peygamber'i temsil eden Nama'dır. Nuhun gemisi ve Ötüken arasında bir bağlantı kurulmuş olabilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Ötüken:** (Öt/Öd) ve (Ed/Et). Ötümek (dua etmek), etmek (gücü yetmek) ve utağan (döl yatağı) anlamlarını içerir. Etmek (yapmak) fiili ile de bağlantılıdır. Ötög Moğolcada ayı demektir ve ayının yuvası toprağın içinde olup aynı zamanda kutlu sayılan bir hayvandır.

(Bakınız: ETÜGEN HANIM)

ÖTÜMEK: *Dua Etmek.*

Eşdeğer: ÖTÜĞ-, ÖTÜK-

Yakarmak. Tanrıya yalvarmak. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Ötüğ:** (Öt/Öd). Ahenkli ses çıkarmak anlamı vardır. Zaman ve yakarma anlamları içerir.

(Bakınız: ÖTÜĞ)

ÖZEN HAN: *Ruh Tanrısı.*

Eşdeğer: ÖSEN HAN

İnsanların ruhlarını alan tanrıdır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Özen:** (*Ös/Öz*). Öz, Ös sözcükleri ruh, can anlamına gelir. Ös Moğolcada intikam demektir (Türkçe Öç). Ölümün yaşamdan intikam alması da uzak bir anlamsal bağlantıyı çağırıştırır.

"P" Harfi İçin Aşağıdaki Sayfanın Başına Geçiniz...

TSS

LÜTFEN, BU YAPITIN DAĞITILMASINA
YARDIMCI OLUN...

PAPAY HAN: Yıldırım Tanrısı.

İskitlerdeki Papayos ile ilişkilidir. Karısı Apay olarak bilinir. İskit mitolojisindeki yedi ilahi yaratıktan biri. Yükseklik anlamı veren bir sözcük olarak kullanılması bakımından gök ruhları ile ilgilidir. Moğolların en yüksek derceli Tanrılarında birisi olan Esege Malan için aynı zamanda “Babay” (Ata) sıfatını kullanmaları bu Tanrının izlerini taşımaktadır. Türkçede yer alan Baba sözcüğünün Arapça Ebu ile bağlantılı olma ihtimali iddia edildiğinin aksine çok düşüktür ve asıl kökeni burada aramak gerekir. Hristiyanlığın ruhani önderini tanımlamakta kullanılan Papa terimi de yine bu sözcükle ilişkilidir. Türklerde, Hristiyanlığın ve Rus kültürünün de etkilerinin hissedildiği bazı boylarda **Babay** ve **Mamay** sözcükleri ana ve baba anlamında kullanılır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Papay:** (*Pap/Pab/Pay/Bay*). Zenginlik ve kutsallık içerir. Eski Tunguz-Mançu dilinde bu kök çalışmak anlamı taşır ve yine bu dillerde şaman manası ile bağlantılıdır. İskit ve Sogd kökenlidir.

Açıklama: İskitler, eskiçağlarda yaşamış bir halktır. Kökenleri ve dilleri tartışmalıdır. Sogd (Fars) ve Turan (Türk) kavimlerinin karışımından oluştuğu üzerinde araştırmacılar hemfikirdir. Yönetici sınıfın da Türklerden oluştuğu görüşü ağır basmaktadır. Soğdca, Soğdların/Soğdakların gitgide daha çok Türklerin arasında kalmaları ve Türkçe konuşmaya başlamaları ile önemini kaybetmiş ve hatta sonunda tamamen kaybolmuştur. Türkçe konuşan Soğdlar Türklere karışıp bunların arasında eriyip gitmişlerdir.

PAYNA: Bereket Töreni.

Bu bayramın koruyucu ruhuna (Bayanay / Payana / Payna) at kurban edilirdi. Bu ruh her boyu kaza ve beladan korur. Bu bayrama özellikle yaşlılar katılır. Ayrıca genç erkek ve kızlar burada birbirlerini beğenip çiçek vererek gönüllerini almaya çalışırlar. Böylece evlenecekleri kişiyi seçerler. Payna Bayramı adı verilen bu törende boyun nüfusunun artması için dua edilir çünkü boy ne kadar çok nüfuslu olursa Payna da o kadar güçlü olur. Töreni yürüten şamanın doğaüstü yolculuğunda kullanacağı kılıcı yanında bulunur. Kosa, Saya, Payna, Pakta dörtlü bir tören silsilesi oluştururlar. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Payna:** (*May/Bay/Pay*). Varlık, zenginlik, ululuk, bilgelik, yönetmek anlamlarını içerir. Baymak fiili, büyümek ve gelişmek anlamına da gelir.

PİSTEN: Maymun Ruh.

Eşdeğer: PİSTEN, PİSTİN, MİSTEN, MİSTAN

Moğolca: MESEN

Çirkin yüzlü kır saçlı kadına benzeyen maymun kılığındaki orman yaratığına *Matsın veya Mitçin* derler. Kambur, uzun boylu, tüylü maymun kılığındaki bu orman ruhu genelde avcılarının evinde yaşar. ve Ormana yalnız gelen insanları orman içindeki uçuruma götürüp orada öldürürmüş. Çocukları anne babalarından çalıp, onları ıstırap içinde öldürür. Genç kıza dönüşür ve insanla ilişkiye girer. vAnlatıldığına göre bir avcı, ormanın içinde güzel bir genç kız bulur ve onunla evlenir. Birden zengin olurlar. Bir keresinde eve geldiğinde onu kertenkeleler yerken, uzun dişli bir canavar olarak görür. Korkuyla bağırınca eşi ve serveti ortadan kaybolur. Kırgız kültüründeki Mıstan ile de bağlantılı olabilir. Mıstan Kempir çirkin bir kocakarıyı veya bir dev anasını ifade eder. Ormanda yalnız gezilmemesi gerektiğini vurgular. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Miçin:** (*Biç/Miç*). Biçin/Meçin/Pisin/Pistin kelimeleri maymun anlamına gelir. (*Bakınız: MISTAN*)

PORHAN: *Şaman.*

Eşdeğer: PORKAN

Ruhlar alemiyle iletişime geçebilen kişi. İlkel din adamı. Kara Çor, Sarı Çor, Ak Çor gibi değişik türlerdeki cinlerle iletişime geçebilirler. Hatta onların hanlarıyla konuşurlar. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Porhan:** (*Bur/Pur*). Farsça Peri kelimesinden türeyen Perihan ile bağlantılı gösterilse de, aslında Bur Han, Bura Han gibi Türkçe kökenli bir kökten gelmektedir. Bura / burçın (geyik), burcu (parfüm) sözleriyle kökteştir. Tunguz ve Mançu dillerinde Borkan renklilik ifade eder ki, şamanların rengarenk giysilerini çağrıştırmaktadır.

PURA HAN: *At Tanrısı.*

Eşdeğer: BURA (BUĞOR) HAN

Şamanların göğe çıkmak için kullandıkları atlara Pura (Bura) adı verilir. Sonraları İslamdaki Burak adlı binek ile özdeşleşmiştir. Bu hayvanlar kurt başlı olarak betimlenirler. Bu atları kendilerine Pura Han getirir. Pura Han ve Puralar şamanı kötü ruhlardan korurlar. Ülgen Han'ın oğludur. Şamanların gökyüzüne çıkmak için kullandıkları, kurt başlı atların adı. Bu atlar şamanları kötü ruhlardan korurdu. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Bura:** (*Bur/Pur*). Bu kök, at, geyik, deve gibi anlamlar içerir. Bura / burçın (geyik), burcu (parfüm) sözleriyle kökteştir. Buğra sözcüğüyle aynı kökten gelir. Buğra, erkek deve demektir. Porhan (şaman) sözcüğü ile de bağlantılıdır.

"R" Harfi İçin Aşağıdaki Sayfanın Başına Geçiniz...

LÜTFEN, BU YAPITIN
GELİŞTİRİLMESİNİ İÇİN
KATKIDA BULUNUN...

ROM ANA: *Yaban Ruhu.*

Karadeniz bölgesinde vahşi hayvanları koruduğuna inanılan bir varlıktır. Dağda kalmışlara da yardım eder. Çevredeki Kafkas inanışlarıyla da bağlantılı görünmektedir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Rom:** Etimoloji tam olarak tespit edilememiştir. Yöresel kültürlerle (Laz, Ubih vs.) bağlantılı olabilir.

ROMUS ve ROMULUS: *Kurt Atalar.*

Eşdeğer: REMUS ve REMULUS

İtalyan mitolojisine Etrüskler (Tuskiler) aracılığıyla geçmiş olan bir söylence. Türklerin mağarada kurt tarafından beslenen çocuk motifi ile birebir aynıdır. Romus ve Romulus iki (veya ikiz) kardeşirler ve Roma şehrini kurmuşlardır. Bir ırmağa bırakılırlar ve dişi bir kurt onları sudan çıkararak bir mağarada emzirir. Daha sonra çiftçi bir aile tarafından bulunarak evlat edinilirler. Roma şehrini kurmak için de kurt tarafından emzirildikleri yeri seçerler. Bu yerin etrafını çevirirken tartışmaya başlar ve kavga ederler bunun üzerine Romulus kardeşi Romus'u öldürür. Böylece kurduğu kent devletin ilk hakani kendisi olur. Kardeşleri besleyen kurt kara renkli olarak betimlenir. Karadenizde vahşi hayvanları koruyan Rom ana adında bir doğa ruhunun varlığına inanılmaktadır. Ne kadar bağlantılı olduğunu kestirmek çok güçtür. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

Açıklama: Etrüskler veya diğer adlarıyla Tirhene (Turhene)'ler eski çağlarda İtalya'ya Doğu'dan gelmiş olan bir halktır. Kendilerine Rasna (Rasana) derler. Kökenleri henüz tam olarak tespit edilememiştir fakat Türkler ile benzer kültürel yapıya sahip oldukları anlaşılmaktadır. O dönemki Avrupa klanlarına göre ileri bir uygarlık düzeyindedirler ve bu anlamda Roma ve Avrupa toplumlarının uygarlıklarının gelişmesine büyük katkıları olmuştur. Örneğin bugün kullanılan Latin kökenli Alfabelerin kökeni Turhene'lere dayanmaktadır. Bu alfabe Göktürk yazıtlarındakine benzemektedir. Daha sonra İtalyan kavimleri içerisinde eriyip kaybolmuşlardır.

"S" Harfi İçin Aşağıdaki Sayfanın Başına Geçiniz...

LÜTFEN, BU YAPITI
TÜM TANIDIKLARINIZA
E-MAIL İLE GÖNDERİN.

SABANTOY: *Güz Bayramı.*

Sabantoy güz gündönümünde (gündüzle gecenin eşitlendiği günde) yapılan bir bayramdır. Kazaklarda güzün son sıcak günlerinde Altı Alaş'ı (ulusu) ve temsilcilerini toplayıp, onlara yemek verme geleneği vardır. Bu yemekte ozanlar atıştır, at yarışı, güreş ve kokpar düzenlenir. Yılın en iyi ve en verimli iş yapan çiftçilerine de hediyeler verilir. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

* **Sabantoy:** Saban + Toy.

SAÇI: *Kansız Kurban.*

Eşdeğer: SAÇU, SAÇIL, ŞAŞIG

Moğolca: SAÇULI

1. Doğaya dökülerek verilen yiyecek ve içecek şeklindeki kurban.
2. Gelinin başından dökülen hediyeler. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

* **Saçı:** (*Sac/Saç*). Saçmak fiilinden gelir. Saçılan şey demektir.
(Bakınız: IDIK)

SAGAN HAN: *Söylencesel Hakan.*

Sağan Han'ın bir kızı ve otuz dokuz hizmetçisi bir gölün kenarına giderek sudan hamile kalırlar ve bunlardan Kırgız Boyu türer. Buyan Han efsanesine benzer. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

* **Sagan:** (*Sağ/Sak*). Sağlamlık, sağlık anlamlarıyla bağlantılıdır.
(Bakınız: BUYAN HAN)

SAH: *Amin.*

Eşdeğer: SAK, SAG

Eski Türkçe'de ve Yakutça'da Tanrı anlamında kullanılmış. Daha sonra ise duaların sonunda Tanrı Kabul Etsin anlamında yinelenen bir sözcük haline dönüşmüştür. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

* **Sah:** (*Sağ/Sag/Sah/Sak*). Dikkatlilik, tedbir, sağlamlık ve sağlık anlamları bulunur. Moğolca Sahih sözcüğü korumak anlamı taşır. Türkçedeki Saklamak fiili ile aynı kökten gelir.

SAHILGAĞAN HAN: *Şimşek Tanrısı.*

Eşdeğer: ÇAKILGAĞAN (ŞAHILGAN) HAN

Şimşekler çaktırır. Fırlattığı şimşekler onun mızraklarıdır. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Sahılgağan:** (*Sah/Çah/Çak*). Çakmak fiili ile aynı kökten gelir. Çakan (yanıp sönen) ışık demektir. Moğolcada bu sözcük günümüzde elektrik anlamı taşır. Eski biçimi Tıyakılğan ise şimşek manası taşır.

SAKLAB HAN: *Söylencesel Hakan.*

Saklab boyunun atası. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Saklab:** (*Sak*). Saklamak ve sakınmak anlamları içerir.

SAMRAV HAN: *Gök Tanrısı.*

Göklerin egemenliğini elinde bulundurduğu söylenir. İki eşi vardır; Kuyaş ve Yalçuk (Güneş ve Ay). Bu eşlerinden bire kızı olmuştur. Kuyaş'tan Umay (Huma), ki bu kızı Buzat (Boz At)'a biner. Yalçuktan ise Ayhulu (Ayluh) adlı kızı doğmuştur. Bu kızı da Sarat (Sarı At)'a biner. Bengüsü (ölümsüzlük pınarı) Samrav Han'ın ülkesinde yer alır ve onun tarafından korunur. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Samrav:** (*Sam*). Eski Altay, Moğol ve Tunguz-Mançu dillerinin tamamında şaman içeriği ile bağlantılı bir köktür.

SARIK HAN: *Ejderha Tanrısı.*

Eşdeğer: SARI (ŞARU) HAN

Ejderhaları yönetir. Elinde bakır bir değnekle yeraltının dokuzuncu katında yaşar. Mascar mitolojisindeki ejderhanın adı Sarkany (Sarkan)'dır. Orta Asya Şamanizminde bir ayağı diğerinden kısa olarak tasvir edilen bir putun adıdır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Sarik:** (*Sar*). Sarı sözcüğüyle ve sarılmak (bükülmek, kıvrılmak anlamında) fiili ile aynı kökten gelir. Sarı renk yeşil ile birlikte ejderhaları sembolize eder. Bazı Türk lehçelerinde Avrupalıların Ejdersineği adı verdikleri Yusufçuk böceğine Sarıska/Sarınçka/Sarınscan, Moğol dillerinde ise Sarsa/Carca/Carcaha denilmesi yine bu canlının ejderhaya benzetilmesiyle de ilgilidir.

SARI ANA: *Söylencesel Evliya.*

Eşdeğer: SARIĞ (HARI) ANA

“**Sarıkız**” olarak da bilinir. Aslında çok daha eski bir inanın İslam ile yeniden biçimlenmiş bir versiyonudur. Bazen bir kuş şeklinde uçtuğuna inanılır. Bazen bulunduğu yöredeki ormanı koruduğu söylenir. Işığa dönüşerek her kalpte yaşadığı anlatılır. Bazen de çoğul olarak Sarı Kızlar şeklinde bahsedilir ve dokuz tane Sarı Kız olduğu belirtilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Sarı:** (*Sar*). Güneş ışığının görünür rengi olarak algılanır. Ayrıca altının rengidir ve altın soyluluğu simgeler. Sar/Sara Moğolcada ay demektir.

SATANAY HANIM: *Söylencesel Hanım.*

Eşdeğer: SETENEY HANIM

Karaçay-Malkar halkıyla iç içe geçmiş olan Nartların destanlarında bu halkın anaları olarak kabul edilir. Güzelliğin ve bilgeliliğin sembolüdür. O, Nartların lideri Özümek'in karısıdır. Babası Güneş'tir ve annesi Ay'dır. Doğaüstü güçlere ve sihirlere sahiptir. Prenses anlamına gelen Biyçe unvanını taşımaktadır. Satanay Biyçe gelecekte haber verir, istediği insanın veya hayvanın şekline girebilir. Nart destanlarında Satanay Biyçe ile Özümek'in mutlu bir hayat yaşadıkları anlatılır. Nartları düştükleri sıkıntılı durumlardan keskin zekâsıyla kurtarmayı başaran Satanay, kocası Özümek'e de zor anlarında

yardımcı olur. Nartlar Satanay'a danışmadan hiç bir işe kalkışmazlar. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Satanay:** (*Sat*). Satmak fiili ile bağlantılıdır. Türklerde Satı geleneği ile alakalı görünmektedir. Nart dillerinde hanımefendi, kraliçe anlamına gelir.

Açıklama: Nartlar tek bir toplum olmayıp binlerce yıldır Türk, Çeçen, Oset, Abhaz, Avar kökenli toplulukların birlikte yaşadığı Kafkas halkıdır. Her biri kendi dillerini konuşur. Ortak kültürel unsurlarının bunların hangisinden geldiğini belirlemek neredeyse imkansızdır. Bazen sadece dilbilimsel çözümler ipucu vermekte fakat bu da her zaman yeterli olmamaktadır.

(*Bakınız: ÖRÜZMEK HAN, SATI*)

SATI: *Can Satma.*

Eşdeğer: SATIĞ

Eski Türk geleneklerine göre, çocukları sık ölen ya da olmayan ailelerin çocukları olduğunda, yaşaması ve uzun ömürlü olması için, onu Tanrının sevdiği bir ulu kişiye emanet etmesidir. Onun ruhuna, çocuğu koruması, destek vermesi bakımından manevi anlamda satılması eylemine satma veya satılma adı verilir. Çocuk erkekse Satılmış, kız ise Satı adı koyulurdu. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Satı:** (*Sat*). Satmak fiilinden gelir. Ayrıca saçı (cansız kurban) anlamı da bulunur.

SATILAY HANIM: *Fesat Tanrıçası.*

Ruh hastalıklarına ve intiharlara sebebiyet verir. Çaresiz, umutsuz insanları intihar etmeleri için kandırır. Kötülöklere neden olur. Uzun ve dağınık saçları vardır. Görüntüsü ürperticidir. Çıplak ayakları ile sessizce gezer. Gönderdiği kötü ruhların musallat olduğu kişiler aymazlığa ve kendini bilmezliğe düşerler. Uslarını doğru kullanamazlar. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Satılay:** (*Sat*). Satmak fiili ile aynı kökene sahiptir. Olumsuz anlamlar içerir.

SAVACI: *Nebi.*

Peygamber. Tanrının elçisi, habercisi. Kitap getirmemiş peygamber, nebi. Sevindirici bir haber veren kişi demektir. Tasavvufa dayalı bir meslek örgütlenmesi olan ahilikte pir, belli bir mesleğin kurucusu olduğu kabul edilen peygamberdir. Hemen her peygamber bir mesleğin piri sayılır. Buna göre aşağıdaki peygamberler bazı işlerin piri kabul edilir;

- Hz. Adem: Çiftçilerin,
- Hz. İsa: Marangozların,
- Hz. Şit: Pamukçuların,
- Hz. İdris: Terzilerin,
- Hz. Salih: Devecilerin,
- Hz. İbrahim: Sütçülerin,
- Hz. İsmail: Avcıların,
- Hz. İshak: Çobanların,
- Hz. Zülkifl: Fırıncıların,
- Hz. Üzeyr: Bağcılarının,
- Hz. İlyas: Dokumacıların,
- Hz. Davud: Demircilerin,
- Hz. Yunus: Balıkçıların,

- Hz. Yusuf: Yorumcuların.

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Savacı:** (*Sab/Sav*). Sava; haber, mesaj demektir. Sav kökü Türkçede haber, iddia, fikir, görüş anlamları taşır.

(Bakınız: YALVAÇ)

SAYA: *Bereket Töreni.*

Hayvancılıkla uğraşan toplumların bereketi artırmak için düzenledikleri bir törendir. Oyunu yürüten kişiye Sayacı denir. Koyunlar doğurmaya başladığında çobanlar köy köy ev ev gezip saya toplarlar. Sayacılar keçi derisine bürünürler. Saya adı verilen goşalar (maniler) okurlar. Saya Han ile ilişkili bir törendir. Ayrıca otlak, mera gibi anlamları da bulunur. **(Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Saya:** (*Say*). Saymak, hesaplamak, saygınlık anlamları vardır. Haber içeriğine de sahiptir.

(Bakınız: SAYA HAN)

SAYA HAN: *Sürü Tanrısı.*

Eşdeğer: ÇAYA (TAYA) HAN

Moğolca: ZAYA (YAYA) HAN

Sürüyü her tür beladan ve kötülükten korur. Mal ve büyükbaş hayvanları kollayıp, gözetir. Bu tanrıya bağlı **Zayaçılar (Zayagçılar / Çayaçılar / Çayakçılar / Tayaçılar)** adlı ruhlar bulunur ve yeryüzüne bereket götürür. Altaylılar ve Yakutlar (bu gün bile) kurban olarak kestikleri atın derisini uzun bir sırtığa geçirip tıpkı at şekline sokarak asarlar. Bu kurban törenine **Tayılga/Hayılga** (Tayig/Tayığ/Tayalga/Taylagan) adı verilir. Töreni yöneten yaşlı ise **Tayığçı** denir. **(Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Saya:** (*Say/Tay*). Gölge, koruma, yaratma anlamlarını taşır. Saymak, hesaplamak, saygınlık anlamları da vardır. Haber içeriğine de sahiptir. Tibet dilinde Saya sözcüğü milyon sayısını ifade etmekte kullanılır. Moğolcada ise hemen, şimdi, şu anda demektir. Tayı/Dayı anayanlı ancak erkek görünümlü bir soy anlayışının da yansımasıdır. Dayı (annenin erkek kardeşi) sözcüğü ile bu bağlamda ilişkilidir.

(Bakınız: SAYA)

SAZAKAN: *Kasırga Cini.*

Yaz mevsiminde bulutların arasında dolaşır. Baharda yağmurdan önce ortaya çıkar. Ejderhaya benzeyen kocaman bir varlıktır. Budaklı boynuzları vardır. Hiç beklenmedik bir kar fırtınası ve tipi bastırırsa veya aniden sağanak yağmur başlarsa “Sazakan Oynuyor” denilir. Yağmuru güçlendirir, şimşegin daha şiddetli çakmasına neden olur. Çok fazla oynarsa ağaçlar kökünden sökülür, evler yıkılır. Sonra yerin altına girip kaybolur. Girdiği yerde derin bir çukur oluşur.

- * **Sazakan:** (*Say/Saz/Yaz*). Çakmak ve yaymak fiilleri ile bağlantılıdır.

SEHEN HAN: *Bilgelik Tanrısı.*

Moğolca: SEHEN HAN

Bilgeligi ve öğreticiliği temsil eder. İnsanlara öğütler verir ve geçmişte yaşanan olayları anlatır.

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Sehen:** (Çeç/Çes/Seh/Ses). Yakutçada anlatıcı demektir. Çeçen kelimesi diğer Türk lehçelerinde hatip anlamına gelir. Moğolcada Sehe (Eski Moğolca Sekege) sözcüğü zeka, anlayış, Çeçen/Sesen/Sisen/Titen ise bilge manası taşır.

SEMENİ: *Yaşam Otu.*

Kosa'nın son gününde Semeni (Sem/Som) adı verilen bir tören yapılır. Som aynı zamanda Yula denilen ruhun koruyucusudur. Semeni bazı yörelerde aynı zamanda bir çeşit helva olup, pişirildikten sonra Nevruz gecesi bir kısmı suya bırakılır. Pişirilmesi ve toplu olarak yapılmasına çocuklu bir kadın önderlik eder. Kadınlar kazan başında şarkı söyleyip dans ederler. Ayrıca ölü törenlerinde de misafirlere dağıtılması, aslında yeniden dirilişle olan bağlantısını ortaya koymaktadır. Sümerlerdeki ölümsüzlük otu bu kavramla ilintilidir. Bir kaba konularak ısıtılan buğdayların yeşermesi sonucu oluşan ve etrafına kırmızı kurdele bağlanan bir demettir. Toprağın yeşermesinin sembolüdür. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Semeni:** (Sem/Som). Doluluk, saflık bildirir. Süme/Suma sözcüğü eski Altayca ve Moğolcada Şaman anlamı taşır. Halha lehçesinde Süm, Buryatçada Hum, Dagur dilinde Sum olarak yer alır. Mongur dilinde ise Semen şeklinde ifade edilir. Moğolca Sem gizlilik, sır anlamları taşır. Som/Soma kelimesi Türkçede onur, şeref ve iz, işaret gibi anlamlar da içerir. Bu mana Tunguzcada Sama sözcüğüyle karşılanır. Moğolca Sem, Tunguzca Süme kökü gizlemek manasını da bünyesinde barındırır.

SEMETEY HAN: *Söylencesel Hakan.*

Manas Han'ın oğlu. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Semetey:** (Sem/Som). Doluluk, saflık bildirir. Süme/Suma sözcüğü eski Altayca ve Moğolcada Şaman anlamı taşır.

SERGE: *Kutlu Direk.*

Eşdeğer: SERGEY

At bağlamak için kurulan direk. Bu direğin koruyucu ruhunun (İyesinin) bulunduğu inanılır. Genel sergenlerin dışında avluya dikilen özel **At Sergenleri** vardır. **Kişi Serge/Gelin Sergeni'**ne sadece gelinin atı bağlanabilir. Ayrıca ulu bayramlarda dikilen özel sergenler olur. Yerin, suyun ruhlarının manevi desteğini, alabilmek için sayıları **üç** veya **dokuz** olan sergenler de mevcuttur. İnekler için dikilen serge de vardır ve buna at bağlanılmaz. Sergeler ağaçlarla, yeleden yapılan süslerle donatılır. Sergenin başına tahtadan atbaşı simgesi konur. Bazı masalarda yer altı, yeryüzü ve gökyüzünü birbirine bağlayan Altın Direk ile eşdeğer görülür. Zenginliği, saygınlığı ve gücü temsil eder. Yeryüzündeki kısmına kahramanlar, yeraltındaki bölümüne Erlik, gökyüzündeki parçasına ise Ülgen atını bağlar. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Serge:** (Ser). Sırık sözcüğü ile bağlantılıdır. Sermek fiilinden gelir.

SINAKA: *Atasözü.*

Bir cümle halinde yargı bildiren ve genelde neden sonuç ilişkisine dayalı olarak, toplumsal bir öğüt vermeyi amaçlayan söz dizisi. En eski Türk Atasözlerinden bir örnek şöyledir:

Yazmas atım bolmas, yanlış bilge bolmas. (Şaşmaz atış olmaz, yanlış bilgin olmaz.)

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Sinaka:** (Sin). Sınanmış ve doğrulanmış olan demektir.

SIRMA HANIM: *Söylencesel Kadın.*

Güzel kadın motifini simgeler. Kırk kız dilberi vardır yanında. Boyu Uzun **Burla Hatun** ve Saçı Uzun **Sirma Hatun** şeklinde başka bir karakterle birlikte söylencelerde adı geçer. Güzel kadın anlayışı Türk söylencelerinde şöyle ifade edilir: Rüzgarda saz gibi sallanan, ipek saçlı, samur saçlı, saçı üç örgülü, saçları belik belik, al yanaklı, su gibi duru yüzlü, kuğu gibi uzun boyunlu, ince belli, selvi boylu...(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

* **Sırma:** (Sır).Yaldızlı gümüş tel demektir. Sır cam anlamına gelir.

(Bakınız: BURLA HANIM)

SİMGE: *Sembol.*

Mitolojinin vazgeçilmez unsurları simgelerdir. En önemli simgeler sayılar, renkler, hayvanlar olarak ele alınabilir.

Sayılar: Türk kültüründe değişik sayılara çok fazla ve çeşitli anlamlar yüklemek yerine, birkaç rakam veya sayı dizisi üzerinde odaklanılmıştır.

- Türkler'de kutsal rakam Dokuzdur. Dokuz boyları vardır. 9, 19, 90, 99, 900 şeklinde bir sıralama önem kazanır. Türkler Tanrıyı/Göğü dokuz defa selamlarlar. Türklerin yer altı Tanrıları dokuz tanedir. İslam dininde Allah(c.c)'ın 99 ismi olduğu anlayışı bu yaklaşımla büyük bir uyum göstermiştir.
- Moğollarada ise Sekiz rakamı kutsaldır ve sekiz boyları vardır. 8, 18, 80, 88, 800 şeklinde bir sıralamaya önem verirler. Moğollar Tanrıyı/Göğü sekiz defa selamlarlar. Moğolların yer altı tanrıları sekiz tanedir. Yaşam Ağacının sekiz gölgesi vardır. Sargay Han'ın kendisine bağlı 88 Tanrısı vardır.
- Yedi rakamı İslamiyet'in kutsal rakamıdır. İslamın etkisiyle Türk kültürüne gelmiş ve kutsallaşmıştır. Bu nedenle 7, 17, 70, 77, 700 şeklindeki bir sıralama da zaman zaman ön plana çıkmıştır. İslam inancında gök 7 katlıdır. Örneğin Türkiye Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanlığı sarayında yer alan fors simgesinde 16 eski devleti simgeleyen küçük ve ortadaki büyük yıldızla (güneşle) birlikte toplam 17 yıldız vardır.
- Moğollarda güneyde 99, kuzeyde 77 tanrı vardır. Ayrıca batıda 55, doğuda 44 Tanrı olduğu kabul edilir.

Renkler: Türk kültüründe renkler değişik içeriklerle bağlantılandırılmıştır. Yönler, çadırlar, başörtüleri hep değişik renklerle ilişkili olarak görülmüştür. Çadırlar ve başörtüleri farklı renklerde farklı anlamlara gelir. Ala veya Alaca kavramı karışık renkleri fade ettiği gibi kötü alışkanlığı olan insanları, kötü huyları ve kötü hastalıkları da anlatmak için mecazen kullanılır. Başlıca renkler şöyle sıralanabilir:

KARA: Siyah	AK/AKÇA: Beyaz	AL/ALKA: Kırmızı
SARA/SURA: Sarı	KULA: Kahverengi	KUBA: Açık Sarı
ŞARGIL: Turuncu	YAŞIL/YEŞİL: Yeşil	KIZIL: Koyu Kırmızı
KOVAK/KEVEK: Lacivert	KÖKÇEK/GÖKÇEK: Mavi	GÖVEK/GÖĞEK: Haki
GÖVEM/GÜVEM: Macenta	GÖVEL/GÖĞEL: Zeytuni	GÖĞEZ/GÜVEZ: Mor
KONUR: Kestane	SANKUR: Turkuaz, Cıyan	KALTUR: Koyu Kahverengi
BUVALDUR: Eflatun	ÇEKÜR: Ela	ÇALAYGAN: Gri
ÇOYAN: Bronz	YAGAN: Pembe	HÜREN/KÜREN: Bordo
BORO: Açık Gri	HORO: Koyu Gri	ÇAL: Gümüşü
KIR: Kirli Beyaz	BOZ: Külrengi	SUR: Kurşuni

1. **Akça Renk:** Soyluluk, temizlik, saflığı, devleti ve merkezi simgeler. Işığı ve yaşamı çağrıştırır. Saltanatı ve yüceliği vurgular. Yön: DOĞU
2. **Gökçe Renk:** Kutsallığı, özgürlüğü, huzuru, enginliği simgeler. Güveni ve inancı çağrıştırır. Bağımsızlığı ve sonsuzluğu vurgular. Yön: BATI
3. **Kızıl Renk:** Değişimi, şiddeti, kanı, öfkeyi simgeler. Kızgınlığı ve intikamı çağrıştırır. Ergenliği ve bayrağı vurgular. Yön: GÜNEY
4. **Kara Renk:** Kötülüğü, felaketi, kederi, gücü, yalnızlığı simgeler. Karanlığı ve ölümü çağrıştırır. Otoriteyi ve baskıyı vurgular. Yön: KUZEY
5. **Sarı Renk:** Hastalığı, zayıflığı, güçsüzlüğü, bağımlılığı simgeler. İkiyüzlülüğü ve ihaneti çağrıştırır. Merkezi ve birlikteliği vurgular. Yön: ORTA
6. **Yeşil Renk:** Doğumu, doğayı, gençliği, dirilişi simgeler. Ölümsüzlüğü ve dirilişi çağrıştırır. Dini ve Cenneti vurgular. İslam ile birlikte önemi artmıştır.
7. **Boz Renk:** Görevi, bağlılığı, doğruluğu, yaşlılığı simgeler. Düzen ve huzuru çağrıştırır. Deneyimi ve olgunluğu vurgular.

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

SO HAN: *Karanlık Tanrısı.*

Yeraltında yaşar, Yo Han'ın oğludur. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **So:** (So/Soğ). Soğukluk, görmezlik bildiren bir köktür. Soğmak fiili, yenmek ve üzme anlamı içerir. Soğuk sözüyle de ilgilidir. Sohor/Sokor gör demektir.

SOGOTOH HAN: *Söylencesel Hakan.*

Eşdeğer: SOKOTOH (SOĞOTOĞ) HAN

Sahaların (Yakutların) atasıdır. Bazen yeryüzündeki ilk insan olarak da anılır. Kimi yönleri Oğuz Han ile benzerlikler taşır. Sogotoh'un kayınbabasının adı Omogoy Han'dır. Sogotoh'un karısının adı Tunalıkan'dır. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Sogotoh:** Tek, yalnız, yalın. Saf, beyaz. Yakutçada Soho kil demektir.

SOGTO HAN: *Kuzey Tanrısı.*

77 Kuzey Tanrısının başıdır. Budizmin etkisiyle ikincil yön Doğu olarak değil Güney olarak yer almış olmalıdır. Hüherdey Han ve Hültey Hanım adlı iki fırtına tanrısının da babasıdır. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Sogto:** (So/Soğ/Sok). Soğukluk, görmezlik bildiren bir köktür. Soğmak fiili, yenmek ve üzme anlamı içerir. Soğuk sözüyle de ilgilidir. Sog kökü eski Türkçe ve Moğolcada aramak ve soluk anlamlarını da içermektedir.

SÖĞÖK İYESİ: *Mezarlık Ruhı.*

Eşanlam: 1. GÖMÜT 2. GÜR İyeleri

Mezarlığın koruyucu ruhudur. Ölenlerin ruhlarını cinlerden korurlar. Onların nasıl bir kılıkta olduğunu genelde kimse bilemez. Mezarlara saygısızlık gösteren insanlara musallat olu, başlarına felaket getirirler ve bu insanların yatağa düştükten sonra öleceklerine inanılır. Mezarlıkta yaşayan iyelerin huzurunu bozmamak için, mezarlıklarda saygılı olunmalıdır. Ayrıca mezarlıkta uyumak ve yemek yemek iyi değildir, ve Güneş battığı zaman da mezarlığa girilmemelidir. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Söğök:** (Söğ/Sök). Mezarlık. Yakmak, ocak anlamlarıyla da bağlantılıdır.
- * **Gömüt:** (Göm). Ölünün gömüldüğü yer demektir. Yine yanmak anlamını da içerir.

SÖYLENÇ: *Efsane.*

Eşdeğer: SÖYLEN, SÖYLENCE

Nesilden nesile aktarılan ve insanüstü varlıkların öykülerinin doğayla bütünleşik ve gerçekçi bir yapı içerisinde anlatılmasıyla oluşan anlatılar toplamı. Eskiçağlardan bu yana anlatılageleni olağanüstü olay ve varlıkları konu edinen imgesel öykülerdir.

Önemli Masal ve Söylence Kişileri: Aduçak Hanım, Agay Han, Akbökö Hanım, Akkübek Han, Akçenem Hanım, Alamcı Han, Alday Han, Algazar Han, Alıp Han, Altınak Han, Anşibay Han, Aralçın Han, Aranay Han, Argaçı Hanım, Argo Hanım, Aybüke Hanım, Aydar Han, Aytana Hanım, Bağar Han, Babsak Han, Banı Hanım, Barçın Han, Basat Han, Begil Han, Begis Han, Bıyansu Hanım, Boğaç Han, Bolot Han, Buğuçay Han, Buhan Han, Burla Hanım, Cantar Han, Cılamaş Hanım, Coğonoy Han, Contay Han, Cüstükey Hanım, Çekpergen Han, Çaga Han, Dirse Han, Dotan Han, Dudar Hanım, Dülek Han, Emren Han, Engeş Han, Erkeş Han, Erkin Han, Göne Han, Inal Han, Kadış Han, Kapçıkay Han, Karalday Hanım, Karamay Hanım, Karapar Han, Kartaga Han, Kartkocak Han, Kaspak Hanım, Katan Han, Kazan Han, Kençeke Hanım, Kerede Han, Kerünçek Han, Kılış Han, Kıpçakay Han, Kırıktay Han, Kırım Han, Kiden Han, Kobılandı Han, Koşay Han, Ködön Han, Köğüdey Han, Kökem Han, Kökin Han, Kölömbet Han, Körpöş Han, Köstö Han, Közüyke Han, Kubayko Hanım, Kurgulday Han, Kurtka Han, Kuskun Han, Kuyuk Han, Kübür Han, Kükül Han, Künker Han, Küzençük Han, Mağday Han, Malçı Han, Mamay Han, Mengli Han, Mişek Han, Monay Han, Oçıbala Hanım, Orak Han, Oturgış Hanım, Ötken Han, Püdey Han, Samır Han, Salur Han, Sayın Han, Selcen Hanım, Seğrek Han, Sokor Han, Sulutay Han, Suluv Hanım, Şagay Han, Şaranay Han, Şentey Han, Şulgan Han, Tangzı Han, Tapdik Han, Tarakay Han, Targın Han, Tayşık Han, Teben Hanım, Temeliken Hanım, Toksurmuş Han, Torgoyok Hanım, Töştük Han, Uhir Han, Ulaş Han, Uruz Han, Uşun Han, Ülgerçi Hanım, Yeğenek Han, Yegey Han, Yestey Han.

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Söylenç:** (Söy/Söz). Konuşmak, anlatmak, söz vermek, kelime anlamları içeren kökten türemiştir.

SÖYLENTİ: *Rivayet.*

Herhangi bir olayın olduğuna dair, toplumda anlatılagelen ama kesin olarak doğrulanmamış haber. Yazılı olmayan çağlara ait anlatıların korunma ve aktarılma biçimidir. Toplumun ortak hafızasında kulaktan kulağa, ağızdan ağza anlatılan hikaye, destan ve efsaneler yeterli sayıda insanın belleğinde korunur. Elbetteki bu arada ekleme ve çıkarmalar ile farklılaşmalar meydana gelir. Öyküde eksilmeler ortaya çıkabilir çünkü anlatıcı unutabilir veya fazlalıklar oluşabilir çünkü anlatıcının hayalgücü devreye girebilir veya başka hikayelerle veya parçalarla birleştirilebilir. Söylentilerin aktarılış biçimleri ise farklı farklıdır. Erteği (Masal), Olongu (Destan), Söylence (Efsane), Öykü (Hikaye) gibi... Türk kültüründe bu anlatılar daha çok köy odalarında veya otağlarda insanların toplanıp özellikle kışın güçlü belleğe sahip kimselerin günlerce, haftalarca hatta aylarca süren topluma ve kuşaktan kuşağa aktarılır. Günümüzde dahi devam eden bu gelenek maalesef yok olmaya yüz tutmaktadır. Söylentiler ikiye ayrılabilir.

1. **Ortak Söylentiler:** Bunlar bir ulusun veya çok daha geniş bir coğrafyanın örneğin tüm Türk Dünyasının ortak hafızasında yer. Söylenceler olarak nesilden nesile aktarılır. Örneğin Oğuz Kağan, Beyrek Han, Deli Dumrul gibi...
2. **Yöresel Söylentiler:** Daha çok belirli yöreye, köye veya şehre ait rivayetlerdir. Geçmişteki gerçek olaylarla bağlantılı olabilirler. Örneğin; Sivas'ın Şarkışla İlçesi'ne bağlı Akçakışla

(Ağcakışla) Bucağının kuruluş söylentisinde Ağca Bey adlı bir kişinin Ağ Kayalar (Ağca Dağlar) çevresinde nasıl yerleştiği, bu dağların kendisini nasıl çektiği, daha sonra kızının aşığına kavuşmak için çabalarken bu kayalardan aşağıya nasıl düştüğü anlatılır. Bu olayın gerçek bir olayla bağlantısı olma ihtimali olduğu kadar genel motiflerden kurulmuş olması da muhtemeldir. Fakat arka fonda daima geleneksel unsurlar söylentinin içine işlemiştir.

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Söylenti:** (Söy/Söz). Konuşmak, anlatmak, söz vermek, kelime anlamları içeren kökten türemiştir.

SU ANA: *Su Tanrıça.*

Eşdeğer: SUV (SUB, SUĞ, SIV, SİV, HIV) ENE

Moğolca: US (OSUN, USAN, UHAN) ECE

Su Ata'nın karısı olduğu söylenir. Su Ata ve Su İyesi'nden farklı olarak kıyıya çıkmayı çok sever. Uzun kara (bazen sarı) saçları neredeyse yere değmektedir. Göğüsleri iri, gözleri kaşsız, siyah ve iridir. Hatta gözlerinin pörtlek olduğu bile söylenir. Teni kızılımsıdır. Genelde su kenarında, iskelede, saçlarını altın (gümüş) tıraşı ile tıraş ettiği zaman gözükür. İnsanlardan korkup kendini suya atar. Altın (gümüş) tıraşını da su kenarında unutulabilir, ancak onu çalan insanları ise asla rahat bırakmaz. Su Anası'na benzer bir yaratık Tatarlara komşu olan Mordva halkının inançlarında da vardır ve onun adı Vedyava'dır. Tatar mitolojisinde Su Atası, Su İyesi ve Su Anası bazen tek bir yaratığa verilen çeşitli adlar olarak da görülmektedir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Su:** (Su/Suv/Sub). Normal şartlarda sıvı durumda bulunan, içilebilen akışkan madde. Su mecazen yaradılış ve huy anlamı da içerir. "Bu adamın suyuna git," sözünde olduğu gibi.

SU ATA: *Su Tanrı.*

Eşdeğer: SUV (SUB, SUĞ, SIV, SİV, HIV) EDE

Moğolca: US (OSUN, USAN, UHAN) ECEGE

Genelde nehirlerin, göllerin, sazlıkların en derin köşesinde yaşar. Kıyıya çıkmayı sevmez ve insanların gözüne de görünmezmiş. Kendisini huzursuz eden insanları hiç sevmez. Irmağın en derin yerlerine giren insanlara kızarak onları dibe çeker. Bu yüzden eskiden suda boğulup ölen insanlar hakkında "Su Atası aldı" derlermiş. Suyu pisleten insanlardan ve o insanların yaşadığı köylerden nefret eder. Sakin bir günde birden nehrin veya gölün dalgalanması, bağlağların (barajların), bütetlerin (bentlerin) veya su değirmenlerinin yıkılması kızgınlığının işaretleridir. Onu hoşnut etmek için bütün bir ekmeği pişirip suya bırakırlar. Bazı yörelerde günümüze dek korunan bir gelenek vardır. Yeni evlenen kızları gelin geldiği köyün suyunda yaşayan Su Atası'na tanıtmak amacıyla suya atarlar. Gelinlerin suya atılma göreneğinin asıl sebebinin unutulmasıyla devam edildiği köylerde vardır. Usan Han ile eşdeğer oldu ileri sürülür. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Su:** (Su). Normal şartlarda sıvı durumda bulunan, içilebilen akışkan madde. Su mecazen yaradılış ve huy anlamı da içerir. "Bu adamın suyuna git," sözünde olduğu gibi.

SU İYESİ: *Su Ruhu.*

Eşdeğer: SUV (SUB, SUĞ, SIV, SİV, HIV) ISI

Moğolca: US (OSUN, USAN, UHAN) EZEN

Suyun koruyucu ruhu. Her suyun bir İyesi vardır. Hepsı sularda yaşarlar. İnsanlara zarar vermezler. Cisimsiz varlıklardır. Ak giysiler giyinirler. Suları korurlar. Kuş ve yılan kılığına girebilirler. Yaşadıkları suyun derinliklerindeki büyük bir kayanın altında bulunan geçitten girilen bir sarayda yaşarlar. Bazıları

denizkızı gibi balık kuyrukludurlar. Maviye çalan bir renkleri vardır. Etraflarında yüzen ve ışıldayan mavi renkli balıklarla tasvir edilirler. Kimi zaman boynuzlu olarak betimlenir. Saçsız, sakalsız, kaşsız bir varlıktır. Burada kastedilen daha çok su kaynaklarının koruyucu ruhudur. Onun huyunu anlayabilmek neredeyse imkânsızmış. Hiç beklenmeyen bir anda suyu dalgalandırıp barajları yıkabilir, hayvanların, insanların boğulup ölmesine neden olabilir. **Su Sonası/Sunası** olarak bilinen yarı balık yarı kız olan bir canlının taş üzerinde oturduğunu görülür. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Su:** (*Su*). Normal şartlarda sıvı durumda bulunan, içilebilen akışkan madde. Su mecazen yaradılış ve huy anlamı da içerir. “Bu adamın suyuna git,” sözünde olduğu gibi. Yaşamın temel öğelerindendir.

(Bakınız: İYE)

SUDAN ÇIKMA: *Sudan Doğma.*

Kendisi veya atası sudan(gölden) çıkıp gelen bir atın / hayvanın olağandışılığı. Böylesi bir canlı sıradışı ve olağanüstü niteliklere sahiptir. Örneğin Köroğlu’nun atı sudan çıkmadır. Bazen sudan çıkmanın yansıması (soyun diğer tarafı) Çölden Gelme olarak ifade edilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Su:** (*Su/Suv*). Yaşamın temel öğelerinden olan akışkan berrak sıvı.

(Yansı: ÇÖLDEN GELME)

SULUKUN HAN: *Yeraltı Kralı.*

Eşdeğer: SÜLÜKÜN HAN

İlk insanın oğlu olarak kabul edilir. Ruhu yeraltına gidip oradaki Denizi yönetmeye başlamıştır. Sular altındaki saltanata hükmeder. Sayısız sürüsü vardır. Yeniyılda (Nevruzda) yeryüzüne çıkar. Gelecek yılda neler olacağını bilir. İnsana benzer, kısa boylu ve kaşsızdır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Sulukun:** (*Su/Suv*). Suluk sözü aynı zamanda hançer demektir.

SUS HANIM: *Yağmur Tanrıçası.*

Eşdeğer: SUT HANIM

Geceleri köylerin etrafında dolanıp kontrol eder. Kendisinden yağmur istenilir. Süyüt (Süt) Kazan adlı yağmur dileme merasimi onun adına gerçekleştirilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Sus:** (*Su/Suv/Sud/Sut*) ve (*Sus*). Su kökü ile bağlantılıdır. Sülük denen varlık ise sularda yaşar. Susamak fiili ile ilgilidir.

SUSULU: *Deniz Kızı.*

Eşdeğer: SUSILI

Eşanlam: 1. SUSUNA, SUSONA 2. SUKIZI, SUVKIS

Denizde yaşayan çok güzel dişi varlık. Kuyruğu balığınkı gibidir. Nerdeyse tüm Dünya mitolojilerinin ortak figürlerinden biridir. Çok güzel bir kız görünümündedir. Cinsel çağrışımları bulunur. Deniz kıyılarındaki kayalıklarda şarkı söyler. Balığınkı gibi bir kuyruğu vardır. Sudan dışarı çıkınca ya ölür ya da kuyruğu ayaklara dönüşür ve insan olur. Macarlar **Sellö** adı verirler ve Sel köküyle bağlantılı olabilir. **Susulu** veya **Susuna** olarak da adlandırılırlar. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Susulu:** (*Su/Suv*) ve (*Sus*). Su kökü ile bağlantılıdır. Susamak fiili ile ilgilidir. Aynı köten türetilen Susur ise Manda (Su Sığırı) demektir.

SUĞORUN HAN: *Şaman Tanrısı.*

Eşdeğer: SUVORUN HAN

Gelecekte kimlerin şaman/kam olacağını önceden bilir. İyi veya kötü değildir. Türk mitolojisinde nötür içeriğe sahip olan belki de tek varlıktır. Tanha Han Toyon ve Cilha Han Toyon ile birlikte şaman olacak kişiyi önceden tespit eder, şaman olarak büyümesine hükmeder. Kızdığı zaman dehşeti çok kötü olur. Bazı metinlerde Deniz Ruhı olarak anılır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Suğorun:** Suğoruna sözcüğü bazı lehçelerde Değirmen Taşı anlamına gelir.

SUYLA HAN: *Yazgı Tanrısı.*

Su ile Güneş ve Ay'ın ışığından yaratılmıştır. At gözlü, kartal gagalı, eşek kulaklı ve yılan saçlıdır. Toğurtka (ağaçkakan) kuşu ongunudur. Tomurta (toğurtka) kuşu Tanrı'nın elçisi olarak kabul edilir. Ülgen'e kurbanların ruhunu ulaştırır. İnsanların yaşamlarını denetler, bir değişiklik olduğunda Ülgen'e bildirir. İki dili vardır. Genelde Karlık Han ile birlikte görülür. Şamanın Ülgen'e kurban götürme yolculuğunda yardımcı olur ve onu kötü ruhların saldırısından korur. Otuz günlük uzaklığı görebilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Suyla:** (*Su/Suv/Suy*). Soy, soyluluk, soyutluk anlamlarını taşır.

SUVOLTA HANIM: *Yaşam Tanrıçası.*

Eşdeğer: SUGOLTA HANIM

Yaşam ağacının koruyucusu olan tanrıçadır. Ayığ Han'ın karısıdır. Yaşam ağacının yanında yaşar, onu gözetir. Çocukları Yaşam Ağacı'nın dalları arasında oynarlar. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Suvolta:** (*Su/Suv*). Su kökü ile bağlantılıdır. Susamak fiili ile ilgilidir. Su veren (veya alan) demektir. Yaşam ağacını sular. Yol anlamını da barındırır. Su aynı zamanda yaradılış ve huy demektir. Suvarmak fiili sulamak demektir. Kutsallık, iyilik gibi anlamlar kökün en eski içeriklerinde mevcuttur.

SUYLAMAN HANIM: *Su Tanrıçası.*

Göller, ırmakları ve su kaynaklarını korur. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Suyla:** (*Su/Suv/Suy*). Su sözcüğüyle ve suylamak/sulamak fiiliyle bağlantılıdır. Soy, soyluluk, soyutluk anlamlarını taşır.

SÜMER DAĞI: *İlahlar Dağı.*

Moğolca: SUMBUR (SUMUR) DAĞI

Tanrıların yaşadığı bir dağ. Yedi büyük Tanrının yaşadığı yer olarak kabul edilir. “**Yedi Kuday**” emirlerinde bulunan “**Yayucu**” larla berâber bu dağda yaşarlar. Altandağ ile özdeş olarak da kullanılır. Kelimeye bakarak Sümer kavmi ile ilgili olduğu öne sürülebilir. Bir Altaylı'nın duasında şu ifadeler yer almaktadır.

<i>Sümer Ulan taykam!</i>	<i>(Sümer Kızıl Dağım!)</i>
<i>Süt kölüm, Sümer taykam,</i>	<i>(Süt gölüm, Sümer Dağım,)</i>
<i>Altın yargı perzin,</i>	<i>(Altın yargısını versin,)</i>
<i>Agar pajım amır etkey!</i>	<i>(Ak başımı esen eylesin!)</i>

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Sümer:** (*Süm*). Süme/Suma sözcüğü eski Altayca ve Moğolcada Şaman anlamı taşır. Halha lehçesinde Süm, Buryatçada Hum, Dagur dilinde Sum olarak yer alır. Mongur dilinde ise

Semen şeklinde ifade edilir. Süm/Sim kökü Türkçe, Moğolca ve Tunguzcada aynı zamanda gölge, belirsizlik, bulanıklık ifade eder.

(Eşanlam: SÜRO DAĞI)

SÜN HAN: Aile Tanrısı.

Eşdeğer: SÜNKEN HAN

Ailenin ve soyun koruyucu iyesidir. Onları başka düşman soyların zararlarına karşı korur. Onun tarafından korunan insanlar güçlü, düşünceli ve cesur olurlar. Dünyayı ışık yayarak kirden, pislikten, kötü işlerden temizler. Çok kuvvetli, ürkütücü tanrıdır. **(Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Sün:** (Sün). Kemik ve soy demektir. Sün sözcüğünün eski Altay ve Moğol dillerinde tohum anlamı vardır. Ayrıca Süns Moğolcada ruh manasına gelir.

SÜNE: Ruh (Hareketli).

Eşdeğer: SÜN, SİN

Moğolca: SÜNESÜN, HÜNEHE

Ruh. Hayalet. İnsan ruhunun hareketli kısmı. Bedeni terketse bile geri dönebilir. Geceleri gezip geri gelebilir. Sulara girip çıkabilir. Şamanın bedenden çıkıp, trans halinde başka alemlere gidip geri gelebilen ruhuna Bur veya Bura denir. Yogur dilinde Sünesen olarak geçer. **(Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Süne:** (Sün). Esneklik, oynaklık anlamlarını barındırır. Yağmur sularının biriktirildiği çkura Sünne adı verilir. Sünmek fiili ile aynı köktendir. Sünük ise kemik demektir. Sün sözcüğünün eski Altay ve Moğol dillerinde tohum anlamı vardır ve aynı zamanda biçim, görünüm demektir. Ayrıca ağarmak (beyazlamak) manasını da ifade eder.

(Bakınız: TİN, SÜR)

SÜR: Ruh (Sabit).

Moğolca: SÜLDE, ZULDA

Ruh. İnsan ruhunun sabit, hareketsiz kısmı. Bedeni terk ettiğinde insan ölür. **(Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Sür:** (Sür). Sürmek, devam etmek kökünden gelir. Aynı zamanda iz, işaret demektir. Zaman ve devamlılık anlamları bulunur. Moğol ve Tunguz dillerinde yakıcılık ifade eder. Eski Türkçede akıcılık manası vardır. Söld sözcüğü Moğolcada işaret ve bayrak/tuğ anlamları taşır. Sür ise yine bu dilde efendi manası taşır ve Sürdeh ise korku bildirir. Moğolca ve Tunguzcada Sür/Sir akmak, damlamak gibi manalar da ifade eder.

(Bakınız: TİN, SÜNE)

SÜRENGE: Takvim.

Eşdeğer: SÜRELGE

Türklerin 21 Mart başlangıçlı takvimini bilimsel olarak tespit eden ilk kişi ünlü matematikçi ve gökbilimci Uluğ Bey'dir. Türk Takvimi gündönümü esasına göre oluşturulur.

- 21 Mart: Bahar gündönümü
- 21 Haziran: Yaz gündenkliği
- 23 Eylül: Güz gündönümü
- 21 Aralık: Kış gündenkliği.

Türk Takviminin başlangıç tarihi olarak M.Ö. 209 yılı, yani Mete Han'ın tahta çıkışı kabul edilir. Anadolu'da yapılmış olan derleme çalışmalarına göre ay adları aşağıdaki gibidir.

SÜRENGE									
No.	Ay (Sara)	İklimsel		Araçlı	Kırsal	Hayvanlı	Günler		Sürem
1	Nisan	AÇAR	AÇAN	KÖTEN	DİKİM	KÖKEK: Guguk Kuşu	31	30*	KÖK,
2	Mayıs	KIRÇAN	KANDIK	SABAN	SAÇIM	KORAN: Karaca	31	31	KÖKEY,
3	Haziran	UĞRAŞ	ISIK	KOSAK	KIRKIM	BUĞRA: Erkek Deve	31	31	KÖKLEM
4	Temmuz	BİÇEN	TOZARAN	ORAK	BİÇİM	KULCA: Dağ Koçu	31	31	YAZ
5	Ağustos	BOZAR	BOZARAN	DİREN	DERİM	TEKE: Erkek Keçi	31	31	
6	Eylül	SÖKEN	KISIK	DÖVEN	VERİM	OĞNA: Bozkır Keçisi	30	31	
7	Teşrin-i	BUDAN	KOÇAN	TAPAN	EKİM	SİĞİN: Erkek Deve	30	30	GÜZ,
8	Teşrin-i	KARAŞ	BALAĞAN	DİBEK	SÖKÜM	KOÇKAR: Koç	30	30	GÜZEY,
9	Kanun-i	KIRLAŞ	ARALIK	KAZAN	KATIM	ELİK: Dağ Keçisi	30	30	GÜZLEM
10	Kanun-i	BUĞAN	ÇAĞAN	OCAK	SAĞIM	MARAL: Dişi Geyik	30	30	KIŞ
11	Şubat	AKPAN	GÜCÜK	KİRMEN	ÜSÜM	ARKAR: Dağ Koyunu	30	30	
12	Mart	YELEN	TULUĞAN	KÜLEK	SÜRÜM	TOYGAR: Tarla Kuşu	30*	30	
➤ *: Dört yılda bir 31 gün sürer. ➤ Birinci ayın birinci günü, günümüz takvimiyle 21 Mart'tır. ➤ Ayların süreleri mevsimlerin bilimsel toplam sürelerine göre düzenlenmiştir.									

	Ay	Kazak	Hakas	Sagay	Kumandı	Şor	Altay	Balkar	Yakut
1	Nisan	Birtin	Körük	Körük	Kerek	Koruk	Kank	Toturnu	Tutar
2	Mayıs	Kökek	An	Namıs	Örteng	Şın	Koskar	Hıçavban	Ustar
3	Haziran	Mamır	Pes	Tartçan	Kezel	Şabın	Silker	Lukur	Iyam
4	Temmuz	Otamalı	Ölen	Par	Olan	Odağ	Çulug	Yaynı	İhiyah
5	Ağustos	Şilde	Piçen	Tos	Toz	Piçen	Toz	Kırkar	Vot
6	Eylül	Tamız	Orgak	Ot	Çızıg	Orgak	Kışçen	Kırkavuz	Atırdah
7	Teşrin-i E.	Kırküyek	Ürtün	Alçan	Tayga	Urtun	Ürten	Güznü	Balağan
8	Teşrin-i S.	Kazan	Kurtuyak	Çarıs	Küçkerek	Kus	Kıçkerek	Kaçnı	Altınnı
9	Kanun-i E.	Karaşa	Kırtaş	Hırlas	Sok	Kırtaş	Soh	Endirevük	Ahsınnı
10	Kanun-i S.	Caltoksan	Kıçig	Alay	Kitig	Kıçık	Alay	Başıl	Bilide
11	Şubat	Kantar	Cel	Çil	Küzer	Çel	Kürgen	Bayıça	Tohsunnu
12	Mart	Akpan	Azig	Hıra	Argan	Çaskı	Pozug	Avuznu	Olunnu

Karaçay ve Balkarlar her ayı üç bölüme ayırırlar:

1. TOTURNU:	a) Toruk (Aguz)	b) Kımmıy (Totur)	c) Kuttus (Şırlı)
2. HIÇAVBAN:	a) Konta	b) Çolpan (Kürüldevük)	c) Kölköl
3. LUKUR:	a) Çamay	b) Künlü	c) Kuşmuş
4. YAYNI:	a) Eliye	b) Küşdüger	c) Kondaray
5. KIRKAR:	a) Ötgür (Tommay)	b) Küsümmü (Taldırık)	c) Küylü (Aymuş)
6. KIRKAVUZ:	a) Sınçıma	b) Atçak	c) Kılı (Arkıslık)
7. KÜZNÜ:	a) Yanakkı (Etiyik)	b) Ban (Çıklı)	c) Yemiş (Cırmı)
8. KAÇNI:	a) Batık	b) Kırtlı	c) Tutamış (Sınarık)
9. ENDİREVÜK:	a) Uslu (Amistol)	b) Kutas	c) Tusanak
10. BAŞIL:	a) Tutar	b) Beçel	c) Pırsıvay (Kıyamıt)
11. BAYRAM:	a) Balavuz	b) Yantay	c) Ergür (Baykın)
12. AVUZNU:	a) Sönegey	b) Yankan (Çapalak)	c) Şatık (Yankoz)

GÜNEĞİ (YEDEĞİ)						
No.	Gün	Yöresel-1	Yöresel-2	Yöresel-3	Balkarca	Moğolca
1	Cumartesi	GİREĞİ	BAŞGÜN	GİREGÜN	KIYAVGÜN	NAR (NARA): Güneş.
2	Pazar	DİREĞİ	DERGÜN	DİREGÜN	IYIKGÜN	SAR (SARA): Ay.
3	Pazartesi	GEÇEĞİ	ODGÜN	GÜRGEĞÜN	BAŞGÜN	GAL (GULUVUN): Ateş.
4	Salı	ORTAĞI	ORGÜN	İNEGÜN	KÜRGEĞÜN	(UHA) USUN: Su.
5	Çarşamba	UĞRAĞI	YEGÜN	BARASGÜN	BARASGÜN	(MOD) MODUN: Odun.
6	Perşembe	GİDEĞİ	ARAGÜN	TOZAGÜN	ORTAGÜN	(ALT) ALTAN: Altın.
7	Cuma	TOPLAĞI	ELGÜN	BAYRIGÜN	BAYRIMGÜN	(ŞOR) ŞORON: Toprak.

Not: Yalnızca halk kültüründeki mantığın anlaşılabilmesi için günler bu sırayla dizilmiştir.

İslami geleneğe göre hafta tatili Çarşamba öğleden sonra başlar, Cuma öğleden sonra biter (Toplamda yine 2 gün eder). Zannedildiğinin aksine İslam geleneğinde Cuma tam gün tatil değildir. Ancak tam gün tatil yalnızca Perşembe'dir. Bu nedenle Perşembe için geçmişte halk ağzında Aragün veya Gideği denilmiştir. Yine aynı şekilde Cumartesi için Gireği veya Başgün denilmesi de bu nedenledir.

YIL SÜRENGESİ (12 ANDIKLI SÜRENGE)								
No.	Eski-1	(Anlamı)	Eski-2	(Anlamı)	Hakas	(Anlamı)	Yeni	Özellik
1	Sıçkan	(Fare)	Sıçan	(Fare)	KÜSKE	(Fare)	KÜSKE	Hareket, sezgi.
2	Ut	(Öküz)	Buğa	(Boğa)	İNEK	(Sığır)	BOĞA	Sakinlik, akıl, bilinç.
3	Pars	(Leopar)	Bars	(Leopar)	TÜLGÜ	(Tilki)	PARS	Atılganlık, kavga.
4	Tavışkan	(Tavşan)	Koyan	(Tavşan)	HOZAN	(Tavşan)	TAVŞAN	Merhamet, korkaklık.
5	Lu*	(Ejder)	Bal	(Balık)	KİLESKİ	(Ejder)	BALIK	Talih, zenginlik.
6	Çılan	(Yılan)	Yılan	(Yılan)	ÇILAN	(Yılan)	YILAN	Saygı, hürmet, korku.
7	At	(At)	Yunt	(At)	ÇİLGİ	(At)	AT	Acele, telaş, sürat.
8	Koy	(Koyun)	Koçkar	(Koç)	HOY	(Koyun)	KOYUN	Sevgi, dürüstlük, çokluk.
9	Biçin	(Maymun)	Meçin	(Maymun)	KİZİ	(Kişi)	BİÇİN	Eğlence, kurnazlık.
10	Tagaku	(Tavuk)	Toğ	(Tavuk)	TANAH	(Tavuk)	TAVUK	İsyen, cimrilik.
11	İt	(Köpek)	Köpek	(Köpek)	TORNA	(Turna)	KÖPEK	Sadakat, hissiyat.
12	Tonguz	(Domuz)	Tonuz	(Domuz)	ÖSKİ	(Keçi)	DOMUZ	Karmaşa ve sükunet.

*Lu: Ejder yerine Nek (Timsah) kullanıldığı da olur.

- Her hayvan bir yılı gösterir. Örneğin; "Pars Yılı" gibi. Her yılın o hayvanın özelliklerine göre şekillendiğine inanılır. Örneğin Maymun yılında eğlence ve hilenin artacağı inanışı vardır.
- (ÇAĞ: 12x5=60) şeklindeki dönemler halindedir. Bu rakam ortalama insan ömrüdür.
- Türk Takvimi Mete Han'ın tahta çıkış tarihi olan M.Ö. 209'da başlar.

Yakut Yıl Takvimi ise Tanrı adlarıyla oluşturulmuştur:

1. CÖHÖGÖY 2. AYISIT 3. İYEHSİT 4. AYIĞ 5. BUĞOR 6. CAHIN 7. SUĞORUN 8. HOTOY 9. BAYANAY 10. SEHEN 11. TANHA 12. OTUN

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

SÜRÖ DAĞI: İlahlar Dağı.

Tanrıların yaşadığı bir dağ. Yedi büyük Tanrının yaşadığı yer olarak kabul edilir. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Sürö:** (*Sür*). Sürmek, devam etmek kökünden gelir. Aynı zamanda iz, işaret demektir. Zaman ve devamlılık anlamları bulunur. Moğol ve Tunguz dillerinde yakıcılık ifade eder. Heybet, yöneticilik, komutanlık anlamları bulunduğu da belirtilir. Sür ise yine Moğolcada Efendi manası taşır ve Sürdeh ise korku bildirir.

(Eşanlam: SÜMER DAĞI)

SÜYMESEN HAN: *Deniz Tanrısı.*

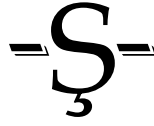
Denizlerin koruyucu ruhudur. Deniz canlılarını ve balıkları da korur. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Süymesen:** (*Su/Suv/Suy/Süy*). Su sözcüğünden türemiştir.

"Ş" Harfi İçin Aşağıdaki Sayfanın Başına Geçiniz...

TSS

**LÜTFEN, BU KİTAPTAN
YAPTIĞINIZ ALINTILARDA
KAYNAK GÖSTERİNİZ.**

ŞALIK HAN: *Av Tanrısı.*

Eşdeğer: SALIK (ÇALIK) HAN

İlk önceleri bir insandır. Ormanlarda avlanır. Haddinden fazla güçlü, büyük ve boyuneğmezdir. Hiçbir tanrısal gücü tanımaz. Kendini beğenmişliği o kadar ileri düzeye varmış ki, bileğinin gücüne o kadar güvenmiş ki, yeraltına inip Erlik'in sarayının kapılarından birkaçını kırmış. Buna kızan Erlik onu okuyla ayağından ve dilinden yaralamış, böylece peltek ve topal bir ruha dönüşüp göğe çıkmış. Avlarının uğurlu geçmesini isteyenler ona yalvarırlar. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Şalık:** (*Çal/Şal/Sal*). Çalmak fiili ile aynı kökten gelir. Çalık sözcüğü bedensel olarak yarımlik ifade eder.

ŞAMAN: *İlkel Rahip.*

İlkel topluluklarda hekimlik, büyücülük, din adamlığı, şairlik gibi değişik özellikleri bünyesinde barındıran kişidir. Şamanizm, ata ruhlarına, doğa varlıklarına tapınmaya dayanan eski bir Asya dinidir. Aslında bir dinden ziyade, temel ilkesi ruhlara, cinlere, perilere emir vermek, gelecekte haber almak düşüncesi olan bir çeşit sihirdir. Eskiçağ ve Ortaçağ'daki çok yaygın olan sihirlerden farkı, onların kişisel olmalarına karşılık, şamanlığın temel ilkeler değişmemek koşuluyla az ya da çok kalabalık cemaat'ın bulunmasıdır. Her ne kadar Türkçe'ye akraba bir sözcük olsa da asıl Türkçe karşılığı Kam veya Bahşı'dır. Türk Moğol tarihinde bu kavramlar kullanılmıştır. Azar denilen bir ruh seçtiği bir kişiyi şaman olmaya zorlar. Ona eziyet eder ve peşini bırakmaz, hastalandırır. Üç ile 12 yıl arası sürebilir. Azarlanan şaman adayı yere yığılır, saatlerce öyle kalır ve ağzından köpük gelir. Ayıldıktan sonra kopuz çalma yeteneği kazanır. Dolganlar şamanizme Kustur adı verirler. Türk kültüründe şamanlara Camanbay (Caman-Bay) denildiği yerler vardır ve Caman/Yaman kelimesi de komşu kavimlerdeki Şaman/Saman sözcüğünden etkilenmiş olabilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Şaman:** Türklerle komşu ve Ural kolundan akraba bir kavmin dili olan Tunguzca'dan tüm Dünya literatürüne geçtiği düşünülmektedir. Bu dildeki anlamı büyücü ve dansçıdır. Yine Tunguzlarla akraba olan Mançu dilinde oynayan zıplayan, hareket eden anlamına gelen Saman sözü ile de bağlantılıdır. Hintçe'nin kökeni olan Sanskritçe'de Samana, rahip anlamına gelir. Hindistandaki yerel dillerden biri olan Pali dilinde ise ruhlardan esinlenen, ruhlardan haber alan demektir. Böylece bu sözcük küresel olarak tüm insanlığın ortak bir unsuru haline gelmiş ve hemen hemen tüm dünya dillerine, bilimsel bir terim olarak geçmiştir. Moğolcada Şamlah fiili döndermek, çevirmek, bükmek, dürmek demektir ve şamanın dönerek yaptığı töreni akla getirir.

(Bakınız: KAM, BAŞI)

ŞAŞTI ATA: *Söylencesel Evliya.*

Destanlarda adına rastlanır. Nogayların atası sayılır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Şaştı:** (*Şaş*). Hayret etmek anlamı bulunur. Şaşırmak fiili ile akrabadır.

ŞEŞE: *Haydut Kuş.*

Geceleri bilinmezlik aleminden gelip erkek çocukları vurarak öldürür veya kaçırr. Girdiği evdeki çocuk ölür. Kırkı çıkmamış çocuğun üzerinden geçtiğinde bebek kapkara kesilip ölür. Altı aylık olmamış çocuğu ise gagalarıyla öldürür. Çocuklara boğazlarından vurur. Onu yakalayan kişi Şeşe Anası veya Şeşe Atası olur. Böylece diğer Şeşe Kuşlarının zarar verdiği çocukları iyileştirebilir. Yarasa, **Şeşe Kuşu** olarak bilinir ve ondan sakınılır. Ondan korunmak için dış kapının üzerine öldürülmüş **Yarasa** asılır, **Yarasa Kanadı** ile hamile kadına su verilir. Yarasaı öldüren kimse **Şeşe Anası** olarak bilinir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Şeşe:** (*Şeş/Çeş*). Eski Türkçede Soca/Soyav/Sücö (Moğolca Sojo/Soco), Tunguzcada Süce sözcükleri iğne, gaga, boynuz gibi anlamlara gelir. Süke ve Şüke sözcükleri ise keskin aletleri ifade etmekte kullanılır.

ŞİMİLTEY HANIM: *Yeraltı Tanrıçası.*

Eşdeğer: ŞEBELDEY (SİBİLDEY) HANIM

Cehennem ve yeraltındaki tüm olağandışı varlıklar onun hükmü altındadır. Yer altı alemiyle bağlantılı olan tüm kadın şamanlara önderlik eder. Çok uzun bakır bir gagası vardır. İstedğinde bulutların arkasına uçabilir. Altay efsanelerine göre yeraltının sahibi, yer altı alemine bağlı tüm kadın şamanların lideridir. Ölüp dirilmeler halindeki zaman döngüsünü evrenin düzenini simgeler. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Şimiltey:** (*Şim/Çim*). Moğolca Şim sözcüğü herhangi bir şeyin özünü, Şime ise gürültüyü ifade eder. Kelimenin sonundaki -tay/-tey ekinden toplayıcılık, kapsayıcılık yönü olduğu da anlaşılmaktadır.

ŞINGAY HAN: *Kargaşa Tanrısı.*

Eşdeğer: ÇINGAY (ŞINAY) HAN

Yeryüzünde kargaşa çıkarır. Karışıklığa sebebiyet verir. Erlik Han'ın oğludur. Her yeri alt üst eden olarak tanımlanır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Şingay:** (*Şin/Çin*). Çingar (gürültü) kelimesiyle aynı kökten gelir. Çin gerçeklik anlamı da taşır.

ŞUBAR: *Söylencesel At.*

Eşdeğer: ÇUBAR

Bayşubar veya **Kökşubar** olarak da bilinir. Alpamış Han'ın atıdır. Sıradışı özellikleri vardır. Türk söylencelerindeki olağanüstü atların özelliklerinin tamamını taşır. Uçabilir, konuşur, sahibini önceden uyarır, yaralıyken yalnız bırakmaz, bir aylık yolu bir günde gider, sahibinin ne durumda olduğunu hissederek ona göre davranır. Altın yeleli, gümüş üzüngili, kuyruğu dokuz örgülü, dokuz kolanlı olarak betimlenir. Atası sudan çıkmadır. Çok renkli. Üstünde küçük lekecikler şeklinde yuvarlak noktalar bulunan eşyaya yapıta, hayvana "çubar" denir. Çilli insanlara şaka olsun diye söylenir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Şubar:** (*Çap/Çup/Şub*). Hızlı gitmek anlamı içerir. Çapmak (hızlı gitmek, at sürmek) fiili ile aynı kökten gelir. Türkçe Çubar, Moğolca Çabdar, Buryatça Sabıdar sözcüğü boz renk ifade eder.

ŞULBUS: *Cadı.*

Eşdeğer: ŞULBIS, ÇULMUS, ÇULBUS, ÇULBIS

Moğolca: ŞULMUS, ŞULMAS, ŞULMA, ŞULMO, SOLMOS, SILMUS, SULMI

Ne yaşlanan, ne çoğalan, ne ölen yaşlı bir kadındır. Tüm gücü kızıl saçlarındadır. Adları bazen Mangus ile birlikte anılır. Bazen de Mangus'un annesi olarak gösterilir. Derin mağaralarda yaşarlar. Kılıktan kılığa bürünürler. Erkek olanlarına da rastlanabilir. Erkek ve kadın şulbuslar birbirlerini öldürürler. Şul, Çul kökü Türkçedeki Çol kökü ile bağlantılıdır. Çolak kelimesi eksiklik ifade eder. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Şulmus:** (*Çol/Çul/Şul*). Yarımlık, eksiklik ve hastalık bildirir. Eski Moğolca Şeytan anlamına gelen Şimnus/Şimnu/Şumnu sözcükleriyle de alakalı görünmektedir.

(*Bakınız: MONGUS*)

ŞÜLGEN HAN: *Söylencesel Hakan.*

Sular Diyarının hakanıdır. Bazen Ural Han'ın kardeşi olarak gösterilir. Ağgözlü ve hırslıdır. Kardeşi ise tokgözlü ve yardımseverdir. Kızının adı ise **Nerkez'**dir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Şülgen:** (*Şül/Çül*). Moğolca Şült ve Sülükey sözcükleri, sıvı ve akışkanlık ifade eder. Kalmukçada Şülke ve Kızgca Şilekey de benzer anlamlara sahiptir.

ŞÜRELE: *Yarım Cin.*

Eşdeğer: ŞÜRELİ, ŞURALA, ÇURALA, ÇÜRELE

Tek gözlü, tek kollu, tek bacaklıdır. Ormanlarda dolaşır. Vücudu kılı ve her yanı tırnaklarla kaplıdır. Eski Bulgarlarda **Şürelî Han** adıyla Ölüm Tanrısı konumundadır. Alnının ortasında tek boynuzu olduğu söylenir. Oğuz Kağan destanında gergedan (Kıyat, Kanda) olarak geçen canlı daha ilkel dönemlerde olasılıkla bu varlıktır. Kadın veya erkek olabilir, ormanlarda sürü sürü ve ailecek otururlar. İnsan gibi konuşurlar, biraz eğilerek yürürler. Ormanda yolunu kaybedenleri iyice şaşırtıp en kuytu köşelere götürürler. Güneş doğarken veya batarken görünebilir. O, orman yolunda insanın karşısına çıkar ve yolu şaşırdığını söyleyip ağlar, yardım ister. Yardım etmeye çalışan insanoğlunu da ormanın hiç bilinmeyen köşesine götürür, fakat ormana yalnız gelmeyen veya yanında köpek olan birinin yolunu asla kesmez. Bu yaratığın ilginç bir alışkanlığı vardır: Kendisi soru sormayı sevse de hiçbir zaman ona sorulan soruları yanıtlamaz. Parmakları, ağaç budakları gibi eğri büğrü ve tüysüzdür ve yaşadığı sürece parmaklarını birkaç kere değiştirir. Çok hızlı koşar ve gövdesi de ağaca benzediği için ağaçlar arasından fark edilmez. Giysileri ve ayakkabıları ters giymek ya da gidilen yolu gizlemek için geriye yürümek gerekir, çünkü öyle yapınca Şürele ters tarafa koşar. Sudan çok korktuğu için ondan kurtulmak isteyen bir insanın akarsuya doğru koşması gerekir. Şürele "Suyun başı ne tarafta?" diye sorarsa, ona suyun aktığı taraf gösterilmelidir. Tatar Türklerince kullanılan "Şürele'ye suyun başını göstermek" deyişi, en kurnaz insanları bile aldatmayı anlatır. Anadoludaki Şeytana papucunu ters giydirmek sözü ile de bağlantılı ve benzerdir. Bu cinin bir özelliği de ata binmeyi çok sevmesidir. At sürüsünün içinden en iyi atı seçer ve onun üzerine binip gün boyu koşturup oynar. Ormanda yalnız gezmenin sakıncalarını içeren bir varlıktır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Şürele:** (*Çor/Şor/Şür*). Eksik yarım demektir. Korkmak anlamı içerir. Çuvaşçada beyazlık ve yarımlık anlamları olan Çüre/Şüre sözcüğü vardır. Bazı lehçelerde Sura/Şura sözcüğü beyaz veya sarı renk belirtir ki bu varlığın bu renklerde olduğunun düşünülmesiyle de ilgilidir.

"T" Harfi İçin Aşağıdaki Sayfanın Başına Geçiniz...

TSS

**LÜTFEN, BU YAPITIN DAĞITILMASINA
YARDIMCI OLUN...**

TALAY HAN: *Okyanus Tanrısı.*

Eşdeğer: DALAY HAN

Okyanuslar ve denizler onun sorumluluğundadır. 19 denizin birleştiği yerde yaşar. Denizleri ve okyanusları yönetir. İçindeki canlıları korur. Yaşlı ve uzun beyaz bıyıkları olan bir adam görünümündedir. İsteddiği zaman devasa bir balık (balina) biçimine girebilir. Denizlerin yükselip alçalmasına (gel-git) karar verir. Moğol Budizmi ile yakın ilişki içinde bulunan Tibet Budizminin (Lamaizm) manevi önderi olan kişilere verilen Dalai Blama (Dalay Lama) ünvanının ilk sözcüğü Moğolcadan Tibetçeye geçmiştir ve Okyanus anlamı taşır. Okyanus kadar engin bir bilgeliği ve şafkati anlatmak için kullanılır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Talay:** (*Tal/Dal*). Talmak, Dalmak fiilinden gelir. Enginlik, derinlik, sonsuzluk anlamları vardır. Talaz kelimesi dalga demektir. **Taluy** veya **Daluy** ise okyanus anlamına gelir.

TAMAĞ: *Cehennem.*

Eşdeğer: TAMU, TAMUK

Moğolca: TAM

Öldükten sonra suçluların cezalandırılmak üzere gittiği yer. İslam inancıyla birlikte geniş betimlemeler yapılmış ve nasıl bir yer olduğu hakkında değişik fikirler ileri sürülmüştür. Fakat tüm görüşlerdeki ortak nokta Ateş ile ilgili olduğudur. Hakaslarda Cehennemi yöneten **Tamı Han** adlı bir Tanrının varlığından söz edilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Tamağ:** (*Tam/Dam*). Kapalı yer demektir. Karanlık anlamı vardır. Sanskritçe (Eski Hintçe) Tamas (karanlık) sözcüğü ile de bağlantılı olduğu söylenir. Moğolca ve Tunguzca Tama sözcüğü toplanmak, bir araya gelmek manaları içerir. Türkçede Tam kökü yakmak anlamı da taşır ve Tamız, Tamur gibi sözcükler bu anlamı ihtiva eder. Kuyu biçimindeki fırını ifade eden Arapça Tandır/Tandur sözcüğünün aslında Türkçede Tamdur biçimiyle zaten varolduğu ve benzeşim yoluyla dönüştüğü de bu bağlamda öne sürülebilir.

(*Karşıt:* UÇMAĞ)

(*Bakınız:* KAZIRGAN)

TAMMUZ HAN: *Bereket Tanrısı.*

Eşdeğer: TAMIZ (TAMUS, TAMMUS, TAMIS, DUMUZ, DUMIS) HAN

Sümer kökenlidir. Türk coğrafyasının büyük kısmında adı yaz aylarından birisine verilir; Temmuz, Tamız, Tamis gibi... Çoğu zaman Ahır hayvanlarının ve/veya Çobanların ya da kırsal hayatın, ekinlerin ve hasadın koruyucusu olarak görülür. Damızlık sözcüğü, Damız (ahır) sözcüğüyle olduğu kadar bu isimle de bağlantılıdır ve Tamız Han için ayrılan hayvan demektir. Sümer mitolojisinde çoban görünümü olarak betimlenir. Sümerce adı Dumuzi, 12 Hayvanlı takvimde de yer alan Domuz ile

bağlantılı olabilir ve bu konuda net bir şey söylemek mümkün değildir. Ünü tüm Ortadoğuya yayılmıştır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Tammuz:** (*Tam/Dam*). Sümerlerde Dumuzı veya Damuzı olarak yer alır ve anlamı güvenilir veya oğul demektir. Türkçe de Dam/Tam yani ahır ile bağlantılı bir anlam kazanmıştır.

TANÇULPAN HANIM: *Orman Tanrıçası.*

Orman Tanrısının kızı veya torunu olarak bilinir. Omzuna yeşil şal örter. Rüzgardan daha hafif bir elbisesi vardır ve tüm vücudu görünür. Başında çiçeklerden bir çelenk vardır. Neşeli bir genç kızdır. Şafak sökerken gezer ve Çolpan ile de akrabadır. Macarların şafak Tanrıçası Hajnal Anyácska'yı akla getirmektedir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Tançulpan:** Tan + Çolpan

TANHA HAN: *Kader Tanrısı.*

Kişioğlunun doğumundan itibaren onun kaderine hükmeder ve davranışlarını kayıt altına alır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Tanha:** (*Dan/Tan*). Şaşırmak, hayret etmek anlamları vardır. Tanımak (Moğolca Tanıh) fiilleriyle de ilgilidir. Eski Türkçe, Moğolca ve hatta Tunguz-Mançu dillerinde saymak, hesaplamak, bilmek, bilgi sahibi olmak anlamları içeren bir köktür.

TANLA: *Mucize.*

Eşdeğer: TANLAĞI

Akıl almaz, mantıkla açıklanamayan olay. Örneğin; Hz. Muhammed'in ayı ortadan ikiye yarması. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Tanla:** (*Dan/Tan*). Şaşırmak, hayret etmek anlamları vardır. (*Eşanlam:* TANSIK)

TANRI: *İlah.*

Eşdeğer: TENRİ, TENGRİ

Moğolca: **TENGİR, TENER**

İnsanüstü ve insanlar üzerinde egemenliği olan varlık. Yaratıcı. Değişik Türk topluluklarında, Tangrı, Tengri, Tengere, Tangara, Tenegere, Tengir şeklinde kullanılır. Tarı, Teyri gibi söyleyişler de mevcuttur. İslamiyetle birlikte tek Tanrı'yı nitelemekte de kullanılmaya başlanmıştır. Ulu Teyri, Han Tengri gibi ifadeler sıklıkla geçer. Bazı Türk boylarında İyeler (koruyucu ruhlar) için de kullanılır; Su Teyrisi, Yer Teyrisi gibi. Aslında evrenin her yanındaki bu ruhlar bir bütündür ve birbirine bağlıdır. Verilen isimler bir sembolden ibarettir. İslam öncesi Tanrıçılık (Tengricilik) biçiminde sistematik bir yapıya sahip olarak tüm toplumsal hayata işlemiştir. İslamiyetle birlikte tek ve mutlak yaratıcı güç olarak ve başka hiçbir varlığa özgülenemeyecek ve paylaşamayacak bir adla "Allah" sözcüğü kabul görmüştür. Türkler Tanrıların isimlerinin sonuna Toyun veya Batır sıfatlarını getirirken, Moğollar daha çok Sagan (Sagağan) "Beyaz", Ulan (Ulağan) "Kızıl" sıfatını kullanırlar. İslamda Allah(c.c)'ın 99 isimi vardır. Türklerin kutsal rakamı olan 9 ile bağlantılı olduğu için Türklerde çok büyük ilgi görmüştür. Etrüsklerde Thanr adlı diğer tanrıların doğumunda rol oynayan üstün bir Tanrı vardır. Moğolların **Hühe Münhe Tengeri**, Türklerin ise **Köke Möngke Tengri** yani "Sonsuz Gök Tanrı" şeklindeki tanımlamaları Tanrı anlayışlarını özet olarak ortaya koymaktadır. Türklerdeki halk kültüründe önemli bir yer tutan Tanrılar zaten ayrıntılı olarak verilmiştir, ikinci derece denebilecek bazı Tanrılar ise şunlardır:

1. **Abıyaş Han:** Yaşam Tanrısı. İnsanları ve canlıları yönetip yönlendirir.
2. **Adagalı (Adagalah) Han:** Fitne Tanrısı. Yeryüzünde bozgunculuk yapar.
3. **Adanı Han:** İyilik Tanrısı. İnsanlara iyilikler yapar.
4. **Albotay Han:** Gezgin Tanrısı. Yolculara yardım eder.
5. **Ancasın Han:** Yıldırım Tanrısı. Şimşekler ve yıldırımlar çaktırır.
6. **Apsatı Han:** Av Tanrısı. Vahşi hayvanların da koruyucusudur.
7. **Artık Han:** Yol Tanrısı. Yolculara yardım eder.
8. **Aştotur Han:** Çoban Tanrısı. Çobanları vahşi hatvanlardan korur.
9. **Aymuş Han:** Çoban Tanrısı. Çobanları korur.
10. **Avlı Han:** Dağ Tanrısı. Avlı Barkan olarak da söylenir.
11. **Babıray Han:** İyilik Tanrısı. İyi insanları koruyup kollar.
12. **Barula (Barallak) Han:** Orman Tanrısı. Avcılar ateş yakar ona saçı yaparlar.
13. **Basan Han:** İyilik Tanrısı. Su ruhlarıyla bağlantılıdır.
14. **Buğomça Hanım:** Yol Tanrıçası. Uzaklara giden yolların koruyucu ruhudur.
15. **Cabağan (Cabaha) Han:** Hastalık Tanrısı. Onmaz dertlere ve marazlara neden olur.
16. **Canday Han:** Sakatlık Tanrısı. Kol, bacak hastalıkları verir.
17. **Cebelek Hanım:** Kötülük Tanrıçası. İnsanları yolundan çevirir. "Yer Kulaklı" olarak anılır.
18. **Cerde Han:** Ev Tanrısı. Evi ve aileyi korur.
19. **Cınıs (Çınıs) Han:** Yasa Tanrısı. Dünyanın yönetilmesi için gerekli yasaları koyar.
20. **Cöhögöy (Cöğöy) Han:** At Tanrısı. Atların koruyucusudur.
21. **Cöllörü Han:** Yeraltı Tanrısı. Eline düşenler bir daha geri dönemezler.
22. **Çaçlı Hanım:** Ev Tanrıçası. Evi ve aileyi korur.
23. **Çayan (Şayan) Han:** Gökyüzü Tanrısı. Yeryüzünün düzenini sağlar.
24. **Çoğonah (Çuğonah) Hanım:** Hastalık Tanrıçası. İnsanları hasta eder.
25. **Çomparaş (Çamparas) Hanım:** Uyku Tanrıçası. Uyuyamayanlar kendisinden yardım ister.
26. **Çokku Hanım:** Dilek Tanrısı. Kendisinden dilek dilenir.
27. **Çoppa Han:** Ekin Tanrısı. Ekinlerin bol olmasını sağlar.
28. **Çuğoran (Çuğorağan) Han:** Şeytanların yöneticisidir. İnsanları şeytan kılığına sokabilir.
29. **Çuppakan Hanım:** Gök Tanrıçası. Göklerin düzenini sağlar.
30. **Duguy Han:** Haberci Tanrısı. Tanrıların haberlerini insanlara getirir.
31. **Eder Han:** İyilik Tanrısı. İyi ve güzel işlerin yapılmasını sağlar.
32. **Elez Hanım:** Bekaret Tanrıçası. Bekaretini ve iffetini koruyan kızlara yardımcı olur.
33. **Erirey Han:** Ürün Tanrısı. Tarladaki hasadı korur.
34. **Eyke (Öyke) Hanım:** Kadın Tanrıçası. Günlük ev işlerinde kazalardan korur.
35. **Gölpön Han:** Koyun Tanrısı. Koyunları korur.
36. **Hagdan Han:** Kamburluk Tanrısı. Bel bükülmesi ve kamburluk gönderir.
37. **Harabil Han:** Yeraltı Tanrısı. Yeraltındaki bazı kötü ruhların önderidir.
38. **İndirbey Han:** Av Tanrısı. Av hayvanlarını korur.
39. **Kagır (Kağar) Han:** Elçi Tanrısı. Ülgen ve Erlik arasında elçilik yapar.
40. **Karakçı Han:** Cehennem Tanrısı. Matman Karakçı olarak anılır.
41. **Kayadan (Keyden) Han:** Kuvvet Tanrısı. Kuvveti sembolize eder.
42. **Kayırnar (Kaynar) Han:** Güneş Tanrısı. Güneşin ışıklarının çoğalmasını sağlar.
43. **Kemisken Hanım:** Göl Tanrıçası. Göllerin koruyuculuğunu yapar.
44. **Kıskıydana Hanım:** Kötülük Tanrıçası. Abasaların kızıdır.
45. **Kollu Han:** At Tanrısı. İskit kökenlidir. Balkarlarda bu adda bir bayram vardır.

46. **Korı (Korıy) Han:** Rüzgar Tanrısı. Rüzgarlara yön verir.
47. **Koylusan Hanım:** Gök Tanrıçası. Gökleri yönetir.
48. **Köbölök Han:** Ölüm Tanrısı. İnsanların canını alır. Bakır burunludur. Kızıl bir atı vardır.
49. **Kudustay Han:** Rehin Tanrısı. Bu adda üç kardeşirler (Bur, Tas, Vot). İnsanları kaçırlar.
50. **Kürmüş Han:** Ev Tanrısı. Evi ve içindeki aileyi korur. Ailenin devamını sağlar.
51. **Lovun Han:** Yeraltı Tanrısı. Yeryüzüne kötü ruhlar gönderir.
52. **Mansar Han:** İyilik Tanrısı. İyi işler yapanları ödüllendirir.
53. **Matmas Han:** Kainat Tanrısı. Ülgen tarafından evrenden sorumlu kılınmıştır.
54. **Mohol Han:** Yol Tanrısı. Yola çıkanlar kendisine dua ederler.
55. **Mucara Han:** Yoksullar Tanrısı. Yoksul insanları korur.
56. **Nalban Hanım:** Gökyüzü Tanrıçası. Gökyüzünün düzgün işlemesini sağlar.
57. **Odiğin (Odon) Han:** Yasa Tanrısı. Dünyanın yönetilmesinde gerekli yasaları düzenler.
58. **Ohol Han:** Vahşet Tanrısı. Yeryüzünde büyük kırımlara sebebiyet verir.
59. **Okto Han:** Dağ Tanrısı. Dağların ve dağlarda yaşayan canlıların koruyuculuğunu yapar.
60. **Orangay Han:** Yaratıcı Tanrı. Canlıları yaratır ve doğadaki yerlerini belirler.
61. **Ovcay Han:** Bereket Tanrısı. Ürünlerin bol olmasını sağlar.
62. **Ovsal Han:** Hastalık Tanrısı. Hayvanları hastalandırır. Yalnız kadınlara musallat olur.
63. **Oymon Hanım:** Bitki Tanrıçası. Bitkileri korur ve onlara can verir.
64. **Oysul Han:** Deve Tanrısı. Develeri korur.
65. **Ozay Han:** Bereket Tanrısı. Her tarafta bolluk olmasını sağlar.
66. **Perbi Han:** İyilik Tanrısı. Hakkında çok fazla bilgi yoktur.
67. **Pınçu Han:** İyilik Tanrısı. İyilikler yaptığı söylenir.
68. **Puysa Han:** İyilik Tanrısı. Herkesin iyiliğini ister.
69. **Sabıray Han:** Yazgı Tanrısı. İnsanların geleceği hakkında karar verir. Yeraltında yaşar.
70. **Sangır Han:** Av Tanrısı. Kızdığında ormanları yakıp, av hayvanlarını kaçırdığı söylenir.
71. **Saradıman Hanım:** İyilik Tanrıçası. Demirci Tanrıçası olarak da görülür.
72. **Sarasan Han:** Soğuk Tanrısı. Kışın soğuklara neden olur.
73. **Tabıt (Tabı) Han:** Koruyucu Tanrı. İnsanların ve evin koruyuculuğunu yapar.
74. **Taşgaşı Han:** Kismet Tanrısı. İnsanların kismetini belirler. Çok güçlü ve keldir.
75. **Tayçu (Tayçı) Han:** At yavrularını (veya boğaları) koruduğu söylenir.
76. **Tıday (Dıday Han):** Güven Tanrısı. Korku anında adı söylenir.
77. **Tımmıl (Dımmıl) Han:** Tahıl Tanrısı. Aynı adı taşıyan bir ekmek türü vardır.
78. **Tiribel Han:** Tahıl Tanrısı. Ekinleri ve ziraatçileri korur.
79. **Toktur Han:** Avcı Tanrısı. Avcıları korur.
80. **Tukbaş Hanım:** Kadın Tanrıçası. Kadınları ve evi korur.
81. **Tuğulbay (Tukulbay Han):** Av Tanrısı. Avcıları korur.
82. **Turay Han:** Kötülük Tanrısı. Abasılar arasında sayılır.
83. **Tuşkun Han:** Korku Tanrısı. İnsanlara korku ve panik verir.
84. **Tünböri (Tunburı) Han:** Yeraltı Tanrısı. Yeraltındaki karanlık suların tanrısıdır.
85. **Türün Han:** Cehennem Tanrısı. Cehennemi yönetir.
86. **Tüsümel Han:** Yeraltı Tanrısı. Kötülükler yaptığı söylenir.
87. **Tüşülü Han:** Kötülük Tanrısı. İnsanları kötülük yapmaya iter.
88. **Ubahalah Hanım:** Hastalık Tanrıçası. İnsanlarda ve hayvanlarda hastalıklara neden olur.
89. **Uhhan Han:** Ateş Tanrısı. Ev ateşini ve ocağı korur.
90. **Urbalcın Han:** Kavga Tanrısı. Yeraltındaki bazı kötü ruhların önderidir.

91. **Uslo Han:** Doğa Tanrısı. Dağları ve doğadaki canlıları korur.
92. **Uya Han:** Kötülük Tanrısı. Çorak Uya adıyla anılır.
93. **Üygül Han:** İyilik Tanrısı. Yüceliği, üstünlüğü ve büyüklüğü sembolize eder.
94. **Üygen Hanım:** İffet Tanrıçası. Namuslu insanları özellikle iffetli kadınları korur.
95. **Yabır Han:** İyilik Tanrısı. İğın onun özü olduğu söylenir.
96. **Yalanaş Han:** Esinti Tanrısı. Harman savuranlar ona dua ederler ve şarkı ile çağırırlar.
97. **Yapkara Han:** Hizmet Tanrısı. Ülgen'in yardımcısıdır ve onun emirlerini yerine getirir.
98. **Yatman Han:** Rüzgar Tanrısı. Rüzgarları estiren koruyucu ruhtur.
99. **Yezim Han:** Soğuk Tanrısı. Yeryüzüne soğuk getirir.

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

Türkçe ile bağlantılı olabilecek Moğollardaki belli başlı Tanrılar ise şu şekildedir:

1. **Yurul Han:** Diğer büyük Tanrılarının atasıdır. İyilik Tanrısı olarak geçer.
2. **Ekhe Hatun:** Yurul Han'ın eşidir. Diğer büyük Tanrılarının anasıdır.
3. **Golto Han:** 1000 Burhan Tanrısı. Bu iyi ruhları yönetir.
4. **Manzan Hatun:** 55 Batı Tanrısının anasıdır.
5. **Mayas Hatun:** 44 Doğu Tanrısının anasıdır.
6. **Sargay (Şargay) Han:** Dağ Tanrısı. Dağlarda yaşar.
7. **Ugal Han:** Gökuşağı Tanrısı. Şamanların gökuşağından geçişine yardım eder.
8. **Bulur Han:** Yaşlılar Tanrısı. Yaşlıları korur.
9. **Udaga Han:** Su Tanrısı. Su kaynaklarını korur.
10. **Gutar Han:** Kader Tanrısı. Kut kelimesi ile ilgilidir.
11. **Gerel Han:** Şelale Tanrısı. Şelalerin suyunun çok olmasını sağlar.
12. **Boşintoy Han:** Demirci Tanrısı. Demircilere yardımcı olur, kuvvet verir.
13. **Sahaday Han:** Yangın Tanrısı. Çakmaktaşı, çelik ve çirayı korur.
14. **Urag Han:** Kuğu Tanrısı. Kuğuları korur ve kuğu kılığına girer.
15. **Hun Han:** Gölgele Tanrısı. İnsan gölgelerinin oluşmasını o sağlar.
16. **Oyodol Han:** Ayna Tanrısı. Aynalara koruyucu ruhlar gönderir.
17. **Somol Han:** Yanardağ Tanrısı. Yanardağları o patlatır.
18. **Boğomo Han:** Salgın Tanrısı. Salgın hastalıkları yeryüzüne yayar.
19. **Ürgese Han:** Hile Tanrısı. İnsanların hile yapıp birbirlerini aldatmalarını sağlar.
20. **Yogotor Hatun:** Çiftçi Tanrıçası. Çiftçileri ve ürünlerini korur.
21. **Sahal Hatun:** Ateş Tanrıçası. Yeryüzünde yangınlara neden olur.
22. **Sahaday Han:** Ateş Tanrısı. Sahal Hatun'un eşidir.
23. **Hüherdey (Hohoday) Han:** Şimşek Tanrısı. Hüherdey'in abisidir.
24. **Hültay Han:** Yıldırım Tanrıçası. Hültay'ın kızkardeşidir.
25. **Helin Han:** Enerji Tanrısı. İnsan ruhuna enerji sağlar.
26. **Manhan (Mana) Han:** Hayvanlar Tanrısı. Ahır hayvanlarını korur.
27. **Daban Hatun:** Demirci Tanrıçası. Demirci Ocaklarını korur.
28. **Sesegen Hatun:** Güz Tanrıçası. Sebdeg'in kızıdır.
29. **Sebdeg Han:** Kış Tanrısı. Buz ile temsil edilir. Sesegen'in babasıdır.
30. **Golomto Han:** Ocak Tanrısı. Ocağı ve ateşi korur.
31. **Gücer Han:** Yalan ve İftira Tanrısı. İnsanların yalan ve asılsız sözler söylemesini sağlar.
32. **Dayan Han:** Mağara Tanrısı. Kainat anlamında da kullanılır.
33. **Hangay Han:** Geyik Tanrısı. Ak bir geyik olarak betimlenir.

34. **Manan Han:** Sis Tanrısı. Yeryüzüne sisleri o gönderir. Aslında aynı adlı üç kişidirler.
35. **Uran Han:** Oyun Tanrısı. Oyuncuların koruyucusudur.
36. **Homon Han:** Yaratıcı Tanrı. Yeryüzünde yaşanan olaylar onun denetimindedir.
37. **Budargu Han:** Kar Tanrısı. Kışın kar yağmasını sağlar.
38. **Hürey Han:** Soy Tanrısı. Oymakları korur.
39. **Bumal Han:** Göktaşı Tanrısı. Göktaşlarından sorumludur.
40. **Nercer Han:** Şimşek Tanrısı. Şimşekler çaktırır.
41. **Zayan Han:** Başarı Tanrısı. Çalışan insanların başarılı olmasını sağlar.
42. **Dun Han:** Yağ Tanrısı. Tereyağını insanlara o armağan etmiştir.
43. **Amitay Han:** Kurul Tanrısı. Yaşlılar kurulunu korur ve doğru kararlar almalarını sağlar.
44. **İsihi Han:** Bereket Tanrısı. Yeryüzüne bolluk ve bereket gönderir.
45. **Loson Han:** Su Tanrısı. Lus adlı su ruhları kendisine bağlıdır.
46. **Hundarı Han:** Evlilik Tanrısı. Evlenen çiftleri korur ve imkanlarının artmasını sağlar.
47. **Tarıla Han:** Alinyazısı Tanrısı. İnsanların yazgılarını belirler.
48. **Şibengeni Han:** Canlılar Tanrısı. Yeryüzündeki canlıları yaratır.
49. **Ang Han:** Varlık Tanrısı. Yeryüzündeki tüm varlığın düzenini temsil eder.
50. **Sombov Han:** Yeryüzü Tanrısı. Angır adlı kuşun getirdiği toprakla karaları yaratmıştır.
51. **Zayahung Han:** Bilgelik Tanrısı. Kirpi şeklinde betimlenir.
52. **Soldong Han:** Tan Tanrısı. Doru at şeklinde olduğu söylenir.
53. **Mayılğan Hatun:** Cennet Tanrıçası. Cennetteki canlılara her tür imkanı sağlar.
54. **Budung Hatun:** Sis Tanrıçası. Sislerin içerisinde yaşar.
55. **Tungak Han:** Kabile Tanrısı. Moğol kabilelerinin beylerinin başında bulunur.
56. **Manha Han:** Keşişler Tanrısı. Keşişlerin koruyucusu olarak görülür.
57. **Şerem Han:** Hastalık Tanrısı. İnsanlara hastalık verir.
58. **Abarga Han:** Hastalık Tanrısı. İnsanlara hastalık verir.
59. **Lobsogoldoy Han:** Hastalık Tanrısı. İnsanlara hastalık verir.
60. **Gohon Hatun:** Güzellik Tanrıçası. Naran Gohon yani Güneş güzeli olarak anılır.
61. **Yonhoboy Hatun:** Hastalık Tanrıçası. Bu ada sahip birkaç kızkardeşirler.
62. **Maha Han:** Et Tanrısı. Kurban Tanrısı olabilir.
63. **Arban Han:** Tıp Tanrısı. Aynı adda dokuz kişidirler.
64. **Suhan Han:** Kan Tanrısı. Aynı ada sahip 13 kişidirler.
65. **Zülhe Han:** Savaş Tanrısı. Savaşçılara yardım eder.
66. **Bısalgan Han:** Nehir Tanrısı. Irmaklarda yaşar.
67. **Mender Han:** Dolu Tanrısı. Dolu yağmasını sağlar.
68. **Oyır (Uyır) Han:** Meyve Tanrısı. Meyveleri olgunlaştırır.
69. **Zala Han:** Bitki Tanrısı. Bitki örtüsünü yeşertir.
70. **Hacır Han:** Kemik Tanrısı. İnsanların soylarını belirler.
71. **Halhın Han:** Rüzgar Tanrısı. Bu adda dört Tanrı vardır, dört büyük rüzgarı yönetirler.
72. **Emerse Han:** Meltem Tanrısı. Bu adda dört Tanrı vardır, dört meltem rüzgarını yönetirler.
73. **Ohiru Han:** Giysi Tanrısı. İnsanlara ve şamanlar giysi verir.
74. **Üden Han:** Kapı Tanrısı. Evlerin kapılarını ve yeraltına giden geçidi korur.
75. **Bolingud Han:** Ozan Tanrısı. Şairlerin ve ozanların koruyucusudur.
76. **Godlı Han:** Hayvan Tanrısı. Evcil hayvanları korur.
77. **Uhin Hatun:** Hastalık Tanrıçası. Kadın hastalıklarını verir.
78. **Gug Han:** Zaman Tanrısı. Zamanı yönetir.

79. **Tad Han:** Geyik Tanrısı. Rengeyiklerini korur.
80. **Dülen Han:** Işık Tanrısı. Gökyüzü ışıklarını “aurora” ortaya çıkarır.
81. **Erin Han:** Aşk Tanrısı. Erkeklerin gönlüne sevgi verir. Hanı Hatun ile birlikte anılır.
82. **Hanı Hatun:** Aşk Tanrıçası. Kadınların gönlüne sevgi verir. Erin Han ile birlikte anılır.
83. **Gere Hatun:** Ev Tanrıçası. Bilgelik sahibidir. Bazen Ülgen’in karısı olduğu söylenir.
84. **Habata Han:** Işık Tanrısı. Habata Gerel (Aydınlık Habata) olarak anılır.
85. **Gurusa Han:** Balıkçı Tanrısı. Karısının adı da aynıdır.
86. **Gurusa Hatun:** Balıkçı Tanrıçası. Kocasının adı da aynıdır.
87. **Zala Han:** Çocuk Tanrısı. Çocukları korumak için yeryüzüne iner.
88. **Elbite Han:** Kıskançlık Tanrısı. Diğer Tanrıları kıskandığı söylenir.
89. **Kurkil Han:** Yaratıcı Tanrı. Yeryüzündeki canlıları yaratır.

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Tanrı:** (Dan/Tan). Şaşırmak, hayret etmek anlamları vardır. Sümerce kökenlidir. Sümercede Dingir veya Tingir olarak yer alır. Tanımak, tan gibi sözcüklerle bağlantılıdır. Eski Türkçe, Moğolca ve hatta Tunguz-Mançu dillerinde saymak, hesaplamak, bilmek, bilgi sahibi olmak anlamları içeren bir köktür. Moğolca Tenreh fiili güçlendirmek manası taşır.

(Bakınız: BAR, OĞAN, KUDAY, TURA)

TANRIDAĞI : Kutlu Dağ.

Eşdeğer: TENGRİTAV, TANGARATAĞ veya TANRIDAĞLARI, TANGRITAVLAR

Çok eski dönemlerden beri, kutsanarak, Tanrı tarafından yalnızca Türklere tahsis edildiğine inanılan ve halen kutlu kabul edilen sıradağların genel adı. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Tanrıdağı:** Tanrı + Dağ

TANRIÇA: İlahe.

Çoktanrılı inançlarda Dişi Tanrı. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Tanrıça:** (Dan/Tan). Şaşırmak, hayret etmek anlamları vardır. Sümerce kökenlidir. Sümercede Dingir veya Tingir olarak yer alır. Tanımak, tan gibi sözcüklerle bağlantılıdır. Eski Türkçe, Moğolca ve hatta Tunguz-Mançu dillerinde saymak, hesaplamak, bilmek, bilgi sahibi olmak anlamları içeren bir köktür.

Açıklama: Türk dilinde -ça ve -çe eki ile dişil sözcükler üretilmesi pek yaygın değildir. Bu ek aslında küçültme eki olarak kullanılır. İl ve İlçe gibi... Türkçede asıl cinsiyet eki -an ve -en ekidir. Ve bu ek tamamen yansız olarak cinsiyeti tersine çevirir. Örneğin:

- **Bay ve Bayan:** Efendi ve Hanımefendi
- **Kız ve Kızan:** Kız Evlat ve Erkek Evlat
- **Çav ve Çavan:** Eril Organ ve Dişil Organ
- **Ök ve Öken:** Anne ve Baba

Türkçede dişil sözcükler türetmek için kullanılan bir yol (çok sık olmasa da) –ım –im ekidir.

- **Han ve Hanım:** Kral ve Kraliçe
- **Beğ ve Begüm:** Ağa ve Hanımağa

Yine de Tanrıça sözcüğünün türetiliş biçiminin aşağıdaki örneklere de uygun olduğu söylenebilir.

- **Kıral (Kral) ve Kıralça (Kraliçe):** Melik ve Melike
- **Tigin ve Tiginçe:** Prens ve Prenses

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

TANSİK: *Mucize.*

Eşdeğer: TANSI, DANSI, DANSIK

Akıl almaz, mantıkla açıklanamayan olay. Aklın alamayacağı, şaşırtıcı, olağanüstü olay. Genelde Peygamberler tarafından, ancak Tanrının izniyle gerçekleştirildiğine inanılır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Tansık:** (*Dan/Tan.*) Şaşırmak, hayret etmek anlamları vardır.

(*Eşanlam:* TANLA)

TAPDUK HAN: *Söylencesel Kahraman.*

Eşdeğer: TAPDIK (TAPTİK, TAPTUK) HAN

Kötücül varlıkları temizlemek için gökten yere indiğine inanılan efsane kahramanıdır. Yunus Emre'nin şeyhi olan Tapduk Emre'nin adının buradan geliyor olması muhtemeldir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Tapdik:** (*Tap*). İnanmak, kulluk etmek anlamları vardır. Bu kelimeyle aynı kökten gelen Tapu sözcüğü, güven ve belirli bir hakkı göstermesi bakımından dikkate değerdir.

TAPINAK: *Mabet.*

İçerisinde ibadet edilen yer. Cami, kilise, havra, manastır, katedral, mescit, sinagog gibi yerlerin tamamı tapınak olarak genel bir sınıflandırmanın içine dahil edilebilir. Moğollarda Kicid, Kecid, Hid olarak yer alır. İnsanoğlunun var olduğu her yerde tapınaklar da mevcut olmuştur ve buralara Tanrısal güçlerle bağlantı kurulan yerler olarak bakılmış ve temizliğine, düzenine önem verilmiştir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Tapmak:** (*Tap*). İnanmak, kulluk etmek anlamları vardır. Bu kelimeyle aynı kökten gelen Tapu sözcüğü, güven ve belirli bir hakkı göstermesi bakımından dikkate değerdir.

(*Bakınız:* TAPMAK, TAPINMAK)

TAPINMAK: *İbadet Etmek.*

Eşdeğer: TABINMAK

Tanrı'ya karşı, onun istediği boyun eğme davranışlarını sergilemek. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Tapınmak:** (*Tap*). İnanmak, kulluk etmek anlamları vardır. Bu kelimeyle aynı kökten gelen Tapu sözcüğü, güven ve belirli bir hakkı göstermesi bakımından dikkate değerdir.

(*Bakınız:* TAPMAK)

TAPMAK: *İman Etmek.*

Tanrı'ya kulluk etmek. Bir yaratıcıya inanıp varlığını kabul etmek. İnanç ve bağlılık içerir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Tapmak:** (*Tap*). İnanmak, kulluk etmek anlamları vardır. Bu kelimeyle aynı kökten gelen Tapu sözcüğü, güven ve belirli bir hakkı göstermesi bakımından dikkate değerdir. Azericedeki tapmak sözcüğünün bulmak anlamıda, inancın bulunç (vicdan) ile alakasını ortaya koyması açısından önemlidir.

(*Bakınız:* TAPINMAK)

TAPUĞ: *İlahi.*

Eşdeğer: TAPUK, TAPZUĞ

Dinsel Musiki. İçeriği dini konulara dair olan ve özel ezgileri bulunan şiir ve müzik. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Tapmak:** (*Tap*). İnanmak, kulluk etmek anlamları vardır. Bu kelimeyle aynı kökten gelen Tapu sözcüğü, güven ve belirli bir hakkı göstermesi bakımından dikkate değerdir.

TARKAN: *Demirci Ustası.*

Eşdeğer: TARHAN, TARGAN, DARGAN

Türklerde ve Moğollarda demirci demektir. Toplumda saygın bir konumu vardır. Sezgin Burak tarafından oluşturulmuş Tarkan adlı bir Hun savaşçısının çizgi öyküleri 1967 yılında yayınlanmaya başlamış ve özgün bir karakter haline gelmiş, daha sonra da filmleri çevrilmiştir. Bu öyküler pek çok kültürel unsuru bünyesinde barındırmıştır. Örneğin kahramanın yanında dolaşan bir kurdu vardır ve onun ayrılmaz bir arkadaşısıdır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Tarkan:** (*Tar/Dar*). Eski Altaycada ve Eski Moğolcada yaymak, germek anlamları içeren bir köktür. Aynı zamanda saldırmak anlamını da içerir. Tarkan/Tarhan Türk-Moğol devletlerinde ayrıcalık tanınmış kişileri de ifade etmek için kullanılır. Moğolcada Usta şeklinde bir anlam genişlemesine uğramıştır. Türk kelimesiyle de bağlantılı olduğu öne sürülür.

TARLA İYESİ : *Tarla Ruhu.*

Eşdeğer: TARIG (TALA, DELE) ISI

Eşanlam: 1. BASU, 2. ETİZ, 3. TANAP İyeleri

“Tarla Bekçisi” olarak da adlandırılır. Tarlanın koruyucu ruhu. Kırsaçlı bir kocakarıdır ve Uruk adlı bir ağaçta oturur. Uzun kollu oldukları için Göğe uzanıp bulutları sıkarak yağmur yağdırır. Bu yüzden komşu tarlaların iyeleri arasında kavga çıkarmış. **Tarançı/Taraman:** Çiftçi demektir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Tarla:** (*Tar*). Üstünde ziraat yapılan belirli bir toprak parçası. Ekin ekmek anlamını barındırır. Tarım sözü ile aynı kökten gelir.

(Bakınız: İYE)

TAŞ HAN: *Söylencesel Hakan.*

Eşdeğer: DAŞ HAN

Taşdağ'da yaşayan bir hakan. Kayalık bölge kendisini korur. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Taş:** (*Taş*). Kaya parçası. Sert nesne.

TAŞKAPI: *Yeraltı Geçidi.*

Eşdeğer: DAŞGAPI

Yeraltı Dünyasına giden geçidin kapısıdır. Bir mağaranın içinde bulunur. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Taşkapısı:** Taş + Kapı. Taş/Daş/Dış kökünde dışarıda olma içeriği dikkate alındığında Dış Kapı anlamına dahi gelir ki, bu evrenin dışarıya açılan son kapısı demektir.

(Eşanlam: KAYAKAPISI)

TAŞKIN: *Tufan.*

Nuh Tufanı Türklerde Taşkın olarak anılır. Taşkın kavramı Dünyadaki pek çok kültürde yer alır. Benzerlikleri ve farklılıkları mevcuttur. Sümerlerde ilk defa bahsi geçer. Hristiyanlık, Musevilik ve İslam ile birlikte tüm Dünyanın ortak bir inancı haline dönüşmüş ve zaten pek çok toplumda var olan tufan inançlarıyla da birleşmiştir. Türk kültüründeki önemi yeryüzünün yeniden ilk başlangıçtaki sularla kaplı haline dönmesidir. Yenilenmenin sembolüdür fakat yenilenme bir çeşit devrim ile ortaya çıkmaktadır. Çünkü tufan ile eskimiş olan her şeyin sonu gelir ancak dönülen yer ise başlangıç yani öz'dür. Bu bağlamda yaşamın bir çember olduğu inancını benimseyen ilkel toplumların düşünce sisteminin en güzel örneğidir. Kötülük yüzünden kaos ortaya çıkar ancak sonradan yeniden dinginleşir. Hz. Nuh (Türklerde Nama adıyla bilinir) bir gemi yapar ve bütün canlılardan bir çift alarak taşkından korunur. Tufan olacağını "demir boynuzlu kök teke" önceden haber vermiştir. Bu teke yedi gün dünya çevresinde dolaşmış, acı acı melemiş, yedi gün deprem olmuş, yedi gün dağlardan ateş fııskırmıştır. Tufan şöyle Altay söylencelerinde anlatılır.

Gök teke yedi gün yeryüzünü dolaştı ve bağdı.

Yedi gün zelzele oldu.

Yedi gün dağlar ateş püskürdü.

Yedi gün yağmur yağdı

Yedi gün fırtına oldu ve dolu yağdı.

Yedi gün kar yağdı.

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Taşkın:** (*Taş*). Taşmak fiilinden türemiştir. Ayrıca taşımak fiili ile kökensel bağlantısı da dikkate değer bir ayrıntıdır, çünkü büyük tufandan kurtulanlar gemi ile taşınmışlardır.

(*Bakınız: NAMA*)

TATAR HAN: *Türklerin Atası.*

Bulca Han'ın oğludur. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Tatar:** (*Tat*). At sürmek, hızlı gitmek anlamlarını içerisinde barındırır. Tatar sözcüğü aynı zamanda posta sürücüsü demektir.

TATAY HAN: *Kasırğa Tanrısı.*

Eşdeğer: TATA HAN

Kasırgalara, fırtınalara, tayfunlara ve burgaçlara sebep olur. Atı yıldırıma dönüşür. Uluğ Kayın'ın dibindeki Yaşam Suyu'na bekçilik yapar. 77 Kuzey Tanrısının temsilcisidir. Sembol rengi Kara'dır.

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Tatay:** (*Tat*). Tatar kelimesiyle aynı köktendir. At sürmek, hızlı gitmek anlamlarını içerisinde barındırır. Türkçe Tata, Tunguzca Tagta sözcükleri korkmak ve şaşımak bildirir.

TAYGA İYESİ: *Tayga Ruhu.*

Altaylara özgü bir bitki örtüsü ve ova türü olan Tayga'nın koruyucu ruhudur. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Tayga:** (*Tay/Yay*). Yayılmış yer, dışarıda bulunan alan anlamı vardır. Dağ sözcüğü ile de bağlantılı olduğu da söylenir. Yakut dilinde ormanlık arazi demektir.

TAZ HANIM: *Gök Tanrıçası.*

Eşdeğer: TEZ HANIM

Ülgen'in karısı olarak geçer. En önemli özelliği kel olmasıdır. Tuvalarda kartala Tas adı verilir ve Taz Hanım ile bağlantılıdır. Tazlık (kellik) tamamen Türk kültürüne ait olan belirgin biçimde ortaya çıkan bir güç simgesidir. Taşşa ve Keloğlan da konuyla bağlantılı olarak ele alınabilir. **Taskıl, Tazagan** gibi dağ adları yine bu konuyla ilintilidir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Taz:** (*Tas/Taz/Taş/Daş*). Kel demektir. Dazlak sözcüğü ile aynı anlamı taşır. Moğolcada akbaba kuşuna Tas/Tasu denmesi de bu kuşun kel bir görünümünün olmasıyla alakalıdır.

TAZŞA: *Kel Kahraman.*

Eşdeğer: TAŞŞA, TAŞSA

Daz (kel) başlı yiğit. Gücünü kelliğinden alır. Türk söylencelerinde kellik bir güç ve zeka simgesidir. Aynı zamanda dolaylı olarak ve kendiliğinden ortaya çıkan kurnazlık ve yenilmezlik gibi özellikleri barındırır. Daz (kel) başlı yiğit asla yenilmez. Bazı durumlarda normal, sıradan bir insan olan kahraman silkinerek ton (don, biçim) değiştirerek birdenbire Taşşa'ya dönüşür. Hatta onunla birlikte atı da silkinir ve daz başlı olur. Böylece ikisi de yenilmez hale gelirler. Taşşa, Keloğlan'ın önsel ve ilkel biçimidir. Ancak Keloğlan gibi gülünç değildir. Aksine kellekle birlikte yiğitliği ve ciddiyeti, ayrıca fiziksel özelliklerinin gelişmişliği ile gücü de artar. Avarların söylencelerinde, soyundan türedikleri dazbaşlı (kel) ataları vardır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Taşşa:** (*Tas/Taz/Taş/Daş*). Kellik, dazlaklık anlamlarını içerir. Moğolcada Tar olarak ifade edilir.

(Bakınız: KELOĞLAN)

(Eşanlam: KELÇE)

TSS

TELEKEY HANIM: *Evren Tanrıçası.*

Eşdeğer: TELGEY HANIM

Tüm kainatı kuşatır ve denge içinde olmasını sağlar. Nerede yaşadığı bilinemez. Aslında her şey O'dur. Bir anlamda Vahdet-i Vücut kavramının biçimlenmiş halidir. Uryanhay Moğolcasında yer alan bir kavramdır. Toprak Tanrıçası olarak da görünür. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Telekey:** (*Tel/Til*). Dilemek fiili ile aynı kökten gelir. Moğolcada Telek/Teleh, yaymak, genişlemek, açılmak, yaratmak, Tüleh ise ısı, sıcaklık anlamlarını taşır. Bazı Moğol lehçelerinde Delhe sözcüğü kainat demektir. Evenkçede Düleçe sözcüğü Güneş demektir. Bazı Türk lehçelerinde Tilekey dünya manası taşır.

TEMİR HAN: *Demir Tanrısı.*

Eşdeğer: TEMÜR (TİMÜR) HAN

Moğolca: TÖMÜR HAN

Akacak kanı yok, çıkacak canı yok diye anlatılır. Yuvarlak saç örgüsü vardır. Yağrını (kürek kemiği) demirdendir. Demir madenlerini, demirci ocaklarını ve demircileri korur. Pek çok boyların halkı and içtiklerinde, demiri ululamak için kılıcı çıkararak yanlamasına öne korlar. "Bu gök girsin kızıl çıksın" derler ki "sözünde durmasan kılı kanına bulansın, demir senden öcünü alsın" demektir. Yakutların ilk demirci atalarının adı Ağlıs, Buryatların ilk demirci atalarının adı da Boyontoy'dur. Temür Han onları insanlara hizmet etsin diye göndermiştir. Türk mitolojisinde altın kapılı, gümüş pencereci demir evlere sıklıkla rastlanır. Bazen de evin çatısı demir olarak betimlenir. Ak Demirci ve Kara Demirci denen iki türü vardır. Ak Demirciler iyi ruhların, Kara Demirciler kötü ruhların yardımını alırlar. Ak Demirci

doğudaki iyilik veren tanrıya Kara Demirci ise batıdaki kötülük veren tanrıya bağlıdır. Demirci **Debek (Debeç/Debet)**, Karaçay ve Malkarlar (Alanlar ve Tavlular) ile iç içe geçmiş olan Nart destanlarında mitolojik bir kahraman olarak tasvir edilir. O çıplak elleriyle kızgın demiri dövebilir, ona istediği şekli verebilir. Kuşların ve bütün hayvanların dillerini bilir ve onlarla konuşabilir. Nart kahramanları için demirden kılıçları, kalkanları ve zırhları ilk defa o yapmıştır. İlk at nalını o icat etmiştir, böylece Nart savaşçıları atları ile uzak ülkeleri fethe gidebilmişlerdir. Demircilik sanatını insanlara bu Tanrı öğretmiştir. Erlik Han'ın oğludur. Sokor (tek gözlü) olarak anılır. **Tolga/Tulga:** Miğfer, **Çukal/Çokal:** Zırh gibi araçlar önemli bir yere sahiptir. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Temür:** (Tem/Töm). Demir demektir. Moğolcada Tömür sözcüğü de aynı anlama gelir. Sağlamlık, dayanıklılık bildiren bir kökten türemiştir.

TEPEGÖZ: Tekgözlü Dev.

Eşdeğer: TÖPEKÖS, TUBEGÖZ, TÖBÖKÖZ

Kaf dağında yaşar. Annesi alageyik donuna girebilen bir peridir. Bu perinin bir çobanla birleşmesinden doğmuştur. Bazen dişi, bazen de erkek Tepegöz'lere rastlanabilir. Parmağında büyü bir yüzük takılıdır. Yalnızca gözünden vurularak öldürülebilir. Bedeninin diğer kısımlarına silah işlemez. Kaf Dağında yaşar. Türklerle iç içe geçmiş olan Nart mitolojisinde olaylarda dahil birebir aynı özellikleri taşıyan bu deve rastlanır. Ayrıca **Sokur (Sokor)** "Kör" adıyla biten dev adları da mevcuttur. Sokur sözcüğü Anadolu da Köstebek anlamında da kullanılır. **Yaztırnak** bazen onun karısı olarak gösterilir. İnsan eti yer. İnsan kemiklerinden örülmüş bir kalede yaşar. Çobanlık yapar ve bir tılsımlı nesnesi vardır. Bazen baştan aşağı demir giyimli olarak anlatılır. Bir tas büyüklüğünde gözü vardır. Kayalık dağlardaki düzlüklerde yaşarlar. Bazen aileleri olduğu söylenir. Bazıları karnı şişen dağlardan doğar. **Kirgis** adını taşıyan bir Tepegöz çok tehlikelidir. Çok bilinen iki türü vardır.

1. **Eğegöz**

2. **Yalgızgöz**

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Tepegöz:** Tepe + Göz

(Bakınız: EĞEGÖZ, YALGIZGÖZ)

TEYREN: İblis.

Eşdeğer: TAYRAN

Tek ayaklı, tek kollu, tek elli, tek bacaklı ve tek ayaklıdır. Tek gözlüdür ve o gözünü de uzun kirpikler örter. Gözüne görüldüğü kişinin sahibi olur ve o ne istiyorsa yapar fakat karşılığında onun ruhuna sahip olur. Bu yönüyle Faust'taki Mefisto'yu (İblisi) andırır. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Teyren:** Tanrı sözüyle bağlantılı olduğu iddia edilir. Fakat Tey/Tez veya Tay/Day kökleriyle bağlantılı olması daha muhtemeldir. Arapça Tayran (Kuşlar) ile hiçbir ilgisi yoktur. Çünkü bu varlığın yer aldığı Vugur Türkleri'nin İslam veya Arap Dünyası ile hiçbir bağı olmamıştır.

(Bakınız: ÇAK, YEK)

TİKİ: Gizemli Ses.

Geceleri işitilen ve kaynağı bilinmeyen ses. Ruhlar sağ iken yaşadıkları illerde her yıl bir kez toplanırlar ve halkı ziyaret ederler. İşte bu ses onlara aittir. Geceleyin bu sesi kim işitirse ölür. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Tiki:** (Tik/Tık). Yansıma sestir. Tıkırtı demektir.

TİLEG HAN: Söylencesel Hakan.

Eşdeğer: DİLEK HAN

Teleğüt Türklerinin ilk atası olarak kabul edilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Tileg:** (Til/Dil). Dilemek fiili ile bağlantılıdır. Tilek (Merkür) adlı gezegen ile bağlantılı olması muhtemeldir. Teleğüt ismi ile de ilgilidir.

TİN: Ruh.

Eşdeğer: TIN, DİN, ÇIN, ÇUN

İnsan varlığının somutdışı ve nesnesel olmayan kısmı. Soyut varlık. Düşünsel ve duygusal kısım. Sabit ve hareketli iki kısmı vardır. Sabit kısmına Sür, hareketli kısmına da Süne adı verilir. İnsan doğarken bir kuş şeklinde gelip ağzından girer ve ölümlük de yine kuş kılığında çıkıp gider. İnsan öldüğünde hareketli ruhu (Sür) kırk gün önce, sabit ruhu (Süne) ise ölüm anında Ulukayın'ın yaprakları arasına gider. Bazı varlıkların ruhları başka bir yerde saklıdır. Örneğin Çoğun Kulak (Çok Kulaklı) Yelbeğen'in ruhu bir pınarda yüzen sarı balığın karnındaki gümüş sandıkta saklıdır. Bir başka devin ruhu bir ayının karnındaki üç kuştadır. Demirbüke adlı ejderhanın yedi canından biri yedi ırmağın ötesindeki, yedi ovanın ilersinde bulunan yedi boynuzlu bir geiyektir. Tin Güneş gibi parlar ve bir ip gibi göğsü uzar. Ayrıca nefes, rüzgar gibi anlamlar içerir. Ölüm soluk alıp vermenin kesilmesidir. Ve ruh bedeni terk edince ölüm gerçekleşir. Bu yüzden ölüm için ruhun uçuşması veya kuş olması, şahin olması tabirleri kullanılır. Örneğin Yunus Emre'nin aşağıdaki dizeleri bu mantığın bir uzantısıdır.

İş bu söze Hak tanıktır

Bu can gövdeye konuktur

Bir gün ola çıka gide

Kafesten kuş uçmuş gibi

TSS

Nefes bedeninin tüm organ ve eklemlerini birbirine bağlar. O gidince bunlar dağılır. Ruh daha ana karnındayken ortaya çıkar. Bebek kımıldıyorsa artık ruhu gelmiş demektir. Kam tarafından çocuk ayının yapıldığı esnada çadırın tepesinde bulunan duman deliğinden içeri girerek doğacak çocuğa hayat veren güneşin ışını biçimindeki **sus** kutun farklı bir biçimidir. Canlıların gözlerinde yaşayan, oradan ölümle giden ve göz ateşi anlamına gelen **horah** da yine kutun bir türüdür. Türk yazıtlarında can hayatın kaynağı iken ölümden sonrada devam edip hesaplaşmasına dair bilgi verildiği de bilinmektedir. Çın sözcüğü Türkçede hakikat demektir. Etrüsklerde Tın veya Tına şeklinde söylenen bir Gök Tanrısı bulunur. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Tin:** (Tin/Tın). Rüzgar, esinti, can, dinlenmek anlamlarını içerir.

(Bakınız: SÜR, SÜNE)

TOBADİ: Yemin.

Eşdeğer: TUPATA

Bir yemin sözüdür. Vallahi, Billahi gibi anlamlarda kullanılır. "Tobadı doğru söylüyorum" gibi. Tob/Tup evin ortası demektir. İskit ocak tanrısı Tabıtı'nın adıyla da bağlantılıdır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Tobadı:** (Top/Tob/Tab/Tap). Kök, Eski Türkçe ve Moğolcada diz, diz çökmek anlamı içerir. Hatta aynı anlam Tunguz ve Mançu dillerinde de vardır. Kökeni tam olarak tespit etmek şu an için zor gözükmemektedir. Toba (Tabgaç) şeklinde bilinen eski Türk kavminin adını da çağrıştırmaktadır. Tapmak fiili ile de alakalıdır. Çuvaşçada Tob/Tup sözcüğü evin ortası demektir.

TOGUN HAN: *Süslemeci Tanrısı.*

Bezекçi ve Gümüşçülerin Tanrısıdır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Togun:** (*Tog/Tok*). Toka sözcüğü ile bağlantılıdır. Tokmak (demir dövmek ve dövme aleti) sözcüğü ile aynı kökten gelir. Moğolcada Togo/Togu sözcüğü, içerisinde maden eritilen kap (eritme potası) anlamı taşır.

TOĞRUL: *Anka Kuşu.*

Eşdeğer: TUĞRUL (DOĞRUL)

Macarca: TURUL

Doğaüstü nitelikleri olan kızıl renkli devasa kuş. Ölümsüzlüğü ve yeniden dirilişi simgeler. Hergün yeniden doğar. Diğer pek çok Dünya uluslarının mitolojilerinde de değişik adlarla mevcuttur. Ancak Türk mitolojisindeki bu kuşun diğer mitolojilerdeki benzerlerinden en önemli farkı tek başına olmayıp bir benzerinin hatta ikizinin bulunmasıdır. Kongrul Kuşu, Toğrul Kuşu ile birlikte anılır. Her ikisi de Anka kuşunun tüm niteliklerini barındırır. Toğrul Kuşu yeraltına da inebilir. Atilla Han'ın ve bazı Oğuz boylarının bayraklarında yer almıştır. Oğuz Kağan ilk eşini başında Tuğrul Kuşu olan bir ağacın kovuğunda bulmuştur. Macarlar armalarında yer alan bu kuşa "Turul" derler. Bir efsaneye göre Toğrul Kuşu Moğolları, Konrul Kuşu ise Türkleri simgeler. Yiğitleri kanatlarının altına alıp yardım eder, ne isterse yapacağını söyler. Tüyleri sihirlidir, iki tüyünü birbirine sürtünce zenci bir cin gelir ve üç dileği yerine getirir. Ufuk noktasının ötesindeki sonsuz denizde bulunan kafdağının ardındaki karanlıkta yaşar. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Toğrul:** (*Toğ/Doğ*). Doğan, yeniden doğan anlamlarını taşır. Doğan adlı bir kuşun bulunması da bu sözcüğün kuşlarla olan bağlantısını açıkça ortaya koyar. Ayrıca doğa, doğurmak sözcükleri ile de kökenleştirebilir.

(Yansı: KONGRUL KUŞU)

TOMÇI HAN: *Tıp Tanrısı.*

Hekimleri ve eczacıları korur. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Tom:** (*Yom/Dom/Com*). Yom kökünden gelir, kutsallık ve güç anlamları içerir.

TONGA HAN: *Söylencesel Hakan.*

Eşdeğer: TUNGA HAN

Efsanevi bir Türk kağanı. Tonga sözcüğü aslında leopar cinsinden yırtıcı bir hayvanın adıdır. Bir yiğitlik simgesi olarak alplara isim diye verilir. Uzun saçlı olmak Tonga'yı çağrıştırdığı için alplar saç uzatırlar. Ayrıca cengaverler yırtıcı hayvanların özellikle de aslan, kaplan, pars, tonga gibi hayvanların postlarını giyerler. Bu postlar savaşıllığın sembolüdür. Alpar Tonga Han, yanında iki tane tunga (leopar) ile resmedilir, sırtında da bir post vardır, postun dişleri başının üzerinden görünür. Alpar veya Alper sıfatıyla tanımlanır. Tüm Türk Dünyasında olduğu kadar, İran ve Ortadoğu haklarının pek çoğu tarafından tanınır. Selçukluların 33 atasından biri olarak sayılır. Yeraltındaki 100 sütunlu demir sarayında yaşar. **Alpar** (Alper) sıfatıyla anılır. İran mitolojisinde adı **Afrasyab** olarak geçer. Türklerde dikkat çeken diğer yırtıcı hayvanlar şunlardır: **Arslan/Arstan**, **Kaplan/Kaplaz**, **Öşek/Üşek** (Vaşak), **Bars/Pars** (Leopar), **İrves/İrbis** (Kar Kaplanı), **Yolvas/Colbas** (Bozkır Parsı)... (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Tonga:** (*Ton/Tun*). Moğolcada Ton sessizlik ve Tonoh yağmalamak, Kırgızcada Tono yolkesmek anlamlarına gelir. Leopar, Panter demektir. Ayrıca Türkçede Ton/Tong sözcükleri donanımlı olmayı ifade eder.

TOPLAK İYESİ: *Cami Ruhü.*Eşdeğer: TOPLAĞ ISI

İslam inancıyla birlikte yerleşmiştir. Daha sonra İslama aykırı olduğu düşüncesiyle her caminin bir meleği olduğu söylenip İye kavramı yerine melek tercih edilmiş. Daha sonra da bütünüyle terkedilmiştir bu inanç. Ancak sınırlı da olsa bazı yörelerde geçerliliğini sürdürmektedir. Bu yaratık daha çok şakacı biri olarak anılır; cami kapılarını açar kapatır, ayakkabıları gizler, namaz kılan kimsenin seccade ucundan çeker fakat insanlara zarar vermez. Tersine camiyi kötü ruhlardan korur. Onun yakında olduğunun farkına varınca, sadece bildiğin duaları okumak gerekir. Bazı insanlar bu mitolojik varlığı, eline değnek alan, başında sarığı olan beyaz giysili bir cami ihtiyarı olarak “gördüklerini” söylerler. Arapça toplanmak kökünden gelen Cami kelimesi karşılığında Toplak sözcüğü kullanılmıştır. Türk kültüründe İslamın ilk yıllarında İslami terminolojiyi halk anlayışı Türkçeleştirmiştir. Örneğin aşağıdaki tabirler tamamen halk kültürü içerisinde kendiliğinden türemiştir.

- **Toplak:** Cami. Toplanan yer anlamında.
- **Anak:** Mescid. Allah(c.c)’ın adının anıldığı yer anlamında.
- **Komaltı:** Namaz. Koymak, başı yere koymak anlamında.
- **Komaltmak:** Namaz kılmak. Koymak, başı yere koymak anlamında.
- **Baçağ:** Oruç.
- **Yunup:** Abdest. Yunmak kökünden gelir.
- **Ünlen:** Müezzin. Ünlemek kökünden gelir.
- **Kümbet:** Türbe. Küm kökünden, gömülen ve yuvarlak yer anlamında.

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Toplak:** (*Top*). Toplanmak fiilinden türemiştir. Toplanan yer demektir.

TOPRAK ANA: *Toprak Tanrıça.*Eşdeğer: TOPRA (TOVURA, TOBURA, TOBURAH, TUPRAK, TUFRAK) ENEEşanlam: YER (CER) ANAMoğolca: 1. TUS ECE 2. GAZAR ECE

Besleyici, barındırıcı ve yaşam vericidir. Göğün üçüncü katında oturur. Anavatan kavramı ile bağlantılıdır. Evi sekiz köşelidir. Kutlu, güçlü bir kadındır. Evrenin ruhudur. Yaratılış inancına göre, yeryüzü bir yürek gibi çarpan, bir açılıp bir kapanan, bir genişleyip bir daralan yapıya sahiptir. Bütün ve parçaların birbiriyle bağlı olduğu canlı bir varlıktır. Yer, yaratılışın çekirdeğidir. Bitip tükenmeyen bir hayat gücüne sahiptir. İnsanlara iyilik yapmak istediğinde bol bol tahıl verir. Kainat ruhunun en geniş ve en yaygın biçimlerinden biridir. Bazı yörelerde Nevruz Bayramı’nda toprak altına kısa ve basit bir tünel kazılarak içinden geçilir. Bu basit oyun, yeniden doğuşu ve topraktan doğumu temsil eder. Kısır kadınlar kutlu bir ağacın altında Yer Ana’ya dua ederler. Yer Ana masallarda sağ göğsünden iki sol göğsünden bir kez emzirir ve yiğit inanılmaz bir güce kavuşur. Bu yiğitlere en bilgece öğütleri o verir. Onlara gelecekte haber verir. Doğum, ölüm, yaşam, cinsellik gibi kavramlar hep ona bağlanır. Cengiz Aytmatov Toprak Ana adlı romanında bu motifi çağdaş bir yaklaşımla yeniden işlemektedir. Toprak ve Tolunay (kitabın başkişisi yaşlı kadın) arasındaki içsel konuşma ise muhteşemdir.

“Merhaba toprak” diye sesleniyor usulca. “Merhaba tolunay” demek geldin Ne kadar kocamışsın. Saçların ağırmiş, değnekle yürüyorsun üstelik.” “Evet yaşılanıyorum, bir yıl daha geçti, sende, toprak sende bir hasat geçirdin. Bugün ölüleri anma günü.” “İnsan doğruyu öğrenmeli, tolunay.”

Toprak Ana her bir arazi parçasına Yer İyelerini gönderir. Masallarda mezarda doğma motifi de yine bu Tanrı ile bağlantılıdır. Toprak Ana’ya beyaz tavuk kurban edilir. Bazen de balık, koyun veya öküz

kurban verilir. Özellikle başı toprağa gömülür. Bazı masallarda ise zayıf ve çelimsiz çocuklar ana babaları tarafından toprağa gömülürler, çocuk orada güçlenir ve üç gün sonra bir yiğit olarak çıkar. Aşık Veysel toprağı insan biçimli olarak ele alıp şöyle der.

*Karnın yardım kazmayınan bel ilen,
Yüzün yırttım tırnağınan el ilen,
Gine beni karşı karşıladı gül ilen,
Benim sadık yarım kara topraktır.*

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Toprak:** Her tür bitkinin yetiştiği ve üzerinde yaşanan Yeryüzü katmanı. Yaşamın en önemli unsurlarından birisidir.

(Yansı: TOPRAK ATA) (Karşı: GÖK ANA)

TOPRAK ATA: Toprak Tanrı.

Eşdeğer: TOPRA (TOVURA, TOBURA, TOBURAH, TUPRAK, TUFRAK) EDEE

Eşanlam: YER (CER) ATA

Moğolca: 1. TUS ECEGE 2. GAZAR ECEGE

Besleyici, barındırıcı ve yaşam vericidir. Göğün üçüncü katında oturur. Bazı Türk uluslarında Atayurt kavramı kullanılmaktadır. Toprağa tohumu eken erkektir. Ancak burada Türk Evren ve Dünya anlayışına göre eril olan varlığın Gök olduğu ve yağmurun da bir tür ilahi tohum olduğu anlaşılır. Fakat yine de Toprak Ana yanında hep geri planda kalan bir de Toprak Ata vardır. Gök de ise bunun tam tersidir ve Gök Ata öne çıkar. Gök Ana çoğu zaman geride kalır. Yer ise doğurgan olarak hasatı verir.

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Toprak:** (Top). Her tür bitkinin yetiştiği ve üzerinde yaşanan Yeryüzü katmanı. Yaşamın en önemli unsurlarından birisidir. Topramak fiili katılaşmak anlamına gelir.

(Yansı: TOPRAK ANA)

(Karşı: GÖK ATA)

TOYBODIM: Yeraltı Nehri.

Eşdeğer: TOYBADIM, TOYMADIM, DOYMADIM

Açgözlülük ve Hırs Irmağıdır. İnsanın gözü doymazlığını simgeler. İnsanın dokuz hırsını simgeleyen dokuz yer altı nehrinin kavuşarak Toybodım Irmağı'na dönüştüğü yerde Erlik Han'ın Demir Sarayı vardır. Bu ırmak insanların gözyaşlarından oluşmuştur. Üzerinde at kılından yapılmış bir köprü vardır. Bu ırmağın içinde su ejderleri yaşar ve kaçmak isteyen ruhları tekrar yeraltına gönderir. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Toybodim:** (Toy/Doy). "Doymadım" demektir.

TOYUN: Efendi.

Eşdeğer: TOYON

Sahip. Şaman anlamında kullanılır. Bazen de tanrıların sıfatı olarak geçer. Kadın şamanlar veya Tanrıçar için ise Hoton (Hatun) tabiri tercih edilir. Böylece Toyon/Toyun ve Hotun/Hatun bir ikili oluşturur. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Toyun:** (Toy). Saygınlık ifade eder. Toy (kutsal şölen) ile aynı kökten gelir. Toy kelimesi Anadolu Türkçesinde Düğün şekline dönüşmüştür ki Toyun ile de benzerlik gösterir, geçmişte düğünleri şamanların yönetmesiyle bağlantılı olabilir.

(Bakınız: BAŞI, KAM)

TÖZ: *Totem.*

Eşdeğer: TÖS

1. Bir topluluğu simgeleyen hayvanın sembolize edilmiş heykeli veya ikonu. Her oymağı koruyan bir hayvan vardır. Gul İyesi ile bağlantılı bir kavramdır. O soyun ulu atası sayılan bir varlığı sembolize eder. Bu varlıkların ruhları ezelden beri vardır. Kimi zaman dağlar da töz olarak kabul edilir.

2. Cevher. Değişmeden kalan, aslında değişkenlerin bile içinde sabit olan kısım. Esas, temel, asıl. Moğolca Töv, merkez demektir. Felsefede bir varlığın gerçek mahiyetinin onun görüntüsünden farklı olup olmadığı tartışmaları daima varolmuştur.

Tözler ikiye ayrılır:

1. **Aruğ (Arı) Töz:** İyi ruhların temsil edildiği tözler.
2. **Karuğ (Kara) Töz:** Kötü ruhların temsil edildiği tözler.

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Töz:** (Töz/Tös). Öz, cevher gibi anlamlar taşır. Köken, başlangıç manalarını barındırır. Tüze kelimesi yasa anlamı da içerir. Tös kökü Moğolcada şekil ve görünüm anlamları da içerir.

(Bakınız: ONGUN)

TÖZ HAN: *Ced Tanrısı.*

Eşdeğer: TÖS HAN

İnsanlığın ata ve analarını temsil eder. Göklerde yaşar. Töz Ruhlarının önderi olarak kabul edilir. Elinde oku ve yayı olan bir avcı görünümündedir. **(Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Töz:** (Töz/Tös). Öz, cevher gibi anlamlar taşır. Köken, başlangıç manalarını barındırır.

TUĞ: *Hükümlerlik Sembolü.*

Eşdeğer: TOĞ, TUK

Moğolca: TUG

Sancağın tepesine takılan at kuyruğu, kıldan yapılan flama. Uğur ve Kut işareti olarak kullanılır. Bazen savaş isteği, başkaldırı ve isyan sembolü olarak kullanılmıştır. Daha sonraları dokuz kollu bir değnek şeklinde özel olarak tasarlanmış ve uçlarına dokuz kutlu hayvanın kuyruğu asılmıştır. İlerleyen zaman içinde ise bu kuyrukların yerine renkli püsküller geçmiştir. Toğ/Tok tavuk demektir ve hakanların direğin üzerine diktirdiği Altın Tavuk ile ilgili görünmektedir. **(Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Tuğ:** (Tuğ/Doğ). İşaret, alamet anlamları taşır. Tuğra (padişah mührü) sözcüğü de bu kökten türemedir.

TULPAR: *Kanatlı At.*

Uçan At. Kanatları vardır. Genelde beyaz veya kara (tek renk) bir at olarak betimlenir. Beyaz kanatları vardır ve Kудay (Tanrı) tarafından yiğitlere yardımcı olması için yaratılmıştır. dünyanın en uzun destanı olan kırgızların manas destanında, manas'ın ünlü savaşçıların sürdürdüğü kanatlarıyla rüzgardan hızlı koştuğu söylenen efsanevi atlar. Başkurt nançlarına göre kanatlarını hiç kimse göremez. Tulpar kanatlarını yalnız karanlıkta, büyük engelleri ve mesafeleri aşarken açar. Eğer birisi tarafından tulpar'ın kanatları görülürse, Tulpar'ın kaybolacağına inanılır. Tulpar adı yalnızca Türklerde değil komşu Avar, Lak, Andı, Dargı ve Tabasaran dillerinde de yaşamaktadır. Osetlerde Tolpar, Çeçemlerde Turpal olarak yer alır. Bir Kumuk atasözünde şöyle der.

Tulpar yerün birevü buççağında bulsa da, öz yilkısın tabar.

(Tulpar dünyanın bibaşka köşesinde olsa da, kendi sürüsünü bulur.)

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Tulpar:** (*Tul/Yul*). Moğolca Zulbah (kel, saçsız) sözcüğüyle alakalı olabilir. Çünkü Türk mitolojisinde kel atlara sık rastlanır ve kellik kahramanlarda olduğu gibi atlarda da gücü simgeler. Yol sözcüğü ile de aynı kökten gelme ihtimali vardır. Tulu sözcüğü eski Altyacada kıraç rengi ifade eder.

(*Eşanlam: YILMAYA*)

TUMAR: *Muska.*

Eşdeğer: TOMAR

Bazı hastalıkları, kötülükleri ve nazarı uzaklaştırmak için boyna asılan veya üstte taşınan yazılı kağıt. Genellikle olası bir hastalıktan korunmak amacıyla veya tedavi için taşınır. Çoğunlukla üçgen biçimindedir. Deri, meşin, gümüş ve altın kılıflar içine konarak boyuna asılır ya da kola takılır. Dört köşeli olan ve hamaylı (hamail) adıyla bilinen türü bütün İslâm dünyasında yaygın biçimde kullanılmaktadır. Muskalara sure, ayet, hadis veya bir dua yahut da Allah'ın isimleri yazılabilir. Bunun dışında meleklerin, peygamberlerin, hatta efsanevi kişilerin adları ve anlaşılmaz tılsımlı sözler, simgeler, yıldız işaretleri, rakamlar, işaretler, insan ve hayvan resimleri ile garip harf şekilleri dahi yazılıp çizilmiştir. İslam inancı ise yardımın yalnızca Allah'tan dilenmesini vurgulamıştır ve muskalara çok da fazla izin verilmemiştir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Tumar:** (*Tom/Tum*). Kıvrılmış kağıt demektir. Yuvarlamak, kıvrırmak anlamları Moğolca, Türkçe ve Tunguzcanın tüm lehçelerinde mevcuttur. Ayrıca Tom/Yom sözcüğü kutsallık ve talih ifade eder. Tunguzcada Tomka/Tomko, Moğolcada Tom/Tomu/Tomo sözcükleri yuvarlamak, bükme manalarını ihtiva eder.

TURA: *Rab.*

Eşdeğer: TÜRE, TURI

İslamdaki Allah(c.c) inancı ile büyük oranda örtüşen bir kavramdır. Tektir. Herşey ona bağlıdır. Herşeye hükmeder. Ortağı yoktur. Çuvaşçada yer alır. Diğer Türk-Moğol lehçe ve şivelerindeki Tanrı kavramı hiçbir zaman tekilik içermez. Örneğin en üstün ve başat güç durumunda bulunan Göktanrı karşısında bile bir Yertanrı vardır. Fakat Tura sözcüğü bu konudaki yegane örnek olarak tek ve mutlak Yaraticıyı anlatmaktadır. Burada ilginç ve dikkate değer olan şey, Çuvaşların İslam inancına coğrafi olarak en uzak ve en yalıtık toplumlardan birisi olmasıdır. Dolayısıyla dış tesirlerle veya etkileşimle değil, tamamen kendiliğinden ortaya çıkmış gibi görünmektedir. Ailelerin çocukları olduğunda kalıp uzun yaşaması ve sağlıklı olması dileğini içeren ve çok eskilere dayanan bir gelenek bu gün de sürdürülmektedir. Durak, Dursun, Durmuş, Durdu, Duran, Turan vb. adlar da hep aynı psikoloji ve geleneğin ürünüdür. Tanrının değişik özellikleri nitelenir: Bağışlayan, Acıyan, Yarlıgayan, Esirgeyen, Gözetken, Bilen... İslamiyet öncesinde Tanrı değişik isim ve sıfatlarla anılmıştır. En önemlileri aşağıdaki gibi sıralanabilir.

1. **Bar:** Var olan demektir.
2. **Oğan:** Rab, Var eden, yaratan demektir.
3. **Kuday:** Hüda, yaratıcı demektir.
4. **Çalap:** Kudretli demektir.
5. **Yalap:** Nur demektir.
6. **Yaradan:** Yoktan var eden demektir.
7. **Bayar:** Zengin, ulu demektir.
8. **Bayat:** Ezeli demektir.

9. **Buyan:** Aziz, cömert demektir.
 10. **Olçay:** Herşeyi yapabilen, gücü yeten demektir.
 11. **Yazgan:** Kaderi tayin eden demektir.

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Tura:** (*Tur/Dur*). Daim olan, kalıcı olan demektir.

(*Bakınız: OĞAN, TANRI, BAR, KUDAY*)

TURAN HAN: *Söylencesel Hakan.*

Türklerin atası olan hakan. İran tarihinin söylencelerinde İran'ın baş düşmanıdır. Göktürk çağında İranlılar Turan adını Göktürklerle ilişkilendirir. Türk kavimleri İran efsaneleri ile tanıştıklarında, bizzat kendileri de kendilerini Turan'ın kavmi olarak görmeye başlamışlar ve kendilerini gururla Turan'ın kralı Afrasyab'ın uyuğu saymışlardır. Etrüsklerde Turan adlı bir sevgi ve yaşam Tanrıçası vardır ve Etrüsk dilinde kural koymak anlamı içerir. İlginç bir biçimde Moğolcada Dur/Dura ve Tuvaca Tura sözcüğü sevgi, istek ve arzu anlamları taşıırken, Mançucadaki Doron sözcüğü kanun (yasa) demektir.

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Turan:** (*Tur/Dur*). Dayanıklı, yerinde duran, ölümsüz demektir.

TURUĞ: *Şaman Ağacı.*

Moğolca: TORUĞ

Tanrı ilk şamanı yarattığında onun evinin önüne sekiz dallı bir ağaç dikmiştir. Bu nedenle her şaman kendisini temsil eden bir ağaç diker. Bu ağaca "Turuğ" adı verilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Turuğ:** Tur/Dur kökünden gelir. Dayanıklı, yerinde duran, ölümsüz demektir. Moğolcada Turay sözcüğü toynaklı hayvanları ifade etmekte kullanılır, bu bağlamda at ile de bağlantılıdır. Tör/Törü/Türe/Törö/Turo/Turu sözcükleri Moğolcada da emir, düzen ve bunun yanında evlilik ve doğum anlamlarını bünyesinde barındırır.

TÜNKÜR: *Melek.*

Tanrının elçiliğini yapan kutsal varlık. Işıktan yaratılmıştır. Herbirinin ayrı bir görevi vardır, örneğin İslam inancında Münkir ve Nekir adlı iki melek ölümden sonra kabirde insanın ilk sorgusunu yaparlar.

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Tümkür:** (*Tün/Tun*). Hız ve kaybolmak anlamları içerir. Tüngülemek, sıçramak, yukarı gitmek demektir. Eski Moğolcada ve Eski Altay dilinde bu kök haber vermek, bilgilendirmek, çağırmak anlamı taşır.

(*Eşanlam: KÖRMÖS*)

TÜKEL: *Ağaç Evladı.*

Ağaçtan doğduğuna inanılan kişi. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Tükel:** (*Tük/Dik*). Dikilmek anlamı içerir. Tamlik ve bütünlük belirtir.

TÜRÜGEŞ HAN: *Söylencesel Hakan.*

Eşdeğer: DÜRKEŞ (TÜRKEŞ) HAN

Türkeş boyunun kurucusu olan hakan. Soyundan on boy türemiştir. Bu on boyun beşi batıda beşi ise doğudadır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Türügeş:** (*Tür/Tör*). Türemek kökünden gelir. Türk kelimesiyle ortak anlamlara sahiptir.

TÜRK HAN: *Türklerin Atası.***Eşdeğer:** TÜRÜK HAN

Aynı zamanda kutlu ve akşanlı bir bahşıdır. Bilge ve rüya yorumcusudur. Uluğ Türk olarak anılır. Koruyucu ruhunu çağırırken “Uzganmas Uluğ Türk!” (Uyumaz Ulu Türk) diye seslenir. Ateşi Tanrıdan alarak insanları donmaktan kurtarmıştır. Tanrının ona verdiği boynunda taşıdığı Yada Taşı ile doğaya etki edebilir. Adını ona Tanrı vermiştir. Bozkurt zor anlarında ona yardım eder. Otağı (çadırı) o bulmuştur. Aşa (yemeğe) ilk kez tuzu o katmıştır. Bu bağlamda insanın ihtiyacına dayanan buluşlar yapan bir kişiliği temsil eder. Türkan adlı bir kızkardeşi olduğu ileri sürülür ve Kürtlerle de bağlantılı olan Türkan adlı bir boy buna örnek gösterilir. Tarihteki Targıta, Tyrkae, Togharma, Turukha gibi toplulukların Türklerle bağlantılı olabileceği ileri sürülmüştür. Ayrıca Torkıl adlı bir kivismden bahsedilir. Türkti (Türktü) Ata adlı bir eren ile bağlantılı olma ihtimali yüksektir.

Türk Devletleri: Sümer (Kenger), Urartu, Hungnu, Vey, Vusun, İskit (Saka), Kuşhan (Tohar) Hun, Etrüsk (Tirhene), Akhun, Onogur (Ungar), Tabgaç, Göktürk, Uygur, Türgeş, Uz (Oğuz), Avar, Karluk, Sabar (Sibir), Hazar, Peçenek, Kuman (Kıpçak), Bulgar (Oğur), Katay (Hitay), Gurkan, Karahan (Hakan), Salçuk, Cengiz, Kubılay (Yuğan), Çağatay, İlhan, Kölemen, Saltuk, Karaman, Akkun (Akkoyun), Karakun (Karakoyun), Altınorda, Nogay, İldeniz, Salgur, Mengücek, Artuk, Avşar, Kaçar, Saruhan, Aydınoğlu, Otman, Kırım, Tuva, Türk, Türkmen, Kırgız, Kazak, Özbek, Moğol, Tatar, Boşnak, Macar, Azer, Gagavuz, Buryat, Kalmuk (Oyrat), Uygur, Halha, Karaçay (Alan), Karakalpak, Balkar (Tavlu), Yakut (Saha), Çuvaş (Çavaşla), Hakas, Altay, Dolgan (Tığa).

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Türk:** (*Tür/Tör*). Türemek ve Töre kökünden gelir. Türk kelimesi, töre, türe, olgunluk, devlet, miğfer, güç, kuvvet, türemek gibi anlamlar içerir. Türkü sözcüğü de Türk kelimesinden türemiştir. Moğolca ve Mançucada TGürgen hızlı, çabuk demektir.

TÜŞİMEL: *Rüya Tabircisi.*

Rüyaları yorumlayan kişi. Rüya yorumlayanların en önde geleni Hz. Yusuf'tur. Rüyalardaki bazı işaretlere dayanarak geleceğe dair çıkarımlarda bulunur. **(Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Tüşimel:** (*Tüş/Düş*). Tüş (düş) rüya demektir. Eski Türkçe Tus, Eski Moğolca Tüs, Eski Tunguzca Tis kökü yardım etmek manasını barındırır.

TÜYEN HANIM: *Şelale Tanrıçası.*

Çağlayanları korur. Çağlayanların sularının bol olmasını sağlar. Çağlayanların döküldüğü yerde açtığı derin oyuklara Obruk denir. Obruklarda da Obruk İyesi adlı bir ruhun var olduğuna inanılır. Obruk İyeleri bu Tanrıça tarafından gönderilirler. Çağlayan, Çağlayık, Çavlan, Çavlak, Çağlar gibi kelimeler şelale demektir. **(Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Tüyen:** (*Tüy/Tüğ*). Çağlayan demektir. Tüymek fiili de suyun fışkırmasını ifade eder.

“U” Harfi İçin Aşağıdaki Sayfanın Başına Geçiniz...

LÜTFEN, DÜZELTME VE EKLEMELER İÇİN
AŞAĞIDAKİ İLETİŞİM ADRESİNE E-MAIL ATIN:
karakurtdeniz@hotmail.com.tr

-U-

UBIR: *Vampir.*

Eşdeğer: OBUR, HOBUR, VUPAR, OPKUR, OPKAN

Günahkar kimseler mezarda bir hayvan şekline bürünür. İri başlı, uzun kuyruklu bir varlıktır. Genellikle ölen büyücüler Ubıra dönüşür. Ağzından ateş püskürür. Günlerce hatta aylarca hareketsiz kalabileceği gibi istediğinde uçabilir de. Hiçkimseden korkmaz. Etrafına bulaşıcı hastalık yayar. Ne bulursa yer. Obur olduğu anlaşılan bir ölünün mezarı açılıp çivi çakılır. İstedinde istediği şekle girebilir. Kurt veya yaban köpeği kılığına girip koyunları parçalar. Bir dağın başında toplanıp, kaçırdıkları insanları yerler. Bir ölünün obur olmaması için ateşin altından geçirilmesi gerekir. Daha çok Romanya ve Moldova’da yaşayan Türk topluluklarınca Vampir anlamında kullanılır. Fin Ugor kavimlerinde de benzer söyleyişlerle yer alır. Ele geçirdiği insanın içinde yaşayan korkunç bir yaratıktır. İçinde Ubir bulunan kimse ona benzemeye başlar, yemeye doymaz. Ama yese de zayıf kalır. Çünkü onun yediği yemek kendi vücuduna değil, Ubır’a sinermiş. Tatar halkında “Ubır kendisi doysa da gözü doymaz” gibi bir deyim de vardır. Ubırlı insanlar gece kalkıp yemek ararlar, bulamayınca da alev yumağına dönüşüp bacadan çıkarlar ve başka insanların yemeğini çalarlar. Ubır da tıpkı alev gibi doymak bilmez, azgın, açgözlü, her şeyi yutan bir yaratıktır. Ayrıca leşle beslenir. İsteddiği an kedi, köpek veya güzel bir kız kılığına girebilir. Ubır kadınları ve hayvanları emmeyi de sever. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Ubır:** (*Ub/Ob*). Açgözlülük anlamı içerir. Obruk sözü de aynı kökten gelir ve girdap demektir.

UÇANHALI: *Sihirli Halı.*

Eşdeğer: UÇARKALI

Uçabilen ve üzerinde insanları götürebilen bir masal motifidir. Türk masallarına dışsal tesirlerle girmiştir. Ancak halı Türklerde önemli bir kültürel öğedir. Bazen Uçan Kilim (Uçar Kilem) olarak adlandırılır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Uçanhali:** Uçan + Halı. Moğolcada Halıh, Kırgızcada Kalkı fiili akışkanlık ve uçma anlamlarına gelir.

UÇAR HAN: *Haber Tanrısı.*

Kötü haberleri getiren tanrıdır. Erlik Han’ın oğludur. Bazen casusların Tanrısı olarak görülür. Türklerde **Çaşıt**, casus demektir. Çaşmak/Çaşıtlamak ise casusluk yapmak anlamına gelir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Uçar:** (*Uç*). Uçan, uçarak gelen demektir. Uçar sözcüğü haber anlamı da taşır.

UÇMAĞ: *Cennet.*

Eşdeğer: UÇMAK, OCMAN, CUMAK

Ölümünden sonra iyi insanların mükafat olarak gideceği yer. Yeşilliklerle ve nimetlerle doludur. Işık dolu bir mekandır. Hemen her inançta ölümünden sonra iyi insanların gideceği güzel bir dünya veya mekan vaat edilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Uçmağ:** (Uç). Uçmak sözünden gelir. Uçulan yer demektir. Yükselmek anlamı içerir. (*Karşıt: TAMAĞ*)

UÇUH: *Tedavi Kurbanı.*

Eşdeğer: UÇUĞ, UÇGUK

Bir hastayı tedavi etmek isteyen şaman, bu iş için nasıl bir kurban kesilmesi gerektiğini tarif eder, hasta kişi veya bir yakını da bu tanıma uygun bir hayvanı bulup kurban eder. Bazı basit hastalıklarda cansız kurban (saçı) verilir. Bazen de azat kurbanı (ıdık) salınır. Anadoluda Uçuk ve Siğil tedavisinde toprağa okunmuş buğday gömülmesi bu geleneğin bir devamıdır. Bazen ruh bayramı olarak tanımlanabilecek bir şenlik de bu adla anılır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Uçuh:** (Uç). Uçunmak, korkmak, çekinmek demektir. Uç kökü herhangi bir şeyin sınırında olmayı ifade eder ki, bu alemle öte dünya arasındaki sınır her zaman bir korkuya sebebiyet verir. Uçmak mecazen aklın sınırlarını zorlamak ve bazen de delirmek anlamına gelir.

(*Bakınız: UÇUK*)

UÇUK: *Hastalık Cini.*

Eşdeğer: UÇUG, UÇIG, UŞIK

İnsanlara hastalık veren bir kötü ruh. Daha çok uykudan uyanıldığında dudak ve ağız kenarında görülen kabarıklıklar ve bazen de vücutta kızarıklıklar ve kabarmalar şeklinde ortaya çıkan hastalıklara sebep olduğuna inanılır. Uçuk sözcüğü günümüzde de dudak kabarığı olarak kullanılmaya devam eder. Uçuh tedavisiyle sağaltım (tedavi) yoluna gidilir. "Uçuk Yaladı" diyerek, gece insanın ağzını veya bedenini bu ruhun yaladığı ve bu nedenle uçuk, kızamık, kızıl, siğil gibi hastalıklara yakalandığı anlatılır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Uçuk:** (Uç). Uçunmak, korkmak, çekinmek demektir. Uçukmak ise görünmek demektir ve değişik varlıkların görünmesini anlatır.

(*Bakınız: UÇUH*)

UD ANA: *İnek Tanrıça.*

Eşdeğer: UY (UT) ENE

Eşanlam: İNEK ANA

Moğolca: ÜNE (ÜNEĞE) ECE

Sığırları korur. Gücü temsil eder. Bazı Türk boyları, soylarının inekten türediğine inanır. Örneğin Kırgızlar ilk analarının bir inek olduğuna ve bir mağarada yaşadığına inanırlar. Kahramanlarda bulunan boynuz kavramı boğadan esinlenmiştir. Bu boynuzlar gücü simgeler ve Ay'ı çağırırlar. Gerçekten de boynuz unsuru pek çok diğer Tanrıçaya da geçmiştir. Mesela Umay Ana boynuzlu olarak betimlenir. Ayrıca kısır kadınlar kutsal mağaralardaki boynuzlara ip bağlayarak çocuk dilerler. Modern ekonomi/borsa teorilerinde Boğa Eğilimi aşağıdan yukarıya doğru vurulan boynuzu, yani değeri yükselen kıymetlerden kar elde etmeyi anlatır, fakat benzetmenin yapılmış olması insanın ne kadar çağdaş olursa olsun daima içinde ilkel bir yön bulunduğunu açıkça ortaya koyar. Gerçi bu durumun doğrudan Türk söylenceleriyle bağlantılı olduğunu söylemek mümkün değildir fakat pek çok kültürün de ortak algılayışlarının olduğu muhakkaktır. Yani söylencelerin de kendine özgü yönleri olduğu kadar

diğer toplumlarla benzer ve aynı zihinsel süreçlerle ortaya çıkmış olan taraflarını da göz ardı etmemek gerekir. (*Karşıt: Ayı Eğilimi*). (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Ud:** (*Ud*). Sığır demektir.

(Yansı: UD ATA)

UD ATA (UY ATA): *Boğa Tanrı*.

Eşdeğer: UY (UT) EDE

Eşanlam: 1. BOĞA (BUĞA , BUKA) ATA, 2. VAKAR ATA

Moğolca: BUH (BUK) ECEGE

Boğaları korur. Gücü temsil eder. Bazı Türk boyları, soylarını boğadan türediğine inanır. Oğuz Kağan'a adını veren de Boğa Ata'dır. Kutsal Ay Boğası olarak tanımlanır. Kahramanlarda bulunan boynuz kavramı boğadan esinlenmiştir. Bu boynuzlar gücü simgeler ve Ay'ı çağrıştırırlar. Kırgızlar Dünya'nın bir öküzün boynuzları üzerinde durduğuna inanırlardı. Yağmurlar sonucu dağlardan inen seller böğüren boğalara benzetilir. Boğa Ata boz boğa kılığına bürünerek Tayçı Han'ın boğalarıyla güreşir ve daha sonra da Han'ın kızıyla sevişir. Ondan bir oğlu olur. Bu çocuk Buryat kavminin atasıdır. O yüzden kendisine boz boğa kurban edilir. Buga Moğolcada geyik demektir ve kutsal bir hayvandır. Tunguzlarda Boğa veya Buga adı verilen her şeye gücü yeten, tüm yaşamı kontrol eden, bilge bir Tanrı vardır. Aynı şekilde Tunguzlarla akraba bir kavim olan Evenklerde Buga cennet tanrısıdır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Ud:** (*Ud*). Sığır demektir.

* **Boğa:** (*Boğ/Böğ/Bök*). Boğa sözcüğünün Böge (Böge) "Şaman" sözcüğüyle olan kökensel bağlantısı dikkat çekicidir. Moğolca Mohotor erkek geyik demektir.

(Yansı: UD ANA)

UGUR: *Yol Cini*.

Eşdeğer: UHUR, UĞUR

Yollarda gezen bir varlık. Görenlere talih ve baht getirir. Uğur kelimesi buradan türemiştir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Ugur:** (*Ug/Uğ*). Uğramak sözcüğüyle bağlantılıdır. Uğunmak ise hastalanıp kendinden geçmek, bayılmak demektir. Uğru ise yol kesen haydut anlamındadır. Ugu baykuş anlamına gelir ki, olumsuz anlamlar yüklenen bir canlıdır.

UKULAĞAN HAN: *Su Tanrısı*.

Eşdeğer: UKULAN (UKULA, UKULO, UKUN) HAN

Suyun temizliğini ve balıkları korur. Balıkları çoğaltır. Balık tutmadan önce kendisinden izin istenir ve balık avının uğurlu geçmesi dilenir. Suyu kirletenleri ve gölleri kurutanları cezalandırır. Kışın ırmağın buz tutmuş kısmı üzerinde ateş yakılmasını hoş karşılamaz ve böyle yapanlara kin besler. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Ukulağan:** (*Uk/Uğ*). Moğolca Ukağah fiili yıkamak demektir, Uha ise Buryatçada su anlamına gelir. Ug/Uk ise Moğolca ve Türkçede bir şeyin kökeni, kaynağı demektir ve su da her şeyin kökeni olarak görülür.

ULUĞ ANA: *Yaratıcı Tanrıça*.

Eşdeğer: ULU (OLI, OLU, OLO, ULI) ENE

Büyük Yaratıcı gücü ifade eder. Yaratıcı gücün eril yönünü simgeler. Soyut bir varlıktır. Ancak zaman zaman Ak Ana yerine kullanıldığı gibi, bazen de Ak Ana, Od Ana, Kün Ana, Toprak Ana, Gök Ana gibi yaratıcı güçlerin tamamını da ifade eder. Avrupa ve Hint-İran kültüründe doğanın unsurları dört tane olduğu halde Türk kültüründe bu sayı beş olarak ortaya çıkar: 1.Su, 2.Od (Ateş), 3.Gök(Hava), 4.Toprak, 5.Gün (Işık). Pek çok söylencesel varlığın ayrışmadan önceki biçimidir. Ezeli (Önsel) bir bağıntı olarak ondan kopan ve ayrılan ruhların ve varlıkların yeniden birleştiricisi olarak düşünülebilir. Bu varlıkları tekrar birbirine yakınlaştırır. Bu bağlamda Tüm tanrı bir yaklaşıma kaynaklık eder. Bolluk ve bereketin koruyucusu ve yaratıcısıdır. Hayat verici gücün ve ölümsüzlüğün en üst noktasıdır. O yaşlanmazdır. Hem düzenleyici başlangıç, hem de karmaşık dağıtıcı sonlanım onda bir araya gelir. Zıtlıkları içinde barındırır. Bu nedenle zıtlar onda birbirleriyle yer değiştirebilir. Ters işlevli varlıklar ortaya çıkabilir. Kendi içinde şeytani unsurları da barındırır. İnsani olduğu kadar hayvani bir yönü de bulunur. Hem yer altı dünyasının hem de göğün sahibidir. İri ve sallanan göğüsler olan bir kadın olarak betimlenir. Herşeyi bilir. Bahşılara ihtiyar ve bilge bir kadın görünümünde uykularında görünür. Hem saf ve eldeğmemiştir, hem de doğurgandır ve cinselliği varlığında barındırır. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Uluğ:** (Ul). Yüce, büyük, aşkın, görkemli demektir. Ululamak, saygıyla anmak demektir. Ayrıca ulumak sözcüğü de kurdun kutsallığı ile alakalıdır. Tunguz ve Mançu dillerinde Ula şeklinde yer alır ve iyilik ifade eder. Bazı Türk lehçelerinde Çince kökenli Lu (ejderha) sözcüğünün Uluğ/Ulu şeklinde söylenmesi ise tesadüfi olsa bile aynı zamanda bu varlığa yönelik algıyla da bağlantılı görünmektedir.

(Yansı: ULUĞ ATA)

ULUĞ ATA: Yaratıcı Tanrı.

Eşdeğer: ULU (OLI, OLU, OLO, ULI) EDE

Ulu Toyun veya **Ulu Tüyer** olarak da anılır. Büyük Yaratıcı gücü ifade eder. Yaratıcı gücün eril yönünü simgeler. Soyut bir varlıktır. Ancak zaman zaman Ak Ata yerine kullanıldığı gibi, bazen de Ak Ana, Od Ana, Kün Ana, Toprak Ana, Gök Ana (veya Yel Ana) gibi yaratıcı güçlerin tamamını da ifade eder. Avrupa ve Hint-İran kültüründe doğanın unsurları dört tane olduğu halde Türk kültüründe bu sayı beş olarak ortaya çıkar: 1.Su, 2.Od (Ateş), 3.Gök(Hava), 4.Toprak, 5.Gün (Işık). Sür olarak bilinen ruhu ve şamanları yeryüzüne o göndermiştir. Ulu sözcüğü Sümerce de benzer anlamlar taşımaktadır. Türkçede Ulu ile başlayan ve masallarda geçen pek çok kavram vardır.

- **Uluşar:** Şehir Merkezi. Şehir meydanının bulunduğu yer.
- **Ulu yol:** Bulvar. Pek çok yolun kavuştuğu ana cadde.
- **Uluğirmek:** Büyük Nehir. Birkaç nehrin birleşmesiyle oluşur.
- **Uludağ:** Çok yüksek ve tehlikeli dağlar.
- **Ulukant:** Büyük Şehir. Birkaç şehrin birleşmesiyle oluşur.
- **Ulukonak:** Saray. Hükümdar konağı.
- **Uluğağaç:** Büyük ve görkemli ağaç.

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Uluğ:** (Ul). Yüce, büyük, aşkın, görkemli demektir. Ululamak, saygıyla anmak demektir. Ayrıca ulumak sözcüğü de kurdun kutsallığı ile alakalıdır. Moğolcada Olon çokluk ve fazlalık bildirir. TYunguz dillerinde Ülen ise iyilik manası taşır.

(Yansı: ULUĞ ANA)

ULUKAYIN: Yaşam Ağacı.

Eşdeğer: ULUĞKAYIN, ULIKADHIN, OLOKAYGIN

Eşanlam: 1. BAYKAYIN, 2. BAYTEREK (BEYTEREK, BEGTEREK) 3. ULUBUK (OLOBUK, OLIBUK)

Yerle göğü birbirine bağlayan yaşam ağacıdır. Kayra Han tarafından dikilmiştir. Dünya ile birlikte yaratılmıştır. Dünyanın, yeraltının ve gökyüzünün tam merkezindedir. Dalları gökyüzünü ayakta tutar. Kökleri toprağın tüm katlarını delip yeraltı okyanusuna kadar uzanır. Öksökö kuşu etrafında dönerek uçar ve bazen de tepesine konar. Dokuz boy (Türklerin dokuz kavmi veya yeryüzündeki dokuz büyük insan ırkı) bu ağacın dokuz dalından türemiştir. Umay Ana Yaşam Ağacı'nın sahibidir ve yeryüzüne inerken bu ağacı kullanır. Kübey Hanım bu ağacın içinde yaşar. Kökleri yeraltına, dalları gökyüzüne uzar. Köklerinden yaşam suyu (Bengüsü) akar. Her dalı, altından yetmiş yapraklı olarak tanımlanır. Yapraklarının büyüklüğü birer at derisi kadardır. Türk mitolojisinde çok önemli bir yere sahiptir. Gökleri delip bilinmez yüksekliklere çıkar. Uluğ Kayın'ın dallarından biri Güneşe biri de Aya uzanır. Tepesinde Ülgen oturur. Bazen bir çam ağacı olarak kabul edilir. Ağacın bir yanında ay bir yanında ise Güneş bulunur. Bazen Demir Dağ'ın üzerinde durduğu kabul edilir. Sekiz gölgeli, dokuz köklü olarak anılır. İnsanların ruhları bu ağacın dalları arasında uçuşur durur. Bu ruhlar küçük kuşlara benzerler. Osmanlı Devlet'nin kurucusu Osman Bey (Otman) Bey'in rüyasında gördüğü, büyüüp tüm Dünyayı kaplaya ağaç da Uluğ Kayın'a benzemektedir. Ağaca bez (çaput) bağlayarak dilekte bulunma da yine Uluğ Kayın ile bağlantılı görünmektedir. **İlge** denilen reçinesi, onu yiyenlere müthiş bir güç verir. Çuvaş bayrağında sembolize edilmiş bir hayat ağacı vardır. Maniheizm'in etkisiyle Yaşam Ağacı'nın karşıtı olan **Ölüm Ağacı** da Türk kültürüne girmiştir fakat çok fazla yaygınlaşmamıştır. Bazen aynı kökten çıkan iki ağaç olarak adlandırılır ki, bu durum iki zirvesi olan Dünya Dağı ile de uygun düşer. Mani dini ile bu ikiz ağaçlardan birine Ölüm işlevi yüklenmiştir. Hayat Ağacına hemen hemen aynı özelliklerle ama biraz daha ayrıntısız ve basit olarak Macar mitolojisinde de Vilagfa veya Eletfa adıyla rastlanır. İsim Macarcadır ama motif Ural-Altay düşünüşüne aittir. Macarlara göre şaman trans halindeki yolculuğunda bu ağaca tırmanarak göğe çıkar. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Uluğkayın:** Uluğ "Ulu" + Kayın. Türkçede Kayın/Katın/Kadun/Gayın/Kazın/Gacın/Hazın, Moğolcada ise Kadun/Hadun/Kada/Hadan biçimleriyle değişik lehçe ve şivelerde yer alır.

- * **Bayterek:** Bay "Varsıl, Ulu, Kutlu" + Terek "Ağaç, Çam"

(Bakınız: DEMİRDİREK)

ULUKONAK: Saray.

Yerleşik kültüre geçiş sonrası ortaya çıkmış bir ögedir. İhtışamı, saltanatı ve göz alıcılığı simgeler. Sırça (camdan) saraylar masallarda yer alır. Büyük sütunlar, çok fazla sayıda oda, karmaşık bir bütün oluşturan yapılar topluluğu belirleyici özellikleri arasında sayılabilir. Çok fazla sayıda insan barındırdığı için etkileşim fazladır. Örneğin bir Şehzade veya bir Vezir, mutfakta çalışan bir Aşçıbaşından veya ahırdaki bir Seyisten ya da dışarıdaki bir Bahçıvandan gizemli bilgiler edinebilir. Yeryüzündeki tüm büyük uygarlıklarda hükümdar konaklarının ve saraylarının görkemli olması esastır, bu saltanatın gücünü ve otoriteyi sembolize eden bir anlayıştır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Ulukonak:** Ulu + Konak

ULUKUN: Işık Tanrısı.

Eşdeğer: ULUKOYUN

Yeryüzüne aydınlık sağlar. Ulukun/Ulugun (Ulu Gün) aynı zamanda nevruz bayramı demektir ve ışık, ateş ile de bağlantılıdır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Ulukun:** Ulu + Kun "Koyun"

UMAY HANIM: *İyilik Tanrıçası.*

Eşdeğer: OMay (IMAY, UBAY, HUMAY) HANIM

Ana Tanrıça. Yaşam Tanrıçasıdır. İyilikler yapar. Doğacak çocukları belirler. Üç boynuzu vardır. Beyaz elbiselidir. Yere kadar uzanan beyaz, gümüşten saçları vardır. Görünümü yaşlı değildir, orta yaşlıdır. Kuş kılığına bürünebilir ve kanatlıdır. Yaşam ağacının sahibidir. Çocukları korur. Yeryüzüne bereket dağıtır. Etrafına ışık saçar. Kimi zaman kızarak insanları korkutabilir. Çocuğu olmayanlar kendisine kurban adarlar. Gökyüzünde yaşar. Bazen yeryüzüne iner. Yanında bir buğu (ceylan) veya zarif bir geyik ile betimlenir. Hamile kadınları ve yavru hayvanları korur. Umacı (Omacı, Hommu, Humu, Umu, Imı veya Moğollarda Omısı) gibi düşsel varlıklar kendisi tarafından gönderilir. Fakat bunlara korkutucu anlamlar yüklenir. Çocukları korumadığı evlerde sıklıkla çocuk ölümleri yaşanır ve bu takdirde kendisine Kara Umay diye hitap edilir. Bazen **Humay** olarak da adlandırılır ve Hüma Kuşu ile bütünleşik anlamlar içerir. Taskıl Umay (Kel Umay) olarak adlandırıldığı da olur. Ancak uzun saçları olduğu dikkate alındığında bu durumun zaman zaman büründüğü bir görüntü olduğu söylenebilir. Ayrıca kendisine ithafen verilen Taskıl Umay şeklindeki bir dağın varlığı da bilinmektedir. Mavi ve beyaz kuş kılığına girebilir. Ama Hanım adlı yaratıcı ruh ile de bağlantılıdır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Umay:** (Um/Om). Ummak, Dilemek, Korkutmak kökünden gelir. Etene(plasenta) anlamını da barındırır. Koruyucu, şefkatli demektir. Umac, hedef demektir. Omay sözcüğü seçkin, güzide anlamına da gelir. Umay Moğolcada rahim anlamı da taşır. Tunguzcada Omo/Umu kökü yumurta bırakma manası taşır. Eski Türkçede Uma/Umat/Ubat yakmak, Tunguzcada Omah/Umah ve Yakutça Umay ocak anlamı taşır ve ateşle olan bağlantısını da ortaya koyar.

URAL HAN: *Söylencesel Hakan.*

Başkurtların söylencelerinde adı geçer. Annesinin adı **Yanbike** (Yenbike) ve babasının adı da **Yanbirte** (Yenbirze) olarak geçer. **Akbut** adlı uçan ata biner. Karısı Humay Hanım kuş kılığına girebilir. Ecel'i yenip Bengüsü'yu bulmak için mücadele eder. Bir anlamda Sümerlerden beri var olan Gilgamişin ölümsüzlük arayışının bir uzantısıdır bu yolculuklar. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Ural:** (Ur/Vur). Yiğitlik ve savaşçılık anlamları vardır. Ayrıca Ural dağlarıyla da bağlantılı görünmektedir.

URASA: *Nefes Tedavisi.*

Günümüzde biraz da farklı kavramlarla karıştırılarak Üfürükçülük adı verilen doğaüstü güçlerle iletişime geçilerek uygulanan tedavi yöntemi. Uraz ile bağlantılıdır. Urasalamak; bu işlemi yapmayı ifade eder. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Urasa:** (Ur). İşlemek, üretmek anlamları vardır. Rüya yorumu demek olan Yor tabiri ile de bağlantılı görünmektedir.

URAZ: *Talih.*

Eşdeğer: URAS, ORAZ, IRAZ, ORUS

Talih, baht, şans. Rastlantıları düzenli olduğine inanılan, iyi veya kötü durumları belirleyen soyut güç. Urasa ile bağlantılıdır. Namus, şeref haysiyet gibi anlamları da bulunur. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Uraz:** (Ur). İşlemek, yorumlamak anlamları vardır. Moğolca Urıh, davet etmek demektir ve bağlantılı olması muhtemeldir.

URGUN: *Cin.*

Eşdeğer: ORGUN, VURGUN

Ateşten yaratılmıştır. Tek ağaçların altında, su kıyılarında yaşar. Hem iyisi hem kötüsü (**Esen**'i "Müslüman'ı" ve **Söven**'i "Kafir'i") vardır. Karanlıktan sonra çıkarlar ortaya. İnsanı karanlık yerde veya sudan geçerken vurur. Vurgun yeme denilen bu cin çarpmasına yakalan kişi bir süre ölü gibi yatar. Veya uzunca bir zaman sağır ve dilsiz dolaşır. Vurgun vurma olarak da adlandırılan bu rahatsızlık çok tehlikelidir. Bir Vurgun Ocağına götürülür. Vücudu kararmış veya bir tokat izi kadar bir yer kapkara olmuştur. Bazen büyüyerek bir kadın kılığına bürünürler. Kısa boyludur. Tersine ayaklıdır. Dalgıçların su altındaki basınç farkını doğru ayarlayamayıp hızlı çıktıklarında vücutlarında meydana gelen hasara da vurgun denir ki, aslında sualtı ruhlarının verdiği zarar olarak düşünüldüğü için böyle denmiştir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Urgun:** (*Ur/Vur*). Vurmak anlamı taşır.

(*Eşanlam:* ÇOR)

USAN HAN: *Su Tanrısı.*

Eşdeğer: UHAN (USUN) HAN

Yeryüzündeki suları ve su kaynaklarını, bulakları, pınarları korur. Suların bollaşmasını sağlar. Kalkanı sudan yapılmıştır. Yürüdüğü yerlerden sular fışkırır. Rengi kırmızıdır. Moğolların 99 güney tanrısının temsilcisidir. Tatay Han ise 77 Kuzey tanrısının temsilcisidir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Usan:** (*Us*). Akıl ve genişlik, bilgelik, enginlik anlamları vardır. Moğolcada Us/Usan/Usun, Buryatçada Uha sözcükleri su anlamına gelir.

(*Karıştırılan:* USUN HAN)

UTA: *Ruh Enerjisi.*

Koruyucu ruh ve (daha doğrusu ruh şeklinde düşünülen) koruyucu enerji. Bazen iyicil ruhları tanımlamakta da kullanılır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Uta:** Moğolca kökenlidir. Dagur dilinde Huta, Moğolcada Utaga duman anlamına gelir ve yarı şeffaf (yarı soyut) bir görüntüyü ifade etmektedir. Utaga ise Moğolcada his demektir.

UTKUÇI HAN: *Kurban Tanrısı.*

Eşdeğer: UTKAÇI HAN

Kurbanları Ülgen'e iletir. Gökyüzünde yaşar. Ülgen'e en yakın tanrıdır. Şamanlar trans halindeyken getirdiği kurbanı alarak Ülgen'e götürür. Çünkü şaman en fazla Altınkazık (Kutup) Yıldızına kadar ulaşabilir. Geri dönen Şaman'a ise kaz (olasılıkla düşünsel ilham) hediye eder. Şaman bu kaza binerek geri döner. Gökyüzünde yaşar. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Utkuçi:** (*Ut*). Güler yüzlü, kazanan demektir. Utmak, utku sözcükleriyle aynı kökten gelir. Moğolcada Uta/Utaga dumanın tütmesi demektir ki, kurbanı yakan ateşin sonucunda çıkan dumanla alakalıdır. Yine bu dilde Utaga/Utku sözcüğü duygu, duyumsama gibi anlamlar ifade eder.

UZUH: *Dev Adam.*

Eşdeğer: UZUĞ, UĞUZ

"**Ucugulu**" veya "**Uzunbuluk**" adıyla da anılırlar. Çok eski devirlerde yaşamış, iri cüsseli, azman varlık. Güneş onların fırını olacak kadar uzun ve büyüktürler. Yiyecekleri güneşe kaldırıp öyle pişirirler.

Devasa halılar dokurlar. Bin yıldan fazla yaşarlar. Çınar kadar boyları olduğu ve üçyüz yıl yaşadıkları da söylenir. Baş bulutlara kadar uzanır. Normal insan boyu ancak onun topuğu kadardır. Ölmüş bir uzuhun bir tek kemiğinden koca bir köprü yapılabilir. Bu betimlemelere uygun bir insan ancak Dinozorlar çağına uygun olabilir. Irmakları bir adımda geçer. Nuh tufanının suları ancak dizkapağına gelir. Daha sonra yokolup gitmişlerdir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

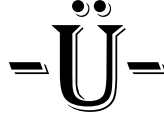
* **Uzuh:** (Uz). Uzakmak fiilinden türemiştir.

(Bakınız: KELEMTER)

"Ü" Harfi İçin Aşağıdaki Sayfanın Başına Geçiniz...

TSS

**LÜTFEN, BU YAPITIN DAĞITILMASINA
YARDIMCI OLUN...**

ÜÇMÜSTÜ HANIM: Çocuk Tanrıçası.

Çocukları kötü ruhlardan korur. Üç boynuzu vardır. Burada üç tane, yani kötücül varlıklara ait olan sayıda (tek rakamlı) boynuzu bulunması ilgi çekicidir. Bu durumdan onun kötücül bir varlık olması gerektiği akla gelir fakat tam aksine çocukları korumaktadır. Buna yönelik yapılabilecek bir açıklama şu olabilir: Çocukları kötü ruhlardan koruduğu için en az bu kötü varlıklar kadar güçlü olmalıdır.

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Üçmüstü:** (Üç). Üçlenmiş demektir. Üç boynuz anlamı taşır.

ÜÇOKLAR: Yersel Kavimler.

Eşdeğer: UÇOKLAR

Oğuz Han'ın ilk (yersel) eşinden olan üç oğlu ve onlardan türeyen boylardır. Yerle ilgili unsurları temsil ederler. Burada dikkate değer olan husus Gök kavramının yerin bir parçası sayılmış olmasıdır. Bu durum Yaratılış çağlarında Gök ve Yer'in ayrışmadığı bir bütün olduğu anlayışını akla getirmektedir. Diğer bir görüşe göre ise burada kastedilen Uzay değil Hava yani atmosferdir. Bu da Gök-Kal tabirini hatırlatmaktadır. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Üçok:** Üç + Ok veya Uç "Sınır" + Ok

(Bakınız: GÖKHAN, DAĞHAN, DENİZHAN)

(Yansı: BOZOKLAR)

ÜKEK: Burç.

Eşdeğer: ÜGEH, ÜKÖK

Moğolca: HÜKEG

Gökyüzünü oniki bölüme ayıran takımyıldızlardan her biri. Türk kültüründe göğün bir eksen etrafında dönüşünün sonucu olarak yılın her bir ayını temsil eden takımyıldızlardır.

- **Od Ükekleri** (Ateş Burçları); Koç, Aslan ve Yay'dır.
- **Toprak Ükekleri** (Arz Burçları); Boğa, Başak ve Oğlak'tır.
- **Kalığ Ükekleri** (Hava Burçları); İkizler, Tartı ve Kova'dır.
- **Su Ükekleri** (Mai Burçları); Yengeç, Çayan ve Balık'tır.
- * **Ükek:** (Ük/Ök). Aynı zamanda kalelerdeki burçları da ifade eden bir sözcüktür. Kelime kökü yığmak anlamı taşımaktadır.

1. SAKA (SEVE): Aquarius.

Eşanlam: KÖNEK (KÜNEK), KOVA (KOĞA), DOLÇA, ÇELEK (ŞELEK)

Yakutça: TANHA

2. **KOÇ** (KOÇAK, KOÇKAR): *Aries*.

Eşanlam: **KUZU** (KOZI, GUZU)

Yakutça: ELBİS

3. **GÜREŞÇİ** (GÜREŞÇİLER): *Gemini*.

Eşanlam: **İKİZLER** (İĞİZ, EGİZ, EKİZLER)

Yakutça: CÖHÖGÖY

4. **YENGEÇ** (YENNE): *Cancer*.

Eşanlam: **KISALA** (KISLA), **SUVŞAYAN, PAKA**

Yakutça: İYEHSİT

5. **ARSLAN** (ASLAN, ARSTAN): *Leo*.

Eşanlam: **TONGA** (TUNGA)

Yakutça: AYIĞ

6. **BAŞAK** (MAŞAK, MASAK): *Virgo*.

Eşanlam: **BUĞDAY** (BODAY, BUĞDA)

Yakutça: ALAHCIN

7. **ÜLGÜ** (ÜLÇEV): *Libra*.

Eşanlam: **KESİL, TARTI**

Yakutça: ULUĞ

8. **ÇAYAN** (ÇADAN, ŞAYAN, ÇEYEN): *Scorpius*.

Eşanlam: **KUYRUĞAN**

Yakutça: HOTOY

9. **YAY** (CAY): *Sagittarius*.

Eşanlam: **OKÇU, OKTAR, BÖKEY**

Yakutça: SUĞORUN

10. **OĞLAK** (ULAK, OVLAK): *Capricornus*.

Eşanlam: **SERKE, KEÇİ, EÇKİ** (ÖÇKE)

Yakutça: CILHA/CILOHA

11. **BOĞA** (BUKA, BUĞA): *Taurus*.

Eşanlam: **UD** (UT), **ÖKÜZ** (ÖGÜZ, ÜGİZ)

Yakutça: AYIHIT

12. **BALIK** (BELİK, BALIKLAR): *Pisces*.

Eşanlam: **ÇABAK, UÇULU**

Yakutça: AĞAR

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

TSS

ÜLGEN HAN: *İyilik Tanrısı.*Eşdeğer: ÜLKEN (ÜLGÖN) HANMoğolca: ULGAN HAN

Göğün 16. katında yaşar. Kayra Han'ın oğludur. Altın Dağ'da, altın kapısı olan altın bir sarayda yaşar. Altın bir taht üzerinde oturur. Kayra Han'dan sonra ikinci derecede öneme sahiptir. Gök cisimlerini yönetir. Göksel ve meteorolojik olayların ilk kaynağıdır. Biri ak, diğeri kara iki taşla gelerek (veya Korbolko Kuşu ile bu taşları göndererek) insanlara ateş yakmayı öğretmiştir. İyilik yapmayı sever. Uzun saçları vardır. Yanında büyük bir kalkanı bulunur. Elinde yıldırımlar gönderen bir yayı vardır. Yıldırımlar ve şimşekler onun silahıdır. Yıldırımla vurduğu yer kutsallık kazanır. Yedi oğlu ve yedi kızı vardır. Gökçe (mavi) renk ile simgelenir. Göğün hakimidir. Dünyayı taşımaları veya destek olmaları için üç tane balık yaratmıştır. Elindeki topuzu, yaşam ağacının köklerine benzer ve öylesine dallı budaklıdır. Bildiğimiz Güneş, Ay ve yıldızlardan (tüm gök nesnelerinden) çok uzakta yaşar. Biri sağında ve diğeri solunda iki ak Güneş bulunur. Bu gök nesnelerinin her biri kendisine ulaşmak isteyen şaman için bir engeldir. En güçlü şaman bile en fazla Altınkazık (Kutup) Yıldızına kadar ulaşabilir. Daha öteye gidemez. Betimlenirken ak, parlak, gürültücü (künürtçi), yakıcı (küygekçi), şimşekçi (yalgınçı) gibi sıfatlar kullanılır. Ezeli ve ebedi kabul edilir. Evrenin başlangıcında yalnızca Ülgen ve Erlik vardır. Kaz ve kuğu kılığına girerek sonsuz suyun üzerinde uçarlar. Tanrı Ülgen Erlik'den daha güçlüdür. Erlik'in yaptığı hileleri anlamakta ve onu cezalandırmaktadır. Kayra Han ise evrenden önce de mevcuttur. Yaşlı ve bilge bir görünüm ile tasvir edilir. Üç, altı, dokuz ya da 12 yılda bir görkemli törenler yapılarak kendisine beyaz kısırak kurban edilir. Üç börtü (başlığı) vardır, uzun sakallıdır. Aslında çoğu zaman bir annesinden bahsedilmediği halde birkaç yerde annesinin adı "Taz Hanım" (Kel Hanım)'dır. Bindiği hayvan da **Kelke** adlı kel bir öküzdür. Moğolcada pek çok Tanrının adının sonunda yer alan Ulağan (Ulagan) sözüyle de bağlantılı görünmektedir. Vogullarda Ulgon olarak yer alır ve ateşin kaynağı olarak görülür. Yedi tane oğlu vardır, bunlar göğün yedi katını simgeler.

1. **Karşı Han** (Bkz.)
2. **Pura Han** (Bkz.)
3. **Burça Han** (Bkz.)
4. **Yaşıl Han** (Bkz.)
5. **Karaguş Han** (Bkz.)
6. **Kanım Han** (Bkz.)
7. **Baktı Han** (Bkz.)

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)* **Ülgen:** (Ül/Ui). Göksellik, paylaşmak, yaratmak gibi anlamlar içerir. Ulu, zengin demektir.*(Karşı: ERLİK HAN)***ÜLGER:** *Masal.*Moğolca: ÜLİGER

Olağanüstü öykü, masal demektir. Söylencelerden ve nesile nesile aktarılagelen öykülerden oluşur.

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)* **Üliger:** (Ül). Türkçede yaratıcılık anlamı içeren bir köktür. Moğolca bir sözcüktür. Moğolca Ügül, Mançuca Üg sözcükleri anlatmayı ifade eder. Türkçedeki Ülker takımyıldızının adıyla benzerlik gösterir.*(Bakınız: ERTEĞİ)***ÜREN HAN:** *Hasat Tanrısı.*

Ürünlerin bereketli olmasını sağlar. Hasat mevsiminde ekinlerin harman edilmesinde çiftçilere kolaylık ve güç verir. Harman aletlerinin iyelerini (koruyucu ruhlarını) o gönderir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Üren:** (Ür). Üremek fiilinden kaynaklanır. Ürün, üretim kelimeleriyle köktedir.

ÜRGEL: *Takımyıldız.*

Gökyüzünde insanların hayalgücü ile belirli şekillere benzetilen yıldız toplulukları ve kümeleri. Dünyadaki hemen hemen tüm topluluklarda takımyıldızlara söylencelerle ilgili isimler verilmiştir. Türklerde dikkati çeken pek çok Takımyıldız vardır ve bunlarla ilgili öyküler anlatılır. Örneğin Yeteğin takımyıldızının yedi haydut (at hırsızı) olduğu söylenir. Bir obadan kaçırdıkları atlar ve peşlerindeki kendilerini kovalayan atlılar ile göğsü savrulmuşlardır. O yüzden Uğruların (haydutların) bu yıldızlara bakarak yollarını buldukları söylenir. Türkler bazen Yedi Kağan (Yedi Hakan) veya Yedi Uğru (Yedi Hırsız), Yedi Karakçı (Yedi Haydut), kimi zaman da Yedi Arkar (Yedi Dağkoyunu) ya da (Yedi Kör) adı verirler. Moğollar ise aynı Takımyıldızda Yedi Bilge veya Yedi Yaşlı derler.

- **Yeteğin / Yediger:** Ursa Major (Büyükayı)
- **Kömük / Kümük:** Ursa Minor (Küçükayı)
- **Ülker / Ülger:** Pleiades (Süreyya)
- **Kovan / Arıkovanı:** Praesepe (Yemlik)
- **Kambar / Kempir:** Leo Minor (Küçükaslan)
- **Karakurt / Karagurd:** Cassiopeia (Kraliçe)
- **Tayaktah / Tayahtah:** Orion (Avcı).

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Ürgel:** (Ür/Yür/Yör). Yürümek fiili ile alakalıdır. Ayrıca Moğolcada Ürgelç sözcüğü kalıcılık anlamı taşır.

**LÜTFEN, BU E-KİTABI
TÜM TANIDIKLARINIZA HEDİYE EDİN!**

YABAŞ HAN: *Bozgun Tanrısı.*

Eşdeğer: CABAŞ HAN

Yeryüzünde kötülöklere ve bozgunculuğa sebebiyet verir. Karakam (kötücül şaman) ile Erlik arasında arabulucuk yapar. Erlik Han'ın oğludur. Aygır yeleli olarak betimlenir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Yabaş:** (*Yab/Yap/Cab/Çap*). Yapan (bozgunculuk ve kötölük eden) demektir. Yaba (çatal harman aracı) sözcüğü ile aynı kökten gelir. Ayrıca çapmak (at sürmek, yağmalamak) sözcüğü ile de bağlantısı bulunur.

YADA TAŞI: *Simya Taşı.*

Eşdeğer: CADA (CATA, SATA, CAYA, CAY) TAŞI

Türk mitolojisinde yağmur yağdıran sihirli taş. Büyü Taşı. Tanrı, büyük kamlara bu taşı armağan etmiştir. Böylece istenildiği gibi yağmur ve kar yağdırılabilir, hava olaylarına tesir edilebilir. Yağmur, kar ve don getirebilir. Yumruk büyüklüğünde ve koyu renklidirler. Üzerleri damar damar çizgilidir. Soğukturlar. İçinden sesler gelir fakat içi boş değildir. Kullanıldıkça zayıflar ve gücü geçer. En iyileri kendiliğinden kutlu hayvanların şeklini almıştır. Özel bir yerde muhafaza edilir ve sık sık ele alınmaz. Sadece gerektiğinde kullanılır. Kurdun karnından çıktığı söylenir. Koruyucu olduğu da söylenir. Çin kaynaklarına göre Türk şamanları savaşlarda kar ve yağmur yağdırarak zaferler kazanmışlardır. Bu taş ile büyü yapan kişilere **Yadaçı/Yatçı/Cadacı/Yayçı** adı verir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Yada:** (*Yad*). Dışsalılık, uzaklık, erişilmezlik, gizem anlamlarını içerir. Moğolca ve Mançuca Yadah, Tuvaca Yadı sözcükleri ihtiyaç halinde olmayı ve gerek duymayı ifade eder. Ayrıca Yad/Yat/Yay/Zay köküyle bağlantılı olarak yaratmak ve yaymak anlamlarını barındırır.

(*Bakınız: ZADA HAN, YATLAMAK*)

YAĞIŞ: *Kurban.*

Tanrısal veya dini bir amaçla kesilecek hayvan. Eski devirlerde kurbanları Tanrısal bir alevin yaktığı düşünöldüğü için Yakılan anlamı vardır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Yağış:** (*Yağ/Yak*). Yakmak fiili ile ilgilidir. Yakılan demektir. Moğolca Yag sözcüğü tam ve eksiksiz anlamlarına gelir.

(*Bakınız: KURUMSAK*)

YALAP: *Nur.*

Eşdeğer: YALABUK

Kutsal Işık. Yalap biçimi eski kayıtlarda Tanrının bir sıfatı olarak da yer alır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Yalap:** (Yal). Işık anlamı vardır. Yalabımak fiili, parıldamak, aydınlanmak demektir. (Bakınız: YARUK)

YALBUZ: Söylencesel Dağı.

Eşdeğer: ALVUZ

Aşılmaz yüksekliğe sahiptir. Etrafı sularla çevrilidir. Toğrul ve Kongrul Kuşu burada yaşar. Düşsel canlıların yaşadığı yerdir. Ortadoğu kültürlerinin etkisiyle Kaf Dağı daha fazla ön plana çıkmıştır. Bu dağ İran kültüründe Elbürz olarak geçer. Peri kızlarının yaşadığı mekan olarak kabul edilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Yalbu:** (Yal/Al). Ateş anlamı içerir. Yalazlanmak sözcüğü ile aynı köktendir. Yalabımak parıldamak, ışıldamak demektir. Elbis, Yelbis gibi kavramlarla yakından alakalıdır. (Bakınız: KAFDAĞI, YELBİS)

YALÇUK ANA: Ay Tanrıça.

Eşanlam: 1. AY ANA, 2. UCAH (UYAH, ÜCEH) ENE

Moğolca: SAR (SARAN) ECE

Göğün altıncı katında oturur. Parlaklığı, ışığı ve güzelliği sembolize eder. Bazı Türk boyları aydan türediklerine inanırlar. Ay'ın hilal şekli sembolize edilmiş iki boğa boynuzunu andırır ki, Ay ve Boğa unsurlarının birbirleriyle ilişkilendirilmesinin farklı bir yönünü ortaya koyar. Boğa ilk defa Sümerlerde kabul edilmiştir, ayrıca Aya adlı Sümer Tanrıçası güneşin karısı olarak ifade edilir, yani bu Tanrıçanın Türkçedeki Ay olması muhtemeldir. Ural Batır (Ural Han) söylencesinde Gök Tanrısı Samrav'ın iki karısı vardır birisinin adı Ay Ana'dır. (Diğeri de Güneş Ana'dır.)Pek çok medeniyette ay dişil olarak tasavvur edilmiş ve güzelliğin simgesi olarak algılanmıştır. Türklerde Ay ile bağlantılı pek çok kavram vardır.

- **Ayça:** Hilal,
- **Ayla:** Hale,
- **Ayas:** Mehtap,
- **Aybar:** Dolunay
- **Aytolu:** Doluay
- **Aydan:** Yarımay
- **Ayçıl:** Yakamoz.

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Yalçuk:** (Yal). Ateş anlamı içerir. Yalazlanmak sözcüğü ile aynı köktendir.
- * **Ay:** (Ay). Parlaklık, ışık, temizlik, yükselmek gibi anlamları vardır. Aymak fiili ise kendinde olmayı, bilinci, kendine gelmeyi ifade eder. 1. Dünya'nın uydusu olan gök nesnesi. 2. Gökcismi Ay'ın dönüşüyle bağlantılı olarak, yılın belirli zaman dilimlerine ayrılmış olan bölümlerinden her biri.

(Yansı: YALÇUK ATA)

YALÇUK ATA: Ay Tanrı.

Eşanlam: 1. AY ATA, 2. UYAH (UCAH, ÜCEH) EDE

Moğolca: SAR (SARAN) ECEGE

Bir mağarada meydana gelmiştir. Bu mağara bir çeşit ana rahmi olarak simgeselleşmiştir. Göğün altıncı katında oturur. Bazı Türk boyları aydan türediklerine inanırlar. Bazı destanlarda Oğuz Han'ın soyunun Ay Ata'ya kadar gittiği anlatılır. Moğolların kutlu Ana'sı Alankova da Ay Işığı'ndan hamile kalmıştır. Oğuz Kağan'ın atalarının soyu Ay Ata'ya kadar uzanır. Sagağansar (Sagansar) veya Sagağalgan (Sagalgan) yani "Ak Ay" dedikleri törenin bu tanrı ile bağlantısı olması muhtemeldir. Masallarda anlatılan Ay Dede motifi de yine bu anlayışın bir uzantısıdır. **Ay Han ile karıştırılmamalıdır. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Yalçuk:** (Yal). Ateş anlamı içerir. Yalazlanmak sözcüğü ile aynı köktendir. Türkçede Yal/Cal, Moğolcada Zal kökü ısıldamak, parıldamak manalarını içerir.
- * **Ay:** (Ay). Parlaklık, ışık, temizlik, yükselmek gibi anlamları vardır. Aymak fiili ise kendinde olmayı, bilinci, kendine gelmeyi ifade eder.

(Yansı: YALÇUK ANA)

(Karıştırılan: AY HAN)

YALGIZGÖZ: Tekgözlü Dev.

Eşdeğer: CALGIZGÖZ

Başının ortasında tek bir gözü vardır. Tepegöz'ün bir türü olarak geçer. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Yalgızgöz:** Yal "Tek" + Göz. Moğolcada Yalgah, fark etmek anlamına gelir.

(Bakınız: TEPEGÖZ)

YALKIN HAN: Ateş Tanrısı.

Ateş Tanrısıdır. Göğün dokuzuncu katında oturur. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Yalkın:** (Yal/Al). Ateş anlamı içerir. Yalazlanmak sözcüğü ile aynı köktendir.

YALUN HANIM: Ateş Tanrıçası.

Ateşin koruyucu ruhudur. Başında kızıl renkli bir yazma (eşarp) bulunur. Veya sırtında al bir atkısı olduğu söylenir. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Yalun:** (Yal). Yalın alev demektir. Yalaz, Yalın sözcüğüyle de ilgilidir.

YALMAVUZ: Dev.

Eşdeğer: CALMAĞUS, YELMEVES

"Yalmuz" olarak da bilinir. Çok büyük masal yaratığı. İnsan biçimlidir. Üç, yedi veya 12 başı vardır. Siyah yada sarı renklidir. Güneş ve ayın tutulması Yelbeğen'in bu gökcisimlerini yemesi olarak anlatılır. Devler, atlara düşmandır. Ayrıca insanları yerler. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Yalmavuz:** Yel "Ruh, Canlı" + Moğos "Boğaz, Boğucu"

(Eşanlam: YELBEĞEN)

YALPAĞAN HAN: Ejderha Tanrısı.

Bütün ejderhalar (Yelbeğenler) onun emrindedir. Kendisi de istediği zaman yedi başlı bir ejder kılığına bürünür. Devlerin Tanrısı olarak da görülür. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Yalbağan:** Yal/Yel + Büke/Beken. Yelbeğen dev demektir. Yal sözcüğü Moğolcada cezalandırmak anlamı içerir.

(Bakınız: YELBEĞEN)

YALVAÇ: Resul.

Peygamber. Tanrının habercisi. Kitap getirmiş olan elçi. Türkler tarih boyunca değişik dinlere ve bunların farklı mezheplerine tabi olmuşlardır. Ama başlıca; Budizm ve onun Lamaizm mezhebi, Maniheizm, Hristiyanlık, Musevilik ve İslam (Sünni ve Alevi mezhepleri) en fazla rağbet görmüş dinler olarak sayılabilir. Bunun sonucunda her birinden değişik unsurlar alınarak Türk kültürüne katılmış ve her dinin kurucusu / yalvacı değişik anlatılarda yer almıştır. Elbette ki, kültürel anlamda benzer kavramlar daha büyük bir hızla yerleşmiş ve bütünleşmiştir. Örneğin Mani dinindeki Aydınlık ve Karanlığın ezeli ve ebedi savaşı (Türkçe’de Yaruk ve Karanuk adlı iki güç olarak yer bulmuştur,) kültürümüzün diğer öğeleriyle hızla uyum sağlamıştır. Türkler en son olarak İslam dinini kabul etmişler ve bu din tüm Türk Dünyasının ortak değerlerinden birisi haline gelmiştir. Elbette ki başka dinler de değişik yoğunluklarda ve farklı Türk toplulukları içerisinde varlığını sürdürmektedir. Ancak şu an için ortak kültürel payda olarak İslam dininin varlığı yadsınamaz bir gerçektir. İslama göre Allah’ın varlığına ve birliğine inanmak birincil ve en önemli koşuldur. Bundan sonra da Hz. Muhammed’in onun elçisi olduğuna, ardından da Tanrının gönderdiği (Kuran-ı Kerim’de adı ister sayılmış olsun isterse olmasın) diğer tüm elçilere iman etmek gerekir. Kelime-i Şehadet “Tanıklık Sözü” şu şekildedir:

“Tanıklık ederim ki Allah’tan başka tanrı yoktur. Ve yine tanıklık ederim ki Muhammed onun kulu ve yalvacıdır.”

İslam ile birlikte bu dinin yoğun bir biçimde kültürümüze etkisi olmuş ve tüm kavramları yerleşmeye düşünce dünyasına hakim olmaya başlamıştır. Fakat geçmişteki birikimlere uygun ve uyumlu olan her şey daha hızlı kabul görmüştür. Bu bağlamda İslam dinindeki bazı Peygamber kıssaları diğerlerine nazaran halk kültürünü daha fazla etkilemiştir. Çünkü bu kıssalardaki bazı özellikler zaten geçmişten beri var olan başka anlatı öğelerini çağrıştırmaktadır. Kısaca değinilecek olursa, bazı Peygamberlerin hayatlarında yer alan halk kültürümüzdeki anlatılarla bütünleşen olaylar şunlardır.

- **Hz.Muhammed** (Arapça **Muhammad**, ayrıca **Mahmud** ismiyle de bağlantılıdır): Özellikle Miraç kavramı halk ve tasavvuf edebiyatında geniş yer tutar. Miraç, bazen yanlış veya eksik olarak salt göğe yükselme olarak ele alınmıştır. Yükselirken kullandığı Burak adlı binek önemli bir yer tutar halk edebiyatımızda.
- **Hz. Musa** (İbranice, Mose; Arapça Musa): Denizi, asası ile yere vurarak ikiye yarması. Ayrıca asasının bir ejderhaya dönüşmesi ilgi çekicidir.
- **Hz. İsa** (İbranice, Yeşu; Arapça İsa): Körlerin gözlerini açması, daha beşikteyken konuşması, ayrıca annesinin kendisine babasız hamile kalması önemlidir. Anadolu’da Ese olarak da söylenir.
- **Hz.Nuh** (İbranice **Noah**): Tufan ve insanlığın atası olarak ortaya çıkışı. Büyük Tufan, Anadolu, Mezopotamya ve Ortadoğu’da Sümerlerden beri yaygın ve ortak bir anlatıdır. 950 yıl yaşadığı söylenir. Tufan’da dev bir gemi inşa etmiştir.
- **Hz.İbrahim** (Asurca ve Akkadça **Abraham**, İbranice **Avraham**): Ateşe atılması ve ateşin onu yakmaması. İbrahim Peygamber ayrıca Sümer kökenli olarak kabul edilir ve Türklerin ataları arasında sayılır. İlk adı **Avram (Abram)**’dır. Kabe’yi inşa etmiştir. Ayrıca eşinin ayağını yere vurarak kutsal suyu (Zemzem) çıkartması da yine Türk kültürü açısından çok ilgi çekici bir konu olmuştur.
- **Hz.Süleyman** (İbranice **Şalomo**. Batı dillerine ise **Salomon** olarak geçmiştir): Kuşlara ve rüzgarlara hükmetmesi. Hayvanlardan oluşan orduları vardır. Hayvanlarla konuşması da yine diğer ilgi çekici bir kavram olarak yer alır.

- **Hız.Yusuf** (İbranice **Yosef**): Kuyuya atılması ve rüyaları yorumlaması. Kuyular Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Rüyasındaki gök cisimleri de dikkat çeker.
- **Hız.Yunus** (İbranice **Yonas**): Dev bir balık tarafından yutulması. Kavmini terk ederek bir gemiye binip ayrılmış, ancak yolda dev bir balık kendisini yutmuş fakat kurtulmuştur.
- **Hız.Davud** (İbranice **David**): Demircilik sanatını yapması. Demirciliği en yetkin biçimiyle yapabilmektedir. Demiri eliyle şekillendirebildiği söylenir.
- **Hız.Lokman** (Arapça **Lukman**): İslam inancında bilge ve hikmet sahibi birisidir. Ölümsüzlüğü aradığı söylenir. Hekimlerin piridir. Bilinmedik diyarlardaki otlardan ilaçlar yapar.
- **Hız.Eyüb** (İbranice **Iyyob**): Bir mağarada, dermansız bir hastalık nedeniyle çile çekmiş, daha sonra Tanrı tarafından bahşedilen kutsal bir suyun sayesinde iyileşmiştir.

Ayrıca **Ashab-Kehf** kıssası mağaralarla ilgili olarak önemli bir yere sahiptir. Bir mağarada çok uzun yıllar uyuyarak daha sonra uyanan gençler ve köpekleri anlatılır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Yalvaç:** (*Yal*). Yalvamak fiilinden gelir. Yakarmak, haber vermek anlamlarını taşır. Yal Moğolcada cezalandırmak demektir.

(*Bakınız: YALVAMAK*)

YALVAMAK: *Risalet Etmek.*

Peygamberlik Etmek. Tanrıdan haber getirmek. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Yalvamak:** (*Yal*). Yakarmak, haber vermek anlamlarını taşır. Yalvamak fiili ile aynı köktendir.

(*Bakınız: YALVAÇ*)

YAPANAY HAN: *Kır Tanrısı.*

Kırsal bölgeleri korur. Yabani çevrenin ve yaban hayvanlarının gözeticisidir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Yapanay:** (*Yap*). Yapan/Yaban kırsal alan demektir. Yaban sözü ile bağlantılıdır.

YARAN: *Su Cini.*

Eşdeğer: YEREN

Sularda yaşar. Genelde insanlara zarara dokunmaz. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Yaran:** (*Er/Yer/Ar/Yar*). Eren (İren / Yiren) kelimeleri ile bağlantılıdır. Yaratık, Yararlılık, Yardım kelimeleri ile aynı kökü içerir.

YARIMTIK: *Yarım İnsan.*

Tek bacaklı, tek kollu, tek gözlü, tek dişli, tek boynuzlu canavardır. “Tek dişi kalmış canavar” tabirini çağrıştırmaktadır. Şeytani bir karakteri vardır. Ural ve Sibirya Tatarları ormanda *Yarımtık* adlı bir yaratığın da yaşadığına inanırlar. Yarım vücutlu veya tek gözlü, tek kollu, tek ayaklı bir yaratıktır. İnsanlar ondan çok korkarlar ve ona beyaz horoz kurban ederler. Çok meraklıdır; köye kadar gelip dolaşır, insanları izler. Ondandır kurtulmak için de ayakkabıları, giysileri ters giymek gerekir. Akli da yarım olan Yarımtık, ters giyinen ayakkabının izini takip edip ters tarafa yönelmiştir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Yarımtık:** (*Yar*). Yarı ve yarım sözcüklerinden gelir. Eksik demektir. Sakat veya felçi kişilere de yarım denir.

YARUK: *Nur.*

Eşdeğer: YARUĞ, CARIK, CARUK, CORUK, CORU, ZARIK

Kutsal Işık. Yaşamı simgeler. Yaşamı yaratan Tanrı'nın nurudur. Aslında İslamdaki Nur, Türklerdeki kut kavramı ile de kısmen benzerlik gösterir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Yaruk:** (*Yar*). Işık saçma anlamı taşır. Modern fizikteki ışık demeti elde etmeye yarayan Yarik kavramı ile bağlantısı ilgi çekicidir. Yaratmak kavramı ile de ilgisi bulunmaktadır. Moğolca Yaruğ sözcüğü asalet anlamına gelir, aynı zamanda sözcüğün ezgi anlamı taşıması da ilgi çekicidir. Yıragu (eski Moğolca Yara) ve eski Türkçe Yar parlamak demektir.

(*Karşı:* KARANUK)

YAŞIL HAN: *Doğa Tanrısı.*

Eşdeğer: CECİL (ÇECİL, YEŞİL) HAN

Doğayı korur, bitkilere can verir. Yedi Altay boyundan birisinin koruyucusudur. Doğanın yeşillenmesini ve doğumunu (baharı) yönetir. Tanrı Ülgen'in oğludur. Türk kültürü doğayla bütünleşik ve onu kendi parçası gibi gören bir yaklaşıma sahiptir. Doğayı tüketmeyi ve onu cansız bir nesne görmeyi hiçbir zaman kabul etmemiştir. Bunun en somut örneği Yeşil Han'dır. Bahar aylarında derelere ve göllere dökülen sütler, çökelekleri peynirler, ekmekler hem bir Saçı (Kansız Kurban) hem de buralardaki canlılar için bir besin niteliğindedir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Yaşıl:** (*Yaş/Yeş*). Yeşil demektir. Yaşam, yaşamak sözcükleri ile aynı köktendir. Canlılık bildirir. Aynı ışık anlamına gelen Yaşuk/Yaşık/Yaşı/Yaşıu sözcükleriyle de bağlantılıdır.

YATIR: *Evliya Mezarı.*

Kutlu kişilerin mezarlarıdır. Türklerde türbe ve evliya kavramları özdeştir. Burada yatan kişiden doğrudan yardım istemekten veya onu aracı kılmaktan veya o kişinin ruhuna dua okumaya kadar pek çok uygulamanın öznesi konumundadır. İslam inancı yalnızca sonuncusuna (çok dikkatli bir biçimde yapılmasına, ölümü anımsamak amacıyla) kısıtlı olarak izin vermektedir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Yatır:** (*Yat*). Yunanca iatros kelimesinden geldiği söylene de doğru değildir. Türkçe Yatmak fiilinden türemiştir. Ayrıca Yada kelimesi ile de bağı bulunabilir.

YATLAMAK: *Simyacılık Yapmak.*

Eşdeğer: YADALAMAK

Yada Taşı ile sihir yapmak. Maddenin niteliklerine hükmetmek, meteorolojik olayları yönetmek. Avrupadaki sıradam madenleri altına çevirme (veya daha genel bir tabirle maddeyi başka bir maddeye dönüştürme) girişimleri Simyanın asıl konusunu oluştururken, Türklerde Yada işlemi doğal olaylara müdahale etme çabasıdır. Yağmur veya kar yağdırmak bu çabanın en çok denenilen kısmını oluşturur. İslam sonrası Yağmur Duası bu uygulamanın kısmen yerini almıştır. Marco Polo, Türkler'le karışan Keşmir halklarında da Yada Taşı ve yağmur yağdırma sanatının bulunduğunu yazar. Moğol döneminde Farsçaya geçen Yadamışı/Cadamışı deyimleri sihirli güçlerle yağmur yağdırmak anlamına gelmektedir. Türkler'in Yada Taşı'nı kullanmaları üzerine kaynaklarda ayrıntılı kayıtlar vardır. Örneğin bir eserde şöyle denilmektedir: "Türkler arasında, türlü renk ve cinsleri olan Yat Taşı (Yada Taşı) vardır ki onun madeni Hitay ve Tavgaç Dağları'ndan çıkar. Bu taş aracılığı ile yağmur, kar, dolu çekilir. Türkler, bu sanatı bilip uygulayanlara "Yatçı" derler. Bu işte yetenekli olanlar, köyün bir yanına yağmur ve kar getirdiklerinde, köyün öbür yanında Güneş açar. Türkler bu taşı yanlarında taşırlar ve

bu taş sayesinde düşmanlarına üstünlük sağlarlar. Türkistan'da bir tepeden çıkan bu taşları kentlere götürürler, suya asar ve yağmur yağdırırlar."(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Yat:** (*Yad/Yat*). Dışsallık, uzaklık, erişilmezlik, gizem anlamlarını içerir.

(*Bakınız: YADA TAŞI*)

YAY: *Kutlu Silah.*

Eşdeğer: YEY, YEYE, CA, CEYE, SA, SE

Türklerde büyük önemi vardır. Gökyüzünü sembolize eder. Oğuz Kağan Bozoklar denen oğullarına Altın Yay'ı üçe bölerek vermiştir. (Diğer oğullarına da Üçokları üçe bölmüştür.) ise Alkim (Gökkuşağı) Altı Yay veya Altı İpli Yay olarak düşünülür. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Yay:** (*Yay/Yaz*). Ok atmaya yarayan, iki ucu arasına kiriş gerilmiş, eğri araç. Genişlik anlamı vardır. Yaz sözcüğü ile aynı kökten gelir. Yay/Cay aynı zamanda ilkbahar demektir.

YAYAK: *Yaratıcı Ruhlar.*

"**Yayaklar**" olarak çoğul şekilde kullanılır. Yayguçiya bağlıdır. Türk kültüründe Yay'ın kutlu kabul edilmesi bu yaratıcı ruhlarla bağlantılı olabilir. Yayın kıvrık iki ucu tıpkı hilal gibi boğanın boynuzlarını simgeler. Bunlar da güç demektir. Bu varlıkların taşıdıkları yayları bulunur. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Yayak:** (*Yay/Yaz*). Yaymak, yaratmak anlamlarına gelir.

(*Bakınız: YAYGUÇI*)

YAYUÇI HANIM: *Yaratıcı Tanrıça.*

Eşdeğer: YAYGUÇI (ZAYAÇI, ZAYUÇI, DAYUÇI) HANIM

Çocuk yapmaları için insanlara kut (yaşam enerjisi) gönderir. Göğün dördüncü katında yaşar. Yayguçi sözcüğü aynı zamanda Yayıçi Hanım'a bağlı olan yaratıcı ruhların da adıdır. Bu ruhlara **Yayaklar** (**Yayanlar / Yayağanlar**) adı da verilir. Tatarlarda **Car Cayanı** adlı yaratıcı bir ruh vardır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Yayıçi:** (*Yay/Yaz*). Yaymak, yaratmak anlamlarına gelir. Yaygaru bahar mevsimi demektir.

(*Bakınız: YAYAK*)

YAYGUÇI: *Yaratılış.*

"**Yayguçi Çağ**" da denilir. Canlıların yaratılıp yeryüzüne yayıldığı gündür. Ayrıca yaratıcı tanrıları da ifade eder. Henüz hiçbirşey yokken, her yerde yalnızca uçsuz bucaksız bir su vardır. Bu durum kaosu (karmaşayı) ve karmaşık tekdüzeliği simgeler. Fakat bu durum hiçlik ve yokluk değildir. Sonra bu suyun içinden toprak çıkarılır. Bu görev Erlik'e verilir. Ancak Erlik kendisi için çamur saklar. Bunu anlayan Ülgen kendisini cezalandırır. Bazı efsanelerde ise Ak Ana çamur getirmeleri için Balıkçıl ve Ördeği gönderir. Balıkçıl toprağı kendisi için saklar. Bunu anlayan Ak Ana onu cezalandırır. Çıkarılan balıktan Dünya yaratılır, ikinci dalan ördek küçük çakıl taşları çıkarır, bunlarda kıyılarıdaki dağları oluşturur. Hiçbirşeyin olmadığı her şeyin sonsuz bir su olduğu bu çağda, gök diye bir şey yokken her şey sağır ve dilsizdir. Yani anlamı ve adı yoktur hiçbirşeyin. Sayan söylencelerine göre bu sonsuzlukta önce ad verilerek yaratılış başlamıştır. Ad ise anlam demektir. Yani önce maddenin değil fikrin olduğu görüşü benimsenmiştir. Türk inanışına göre doğal varlıkların ve nesnelerin tamamı ilk yaratılışta insandır; dağlar, ırmaklar, ağaçlar... Güneş eskiden bir erkek, ay da kız çocuğuymuş, kış mevsimi de kocakarıymış. Örneğin kocakarı soğukları kavramının bu söylenti ile bir bağlantısı olması muhtemeldir. Dağlar ise yenilmez yiğitler olarak görülürler. Bunların hepsi daha sonradan bu

varlıklara dönüşmüştür fakat ruhları yine de içlerindedir. Sümer inancına göre başlangıçta gök ile yer birdi. Daha sonra gök ile yer tanrılar tarafından ayrılmıştır. Sümerlerde evrenin kökeni şu şekilde açıklanır ve Türk yaratılış anlayışına paraleldir:

1- Başlangıçta sadece deniz vardı. Kökeni veya doğuşu konusunda bir şey söylenmemektedir. Sümerliler onu her zaman varmış gibi düşünmüşlerdir. Altay ve Yakut yaratılış destanları da benzer ifadeler kullanır.

2- Bu denizden bir dağ dağı oluştu. Bu dağ yeryüzü demektir. Aynı zamanda gök ve yer de henüz ayrışmamıştı. Yine Türk yaratılış destanları yeryüzünün suyun içinde çıkarılan topraktan oluştuğunu söylerler.

3- Tanrılar insan biçimli olarak kişilik kazandıklarında, An (Gök) eril, Ki (Yer) dişildi. Onların birleşmesinden hava tanrısı Enlil doğmuştur. Enki ise Su Tanrısıdır. Türklerde de Gök Ata, Toprak Ana algısı vardır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Yaygunçı:** (Yay/Yaz). Yaratmak anlamını içerir. Yarmak fiili ile ilgilidir. (Karşıt: KALGANÇI)

YAYIK HAN: *Irmak Tanrısı.*

Eşdeğer: CAYIK (TAYIK, DAYIK) HAN

Irmaklardan ve göllerden sorumludur. 17 ırmağın kavuştuğu yerde yaşar. Irmaklara, rüzgarlara ve sulara hükmeder. Kamçısı şimşektir. Büyük Tufandan sonra gökyüzüne çıkmıştır. Su Yılanı veya Su Ejderi kılığına bürünebilir. Yerlerden sular fışkırtır. İnsanları kötülüklerden korur. Dizgini gökkuşağı, kamçısı boz alevdir. Kendisine Yayık Kaldırma adı verilen saç (cansız nesne kurban etme) törenleri yapılır. İlkbaharda davarların ve atların avuzları (ilk sütleri) ile bulgur karıştırılarak yapılan lapalar ırmaklara saçılır. Göğün üçüncü katında oturur. Şamanlara düşünsel yolculuklarında yardım eder. Koruç (Korucu / Koruyucu) olarak nitelenir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Yayık:** (Yay/Yaz). Engin, Yaygın veya Kurban Etmek kökünden gelir. Ayrıca bu kökün yaratmak anlamıda bulunur.

YAYLA İYESİ: *Yayla Ruhu.*

Eşdeğer: YAZLA (YAYLAV, YEYLEV, CAYLA, CAYLAV, CEYLEV) ISI

Yaylanın koruyucu ruhu. Göçebe toplumlarda ve yerleşik hayata geçildikten sonra ise dönemsel yerleşiklik anlayışında yazın konaklanan köy veya obalara Yazla (Yayla) veya Yazdak (Yaylak) adı verilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Yayla:** (Yay/Yaz). Yazın geçirildiği, hayvanların yayıldığı yer demektir. Ortasında akarsu bulunan yüksek ve düzlük alan. Yaylamak fiili yazın yaylada oturmak, yazı yaylada geçirmek demektir. Yazı sözcüğü otlak demektir.

(Bakınız: İYE)

YAZAGIL HAN: *Devlet Tanrısı.*

Devleti Korur. Yasaların ve devlet otoritesinin önemini vurgular. Türk tarihi devlet geleneğinin en köklü uygulamalarını Dünyaya yaymıştır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Yazagıl:** (Yas). Yasa sözcüğü ile bağlantılıdır.

YAZ HAN: *Yaz Tanrısı.*

Eşdeğer: YAY (CAZ, YEY, CEY) HAN

Yaz mevsiminin tanrısıdır. Bu mevsimi düzenler ve zamanında başlayıp zamanında sona ermesini sağlar. Yazın gerçekleşecek olayları belirler. Yayla (Yazla) köylerini korur. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Yaz:** (Yaz/Yay). Yaz Mevsimi. Yılın en sıcak dönemidir. Sıcaklık ve yaratıcılık, otlak anlamları vardır. İlkbahar ise anı kökten gelen Cay kelimesi ile ifade edilir.

(Karşıt: KIŞ HAN)

YAZGI: Kader.

“Alinyazısı” olarak da söylenir. Yeryüzündeki pek çok toplumda insanın yaşayacaklarının önceden Tanrısal bir güç tarafından belirlendiği ve bazı kültürlerde ise bunun bir yere yazılmış olduğu inancı bulunur. Türk kültüründe bu yazının insanın alnında olduğu düşünülürdü. Kader anlayışı pek çok inançta mevcut olup, günümüzde bilimsel verilerle de insanın başına geleceklerin büyük bir kısmının kendi elinde olmadığı kanıtlanmış durumdadır. Örneğin insanın dünyaya geldiği çağ ve yer farklı olsaydı ne olurdu gibi bir yaklaşımın göz önüne alınması bile insan yaşamının farklı biçimlerde gelişebilme olasılıklarını ortaya koyar ve modern fizikteki “Başlangıç Durumuna Hassas Bağlılık” öngörüsü de benzeri iddiaları farklı açılardan ileri sürer. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Yazgi:** (Yaz). Yazı kelimesiyle ve yazmak fiiliyle aynı kökten gelir.

YAZTIRNAK: Pençeli Canavar.

Eşdeğer: CEZTIRNAK, CASTIRNAK

Eşanlam: 1. YAZKIYNAK, CEZKIYNAK, CASKIYNAK 2. YAZKIRNAK, CEZKIRNAK, CASKIRNAK

“Demirtırnak” veya “Demirkıynak” olarak da bilinir. Dağlık alanlarda veya ormanlarda yaşar. Vücudu kılıdır. Bazen normal insan görünümüne girer. Derisi koyu konur (kahverengi) olarak ifade edilir. Bazen kafası köpek başı gibi çirkin olarak anlatılır, bazen de güzel bir kız kılığına girer. Çelik gibi tırnakları vardır. Açtığında kartalın pençelerine benzer. Anadolu da Pençe sözcüğü içi Kıynak, Cıynak, Çıynak gibi tabirler kullanılır. Bu tırnaklar kimi Yaztırnaklarda bakırdandır. Ayaktırnakları ise keçi tırnağına benzer. Aileleriyle birlikte yaşarlar, birisi ailesine zarar verirse ömrü boyunca intikam alır. Bazen de demir burunlu **Yaztımşuk** olarak ilave özellikler eklenir. Kadın kılığında olduğunda çok güzeldir fakat burnunu saklar. Demir kollu, demir gövdeli olduğu da söylenir. **Karakırnak** adıyla bilinen versiyonlarında vardır. Bu varlık insana suyun içindeyken zarar verir. Suda oynarken boğulmasından korkulan çocuklar böyle korkutulur. İnsanların delirmelerine neden olur. Bazen **Castırnak**, **Caskıynak** ve **Caskırnak** birbirinin kardeşi olan üç farklı varlık olarak anlatılır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Yaztırnak:** (Yaz/Yas/Yaş/Cas/Çaş). Aynı zamanda birer kelime olan bu kökler farklı lehçelerde demir, tunç, pirinç ve metal anlamına gelir.

(Bakınız: YAZTUMŞUK)

YAZTUMŞUK: Demir Burun.

Eşdeğer: CEZTUMŞUK, CASTUMŞUK

Kadın kılığında olduğunda çok güzeldir fakat burnunu saklar. Demir kollu, demir gövdeli olduğu da söylenir. **Yaztırnak** ile bağlantılı düşünülür. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Yaztımşuk:** (Yaz/Yas/Yaş/Cas/Çaş). Aynı zamanda birer kelime olan bu kökler farklı lehçelerde demir, tunç, pirinç ve metal anlamına gelir.

(Bakınız: YAZTIRNAK)

YEK: *İblis.*

Eşdeğer: YİK, YEG, YİĞ

İnsanoğlunu yoldan çıkaran ve kötülüğün simgesi olan varlık. Tanrıya isyan etmiştir. Kısa boylu ve güçlü bir varlıktır. Alemin karanlık güçlerini temsil eder. Yerin altında yaşar. **Yaka** adlı kötü ruh ile de bağlantılıdır. Çak veya Çek denilen yine Şeytan anlamını içeren sözcük ile de ilişkili görünmektedir. Yiğ: Verem, Yiğnik: Dizanteri demektir. Bulgar kültüründe **Yaga** adlı bir cadı figürü vardır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Yek:** (*İğ/Yiğ*) ve (*Çak/Cak/Yak*). Hastalık, kötülük, fesatlık kavramlarını barındırır. İddia edildiği gibi Arapça veya Farsça kökenli değildir. İğrenmek fiili yine bu kökten gelir.

(*Eşanlam:* ÇAK)

YEL ANA: *Rüzgar Tanrıça.*

Eşdeğer: CEL (ÇEL, ŞİL, CİL, ZEL, TIĞAL) ENE

Moğolca: SALHIN (HALHIN) ECE

Macarca: SZEL ANYA

Macar mitolojisinde **Zel Ene (Szelanya)** olarak bilinir. Eskiden yaşamsal unsurlardan birisi sayılan havanın hareketli hali olan yel için algılanan canlılık içeriği daha sonra ruh, cin gibi kavramları da çağrıştırmaya başlamıştır. Macarlara göre dünyanın sonundaki büyük bir dağda bulunan bir mağarada yaşar ve bu mağaranın etrafında güçlü fırtınalar döner. Bu mağarayı koruyan Yel Ana kendisi güçlü bir kasırga olup eser. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Yel:** (*Yel/Yil/İl*). Esinti anlamı vardır. Havanın yer değiştirmesi nedeniyle meydana gelen akım. Ruh, can, gizem gibi anlamlarla aynı kökten kaynaklanır. Rüzgar, esinti demektir.

(*Yansı:* YEL ANA)

YEL ATA: *Rüzgar Tanrı.*

Eşdeğer: CEL (ÇEL, ŞİL, CİL, ZEL, TIĞAL) EDE

Moğolca: SALHIN (HALHIN) EÇEGE

Macarca: SZEL ATYA

Macarlar **Zel Kralı (Szelkraly)** adı da verirler. Dünyadaki tüm fırtınaların, rüzgarların, kasırgaların, hortumların, tayfunların yöneticisi olan Tanrı. Harman savurmak isteyen köylüler Yel Ata'yı yardıma çağırırlar. O da samandan bir avuç alarak atına yem alarak götürürmüş. Atı rüzgara dönüşür ve bir anda istediği yere ulaşır. Yel Ata'ya bağlı iyeler şunlardır. Etrüsklerde Cel adlı bir yer altı Tanrısı vardır.

- **Holoruk/Holloruk İyesi:** *Hortum Ruh.*
- **Kasırga/Gasırga İyesi:** *Tayfun Ruh.*
- **Borağan/Burağan/Boran İyesi:** *Fırtına Ruh.*

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Yel:** (*Yel/Yil/İl*). Esinti anlamı vardır. Havanın yer değiştirmesi nedeniyle meydana gelen akım. Ruh, can, gizem gibi anlamlarla aynı kökten kaynaklanır. Rüzgar, esinti demektir.

(*Yansı:* YEL ANA)

YEL İYESİ: *Rüzgar Ruh.*

Eşdeğer: CEL (ÇEL, ŞİL, CİL, ZEL, TIĞAL) ISI

Moğolca: SALHIN (HALHIN) EZEN

Rüzgarın koruyucu ruhu. Her rüzgar için farklı bir İye vardır. Rüzgarla bağlantılı olarak şu İyeler de yer almaktadır. Türklerde rüzgar hızı ve doğaüstü güçleri anımsattığı için daima ilgi çekici bir konu olmuştur. Belli başlı rüzgar adları şu şekildedir.

1. **Akyel (Akçayel):** Doğudan eser.
2. **Bozyel (Bozcayel):** Doğudan eser.
3. **Gökyel (Gökçeyel):** Batıdan eser.
4. **Kıryel (Kırcayel):** Batıdan eser.
5. **Kızılyel:** Güneyden eser.
6. **Alyel:** Güneyden eser.
7. **Karayel:** Kuzeyden eser.
8. **Kuzyel:** Kuzeyden eser.
9. **Günyeli (Künyeli):** Güneyden / Gündüz eser.
10. **Tünyeli (Dünyeli):** Kuzeyden / Gece eser.
11. **Alakyel:** Kuzeydoğudan eser.
12. **Azakyel:** Kuzeydoğudan eser.
13. **Korumyel:** Güneydoğudan eser.
14. **Çakmakyel:** Güneydoğudan eser.
15. **Tersyel:** Sıcak eser.
16. **Çölyeli:** Samyeli. Çöllerden eser.
17. **Uluyel:** Fırtına demektir.
18. **İliyel:** Denizden eser.
19. **İsiyel:** Denizden eser.
20. **Tanyeli:** Sabah eser.
21. **Yağaryel:** Yağmur rüzgarıdır.
22. **Kanyel:** Kasırga demektir.

TSS

(**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Yel:** (*Yel/Yıl/İl*). Esinti anlamı vardır. Havanın yer değiştirmesi nedeniyle meydana gelen akım. Ruh, can, gizem gibi anlamlarla aynı kökten kaynaklanır. Rüzgar, esinti demektir. Ayrıca, can, ruh, cin gibi anlamları kök içinde taşır. Yel girmesi kavramı bu anlayışın en belirgin göstergesidir. Örneğin şamanın, trans halindeki ruhuna **“Yelgen”** adı verilir. Yeleğen ise yel gibi hızlı, süratli anlamına gelir.

(*Bakınız: İYE*)

YELBEĞEN: Dev.

Eşdeğer: CELBEĞEN, YEGEN

“Yeken” biçimiyle kısaltılmış olarak da kullanılır. Çok büyük masal yaratığı. İnsan biçimlidir. Üç, yedi veya 12 başı vardır. Siyah yada sarı renklidir. Güneş ve ayın tutulması Yelbeğen’in bu gökcisimlerini yemesi olarak anlatılır. Devler, atlara düşmandır. Ayrıca insanları yerler. Büyük kulaklı, büyük dişli, büyük ağızlı değişik türleri vardır. Büyük kulaklı devler yeraltında yaşarlar. Temir Kulak, Ay Kulak, Kan Kulak, Kün Kulak, Çoğın Kulak gibi isimler mevcuttur. Ana Yelbeğen denilen dişi devler de bulunur. Kimi zaman alt dudağı yerde, üst dudağı gökte bir zenci olarak tanımlanırlar. Demir, Bakır gibi değişik madenlerle nitelenen türleri olabilir. Örneğin Demir Yalmavuz, karaçam boylu, kara atlı, kara çokmarlıdır. Elinde çoğu zaman hayvan başlı bir sopası veya topuzu bulunur. Bu topuza çokmar denir. Ayrıca renklerine göre de değişik Yelbeğenler vardır. Örneğin Sarı Yelbeğen. Macar efsanelerine **Moroğut** adlı dev ile onun soyundan gelen **Manumoroğut** adlı deve rastlanır. Yelbeğen, ormanda

veya doksandokuz köşeli yurdunda (ülkesinde veya çadırında) yaşar. Yelbeğen gelirken önce gök gürler, sonra şimşekler çakar, yer sarsılır sonra da kara bir bulut görünür. Bazen yelbeğen bunun içinden çıkar. Yeraltında karanlıklar içinde, dağlardaki büyük mağaralarda ve sularda otururlar. Dev anaları bir göğüslerini omuzlarına atarlar. İnsan ve koyun yemeyi severler. Ruhları başka bir yerdeki bir şişede veya sandıkta saklıdır. Bulgar kültüründe Çelen adlı bir ejderha vardır. Macarlarda ise Sarkan (Sarkany) adında bir ejderha yer alır. Bazen Yalpagan adlı bir ejderha Tanrısından bahsedilir ki, sözcüğün Yelbeğen ile bağlantısı, hatta farklı bir söyleyişi olduğu açıktır. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

* **Yelbeğen:** Yel “Ruh, Canlı” + Büke “Güçlü, Kuvvetli”,
(Eşanlam: YALMAVUZ)
(Bakınız: MONGUS)

YELBİS: Dağ Kızları.

Eşdeğer: YELBİZ

Kutsal dağın iki kızına verilen ad. Bu dağın adı ise **Yalbuz** veya **Albuz**’dur. İran Mitolojisinde **Elbürz** dağı denilir. Yelbiz sözcüğü aynı zamanda ruh, cin gibi anlamlara gelir. **Yelbi** adı verilen kutsal güce sahiptirler. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

* **Yelbis:** (Yel/Yil/İl). Ruh, can, gizem gibi anlamlarla aynı kökten kaynaklanır. Yaluy sözcüğü büyü, tılsım demektir.

YELVİ: Sihir.

Eşdeğer: İLVİ, CİLBİ, SİLBE

Moğolca: İLBİ, JİLBİ, JİLVİ

Büyü, efsun demektir. **Yelviçi** veya **Yelviçin** sihirbaz anlamına gelir. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

* **Yelvi:** (Yel/Yil/İl). Ruh, can, gizem gibi anlamlarla aynı kökten kaynaklanır.
(Eşanlam: BAĞI, BÜYÜ)
(Bakınız: ARPAĞ)

YELPİN: Cin.

Eşdeğer: YELBİN

Ateşten yaratılmış, görünmeyen soyut varlık. İyicil veya kötücül olabilirler. **Yelbi** adı verilen güç, şamanın bedenine yerleşerek ona sıra dışı güçler verir. Yelbinler de bu güce sahiptirler. Bu gücü dağıtan Ülgen Han’ın kızlarıdır. Yel kelimesi bazen bu anlamda **Çil** söyleyişiyle de karşılaşılır. Çil ile başlayan kötü ruh adları bulunur. Sümerlerde şekil değiştiren Vilin adlı dişi kötücül ruhlar vardır. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

* **Yelpin:** (Yel/Yil/İl). Ruh, can, gizem gibi anlamlarla aynı kökten kaynaklanır. İlenmek sözü ile de bağlantılıdır. Hastalık bildiren bazı sözler bu kökten gelir. Örneğin; **Yelpik** astım demektir.
(Bakınız: YELPİNMEK)
(Eşanlam: ÇOR)

YELPİNMEK: Cin Çarpmak.

Eşdeğer: YELBİNMEK

Cinlerin musallat olması sonucu ortaya çıkan bedensel veya ruhsal hastalığa yakalanmak. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

* **Yelpin:** (*Yel/Yil/il*). Ruh, can, gizem gibi anlamlarla aynı kökten kaynaklanır.
(Bakınız: *YELPİN*)

YER: Arz.

Eşdeğer: CER, ÇER, CİR

Moğolca: GAZAR

Yeryüzü de denir. Türk-Moğol ve Sümer söylencelerinde Dışil gücü simgeler. Doğurgandır. Sami (günümüzde İbrani-Arap) kültüründe ise tam tersidir. Havva sözcüğü göğü ve havayı çağrıştırır (Ava: Hava demektir. Adem sözcüğü ise yeri ve toprağı içerir (Adama: Balçık, çamur demektir.)) (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Yer:** (*Yer*). Üzerinde yerleşilen (ikamet edilen, yaşanılan) anlamı vardır. Dünya, toprak gibi yan anlamları da bulunur. Moğolcada Dünyaya Yertönt denilir.
(Karşıt: *GÖK*)

YERALTı: Aşağı Dünya.

Yeraltına atlama yoluyla gidilir. Atlamada bu dünya ile diğer dünya arasındaki sınırlar ortadan kalkar. Aslında yerin bir parçası olarak da düşünülür. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Yeraltı:** Yer + Alt
(Bakınız: *YER*)

YEREH HAN: Aile Tanrısı.

Aileyi ve evi korur. Soğanı sevdiği için soğanların yanına kendisine kurban aşı bırakılır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Yereh:** (*Yer*). Yerleşmek fiili ile aynı köktendir. Moğolcada Yeröh dilek anlamına gelir.

YER İYESİ: Arazi Ruhu.

Eşdeğer: CER (ÇER, CİR) ISI

Eşanlam: 1. ORUN (ORIN, URUN, URIN) İYESİ 2. DOYDU İYESİ

Moğolca: GAZAR EZEN

Toprağın koruyucu ruhu. Her arazinin, her tarlanın farklı bir İye'si vardır. Oldukça iri cüsseli, uzun boylu ve geniş adımlar atan orta yaşlı bir kadın olarak betimlenir. Ekili tarlaları korur. **Tarla İyesi** adlı başka bir İye de benzer niteliklere sahiptir. Her yıl hasattan önce kurban verilir. Toprağın her karışında yaşar. Yılan kılığında toprağı korur. İnanca göre ayı isminin söylendiğini topraktan işitir. Çünkü "Er Kulaktu"/"Çir Kulaktı" (Yer Kulağı) onu duyar. Anadoluda yerin kulağı vardır deyimi de bunu ifade eder. Ayının yaşadığı yer de toprak ve yeraltıdır. Yer sadece **ayı** ile değil, **kurt**, **yılan** ve benzeri tabu oluşturmuş canlılar hatta insan ile de iletişim kurabilir. Bu inanç yılan, kurt ve benzerleri için de geçerlidir. Sümerlerde de fısıldanan sözü rüzgarın işittiği ve alıp götürdüğü inancı vardır. Toprağın içinde hiçbirşeyi gizli tutmayacağı yönünde bir andı bulunduğu söylenir, bu nedenle gizlice öldürölüp toprağı gömülen herkesin bir biçimde yerinin bulunmasını sağlayacağı da ifade edilir. Bosna Hersek'de 20. Yüzyılda Avrupanın göbeğinde yaşanan soykırımda saklanan toplu mezarlar, mavi kelekler sayesinde bulunmuştur. Mavi keleklerin beklenmedik sayıda çok görüldüğü yerlerde kazı yapıldığında mutlaka mezarlar çıkmıştır. Çünkü bu kelekler Yavşan otu üzerine konmakta ve ondan beslenmekte, Yavşan ise mezarların toprağı saldığı organik maddelerin bol bulunduğu yerlerde büyümektedir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Yer:** (Yer). Toprak. Yeryüzü, dünya. Yerleşmek fiili ile düşünüldüğünde, üzerinde yaşanan alan demektir. Yerçi/Yirçi rehber anlamına gelir.

(Bakınız: İYE)

YER-SU: Doğa Katmanı.

Eşdeğer: YARSUB, YARSUV

Yer ve su ruhlarını da içeren doğal varlıkların tamamından oluşan bir kùltür. Bu anlamda kutsal bir güç ve yaşam enerjisidir fakat maddi varlıklardan da soyutlanmış değildir. İnsanlar bu enerji ile ve bu enerjiyi taşıyan soyut varlıklarla doğrudan irtibat ve iletişim kurabilirler. Çünkü insana en yakın olan soyut katman burasıdır. Moğol Bayrağında simgesel olarak yer alan unsurlardan birisidir. Yer Su ruhları ise kendi içlerinde birkaç büyük alt kategoriye ayrılabilir fakat bu kesin bir sınıflandırma değildir. Çünkü alt kategorilerden ziyade bu ruhların hemen her nesne, canlı veya doğal varlık ile ilişkili olarak yüzlercesinin tespit edilebileceği gerçeği daha büyük önem taşımaktadır. Yine de kabaca şöyle genel bir sınıflandırma yapılabilir. **Dağ Ruhları, Orman Ruhları, Ev Ruhları ve Su Ruhları** en çok öneme sahip olarak ortaya çıkarlar. Diğer ruhları bunların içinde veya bunlara bağlı olarak yer alan soyut varlıklar olarak düşünmek mümkündür. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Yarsuv:** Yer + Su

(Karşıt: GÖK-KALIĞ)

YERTANRI: Arz İlahı.

Eşdeğer: YERTENGRI, CERTENGER

Yeryüzü Tanrısıdır. Bazen kötülükleri ve insani, ve nefsanî oluşumları temsil eder. Gökten yanında ikinci planda kalır. Soyuttur. İnsan biçimli olarak tasvir edilmemiştir. Yeryüzü veya Dünya **“Yertinç / Yerdinç”** olarak ifade edilir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Yertanrı:** Yer + Tanrı

(Karşıt: GÖKTANRI)

YILAN ATA: Yılan Tanrı.

Eşdeğer: ÇILAN (ZILAN, CILAN, ILAN, YIL, ZILANGAÇ) EDE

Yılanların kendisinden türediği efsanevi yaratık. Kara Yılan olarak betimlenir. Belinden aşağısı yılan, üst kısmı insan olarak betimlenir. Fars kültürünün etkisiyle “Şahmaran” tabiriyle özdeşleşmiştir. Yerin yedi kat altında yaşar. Her tür derde deva bulabilir. Yılan bu nedenle tıbbın sembolüdür. Pek çok dinde insanoğlunu kandırarak cennetten kovulmasına neden olan varlık, yılan kılığına girmiş şeytandır. Bazen boynuzlu olarak betimlenir. Tek boynuzu vardır. Çift boynuz nasıl evrensel düzeni (karşıtların birliğini) simgeliyorsa tek boynuzda düzensizliği, eksikliği, şeytani varlığı temsil eder. Karanlık dünyadaki varlıklar hep tek boynuzlu, tek kollu, tek bacaklı varlıklardır. (Veya tek sayılar; üç bacaklı at gibi...) Sümerlerde **Azag** adlı büyük bir yılan vardır ve Türk kültüründeki Aza adlı kötücül varlıklarla da bağlantılı görünmektedir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Yılan:** (Yıl). Yılmak fiilinden gelir. Yılmak korkmak, çekinmek demektir demektir. Moğolcada aynı kökten gelen Şaldan (eski Moğolca Sıldang) ve eski Türkçe Yalang ise çıplak demektir. Yılanın tüysüz olmasıyla bağlantılıdır.

(Yansı: YILAN ANA)

YILAN ANA: Yılan Tanrıça.

Eşdeğer: ÇILAN (ZILAN, CILAN, ILAN, YIL, ZILANGAÇ) ENE

Yılanların kendisinden türediği efsanevi yaratık. Şahmaran çoğu zaman dişi olarak tanımlanır. Yılanlara hükmeder. Yılan ordusunun başında birgün dünyayı istila edeceğinden korkulur. Ak Yılan olarak betimlenir. Yer altı güçlerini temsil eder. Yılan Ana'nın karnının altını eliyle sıvazlayan birinin herşeyin sırrına vakıf olacağına inanılır. Yılan (Zılan adıyla) tatarların ve başkentleri Kazanın simgesi olarak kabul edilmiştir. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Yılan:** (Yıl). Yılmak fiilinden gelir. Yılmak korkmak, çekinmek demektir. Çince olduğu söylenir fakat Türkçeden Çinceye geçmiş olma ihtimali olduğu gibi, benzer kelimelerin birbirine uyarlanmış olması da mümkündür.

(Yansı: YILAN ATA)

YILDIZ HAN: *Yıldız Kağanı.*

Eşdeğer: ULDIZ (ULDUZ, YULDUZ, YOLDUZ, YONDOZ) HAN

Oğuz Han'ın göksel eşinden olan oğullarından birisidir. Yol gösterici, yön buldurucu nitelikleri bulunan ve parlaklıkları nedeniyle daima dikkat çekmiş olan yıldızların simgesel olarak kişiliğe büründürülmesidir. Ayrıca yıldızlar yaratılışın başlangıcını temsil eder. Ogunu Atmaca'dır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Yıldız:** (Yıl). Kendiliğinden ışık yayan gök cismi. Işık yaymak anlamı vardır. Yıldırım sözü de aynı kökten gelir.

YILGAYAK: *Nevruz.*

Eşdeğer: CILGAYAK

Yılın ilk günüdür. Bahar bayramı olarak kutlanır. 21 Mart'ı 22 Mart'a bağlayan gece gündönümüdür. Gece ve Gündüz eşitlenmiştir. Dünyanın yeniden doğumu olarak algılanabilir. O gece tam o anda bütün doğa ve tüm kainat bir anlık bir uykuya dalar. Irmaklar bir an için durur sonra yeniden akmaya başlar. "**Evrenin Uyuduğu Bille**" (Alemin Yattığı Zaman) adı verilen bu anda canlı cansız tüm varlıklar bir anlık bir uykuya dalarlar. Başka bir deyişle bir an için ölüp geri dirilirler. O bir anlık vakit aslında yaratılıştan bu yana o anda geçen tüm zamanları içinde barındıran bir andır. Dünya sanki yeni baştan yaratılır. Yaratılıştaki kaosun bitip düzenin başladığı için bir anlamda mutluluk duyulur. Dünyanın soluğu ısınır, yeryüzüne yemyeşil ipek bir halı serilir. Nevruz sözcüğü Farsçada Yenigün demektir. Uluğ Bey takviminde de yılın ilk günüdür. Diğer adı Uluğgün (Ulu Gün)'dür. Gündüz ve Gece eşitlenir. O gece evdeki tüm kapacak taze su ile yıkanır. Gün doğarken insanlar gidip akarsuda veya pınarlarda ellerini yüzlerini yıkarlar veya İslam inancıyla bağlantılandırarak yunup kırlarlar (abdest alırlar). İnanışa göre Tanrı insanı bu günde yaratmıştır. Adem ile Havva bugünde yeryüzünde kavuşmuştur. Hazreti Ali'nin bugün doğduğu varsayılır. Ergenekondan Bozkurtun önderliğinde bugün çıkmıştır. Yeni yılın ilk ayına **Oşlak Ay** adı verilir. Daha başka pek çok isim kullanılır: Ekin Bayramı, Gollu, Gutan, Tagritoy, Ulus Günü, Yazbaş, Yılsırtı, Yışak, İhiyah, Isiyah, Bozkurt Bayramı, Ölüler Bayramı gibi... Türk tarihinde ve kültüründe köklü bir geçmişi bulunmaktadır. Türklerin Ergenekon'dan çıkış gününün yirmi bir marta rastladığı kabul edilmektedir. On İki Hayvanlı Türk Takviminde yılbaşı da aynı güne rastlamaktadır. Oğuz Kağan'ın bu günü kutsal saydığını ve bayram gibi törenlerle karşıladığı bilinmektedir. Selçuklu Sultanı Celaleddin Melikşah, devrin uzay bilimcilerini başkenti İsfahan'da toplamış, kendi adıyla anılan Celali Takvimi'ni yaptırmıştır. Bu takvime göre yılbaşı yirmi bir marttır. Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan, Nevruz gününü yılbaşı kabul etmiş, vergileri buna göre düzenlemiştir. İskitlerin İlk İnsan olarak kabul ettikleri Targutay'ın oğlu olan Kolaksay'ın düğün gününün yani yeryüzünün ilk toyunun (şenliğinin) nevrüzda yapıldığına inandıkları ve bu yüzden bugünü kutladıkları bilinmektedir. Türkler göre Navruz gününde şu olaylar gerçekleşmiştir.

1. Dünya bugünde yaratılmıştır.
2. İlk insan bugün yaratılmıştır.
3. Hz. Nuh'un gemisi bugün karaya oturmuştur.
4. Hz. Muhammed'e bugün peygamberlik verilmiştir.
5. Şii ve Alevi inancına göre Hz. Ali bugün doğmuştur.

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Yılğayak:** (Yıl). Yıl sözcüğünden gelmektedir. Yılın geçişi demektir. Yıl ve kaymak sözcüklerinin bileşimi de olabilir.

(Bakınız: KOSA)

YILMAYA: Kanatlı At.

Eşdeğer: CILMAYA

Uçan At. Kanatları vardır. Genelde beyaz veya kara (tek renk) bir at olarak betimlenir. Beyaz kanatları vardır ve Kuday (Tanrı) tarafından yiğitlere yardımcı olması için yaratılmıştır. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Yılmaya:** (Yıl). Hızlılığı ifade eder. Yıldırım kelimesiyle aynı köke sahiptir. Yılmanık, parlak demektir. Yılmak ise korku bildirir.

(Bakınız: TULPAR)

YO HAN: Yeraltı Tanrısı.

Eşdeğer: YOĞ HAN

Yeraltını korur. Yokluğu simgeler. Dokuz kat olan yeraltını (cehennemi) yönetir. Karanlıklar içindedir. Kimseye görünmez. Yaşadığı yer Uluğ Kayın'ın köklerinin altındadır. Oğlunun adı ise So Han'dır.

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Yo:** (Yoğ/Yok). Yokluğu çağrıştırır.

YOL İYESİ: Yol Ruhu.

Eşdeğer: YUL (COL, ZOL, YOLAK) ISI

Eşanlam: ÖRE İYESİ

Moğolca: COL (ZOL) EZEN

Yolların koruyucu ruhu. Her yol için farklı bir İye vardır. Yol aynı zamanda yasa ve düzeni, mutluluk ve huzuru temsil eder. Talih ve doğruluk gibi kavramları içerisinde barındırır. Yol doğru bilineni yapmak demektir. *Yol İyesi*, kötü niyetli insanları her gün yürüdükleri yoldan şaşırtabilirmiş. Hiç beklenmedik bir anda bu tür insanlar bildik bir yoldan giderken kendilerini karanlık orman içinde bulurlarmış. Bazen de kar fırtınasında insanlar evleri etrafında dolanıp dururlar, eve girecek yolu bulamadan donup ölebilirlermiş. Sabah olunca köylüler yolunu şaşırmış ve donmuş insanı evin etrafında bulurlarmış. Çerçi sözcüğü köy köy gezen seyyar satıcı demektir ve masallarda yollarda hep onlara rastlanır. Çerçi/Carçı Moğollarda da aynı anlama gelir. Eskiden eşek veya katırlarla gezen çerçilere 1900'lü yılların sonrasında dahi rastlamak mümkündü, bir kısmı ise küçük kamyonetlerle bu işi yapmaktaydılar. Yolların diğer vazgeçilmezleri ise Haydutlar (Uğrular) ve Çingenelerdir. Yolak İyesi ise patikanın koruyucu ruhudur. Geçitlerin de İyeleri vardır, mesela Yakutlarda Attuk İçi, geçitleri ve aşakları koruyan ruhları ifade etmekte kullanılan bir kavramdır. Yollar Türk kültüründe yönler ile bağlantılıdır ve kalelerde ve şehirlerde çıkış kapıları da yönlerle belirtilir, bu kapılardan yollar belirtilen yönlerle doğru gider. Başlıca yönler değişik şive ve lehçelerde şöyle adlandırılır:

- **DOĞU/DOĞI:** Çığış, Şığış. Küncığış, Könsığış. Gündoğusu.

- **BATU/BATI:** Batıs, Bayış. Künbatıs, Könbayış. Günbatısı.
- **KUZAY/KÜZEY:** Tündük, Tönyek, Güntündük. Tüney.
- **GÜNEY/KÜNEY:** Tüştük, Könyek, Güntüştük. Tüşey.

Moğollarda **Zol Zayağçı** (Yol Yaratan) yani kaderi tayin eden şeklinde tanımlanan bir ongun vardır ve **Zar Zargaçı** (Yar Yargıcı) yani adalet sağlayan ile bir ikli teşkil ederler. Moğolca zol, talih demektir. Yol Yayağçı 19 yolun birleştiği yerde yaşar. Yar, yarım anlamında olabilir çünkü tek kolludur. Örneğin, bu anlayış ve yaklaşım Pir Sultan Abdal'da en keskin biçimde aşağıdaki şekilde ifadesini bulmaktadır.

*Kadılar müftüler fetva yazarsa
İşte kement işte boynum asarsa
İşte hançer işte başım keserse
Dönen dönsün ben dönmezem yolumdan*

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Yol:** (Yol/Yul). Ulaşımda kullanılan düzenlenmiş, uzayıp giden arazi parçası. Yerleşim alanlarını birbirine bağlayan düzlenmiş toprak parçası. Ayrıca yöntem, üslup, dinsel uygulama ve yaşam anlamlarını da mecazen içerir. Yol kavramı doğu toplumlarında ve Türklerde önemli bir yere sahiptir. Moğolca'da **Col**, Buryatça'da **Zol** olarak geçer. Colay, ayağı uğurlu demektir. Yolçu sözcüğünün peygamber anlamı da bulunur. Yula sözcüğü de aynı kökten gelir ve meşale, pınar, ruh demektir.

(Bakınız: İYE)

YOM: Baht.

Eşdeğer: YUM

Uğur, Şans, Talih, Baht. Uğurlu nesne (Yom Taşı gibi). Aynı zamanda mutluluk, neşe demektir. Ural dillerinde ise Tanrı anlamı taşır. Tuvalarda yer alan ve kötü ruhların kovulmasını ve büyücülüğü içeren merasimin adı Dom şeklinde geçer ve d/y dönüşmesi ile birebir Yom sözcüğüdür. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Yom:** (Yum/Yom/Com). İyilik, kader gibi anlamlar içerir. Büyü, büyülü söz, dua gibi anlamları da bulunmaktadır. **Yomak** (Bilmece) ve **Comog** (Destan) sözcüklerinin de bu kavram ile bağlantılı olduğu söylenebilir. Yomya (Comya, Yomza, Yumza, Cumza) şeklinde ifade edilen ve şaman anlamına gelen sözcük yine bu kökle ilgilidir. Moğolca Dom, Domog kelimeleri ise büyü demektir. Moğolcada Yum, nesne demektir. Çuvaşlarda ise Yum şaman manası taşır.

YOMAK: Destan.

Eşdeğer: YOMOK, COMOK, COMOG, YUMAH, NOMOK, NIMAK, NIBAK, ZOMOK, ZUMAK, ZUMBAK

Moğolca: DOMOG

Dizeli ve uyaklı olarak uzun şiirler şeklinde anlatılan öyküler. Söylencelerin en dikkat çekici ve akılda kalıcı, en çok ilgi çeken anlatım yollarından biridir. Yomakçılar (destan okuyucuları) en az üç yıllık bir eğitim ve deneyim süreci yaşarlar. Manasçı adı verilen Manas destanı okuyucuları en çok bilinenleridir. Kırgız destan okuyucusu Sayakbay Karalayav gelmiş geçmiş en iyi Manasçı olarak kabul edilir. (Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

- * **Yomak:** (Yum/Yom/Com). Anlatmak, söylemek anlamları vardır. Yom (baht, talih) ile de bağlantılıdır. Eskilerin öykülerinin kişilere olumlu etki yapacağı veya onlardan güç alınacağı inancını akla getirmektedir. Tungus Mançu dillerinde Nımka/Nıma olarak yer alır. Şamanlık yapmak, şamanın hikaye anlatması, geçmişten haber vermesi gibi manalar taşır.

(Eşanlam: KAY, OLONGU)

YORU: Kehanet.Eşdeğer: YURMoğolca: YOR

Özellikle rüyalardan sonuç çıkarmak. Yormak fiili bu anlamda kullanılır. **Yorçu** ve **Yoruçu** kahin anlamına gelmektedir. Rüya yorumları pek çok kültürde olduğu gibi Türklerde de her zaman ilgi odağı olmuştur. Günümüzde modern psikoloji dahi insan bilinçaltına inmenin yollarından birisi olarak rüya çözümlemelerine başvurur. Ancak rüya yorumculuğu ile bu psikanaliz tekniği elbetteki birbirinden farklı şeylerdir. İslamiyette rüya yorumlamanın Allah vergisi bir yetenek olduğuna ve bunun en yetkin örneklerinin de Hz. Yusuf'da görüldüğüne inanılır. Rüya yorumlama ve kehanet yeryüzündeki ister ilkel, ister çağdaş tüm toplumlarda bir biçimde mevcuttur. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Yoru:** (Yor/Yur). Yormak, yorumlamak fiillerinden türemiştir. Yorulmak (bitkinleşmek) anlamıyla da mecazen veya uzaktan bağlantılıdır, bu anlam kehanetin yoruculuğunu ve zorluğunu vurgular.

YUĞ: Cenaze Töreni.Eşdeğer: YOĞ, YİĞ

Cenaze töreni, cenaze yemeği gibi anlamları vardır. Ölü bir çadıra koyulup, etrafında dokuz kere dolanılır. Böylece ruhunun göğe çıkacağına inanılır. Cenaze merasimlerinde Ağü, Sagu veya Yuğu adı verilen ezgili koşuklar okunur. Bunların hepside ölünün arkasından yaşanan yas sürecindeki acıyı dışavurma ile ilgilidir ve benzer anlamlar içerir. İslam dini yas sürecinin uzatılmasını ve kendine zarar verecek şekilde dövünmeyi yasaklamıştır. Cenaze merasimleri yeryüzündeki tüm kültürlerde büyük öneme sahiptir, çünkü bilinmeyen bir diyara yapılan bu yolculuk her zaman gizemini korumuştur.

(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

1. **Ağıt** (Ağu), 2. **Sığıt** (Sagu), 3. **Yığıt** (Yuğu): Mersiye. Ölünün arkasından okunan yas şiiri.

- * **Yuğ:** (Yuğ/Yığ/Ağ). Ağlamak anlamını taşır. Ağıt, ağü, ağlamak, yığlamak, yığıt gibi sözcükler hep birbiriyle bağlantılıdır. Yığlamak/Yuğlamak sözcüğü ağlamak demektir. Ayrıca Yo/Yoğ/Yok kökünden yokoluşu da çağrıştırır.

YUVHA: Şahmaran.Eşdeğer: YUHA

Söylencesel sürüngen. Yılan kırk yıl yaşarsa Büke'ye (ejdere) dönüşürmüş. Büke de kırk yıl yaşayınca Yuvha olurmuş. Bazı söylencelerde bin yıl yaşayan ejderhanın Yuvhaya dönüştüğü anlatılır. Güzel bir kız kılığına girebilir ancak bu kızın göbek deliği yoktur ve böylece onun Yuvha olduğu anlaşılabilir. Doyacak kadar su içmezse ölür. Irmakların önünü keser ve kurban ister. Yoksa suyu bırakmaz. Moğollar, **Olgoy Korkoy** (Bağırsak Solucanı) dedikleri ve dev bir yılan benzeyen yaratığın çölde yaşadığına inanılır. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Yuvha:** (Yuv). Yuvanmak, kıvrılmak, dönmek, döndermek anlamı taşır. Yuvarlak sözüyle aynı köktendir. Moğolca Zuha/Zuvha kelimesi ateş ve ocak manası taşır.

*(Bakınız: BÜKE, EBREN, YILAN ATA, YILAN ANA)***YULA: Rüya Ruhu.**Eşdeğer: ÇULA, YOLA

İnsan ruhunun hareketli kısmı. Hayalgücü. İlham ve vahiy kavramları ile bağlantılıdır. İnsan vücudunu geçici olarak terk edebilir. Bazen bu durumu hissetmek bile mümkün olmayabilir. Aynı zamanda meşale demektir ve ruhun bir çeşit ateş veya ışık (enerji) olarak görüldüğünün en güzel örneğidir. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Yula:** (Yol/Yul). Soyutlanmak, rüya görmek anlamlarını içerir. Su kaynağı ve meşale gibi anlamlar da içerir. Kral ve ululuk anlamına da sahiptir. Yular (dizgin) sözcüğü ile aynı kökten gelir. Yol (talih) kelimesiyle de bağlantılıdır.

(Bakınız: YULAMAK)

YULAMAK: Rüya Görmek.

Ruhun hareketli kısmının bedenden ayrılarak soyut diyarlara yolculuk yapması. Ayrıca sıradışı, esin kaynağı rüyaların görülmesi için de Yulamak tabiri kullanılır. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Yulamak:** (Yul). Yula fiilinden gelir. Soyutlanmak, rüya görmek anlamlarını içerir. Yula sözcüğünün su kaynağı ve meşale anlamları da vardır.

(Bakınız: YULA)

YUMUŞÇU: Melek.

Tanrının hizmetinde bulunan, nurdan yaratılmış, kutsal varlıklardır. Kendilerine verilen emirleri yerine getirirler. Anadolu'da Yumuş Buyurmak, iş yapmasını için görev veya emir vermek demektir. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Yumuşçu:** (Yum). Yumuş kelimesi hizmet anlamına gelir. Yum/Yom (kutsallık) kavramıyla da bağlantılıdır.

(Eşanlam: TÜNKÜR)

YUNAK İYESİ: Hamam Ruhu.

Eşdeğer: MUNSA, (MUNŞA, MONÇO, MUNÇA, YUNÇA, YONAK) ISI

Eşanlam: 1. CAĞ (CAĞLIK) İYESİ 2. ÇİMEK İYESİ

Hamamın koruyucu ruhu. Kısa boylu bir ihtiyar kılığında olduğuna inanılır. İnsanlara temizliği öğretir. Güneş battığı zaman ve gece yarısı hamama girilmez, çünkü bu saatte İye kendisi yıkanır. Hamamda yıkanırken kişi yüzünü sabunladıktan sonra temiz su dolu leğeni bulamazsa ya da hamamdan gitmek üzereyken ayakkabılarının kaybolduğunu görürse, bunlar onun şakalarıdır. Tatar Türkleri, hamamda yıkandıktan sonra her şeyi temizleyip, eşyaları yerine kaldırır ve “Yunağın ısısı sana, huzuru bana!” diyerek çıkarlar. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Yunak:** (Mun/Yun). Yunak hamam demektir. Yunmak sözcüğü yıkanmak temizlenmek anlamlarına gelir. Yunup sözcüğü eski Türkçede abdest demektir.

YURT İYESİ: Memleket Ruhu.

Eşdeğer: YORT (CURT) ISI

Aslında Ev İyesi ile de bağlantılıdır. Çünkü yurt aynı zamanda çadır demektir. Anlam genişlemesiyle vatanın koruyucu ruhu anlamına da geldiği de söylenebilir. Kimi kültürlerde çadırdaki ocakta yaşadığına inanılır. **(Kaynak: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)**

- * **Yurt:** (Yur/Yor/Yör). Moğolcada çadır demektir. Türkçe’de anlam kaymasına uğrayarak vatan, memleket anlamlarını içerir hale gelmiştir.

(Bakınız: İYE)

YUTPA: Yeraltı Yılanı.

Eşdeğer: YUTMA

Yeraltında yaşayan ve ejdere benzeyen devasa iki yılandan birisidir. Çatal kuyruklu ve dört ayaklıdır. Yeşil baldırlı, ak göğüslü, kayık gibi yassı çenelidir. Erlik'in sarayını korur. Diğer yılan ise Abra'dır ve ikisinin adı birlikte anılır. Bir yağna'yı (fili) tek lokmada yutabilir. **Ker Yutpa, Ker Abra, Ker Arat** üçü birlikte anılır. (**Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

* **Yutpa:** (*Yut*). Yutmak, yemek anlamlarını içerir.

(*Bakınız: ABRA, ARAT, DOYDU*)

TSS

**LÜTFEN, BU E-KİTABI
TÜM TANIDIKLARINIZA HEDİYE EDİN!**

-Z-

ZADA HAN: *Rüzgar Tanrısı.*

Eşdeğer: YADA HAN

Moğolca: ZASA HAN

Rüzgarlar ve fırtınalar onun emrindedir. 13 rüzgarın kesiştiği yerde yaşar. Yağmur yağdırır, fırtınalar estirir. Yada Taşı'nın sahibi ve hakimidir. Rüzgarların üzerine bir ata biner gibi binip yolculuklar yapar. İsteddiği yere böylece bir anda ulaşır. Kahverengi bir atı vardır ver bu atın şahin kanatları bulunur. Onunla birlikte rüzgarları sürer. Moğollara göre bu Tanrı Boğa kılığına girer. Yada taşı doğa olaylarını kontrol edebilen, özellikle de yağmur yağdırabilen büyülü bir taştır ve kamların kullanabilmesi için yeryüzüne Zada Han tarafından gönderilir. **(Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Yada:** (*Yad*). Dışarı anlamı vardır. İnsanın gücünün dışındaki olayları ifade eder. Moğolca Zad mızrak demektir. Zavar ise esinti anlamı taşır. Zasa/Dasa ise eski Moğolcada cezalandırmak demektir. Mançuca Dasa kelimesi de düzeltmek manası taşır.

(Bakınız: YADA TAŞI)

ZARLIK HANIM: *Yargı Tanrıçası.*

Eşdeğer: YARLIG HANIM

Yargıçları korur. Zarlık Hanım 17 büyük gökyüzü mahkemesinin en başında bulunur. Türk Moğol kültüründe adalet ve yargı çok önemli bir yere sahiptir. Adaletli davranmayan yöneticilere ilenilir (lanet edilir) ve başlarına en kötü felaketlerin geldiğine inanılır. Moğollarda **Zar Zargaçı** (Yar Yargıcı) yani adaleti sağlayan şeklinde tanımlanan bir ongun (totem) vardır ve **Zol Zayağçı** (Yol Yaratıcı) yani kaderi tayin eden ongun (totem) ile bir ikili teşkil ederler. **(Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Zarlık:** (*Yar/Zar*). Yargılamak ve Yarlıgamak (affetmek) fiili ile aynı köktendir. Kısırçılık anlamı da taşımaktadır. Türklerde **Yargıç/Yargıçu**, Moğollarda **Yargan** sözcükleri hakim demektir ve bu kelime ile aynı kökene sahiptirler.

ZAYAĞAN HAN: *İyilik Tanrısı.*

Eşdeğer: YAYAGAN (ZAYAGAN) HAN

Kötü ruhlara karşı mücadele eder. Barışı sağlamak için mücadele eder. Bu bağlamda Barış Tanrısı olarak da görülebilir. **(Kaynak:** Türk Söylence Sözlüğü, *Deniz Karakurt*)

- * **Zayağan:** (*Yay/Zay*). Yaymak (yaratmak) fiili ile bağlantılıdır.

ZÜZÜLÖ: *Dev Kuş.*

Eşdeğer: ZUZULO

Türk söylencelerinde adı geçen devasa bir kuştur. Kanadını vurunca rüzgar eser. Sümerlerde **Zu** adlı bir fırtına çıkaran kuş vardır. Sümer mitolojisinde aslında fırtına Tanrısı olan Zu yeraltında yaşar ve istediğinde kuş kılığına girerek kanadıyla fırtınalar çıkarır.

- * **Züzülö:** (*Zu/Zü/Sü*). Süzülmek (uçmak) fiili ile alakalı olabilir. Moğolcada Zuh, ısırmak anlamına gelir.

**LÜTFEN,
BU E-KİTABI
TÜM TANIDIKLARINIZA
HEDİYE EDİN!**

TSS

KAYNAKÇA

AÇIKLAMA: Aşağıdaki yapıtların sonundaki kendi kaynakça listelerinde gösterilen eserlerde tek tek incelenmiş ve karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu nedenle mevcut liste aslında bir referans grubudur. Aşağıda adı geçen ve kaynakça listelerinde belirtilen eserlerde yer alan her tür bilgi alıntı olup, ayrıca bunların belirtilmelerine gerek duyulmamıştır. Ancak yazarın kişisel derlemeleri ve görüşleri de bulunduğu için bunlarla ilgili olarak kaynak gösterilmesi zorunludur.

1. TÜRK MİTOLOJİSİ, Bahaeddin Ögel.
Türk Dil Kurumu Yayınları, 1971
2. TÜRK MİTOLOJİSİ ANSİKLOPEDİK SÖZLÜK, Celal Beydili (Memmedov).
Yurt Kitap-Yayın, 2004 (İlk Baskı: Azerbaycan)
3. TATAR TÜRKLERİNDE MİTLER VE İNANIŞLAR, Çulpan Zaripova Çetin.
Ahmet Yesevi Üniversitesi, Bilig, 2007
4. MAKALELER, Yaşar Kalafat.
(Basılmış ve/veya Kişisel İnternet Sitesinde Yayınlanan)
5. ELMA, Deniz Karakurt.
Cinius Yayınevi – Sosyal Yayınlar, 2009
6. TÜRK DİLİ SÖZLÜĞÜ, Orhan Hançerlioğlu.
Remzi Kitabevi.
7. VİKİPEDİ – İNTERNET ANSİKLOPEDİSİ, Anonim (Çok Yazarlı).
Konuyla ilgili mevcut olan tüm maddeler: Türkçe, İngilizce ve Almanca çevirilerle, 2011
8. BÜYÜK LARAOUSSE, Çok Yazarlı.
Milliyet Gazetesi Yayınları.
9. TÜRK DİL KURUMU TÜRK LEHÇELERİ SÖZLÜĞÜ
<http://www.tdk.org.tr/lehceler/>

DİJİTAL MATERYAL

ISBN:978-605-5618-03-2 no.lu,
"TÜRK SÖYLENCE SÖZLÜĞÜ"
adlı eserin e-Kitap sürümüdür.

İzinsiz basılamaz.